

UNIVERZITET U BEOGRADU

FILOZOFSKI FAKULTET

Haris E. Dajč

JONSKA OSTRVA 1774 - 1815

doktorska disertacija

Beograd, 2015.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOSOPHY

Haris E. Dajč

IONIAN ISLANDS 1774 - 1815

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2015.

Mentor: Nikola Samardžić, redovni profesor,
Univerziteta u Beogradu, Filolozofski fakultet

Članovi komisije: 1. Josip Vrandečić, redovni profesor,
Sveučilište u Splitu, Filolozofski fakultet
2. Miloš Jagodić, vanredni profesor,
Univerziteta u Beogradu, Filolozofski fakultet
3. Marija Kocić, naučni saradnik,
Univerziteta u Beogradu, Filolozofski fakultet

Datum odbrane:

JONSKA OSTRVA 1774 - 1815

REZIME: U okviru rada detaljno su analizirana Jonska ostrva u periodu od mira u Kučuk-Kajnardžiju 1774. do Bečkog kongresa 1815. Obradeni period predstavlja zaokruženu celinu koja počinje izlaskom Rusije na Mediteran, a završava se pobedom nad Napoleonom. Pomenutu celinu čine dve epohe: Prva počinje pojavljivanjem generala Orlova na Mediteranu 1770, a druga ratovima između Velike Britanije i Francuske 1793-1815. Ne može se utvrditi oštra granica između ove dve epohe, ali je za Jonska ostrva pad Venecije 1797. predstavljao najvažniju promenu. Nakon 1797. Jonska ostrva su postala jedinstven prostor na Mediteranu koji je promenio više administracija nego bilo koji drugi deo Mediterana u periodu 1797 - 1815. Jonska ostrva predstavljaju geografski, društveni, privredni i politički prostor kojem nije lako odrediti granice. One su se menjale u zavisnosti od situacije na Balkanskom i Apeninskom poluostrvu. Prostor Jonskih ostrva čine i gradovi na obali Epira, kao i ostrva koja se ne nalaze na Jonskom moru (Kitera i Antikitera). Arhipelag je nemoguće posmatrati odvojeno od Peloponeza, Epira, Albanije, Apulije, Sicilije, Malte i Dalmacije. On je u isto vreme deo Jadransko-jonskog prostora ali i nastavak Via Egnatia. Promene do kojih je dolazilo na arhipelagu vrlo često su bile posledice događaja koji prostorno nisu imali direktne veze sa Jonskim ostrvima, kao što su deoba Poljske i trgovina na Baltičkom moru. Ratovi koji su se vodili daleko van njegovih granica uticali su na promene administracija na arhipelagu. Jonska ostrva, a naročito Krf, u periodu posle Francuskog zauzimanja Malte postala su jedan od najznačajnijih poseda na Mediteranu za koji su se takmičile i najznačajnije evropske i mediteranske sile, ali i lokalni moćnici i manje države. Prethodna istraživanja Jonskih ostrva su bila podeljena na epohe, u zavisnosti od toga koja država je upravljala njima. Da bi se mogao razumeti značaj Jonskih ostrva, kao i same promene na ostrvima i prostoru sa kojim se ostrva graniče, neophodno je bilo obuhvatiti veći vremenski raspon. Pored toga, privredni i trgovački život, kao i društvene strukture i naselja ostrva ostali su nedovoljno istraženi uprkos brojnim putopisima, memoarima i drugoj građi. Veze između grčkog i albanskog stanovništva su zanemarene u dosadašnjim istraživanjima. Istraživanje obavljena na neobjavljenoj arhivskoj građi u The National Archives u Londonu, kao i uz korišćenje objavljene građe i literature na italijanskom, francuskom, ruskom i grčkom jeziku,

uverilo je autora da ovaj prostor nije dovoljno pažljivo istražen, kao i da nije posmatran dovoljno u okviru šireg prostora kojem je pripadao.

KLJUČNE REČI: Jonska ostrva, Peloponez, Epir, Grci, Albanci, Venecija, Velika Britanija, Rusija, Turska, Francuska, trgovina, maslinovo ulje, suvo grožđe.

NAUČNA OBLAST: Istorija

UŽA NAUČNA OBLAST: Opšta istorija novog veka

UDK BROJ: 94(495.4)"1774/1815"

IONIAN ISLANDS 1774 - 1815

ABSTRACT: This paper thoroughly discusses Ionian Islands in the period between the Treaty of Küçük Kaynarca in 1774 and Vienna congress in 1815. Investigated period starts with Russia entering Mediterranean and finishes with the victory over Napoleon. Investigated period forms an entity starting with Russia entering Mediterranean and finishing with victory over Napoleon. This period consists of two epochs: the first one starts with the appearance of Orlov in the Mediterranean Sea in 1770, the second one with wars between Great Britain and France 1793-1815. There is no sharp division of these two epochs, but for Ionian Islands, the fall of Venice in 1797 made the most significant change. After 1797 Ionian Islands became unique space in the Mediterranean that was ruled by five different administrations between 1797 and 1815. Ionian Islands are geographic, social, economic and political region whose borders cannot be easily defined. They changed in time, depending on the situation in the Balkan and Apennine peninsula. The area of Ionian Islands included towns at Epirus coast, and the islands not situated in the Ionian Sea (Kythera and Antikythera). The archipelago cannot be considered separately of Peloponnese, Epirus, Albania, Apulia, Sicily, Malta and Dalmatia. It is a part of Adriatic-Ionian space, but at the same time a continuation of Via Egnatia. The changes that took place in the archipelago were more than often consequences of events not directly connected to Ionian Islands, like division of Poland and trade in the Baltic Sea. Also, wars waged far out of their borders affected change of administration in the archipelago. Ionian Islands, Corfu in particular, after France conquered Malta, became one of the most significant assets in the Mediterranean, something that major European and Mediterranean powers competed over, but also local dignitaries and smaller countries. In order to comprehend significance of Ionian Islands, and changes in the islands and neighbouring regions, it is necessary to include larger time span. Besides, economic and commercial life, as well as social structures and settlements of the islands, remained insufficiently researched despite numerous travelogues, memoirs and other sources. In addition, connections between Greek and Albanian populations were neglected so far.

The research of unpublished archival material of The National Archives in London, with use of published material and literature in Italian, French, Russian and Greek, convinced the author this

space was not researched carefully enough, and was not considered enough within wider area it belonged to.

KEY WORDS: Ionian Islands, Peloponnese, Epirus, Greeks, Albanians, Venice, Great Britain, Russia, Turkey, France, trade, olive oil, currants.

SCIENTIFIC FIELD: History

SPECIFIC SCIENTIFIC FIELD: Modern History

UDC NUMBER: 94(495.4)"1774/1815"

SADRŽAJ

UVOD.....	1
NASELJA I DRUŠTVENA STRUKTURA.....	15
ADMINISTRACIJA.....	39
PRIVREDA.....	59
TRGOVINA.....	86
JONSKA OSTRVA 1774 – 1799.....	114
JONSKA OSTRVA 1800 – 1807.....	160
JONSKA OSTRVA 1808 – 1815.....	200
ZAKLJUČAK.....	221
IZVORI I LITERATURA.....	231

UVOD

Jedna od najvažnijih epoha u prošlosti preobražaja i statusa Jonskih ostrva, razdoblje od 1774. do 1815, koji smo obuhvatili u ovoj doktorskoj disertaciji, nije istraženo u celini najvažnijih istorijskih pojava, dostupnih na osnovu izvora. Mogućnost da prvi razmatramo kraj jedne epohe i buran početak naredne, u kojoj je mali i nerazvijeni prostor Jonskih ostrva postao sastavni deo i, istovremeno, predmet složenih koalicija u toku Napoleonovih ratova, od Napulja i Visa do Peloponeza i Akre, bio je veliki izazov.

Proučavanjem obimne neobjavljene i objavljene građe, i velikog broja narativnih izvora, pretpostavili smo da je epohu koja je na Jonskim ostrvima nastupila nakon Mira u Kampoformiju 1797. neophodno posmatrati u svetlosti poslednjih decenija istorije Mletačke republike, i procesa u kojima se Rusija pojavila kao jedan od odlučujućih činilaca na istočnom Sredozemlju. Uvid u postojeća istraživanja Jonskih ostrva pri tom je doprineo zaključku da se, u pomenutoj, i široko obuhvaćenoj epohi 1774-1815, nisu jednako koristili dokumentarni i narativni izvori, koji bi, uz hroniku ljudske svakodnevice i dinamike političkih odnosa, ratova i diplomatije, uporedo pratili promene u domenu institucija, ekonomije i društvenih struktura. Ovo istraživanje usmereno je i na odnose Jonskog arhipelaga s kopnenim zaleđem, pre svega Epirom i Peloponezom. najvažniji, uzimajući u obzir i veze sa Albanijom, Dalmacijom, Apulijom, Sicilijom i Maltom. Ubrzanje političkih i društvenih promena na Jonskim ostrvima krajem 18. i početkom 19. veka u ovom radu se posmatralo i sa uverenjem, koje je bilo takođe potrebno dokumentovati, da one pripadaju opštem kontekstu nastanka moderne Grčke, Srbije, Crne Gore i ujedinjene Italije, i razvoja albanskog nacionalnog pokreta.

Prostor Jonskih ostrva čine sledeća ostrva: Krf, Kefalonija, Zakintos, Lefkada, Itaka, Kitera i Paksos, uz mnogobrojna manja ostrva i gradove na kontinentu koji su pripadali Veneciji do 1797. Parga, Preveza, Vonjica i Butrint su najvažniji takvi gradovi. Pojavljivanje ruske baltičke flote na Mediteranu 1770. bio je neka vrsta strateškog iznenađenja, i okončano je ruskom pobedom nad Turskom i potpisivanjem Kučuk-kajnardžijskog mira 1774. Taj sporazum omogućio je uspostavljanje trgovačkih veza

grčkih trgovaca s Jonskih ostrva s crnomorskim basenom (jednim od važnih područja grčke kolonizacije u dalekoj antici). Trgovačke pozicije koje su jonski trgovci zauzeli nakon te 1774. omogućile su im prosperitet sve do druge polovine 19. veka.

Rusija je postala mediteranska sila u novoj arhitekturi međunarodnih odnosa koja se uspostavljala tokom druge polovine 18. veka, zahvaljujući, između ostalog, novom prodoru Velike Britanije na Levant, koja je tamo potvrdila one svoje interese je najavila još 1580. Britanija je postala, u tom smislu, pre svega protivteža francuskim interesima, u osnovi realizovanim krajem 17. veka. Konkretno, Britanija je Rusiji nudila materijalnu pomoć, sposobne oficire i političku podršku. Savez Rusije i Britanije, država sa evropske periferije, obeležio je u značajnoj meri istoriju Jonskih ostrva, naročito nakon pada Venecije 1797.

Ekonomija Jonskih ostrva je u poslednjoj deceniji venecijanske uprave postala veoma nestabilna usled smanjenog obima trgovine nakon britansko-francuskog rata, koji je počeo 1793, u vremenu nove uloge Berberskih korsara (gusara), i, konačno, uspona Ali-paše janjinskog, koji je ugrožavao venecijanske kontinentalne posede. Nakon 1774. na Jonskim ostrvima došlo je do jačanja ostrvskih plemića, trgovaca i ostrvskih činovnika. Jedan od najčuvenijih sudskih procesa u istoriji Venecije bio je upravo slučaj generalnog providura Antonija Kverinija za vreme rusko-turskog rata 1768–1774. Taj proces je simbolično označio premoć ostrvskih društvenih struktura nad najmoćnijim venecijanskim činovnikom na arhipelagu, mada se procesa italijanizacije, samo bez venecijanskog pritiska, nastavio i nakon 1797. Nobili sa arhipelaga, iako su ih izvori smatrali Grcima i bili pravoslavci, ljubomorno su čuvali italijanski jezik koji ih je činio izuzetnim u odnosu na sve one skromnijeg porekla. Tek sredinom 19. veka u gradovima Jonskih ostrva je grčki nadvladao italijanski. Na osnovu dokumentarnih i narativnih izvora može se zaključiti da je na Jonskim ostrvima živio i veliki broj Albanaca, i značajan broj Slovena.

Ostrva su bila gotovo je bio „uspavana“ do francuskog osvajanja 1797. Krf je bio naročito važan za francuske planove na Levantu. I za Francuze je bio tačka iz koje bi se nadgledala trgovina na istoku. Prvi dolazak Francuza 1797. učinio je Jonska ostrva u strateškom smislu jednakim s Maltom. Krf i Malta bile su najvažnija vojna uporišta na istočnom Mediteranu za koja su mogle da pretenduju i Britanija i Rusija. Zatim je

Napoleonovo iskrcavanje u Egiptu 1798. dovelo do koalicij između Rusije i Turske, koje su ratovale duže od veka unazad. I dok je britanska flota nakon duge opsade uspela da osvoji Maltu, ruski admiral Fedor Ušakov je imao zadatak da zauzme Krf. Značaj Krfa je bio toliko veliki da je lord Horacije Nelson upozoravao London da će ambicije Rusa nakon zauzimanja Jonskog arhipelaga da rastu, i da ih neće lako vratiti kroz moreuze nazad u Crno more.

Najveći uspeh združene rusko-turske flote bilo je zauzimanje Jonskih ostrva 1799. Tada su prvi put u novijoj istoriji postala jedno od uporišta za ratne operacije na Apeninskom poluostrvu. Stanovnici sa ostrva, ali i sa Epira i Peloponeza, zahvaljujući mnogobrojnim vojskama i flotama, počinjali su da služe kao plaćenici. U toku prve decenije 19. veka više od 10.000 Albanaca i manji broj Grka ratovali su na strani Turske, Rusije, Britanije ili Francuske. Prvi put je prostor Jonskih ostrva izvezio nešto drugo, a da to nije bilo maslinovo ulje ili suvo grožđe.

Rezultat rusko-turske pobede bilo je formiranje Jonske republike 1800. Republika je bila pod najvećim uticajem Rusije, ali pod formalnom vlašću sultana. Formirana je po modelu Dubrovačke republike. Istorija Jonske republike od 1800. do 1807. donela je osetan ekonomski rast. Trgovci s Jonskih ostrva koristili su neutralnost Jonske republike u ratom zahvaćenom Mediteranu. Pored toga su imali zaštitu koju su im pružale Rusija i Turska, ali i garancije drugih sila, Britanije i Francuske. Dubrovčani su se u tom periodu žalili i Rusiji i ostalim mediteranskim državama na nelojalnu konkurenciju ostrvljana. Rusija je takođe koristila neutralni status Jonske republike za osvajanje Kotora 1806. nakon poraza Austrije. Poslovno-političke veze između dela jonskih plemića i Rusije počele su intenzivnije da se razvijaju od osme decenije 18. veka. Međutim, tokom trajanja Jonske republike nekoliko nobila sa ostrva uzdiglo se do najodgovornijih mesta u ruskoj službi. Među njima je najpoznatiji Joanis Kapodistrija koji je nakon Grčke revolucije postao prvi predsednik nezavisne Grčke.

Početkom 19. veka uticaj Rusa ipak nije svuda bio jednako snažan, i da su ostrvljani s manjih ostrva pokazivali manju odbojnost prema Francuzima u odnosu na stanovnike većih ostrva. Stanovnici Zakintosa su tokom 1801. zahtevali od Džordža III da ih anektira i sa skoro deset meseci zakašnjena su istakli zastavu Jonske republike, i to nakon intervencije britanskog ratnog broda. Na Lefkadi nekoliko meseci nisu želeli da

zamene rusku i tursku zastavu novom zastavom Jonske republike. Stanovnici Kefalonije imali su najrazvijenije trgovačke veze s Rusima, i bili su najnaklonjeniji. Uticaj Britanije na Zakintos bio je dominantan pošto se celokupna proizvodnja suvog grožđa izvozila za London.

Krf je bio prestonica arhipelaga, i u vojnom smislu najvažnije ostrvo u toku čitavog perioda 1774– 1815. Tokom 1809–1814. Krf je bio francusko, a Zakintos britansko uporište, dok je Ali-paša kontrolisao Prevezu, jedan od najbogatijih gradova Epira i nekadašnji venecijanski grad. S obzirom na položaj njihovog ostrva u svakoj administraciji, nobili Krfa bili su prinuđeni na prilagođavanje promenljivim političkim odnosima, pre svega prirodi svake nove vlasti.

Drugi dolazak Francuza na Jonska ostrva 1807. prvi put je nakon pada Venecije u administrativnom smislu objedinio jadransko-jonski prostor, ali njihov sistem nije potrajao. Francuzi nisu uspeli da sačuvaju dominaciju u Epiru i Albaniji, i to je uticalo na slabljenje njihovih pozicija na Jonskim ostrvima od kojih su većinu izgubili od 1809. do 1810.

Poslednjih nekoliko godina francuske uprave na Krfu i Paksosu obeležila su ulaganja u ostrvo (otvaranje škola, akademija, štamparija, časopisa itd.) i poštovanje običaja ostrvljana. Slične napore, ali manjeg obima, preduzimala je i Britanija na ostrvima pod njenom kontrolom.

Francuska je gubitkom južnog i centralnog dela arhipelaga izložila svoje jadranske posede britanskim napadima. Britanija je na vreme shvatila da je za kontrolu Jonskog basena bilo neophodno negovati dobre odnose sa Ali-pašom. Britanija je trgovcima sa Jonskih ostrva već 1813. dopustila da na svojim trgovačkim brodovima koriste njenu zastavu, i to je omogućilo dalji razvoj ostrva i manju zavisnost od izvoza tradicionalnih proizvoda.

Britanija je preuzela Krf u junu 1814. da bi tek nakon Drugog pariskog mira novembra 1815. status ostrva bio konačno rešen. Jonska republika je time bila ponovo uspostavljena, ali pod protektoratom Velike Britanije. Ustav iz 1817. je postavio institucionalne osnove za britansku upravu na Jonskim ostrvima. Najveći deo istraživača koji su se bavili britanskim protektoratom nad Jonskim ostrvima mišljenja je

da je Britanija upravljala Jonskim ostrvima po vanevropskom kolonijalnom modelu. Ipak, mišljenja smo da je upravo britanski protektorat nad Jonskim ostrvima doprineo osetnom razvoju infrastrukture, trgovine, urbanizacije i obrazovanja. U trenutku ujedinjenja sa Grčkom 1864. Jonska ostrva su bila najrazvijeniji deo zajedničke nacionalne države.

Metodološki postupak

Prilikom izrade doktorske disertacije krenuli smo od prikupljanja i analize izvorne građe. Arhivski materijal vremenom smo dopunjavali narativnim izvorima, a njihovo tumačenje izvodili korišćenjem postojeće relevantne naučne literature. Istraživački izazov u proučavanju istorije Jonskih ostrva od 1774. do 1815. zasniva se na samoj činjenici da se u tom vremenu promenilo pet, odnosno šest administracija, računajući i tursku i Ali-pašinu. Arhivska građa koju smo koristili nastala je na nekoliko jezika, i čuva se u arhivima od Londona i Venecije, do Moskve i Carigrada. Obuhvatiti celokupnu neobjavljenu građu bilo je gotovo nemoguće. Takav posao bi pre odgovarao naučnom institutu ili projektu, a ne pojedincu. Iz tog razloga smo se odlučili da se usredsredimo na ključne zbirke koje pokrivaju celokupni period istraživanja, i pružaju izvore s više mesta i drugih centara s kojima su Jonska ostrva imala trgovačke i druge veze, a čuvaku se u

Britanskom nacionalnom arhivu u Londonu (*The National Archives*). Zbirka obuhvata period od 1769. do 1820. Proučeni su sledeći fondovi u okviru odeljenja *Foreign Office* (FO) koji se odnose na Jonska ostrva:

1. FO 42, proučen je u periodu od 1778. do 1820. Ovaj fond se odnosi na istoriju Jonskih ostrva od vremena Venecije do pred sam početak Grčke revolucije. To je ujedno i najznačajniji fond koji je sada prvi put u celosti korišćen; 2. FO 348, proučen je u periodu od 1793. do 1807. takođe se odnosi na istoriju Jonskih ostrva, ali sadrži korespodenciju unutar samog arhipelaga, kao i sa Epirom, Peloponezom, Sicilijom, Kotorom, Maltom i Venecijom. Ovaj fond je značajan jer se odnosi na poslovno-pravnu

korespodenciju građana sa Zakintosa, Krfa, Itake, Lefkade i Kefalonije i njihovih poslovnih partnera van arhipelaga. Na osnovu konsultovanja rezultata drugih istraživača nismo primetili da je ovaj fond ranije bio korišćen; FO 81, proučen je u periodu od 1778. do 1805. odnosi se na britanske izveštaje iz Venecije, ređe Vićence, Trsa i Padove. Važan je zbog korespondencije koje britanski konzuli u Veneciji održavaju sa Londonom ali i sa Zakintosom; FO 78, proučen je u periodu od 1780. do 1810. odnosi se na Tursku i predstavlja najznačajniji fond za proučavanje istorije Osmanskog carstva od 1780. do početka 20. veka. Taj fond je značajan jer pruža celokupnu korespondenciju britanskih ambasadora u Carigradu sa britanskim konzulima, diplomatama na specijalnim zadacima, kao i vojnim komandantima koji su boravili u Turskoj. Pored toga sadrži i korespondenciju sa drugim evropskim diplomatama u Carigradu, kao i sa Portom; FO 196, proučen je u periodu od 1810. do 1812. Fond se odnosi na Tursku i ratne operacije na Mediteranu i Levantu; FO 261, proučen je u periodu od 1783. do 1788. Fond pruža korespondenciju između britanskog ambasadora u Carigradu i državnog sekretara za spoljne poslove.

U okviru odeljenja CO (*Colonial Office*), proučeni su sledeći fondovi: 1. fond CO 136, u periodu od 1812. do 1816. ovaj fond se odnosi na Jonska ostrva i pruža uvid u korepsodenciju između britanskih vojnih i civilnih zapovednika na ostrvima, kao i dopise građana britanskim činovnicima; 2. Fond CO 412 nalazi se ceo Ustav Jonskih ostrva iz 1817. prema kojem je bila formirana britanska uprava na Jonskim ostrvima za vreme prvog Visokog komesara Tomasa Majtlanda; CO 323, u periodu od 1799. do 1800. ovaj fond se odnosi na britansku opsadu Malte. Jonska ostrva su u to vreme važna jer se očekivala pomoć ruske flote prilikom opsade.

U okviru odeljenja SP (*State Papers*), proučeni su sledeće fondovi: 1. fond SP 97, u periodu od 1775. do 1779. koji se pruža uvid u pisma ambasadora iz Carigrada državnom sekretaru spoljnih poslova; 2. fond SP 99, u toku 1769. daje nekoliko izveštaja sa Zakintosa koji govore o obimu trgovačke razmene sa Londonom i Venecijom. U pitanju je izvoz suvog grožđa.

U okviru odeljenja WO (*War Office*), proučen je sledeći fond: WO 17, u periodu 1808. on se odnosi na Maltu na kojoj su u to vreme boravili stanovnici Jonskih ostrva koji su pobeгли od Francuza.

U okviru odeljenja HCA, korišćen je fond 32 koji pruža dragocene podatke o britanskoj vojnoj snazi na Jonskom moru u septembru i oktobru 1809. Kao i zaplenjenim francuskim brodovima.

Odeljenja mapa i planova MPHH i MR sadrže precizne mape Kefalonije i Krfa sa stanjem puteva i fortifikacijom na oba ostrva 1815.

Građu iz Britanskog nacionalnog arhiva najčešće čine dokumenti na engleskom i italijanskom, ali i ma i onih francuskom, i, u retkim slučajevima, grčkom, ruskom i turskom jeziku.

Od velikog značaja bila je objavljena građa nastala za vreme Venecije. Dokumenti koje je priredio Filipo Paladini o generalnom providuru Vidmanu (1794-1797)¹ i dokumenti koje je priredio Fausto Sartori o generalnom providuru Alvizu Foscariju (1782-1783)² sadrže celokupnu korespondenciju koju su generalni providuri održavali s Venecijom i drugim venecijanskim službenicima na Jonskim ostrvima. Objavljeni anagrafi generalnog providura Frančeska Grimanija, koje je priredio Emanuele Čigonja, bili su dragocen izvor za društvene i privredne prilike na ostrvima.³ Građa koju je priredio Andreo Mosto bila je značajna zbog preciznog navođenja pozicija venecijanskih službenika na Jonskim ostrvima.⁴ Svi prethodno navedeni izvori na italijanskom potiču iz Državnog arhiva u Veneciji (*Archivio di Stato di Venezia*).

Narativni izvori su nam bili neophodni kako bismo uokvirili sliku o Jonskim ostrvima koja bi bez memoara, putopisa, dnevnika, bila nalik šturoj, u dubljim uvidima oskudnoj hronici.

Francuzi koji su u od kraja 18. do početka 19. veka boravili na ostrvima ostavili su vredna svedočanstva o svakodnevnom životu, običajima, izgledu naselja i društvenim

¹ Carlo Aurelio Widman, *Carlo Aurelio Widmann Provveditore Generale da Mar. Dispacci da Corfù 1794–1797*, vol. I–II, priredio Filippo Maria Paladini, Venezia, 1997.

² Alvise Foscari, *Dispacci da Corfù 1782–1783*, priredio Fausto Sartori, Venezia, 2000.

³ *Relazioni storico politiche delle isole del Mar Jonio suddite della Serenissima Repubblica di Venezia. Scritte allo Eccellentissimo Senato da sua Eccellenza Francesco Grimani Provveditore Generale da Mar l'anno MDCCLX*, priredio Emmanuele Antonio Cigogna, Venezia, 1856.

⁴ Andrea da Mosto, *L'Archivio di Stato di Venezia indice Generale, Storico, Descrittivo ed Analatico con il Concorso dei Funzionari dell'Archivio per Autorizzazione Speciale del Ministero dell'Interno del Regno d'Italia al "Collegium Annalium Institutorem de Urbe Roma"*, tomo II, Roma, 1940

strukturama. Neophodno je posebno istaći de Sovera, de Vandekura i Pukvila.⁵ Engleski putopisci od kojih je najpoznatiji lord Bajron bili su dovoljno česti na Jonskim ostrvima u toku 18. i 19. veka da je moguće zamisliti studiju utemeljenu samo na britanskim narativniom izvorima. Britanski izvori posvećuju dosta pažnje odnosu Grka i drugih stanovništva od kojih su Albanci najbrojniji, a inače daju značajene osvrtne na opis naselja i trgovinu.⁶

U domaćoj historiografiji najiscrpnija je i ujedno jedina studija Petra Milosavljevića.⁷ Istraživanje Milosavljevića zasnovano je na ruskim izvorima koje su pojedini istraživači već konsultovali.⁸ Milosavljević se ograničio na period 1799–1807, tako da je, i pored detaljnog opisa statutarnih pitanja za vreme rusko-turskog protektorata i odnosa ostrvljana i Rusa, ustanovio malo podataka koji izlaze iz okvira diplomatske i vojne istorije. Jedini noviji domaći rad koji dublje razmatra problematiku Jonskih ostrva jeste rasprava istoričarke Marije Kocić koja je pružila uvid u odnose Ali-paše i poslednjeg venecijanskog providura Vidmana u vezi sa pograničnim sporom u Ambrakijском zalivu koji je ostao nerešen do pada Venecije.⁹

⁵ André-Grasset de Saint-Sauveur, *Voyage historique, litterarie et pittoresque dans les Isles et Possessions ci-devant Vénitiennes du Levant; Savoir: Corfou, Paxo, Bucintro, Parga, Prevesa, Vonizza, Sainte-Maure, Ithiaqui, Céphalonie, Zante, Strophades, Cérigo et Cérigotte*, vol. I–III, Paris, 1800. De Sen-Sover je bio francuski konzul na Zakintosu u toku poslednje dve decenije 18. veka. Guillaume de Vaundoncourt, *Memoirs on the Ionian islands, Considered in a Commercial, Political and Military point of vie*, London, 1816. Gijom de Vandekur je bio artiljerski pukovnik koji je bio u misiji kod Ali-paše 1807. On je sakupio veoma značajne podatke o Jonskim ostrvima. Francois Pouqueville, *Travels through the Morea, Albania and several other parts of the Ottoman Empire to Constantinople during year 1798, 1799, 1800, 1801*, London, 1806. Fransoa Pukvil je značajan kao svedok propasti francuske vojske na Jonskim ostrvima 1798/1799. Na osnovu njegovih memoara, pisanih u tri toma, mogu se praviti komparacije između Jonskih ostrva, Epira i Peloponeza.

⁶ Richard Chandler, *Travels in Asia Minor, and Greece or an Account of a Tour Made at the Expense of the Society of Dilettanti*, 3 ed., vol. 2, London, 1776; John Davy, *Notes and Observations on the Ionian Islands and Malta: With some remarks on Constantinople and Turkey, and on system of quarantine as at present conducted*, London, 1842; Hugh W. Williams, *Travels in Italy, Greece, and the Ionian Islands in a Series of Letters, Descriptive of Manners, Scenery, and the Fine Arts*, I–II, Edinburgh, 1820; Christian Müller, *Journey through Greece and the Ionian Islands, in June, July, and August 1821*, London, 1822; Martin Robert Montgomery, *History of the British possessions in the Mediterranean. Comprising Gibraltar, Malta, Gozo and the Ionian Islands*, London, 1837; Edward Giffard, *A Short visit to the Ionian Islands, Athens, and the Morea*, London, 1828; Edward Dodwell, *A Classical and Topographical Tour through Greece During the Year 1801, 1805 and 1806*, London, 1819; William Martin Leake, *Travelers in Northern Greece*, London, 1835; Tertius T. C. Kendrick, *The Ionian Islands*, London, 1822..

⁷ Petar Milosavljević, *Jonska republika, Republika sedam ujedinjenih ostrva 1799–1807*, Beograd, 1995.

⁸ James Lawrence Mcknight, *Russian and the Ionian Islands 1798–1807 the Conquest of the Islands and their role in Russian diplomacy*, Wisconsin, 1962.

⁹ Marija Kocić, *Ali-paša janjinski u spisima Karla Aurelija Vidmana (1794–1797)*, Istraživanja 24 (2013), 205–221.

Specifično je za istraživače koji su se bavili ovim prostorom da se ograničavaju samo na uže vremenske periode. Tako se italijanska historiografija zaustavila na periodu do 1797. Izuzetak je bio Emanuelo Lunzi koji se bavio francuskim periodom, i Jonskom republikom 1800–1807.¹⁰ Od savremenijih italijanskih istoričara najvažnije je istraživanje Marka Folina koji je skrenuo pažnju na značaj kancelara, i na porodično-stranačke saveze na Jonskim ostrvima pred kraj 18. veka.¹¹ Alfredo Vidano se bavio venecijanskom upravom na Jonskim ostrvima. Njegov veliki doprinos je u preseku društvenog stanja u kojem ističe ulogu religije.¹² Valter Pančerina istraživanja su važna za istraživanje privrede Jonskih ostrva.¹³

Savremena grčka historiografija je napravila ogromne pomake u vezi sa istraživanjem trgovine i razvojem trgovine na Jonskim ostrvima od druge polovine 18. do kraja 19. veka. Početkom ovog veka na Jonskom univerzitetu na Krfu napravljena je baza koja pruža uvid u trgovačko-pomorska kretanja Jonskih trgovaca u toku prve polovine 19. veka. Bazu je osmislio Panajotis Kapetanakis, koji je je skupa sa Gelinom Harlaftis i Katarinom Galini¹⁴ dao najveći doprinos proučavanju trgovine Jonskih ostrva.¹⁵ Karakteristično je za grčku historiografiju da je njen predmet poručavanja uglavnom period nakon početka Grčke revolucije 1821, u najboljem slučaju nakon 1815.¹⁶

¹⁰ Conte Ermanno Lunzi, *Storia delle Isole Jonie sotto il reggimento dei repubblicani Francesi, Venezia, Tipografia del Commercio, 1860.* i Lunzi Ermanno conte, *Della Repubblica Settinsulare*, Libri due, Bologna, 1863.

¹¹ Marco Folin, *Spunti per una ricerca su amministrazione veneziana e società ionia nella seconda metà del Settecento*, Venezia, 1992.

¹² Alfredo Viggiano, *Lo specchio della Repubblica Venezia e il governo delle Isole Ione nel '700*, Verona, 1998.

¹³ Značaj navedenih istraživanja nastalih na italijanskom jeziku jeste što su najvećim delom utemeljena na neobjavljenoj arhivskoj građi iz Državnog arhiva Venecije.

¹⁴ Katerina Galani, *The Napoleonic Wars and the Disruption of Mediterranean Shipping and Trade: British, Greek and American Merchants in Livorno*, *The Historical Review* VII (2010), 179–180.

Gelina Harlaftis, Helen Beneki i Manos Haritatos, *Greek shipowners from the late 18th century to the eve of WWII*, ELIA/Niarchos Foundation, 2003. Gelina Harlaftis, *Shipping*, u: *The Development of the Greek Economy in the 19th century*, priredili Kostas Kostas i Socrates Petmezas, Alexandria, 2006.

Gelina Harlaftis i Sophia Laiou, *Ottoman State Policy in Mediterranean Trade and Shipping, c.1780-c.1820: The Rise of the Greek-Owned Ottoman Merchant Fleet*, u: *Networks of Power in Modern Greece*, priredio Mark Mazower, Hurst, London, 2008, 1–44.

¹⁵ Panajotis Kapetanakis nam je omogućio pristup elektronskoj bazi Odysseus - Ionian Maritime History Database. www.marehist.gr na čemu smo mu posebno zahvalni.

¹⁶ Dvoje grčkih istoričara koji su se skoro bavili Jonskim ostrvima u kontekstu odnosa osrtvljana i britanske vlasti su Marija Pashalidi i Atansije Gekas. Maria Paschalidi, *Constructing Ionian Identities: The Ionian Islands in British Official Discourses, 1815–1864*, neobjavljena doktorska disertacija, University College London, 2009. Athanasios Gekas, *The Commercial Bourgeoisie of the Ionian Islands*

Savremena hrvatska historiografija pruža nekoliko važnih radova koji su značajni ukoliko se Jadransko-jonski prostor posmatra kao jedna celina. Oršolićeva studija o vojnoj Dalmaciji omogućava da uporedimo Jonska ostrva i Dalmaciju u godinama pune francuske kontrole nad ovim prostorom. I mada su s Jonskih ostrva Francuzi slali mnogobrojne vojne ekspedicije (uglavnom sastavljene od Albanaca), u situacijama kad su se okupljale lokalnih trupe koje su brojem prelazile okvire černida, zanimljivo je poređenje na osnovu kojeg se može zaključiti da je odaziv kod ostrvljana neuporedivo manji nego u slučaju Dalmacije. Zbornik radova koji je izašao u Splitu 2011. otvorio je mnogobrojna neistražena pitanja u vezi s Francuskom upravom u Dalmaciji.¹⁷

Razvoj turske historiografije nam je omogućio posredan uvid u osmansku građu. Rad Sakula Karamana je veoma značajan za razumevanje složenih odnosa između Selima III i Pavla I, kao i njihovih admirala Ušakova i Kadir-beja. Prethodni izvori su nam pružali uvid samo u rusku stranu. Na osnovu turskih izvora, kao i britanskih izvora može se zaključiti da je uloga turske moderne flote u zauzimanju Jonskih ostrva bila umanjivana.¹⁸ Na sličan način je većina starijih istraživača, naročito ruskih, sovjetskih i grčkih, padala u zamku umanjivanja značaja Ali-paše u vojnim operacijama 1798-1799, kao i 1809-1810 i 1813-1814, samo zbog narativnih izvora koji mu nisu bili naklonjeni. Neobjavljena arhivska građa iz Londona potvrđuje da je Ali-paša bio najznačajniji britanski saveznik protiv Francuza. I mada je često suspendovao svoje savezništvo i tražio neadekvatnu nadoknadu za svoje usluge, Britanija je i u odnosu s njim otkrivala veliki stepen strpljenja i veštine u pregovaranju.

Najveći broj radova o Jonskim ostrvima je anglo-saksonske provenijencije. Međutim, najveći deo istraživanja posmatra Jonska ostrva u okviru rusko-britanskih odnosa. Američki i britanski istoričari su svesni jedinstvenosti ruskog boravka na Jonskim ostrvima i njihovog velikog uticaja: od pojavljivanja admirala Orlova, do Krimskog

under British rule, 1815–1864. Class Formation in a semi-colonial society, neobjavljena doktorska disertacija, Essex University, 2006

¹⁷ *Dalmacija za vreme Francuske uprave (1806-1813): Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 18. do 19. rujna 2006. u Splitu/Actes du colloque scientifique international tenu à Split les 18 et 19 septembre 2006*, priredili Marko Trogrlić i Josip Vrandečić, Split, 2011.

¹⁸ Kahraman Sakul, *An Ottoman Global Moment: War of Second Coalition in the Levant*, neobjavljena doktorska disertacija, Washington, 2009. i Gundogdu Birol, *Ottoman Constructions of the Morea Rebellion, 1770s: A Comprehensive Study of Ottoman Attitudes to the Greek Uprising*, neobjavljena doktorska disertacija, University of Toronto, 2012.

rata. Vremenski okvir ovog istraživanja ipak nije preterano zanimao anglo-saksonske istoričare, izuzev u svetlosti diplomatske i vojne istorije.¹⁹

Struktura rada

Bilo je teško ne upasti u zamku posmatranja ovog prostora unutar klišea diplomatske i vojne faktografije. Iz tog razloga smo se odlučili da se u strukturi rada i poglavlja držimo tematsko-hronološkog pristupa. Rad se sastoji iz sadržaja, uvoda, sedam poglavlja, zaključka, spiska izvora i literature.

U poglavlju *Naselja i društvena struktura* predstavljen je fizički prostor Jonskih ostrva, kao i gradova na kontinentu koji su pripadali Veneciji. Središnji deo ovog poglavlja čini opis ostrva i ostrvljana. Analizirali smo navike ostrvljana, sujeverja, strahove, opšti karakter, osobine građana i seljaka, njihove najvažnije svetkovine, ishranu, bolesti, sahrane, venčanja, oblačenje, odnos prema ženama, porodične saveze i krvne osvete. U ovom poglavlju se bavimo i njihovim postignućem u umetnosti, uticaju Venecijanske i Kritske slikarske škole, zatim, odnosu između većinskog pravoslavnog i manjinskog katoličkog stanovništva, kao i odnosu hrišćana prema Jevrejima na Krfu i Zakintosu. Takođe, ukazujemo na razlike između urbane i ruralne sredine, i opisujemo proces italijanizacije koji postaje sve značajniji u poslednjim decenijama 18. veka, mada je sve veći broj ostrvskih nobila postajao pravoslavan. U ovom poglavlju su opisana najvažnija naselja ali i zalivi, planine, nepristupačni predeli, posebnosti svakog ostrva i gradova na kontinentu.

U poglavlju *Administracija* predmet istraživanja su administrativne strukture na arhipelagu. U toku venecijanske uprave delovala je jedna precizna birokratija koja se ipak menjala u poslednjim decenijama 18. veka. Najznačajnija promena u venecijanskoj administraciji bilo je jačanje pozicije kancelara koju su skoro u potpunosti monopolisala porodična bratstva. Suđenje Kveriniji bio je najbolji pokazatelj snage članova

¹⁹ David Hannell, *The Ionian Islands under the British Protectorate: Social and Economical Problems*, *Journal of the Greek Modern Studies*, 7–1 (1989), 105–132; James Joseph Tumelty, *The Ionian Islands under British Administration, 1815–1864*, neobjavljena doktorska disertacija, University of Cambridge, 1953; Michael Pratt, *Britains's Greek Empire: Reflections on the history of the Ionian Islands from the fall of Byzantium* London, 1978; William Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, *The English Historical Review* 18, 70 (1903), 209–239.

administracije sačinjene od lokalnog stanovništva. U ovom poglavlju navodimo složenu situaciju u kojoj su Veneciji i pored nepotizma, korupcije i kršenja venecijanskih zakona grupa profesionalnih činovnika sa ostrva najvažniji saveznici u borbi sa oligarhijama nobila koji preko kontrole lokalnih-ostrvskih senata imaju značajnu vlast na ostrvima. Na osnovu Grimanijevih anagrafa saznajemo da se ruralno stanovništvo najviše žalilo na zemljake koji su zauzimali srednje i niže činovničke položaje, a ne na Venecijance sa kojima su mogli da imaju malo dodira.

Naredna celina *Privreda* analizira pre svega najvažniju ostrvsku privrednu granu, zemljoradnju, koju je trgovina u tom smislu potisnula tek tokom prve polovine 19. veka. Dve monokulture su bile najvažnije za privredu arhipelaga, maslina i vinova loza. Krf i Paksos su bili najznačajniji proizvođači maslinovog ulja koje je Venecija smatrala toliko dobrim da je njime oplemenjivala ulje iz Dalmacije i Apulije. Zakintos i Kefalonija su bili poznati kao proizvođači suvog grožđa koje je bilo neizostavni sastojak svih slatkiša u bogatim zemljama zapadne i severne Evrope. Suvo grožđe sa Zakintosa se smatralo najboljim na Mediteranu. Opisana je privreda svakog ostrva sa svojim specifičnostima. Važan je način na koji administracija oprezuje građane i vrši izvoz najvažnijih proizvoda, i različite takse od kojih je *navisimo* najpoznatija. Nedovoljno razvijena proizvodnja žitarica primoravala je ostrvljane da uvoze pšenicu s Peloponeza i iz Epira. Arhipelag je zavisio od uvoza hrane sa kopna. Za razumevanja zemljišnih odnosa važan je sistem kreditiranja *prostihio*, zapravo, zelenašenje koje nije u potpunosti bilo suzbijeno čak ni za vreme britanskog protektorata.

Četvrto poglavlje *Trgovina* je nastavak prethodnog. Rekonstruisane su najvažnije trgovačke mreže, organizacija poslovanja, trgovačka espanzija nakon 1774. i pozitivan uticaj rata na krijumčarenje, uključujući prednosti jonskih trgovaca u ratnim uslovima kad su plovili pod neutralnom zastavom. Trgovačke veze s Britanijom i Apeninskim poluostrvom bile su važne zbog trgovine suvim grožđem. Ulje se do 1797. izvozilo skoro isključivo u Veneciju ili druge venecijanske posede. Veze Kefalonije i Itake s ruskim lukama na Crnom moru, a kasnije i sa trgovinom na Dunavu, omogućile su jedan od najdinamičnijih razvoja trgovine na Mediteranu i to vreme. Osim trgovine u ovom poglavlju se detaljno bavimo piraterijom i gusarenjem, berberskim korsarima i grčkim privatirima. Interesantan je podatak da na osnovu dostupnih izvora možemo

zaključiti da mornaričkih kapetana slovenskog porekla ima koliko i grčkih u periodu do 1797. Paralelno sa analizom trgovine prikazali smo krijumčarenje, sve do epidemija, uloge lazareta u trgovačkom prometu.

Naredna tri poglavlja opisuju političku istoriju ostrva od 1774. do 1815. Prvo poglavlje *Jonska ostrva 1774-1799.* odnosi se na period od Kučuk-kajnardžijskog mira do rusko-turskog osvajanja Krfa. Ovo poglavlje smo otvorili rusko-turskim ratom 1768-1774. koji je Rusiju prvi put doveo na Mediteran. U analizi poslednjih decenija venecijanske uprave posebna pažnja je data admiralu Emu i njegovom reformatorskom poduhvatu koji nije uspeo da dovrši, i pogoršavanjem ekonomske situacije na Jonskim ostrvima zbog Američkog rata za nezavisnost koji se pretvorio u rat skoro svih evropskih sila protiv Velike Britanije. Ključna godina u ovom periodu je 1793, kad je ratno stanje na Mediteranu nepovoljno uticalo na ekonomiju Jonskih ostrva. U toku poslednje decenije 18. veka porastao je značaj Ali-paše, čiji cilj je bilo zauzimanje venecijanskih kontinentalnih poseda. Pad Venecije i prvi dolazak Francuza na Krf juna 1797. doneo je prvu promenu na Krfu nakon 1386. Francuska uprava je kratko trajala jer je združeno rusko-turska flota uspeła da osvoji sva ostrva osim Krfa do decembra 1798. Krf su Francuzi zauzeli uz veliku pomoć albanskih trupa Ali-paše i manju britansku podršku.

Poglavlje *Jonska ostrva 1800-1807* obuhvata period Jonske republike. Na početku tog perioda 1799-1800 Jonska ostrva su bila jedna od najvažnijih baza za borbe protiv Napoleona na Levantu i Apeninskom poluostrvu. Interesantni su unutrašnji sukobi među ostrvljanima i donošenje čak pet ustava, od kojih je samo jedan bio ratifikovan. Razvoj trgovine, jačanje ruskog uticaja, ali i nestabilna situacija koju je odlikovao veliki broj pobuna na arhipleagu obeležili su najveći deo te epohe. Od nekadašnjih venecijanskih gradova na kontinentu svi su dopali Ali-paše osim Parge. 1803. janjinski paša je nakon dugogodišnje borbe pobedio Suliote i praktično postao neprikosnoveni gospodar Epira. Napoleonove pobeđe nad Austrijom, Pruskom i Rusijom dovele su do mirovnog sporazuma u Tilzitu kojim se završava epoha prvobitno rusko-turskog, a zatim samo ruskog uticaja na arhipelagu.

U poslednjem poglavlju *Jonska ostrva 1808-1815.* ukazuje se na povratak Francuza i nove prakse u njihovoj administraciji, koja je bila manje rigidna nego prvi put. U kratkom rasponu od svega dve godine Francuska je uspeła da obnovi venecijanske

teritorije od Istre do Kitere. Pogrešnom politikom prema Albancima i previđanjem moći Ali-paše, Francuska se zatekla brzo izolovanom, te je samo zahvaljujući sposobnom generalu Donzelou, i značajnim novčanim sredstvima iz prestonice, francuska uprava na Jonskim ostrvima potrajala je do juna 1814. Nakon 1809. Britanija je prvi put bila prisutna na ostrvima. Trgovačke povlastice koje su Jonski trgovci dobili od Britanije 1813. omogućili su dalji trgovački razvoj. Sudbina jonskih ostrva je, najzad, odlučena Drugim pariskim mirom 1815, kad im je vraćena nezavisnost pod britanskim protektoratom. Novi ustav iz 1817. postavio je institucionalne osnove britanske uprave.

U *Zaključku* se sumiraju rezultati ovog istraživanja kojim se pokazuje da Jonska ostrva kao tema nisu bila dovoljno istražena ne samo u domaćoj, već i u evropskoj istoriografiji.

NASELJA I DRUŠTVENA STRUKTURA

Prostor Jonskih ostrva može se podeliti na ostrvski deo koji čine sva Jonska ostrva uz Kiteru i kontinentalni deo koji se prostire od obala Himere i Porto Palermo na severu do Ambrakijskog zaliva na jugu. U poslednjem periodu venecijanske uprave u kontinentalnom delu bilo je 7 gradova, odnosno utvrđenja, od kojih pažnju istraživača najčešće zaokupljaju četiri najznačajnija: Preveza, Parga, Butrint i Vonjica. Međutim, pod kontrolom Venecije bili su i Igumenica, Saranda²⁰ i Porto Palermo. Ova tri grada zajedno sa Butrintom naročito su bila značajna za Krf zbog uvoza žita, drveća, stoke i ribarstva. Među njima najveća je bila Igumenica koja je kao istureni deo bila značajna prethodnica u odbrani Krfa budući da se nalazila preko puta Lefkima i južne polovine ostrva. Igumenica i zaliv Sivota, južno od grada, činili su drugu stranu južnog prolaza između ostrva i kontinenta. Iz Igumenice je Krf uvezio velike količine žita.²¹ Značaj Igumenice, kao utvrđenja i gradova, severno od nje bio je veoma veliki ako se uzme u obzir uspon Ali-paše²² u poslednjim decenijama 18. veka. Zahvaljujući posedima na kontinentu, Republika je mogla da se u velikoj meri obezbedi od osvajačkih pretenzija Ali-paše. Njegova frustracija zatvorenim morskim putevima koje je Republika kontrolisala sve do 1797. bila je jedan od odlučujućih razloga za turska savezništva sa novopridošlim silama na Jonskim ostrvima.²³

Saranda je bio važan grad za uvoz robe iz unutrašnjosti kontinenta. Na Krf se iz ovog grada naročito uvozilo drvo i krupna stoka. Pozicija ga je zbog prostranog zaliva činila značajnim za odbranu Krfa jer je onaj koji ga je kontrolisao mogao lako da pošalje flotu prema Krfu. Najsevernija venecijanska utvrda, Porto Palermo, činila je tvrđava na poluostrvu, koja je kontrolisala zaliv i vode u blizini, inače veoma bogate ribom. Ratovi koje je vodio Ali-paša protiv Himeriota uticali su i na Porto Palermo. Sulioti i Himerioti bili su najznačajniji protivnici Ali-paše. Pomenuti grad bio je veoma važan u tom

²⁰ U izvorima se spominja kao Agia Saranda (Ἁγία Σαράντα), što bi u prevodu sa grčkog značilo Sveta četrdesetorica. Porto Palermo je prostrani zaliv, poluostrvo i malo utvrđenje koje se nalazi između Valone i Sarande.

²¹ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 80–81.

²² Jedna od najboljih istorija Ali-paše napisao je R.A. Devenport, Vidi: R.A. Davenport, *The Life of Ali Pasha, of Zepeleni, Vizier of Ejirus: Surnamed Aslan Or the Lion*, London, Thomas Teg and Son, 1839.

²³ Pre svega Rusija. F. Pouqueville, *nav. delo*, 196.

sukobu jer su preko njega Himerioti dobijali pomoć od Venecije u svojoj borbi protiv Ali paše. Svi pomenuti posedi Venecije bili su značajni za održavanje savezničkih odnosa između Republike i različitih epirskih plemena, sa kojima je Ali-paša bio u ratu.²⁴ Krajem 18.veka u sukob sa njim ušla su i manje značajna plemena Filates (*Philates*) i Paramitijana (*Paramithians*).

Ne treba zanemariti uticaj manjih venecijanskih poseda severno od Parge koje su Rusi potcenili 1799. to je postalo očigledno već početkom 19. veka.²⁵ Upravo u prvoj deceniji tog stoleća Ali-paša će osvajanjem (ekspanzijom) zaokružiti sve nekadašnje kontinentalne posede Republike osim Parge. Osim što je služio za odbranu Krfa, Butrint je bio i glavna luka preko koje je Krf trgovao sa Đirokastrom (*Argio-kastro*), kao i Delvinom. Butrinta je veliki značaj za odbranu Krfa budući da je severna strana prolaza između Krfa i kontinenta bila daleko uža nego južna, a i veoma blizu grada Krfa. U Butrintu je uvek bio vezan manji jedrenjak koji je bio dovoljan za čuvanje vrlo uskog prolaza između tvrđave i kopna na južnoj strani.²⁶

Na istoj geografskoj širini s Paksosom nalazi se Parga, u 18. veku jedan od utvrđenih venecijanskih poseda na kontinentu. Sama tvrđava nalazila se na nepristupačnoj steni koja je činila poluostrvo. Parga nije bila privredno ili trgovački značajna, jer je uvoz išao preko ranije pomenutih luka. Međutim, važnost ovog teško osvojivog grada dolazio je otuda što je preko Prage Venecija imala najbolju vezu sa Suliotima i drugim plemenima koja su bila u sukobu sa Ali-pašom. Južno od Parge nalazili su se Preveza i Vonjica preko kojih je Republika imala kontrolu nad Ambrakijskim zalivom. Preveza je takođe imala veliki značaj za odbranu Lefkade. Sličnu ulogu, kao što je imao, Butrint u odbrani Krfa. Vonjica se nalazi na južnoj strani dubokog zaliva i bila je značajna kao ribarska luka i utvrđenje preko kojeg je Venecija mogla da kontroliše zaliv bogat ribom. Preveza je bila najveće utvrđenje Venecije na kontinentu. Nakon sloma prve francuske uprave 1799. ona je postala najdragoceniji Ali-pašin plen. Nalazi se preko

²⁴ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 80–81.

²⁵ To se najpre odnosilo na nabavku koja je mogla mnogo teže da ide ukoliko onaj koji je kontrolisao kopno nije želeo hranom i drvima da snabdeva Krf.

²⁶ Sulioti su veoma rano probudili pažnju u srpskoj istoriografiji, tako je prva istorijska rasprava o njima nastala krajem XIX veka. Videti u: Vojislav Rašić, *Klefte i Sulioti: Istorijska rasprava*, Beograd, 1892. Rašić daje detaljni popis njihovih sela, kao i borbe sa Ali-pašom, koja se završila porazom 1803. G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 82.

puta rta Akcij, na mestu koje nadvisuje veoma uzan plovni put, širine svega nekoliko desetina metara. Zahvaljujući ovakvom položaju grad je sa nekoliko topova mogao da kontroliše ulaz u Ambrakijski zaliv. Pad Preveze pod vlast Ali-paše 1798. stavio je Lefkadu u nezaštićen položaj, što je uticalo na veliku migraciju stanovnika na druga Jonska ostrva u prvoj deceniji 19. veka. Broj stanovnika se smanjio na svega 15.000, što je bilo skoro upola manje u odnosu na period dok Preveza nije pala pod kontrolu Ali-paše.²⁷

Značaj gradova na kontinentu bio je dvojak: kao luke preko kojih su ostrva uvozila neophodne žitarice i ostale sirovine i kao odbrambena linija prema Turskoj, koja nije pretila da ugrozi Jonska ostrva ali je zato Ali-paša bio dovoljno nezavisan da je mogao da pravi sopstvene planove o zauzimanju venecijanskih poseda. Iz tog razloga su svi gradovi na kontinentu bili veoma dobro utvrđeni.²⁸

Grad Krf sa svoje dve tvrđave predstavljao je najvažnije utvrđenje arhipelaga, čiji je značaj u vojnom smislu odgovarao značaju Malte ili Gibraltara.²⁹ Krfska tvrđava bila je sačinjena iz dva dela. Stara tvrđava *Fortezza Vecchia* odolela je velikim turskim opsadama iz 1537. i 1571. godine i nastala je na osnovama starije vizantijske tvrđave. U okviru stare tvrđave nalazila se i luka. Nakon turske opsade 1571. izgrađena je Nova tvrđava, *Fortezza Nuova*, koja je završena 1588.³⁰ Kao posledica turske opsade iz 1716. godine nastala su nova utvrđena na uzvišenjima u visini tvrđave Abraham i Sv. Spas sa kojih su Turci u toku opsade 1716.³¹ uspešno bombardovali tvrđavu. Poslednji značajan graditeljski poduhvat na tvrđavi bilo je utvrđivanje ostrva Vido nakon što je rusko-turska flota pod komandom Ušakova prvi i jedini put u istoriji Krfa izvršila uspešnu

²⁷ Imala je stanovnika koliko i Kitera, oko 7.000. TNA, PRO, FO 42/10, William Meyer to George Canning, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Kew Surrey 23rd November 1807. Some Political and Military Details of the Island of Corfu and neighbouring Islands, A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, III, 253, G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 79–83.

²⁸ TNA, PRO, FO, 42/10, William Meyer to George Canning, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Kew Surrey 23rd November 1807. Some Political and Military Details of the Island of Corfu and neighbouring Islands. Vidi: Edward Giffard, A Short visit to the Ionian Islands, Athens, and the Morea, London, 1828, 35.

²⁹ Nelson je smatrao da je velika greška to što je Velika Britanija dopustila Rusiji da zauzme Krf 1799, te da je stavljanje Krfa pod britansku kontrolu veoma važno za britanske interese na Mediteranu.

³⁰ W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, 229–230.

³¹ Samardžić Nikola, *The Peace of Passarowitz, 1718: An Introduction*, u: *The Peace of Passarowitz*, West Lafayette, 2011, 9-38.

opsadu i primorala Francuze na predaju 1799. godine. Koliki je značaj Krfa najbolje svedoči korespodencija britanskih državnika, diplomata i vojnih komandanata u periodu između 1797.–1814. godine.³² Luka nije bila dovoljno velika, tako da kada su brojnije flote dolazile na Krf, događalo bi se da je veći deo usidrenih brodova ostajao u zalivu. Severno od grada Krfa, nalazio se zaliv Guvija koji je pružao prirodan zaklon za veliki broj brodova. Venecija je tu imala brodogradilište namenjeno prvenstveno za suvi dok i popravku, a manje za izgradnju brodova.³³ Grad Krf je imao oko 15.000 žitelja krajem 18. veka. Nalazio se između nove tvrđave na zapadu i stare na istoku, postojala su tri predgrađa: *Catsrades* na zapadu, južno od nove tvrđave, *Manduchio* na jugu i *San Rocco* između njih koji se naslanjao na jevrejsku četvrt – *Hebraica*.³⁴

Jedan od najznačajnijih gradova arhipelaga, bio je grad Argostoli inače prestonica Kefalonije. Venecijanska tvrđava Sv. Đorđa bila je udaljena 5km jugoistočno od grada. Značaj luke omogućio je razvoj Argostoliju kao centra trgovačke mornarice Jonskih ostrva. Drugo veće naselje na Kefaloniji je Liksuri, prestonica zapadne polovine ostrva. Na severu je najznačajnija bila tvrđava Asos. Pored pomenutih, na istočnoj obali ostrva nalazilo se nekoliko manjih gradova kao što su Sami, Sv. Eufemija i Fiskardo.³⁵

Zakintos je bio značajniji kao lučki grad, pre nego kao utvrđenje jer se tvrđava, kao i u slučaju Argostolija, nalazila van grada. Najznačajnija razlika između Zakintos i ostalih naselja na arhipelagu ogledala se u uređenosti, čistoći i lepoti ovog grada, kako su ga opisali putopisci i savremenici koji su u njemu boravili krajem 18. i u 19. veka.³⁶ Grad

³² U pitanju je korespodencija iz različitih fascikli fonda Foreign Office, 42 (*Ionian Islands*), 348 (*Ionian Islands*) i 78 (*Turkey*).

³³ Alfredo Viggiano, *nav. delo.*, 114-196.

³⁴ David Thomas Ansted, *The Ionian Islands in the year 1863*, London, 1863, 27. G. de Vaundoncourt, *nav. delo.*, 385.

³⁵ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo III*, 11–17.

³⁶ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*. Inače, Gijom de Vandenkur je bio artiljerski pukovnik koji je bio u misiji kod Ali-paše 1807. On je sakupio veoma značajne podatke o Jonskim ostrvima koji su se pokazali vrlo preciznim prilikom poređenja sa izveštajima britanskih konzula; William Martin Leake, *Travelers in Northern Greece*, London, 1835. Bio je u vodama oko Jonskih ostrva, Epira i Peloponeza od 1804. do 1806. godine, takođe u misiji Ali-Paši. Njegovi memoari su veoma značajni jer je redovno održavao korespondenciju sa nadređenima od koje je veliki deo objavio u memoarima. Bio je veoma pouzdan izvor koji je veliki deo svojih beležaka posvetio lokalnom stanovništvu, Grcima i Albancima. F. Pouqueville, *nav. delo*, 196; H. W. Williams, *nav. delo*, 151–435. Pruža veoma precizan opis ostrva, ljudi, običaja i privrede na kojima je bio prvih godina po britanskom zauzimanju Krfa; Antonie Arnault, *Souvenirs d'un sexagenaire*, Paris, 1833. Značajna je uspomena jer je Arno (Arnault) bio prvi civilni upravnik nakon dolaska Francuza na Jonska ostrva 1797. Značajan izvor za poznavanje ostrva neposredne pre izbijanje

je imao oko 16.000 stanovnika i bio je najnaseljeniji na Jonskim ostrvima. Zakintos, po površini znatno manji od Kefalonije i Krfa, nije imao druga značajnija naselja osim prestonice.³⁷

Karakteristično za prestonice Kefalonije, Zakintos i Itake jeste *Strada Marina*³⁸ ili glavna ulica na obali grada koja je u isto vreme bila i pristanište za koju su se vezivale lađe.³⁹

Vati, glavni grad Itake, nalazi se na dnu zaliva na istočnoj strani ostrva, dok je njegov lazareto podignut na malom ostrvu *Cazurbo* u sredini zaliva. Grad je imao skroman broj kuća i bio bez ikakvog utvrđenja za razliku od drugih glavnih gradova.⁴⁰

Santa Maura, glavni grad Lefkade, nalazi se na severoistoku poluostrva na najužem delu kanala koji odvaja ostrvo od kontinenta. Usled slabih struja i rastinja on je više podsećao na močvaru, nego na morski prolaz. Tvrđava koja je dominirala gradom jedna je od najboljih utvrđenja na arhipelagu, što je lako razumeti s obzirom na blizinu kopna i veliku opasnost koja je Lefkadi pretila od napada sa kopna. Kanal između ostrva i kopna nije bio plovni za trgovačke i druge brodove, osim lakših i manjih plovila plitkog gaza. Na južnoj strani kanal je bio širok svega nekoliko desetina metara. Plovnost kanala je ostala ista i dva veka kasnije.

Glavni grad i najznačajnije naselje na Paksosu bio je Gajos koji je brojao nekoliko hiljada stanovnika. Gajos je bio jedan od najlepših gradova arhipelaga zahvaljujući ostrvcu koje se proteže paralelno sa obalom (*Strada Marina*) i čini prirodni kanal u kojem manji brodovi mogu imati dobar zaklon. Jedina opasnost po brodove su bile hrid na južnoj strani zaliva, kao i na putu ka Pargi.⁴¹

Kitera je imala malo utvrđenje smešteno na jednom od brda na čijim padinama se nalazio i glavni i jedini grad na ostrvu. Tvrđava i grad su bili smešteni dalje od obale

Grčke revolucije na Peloponezu pružio je Terecije Kendrik. Vidi: Kendrick Tertirus T. C., *The Ionian Islands*, London, Tottenham Court, 1822.

³⁷G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 402.

³⁸ *Strada Marina* predstavlja gradski i lokalni prostor okupljanja. To je društvena arterija grada. Vidi: Vesna Vučinić, *Prostorno ponašanje u Dubrovniku*, Beograd, 1999, 143-168.

³⁹ D. T. Ansted, *nav. delo*, 396.

⁴⁰ H. W. Williams, *nav. delo*, 194; D. T. Ansted, *nav. delo*, 250.

⁴¹ D. T. Ansted, *nav. delo*, 96.

usled učestalih upada gusara i pirata.. Međutim, odsečenost tvrđave od obale je posadu u utvrđenju onemogućavalo da izdrži duže opsade. U periodu od 1797. do 1810. posada koja je branila utvrđenje na Kiteri odmah bi se predavala pred napadačima. Glavni grad Kerigo se nalazio ispod tvrđave takođe na uzvišici, dok je luka bila u zalivu ispod glavnog grada.⁴²

Karakteristično za sva Jonska ostrva jeste da je daleko veći broj stanovnika živeo u selima, što je najizraženije bilo na Kefaloniji. Takva struktura naselja uslovlila je znatne razlike između stanovnika u gradskim i seoskim sredinama, što se odrazilo na različit pristup u procesu italijanizacije. Reljefom svih većih ostrva arhipelaga, osim Paksosa, dominiraju brda i planine koje su bile važne kao najveće prepreke uspostavljanju potpune kontrole centralne administracije na ostrvima.⁴³ Enos na Kefaloniji, najviša planina na arhipelagu, ostala je van potpune kontrole britanske vlasti čak i u vreme pozne britanske uprave u drugoj polovini 19. veka.⁴⁴

Kuće u kojima su živeli stanovnici Jonskih ostrva pretežno su bile jednospratnice ili dvospratnice. Tipična kuća na ostrvima imala je ulaz na gornjem spratu dok je donji sprat služio i kao magacin za čuvanje vina, ulja i ostalih proizvoda. Drvenim stepenicama sa spoljne strane ulazilo se na gornji sprat. Zbog zemljotresa kuće nisu imale podrum, te se za odlaganje namirnica koristilo prizemlje.⁴⁵ Imućniji nobili živeli su uglavnom u veoma raskošnim palatama od kojih su do danas mnoge ostale sačuvane.⁴⁶ Bogatije kuće su svojim enterijerom podsećale na italijanske. Bile su prostrane sa velikim brojem soba smeštenih na gornjem spratu, dok bi u prizemlju bio prostrani i bogato ukrašen salon. Pored ikona i slika svetaca stajale su i kopije venecijanskih slikara. Ticijan je bio jedan od najzastupljenijih slikara čije su kopije bile najomiljenije. Sastavni deo enterijera činili su veliki, često okovani kovčezi u kojima su

⁴² A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo III*, 334–337.

⁴³ Enos na Kefaloniji, Pantokrator na Kefaloniji, Skopos i Vrahiona na Zakintosu.

⁴⁴ Ansted daje primer čuvara šume koje su ubijali seljaci, čak i kad je on bio iz sela u kojem su zajedno živeli. Razlog za takvo obračunavanje je bio zato jer ih nije puštao da krađu drveće i izvode stada tamo gde nisu smeli, recimo u šumama posle požara. Postojala je velika sumnja u to da su ponekad seljaci podmetali požare da bi imali više prokrčenog prostora za svoja stada. D. T. Ansted, *nav. delo*, 376.

⁴⁵ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo III*, 53–54.

⁴⁶ Maria Georgopoulou, *Venice's Mediterranean Colonies. Architecture and Urbanism*, Yale University, 2001, 213–254.

siromašniji stanovnici držali svoje svečane haljine i vrednije stvari. Lepe staklene posude i flaše mogle su se videti i u siromašnijim kućama.⁴⁷

Među stanovnicima Jonskih ostrva karakteristične su društvene i kulturološke razlika koje su nastale kao posledica spoljnih uticaja kojima su žitelji bili izloženi, pre svega, geografskih karakteristika ostrva, migracija ali i privrede svakog pojedinačnog ostrva. Od spoljnih uticaja najvažnija je blizina kopna; tako je Zakintos bio pod uticajem događaja koji su se odigravali na Peloponezu, dok su Krf i Lefkada bili pod većim uticajem Epira, što objašnjava značaj i uticaj Ali-paše za ova dva ostrva. Ostrva su do kraja 18. veka bila italijanizovana, što su savremenici i putopisci isticali kao njihovu najvažniju zajedničku crtu. To se, međutim, odnosilo isključivo na stanovnike gradova, dok je ruralno stanovništvo ostalo blisko grčkoj tradiciji sa kontinenta.⁴⁸ Osim što je bio ograničen na pismeni deo stanovništva, uticaj Venecije i prihvatanje njene kulture je po mnogo čemu bilo površno. U materijalnoj kulturi bogatiji ostrvljani su oponašali Venecijance ali su u svojim običajima, sujeverju, strahovima, nepoverenju, okrutnosti, i dalje veoma podsećali na stanovnike turskih balkanskih provincija sa kojima su delili granicu. S druge strane, pojedini običaji, poput krvne osvete i sklapanja porodičnih saveza, veoma su bili slični običajima koji su postojali u Apuliji i Kalabriji, kao i drugim delovima Mediterana.⁴⁹

Krf, Zakintos i Kefalonija su najveća i najznačajnija ostrva sa najbrojnijim i najbogatijim stanovništvom. Socijalne razlike između ostrvljana su najsloženije bile na najvećim ostrvima.⁵⁰ Lefkada je predvodila drugu grupu ostrva koju su činili još Itaka, Kitera i Paksos, dok se u treću celinu mogu svrstati utvrđeni gradovi na kontinentu. Iz

⁴⁷ D. T. Ansted, *nav. delo*, 63–64, 429–430.

⁴⁸ To takođe potvrđuju i izvori i korespondencija između samih nobila koja je uvek bila na italijanskom.

⁴⁹ Reč Italijan se u radu koristi isto kao što se sreće u izvorima i literaturi gde se misli na stanovnike Apeninskog poluostrva koji pričaju sličnim jezikom. Stanovnici Napuljske kraljevine su nazivani Napolitanci i u izvorima se ne navode kao Italijani. G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 59. Da bi se bolje razumela struktura porodice važno je biti svestan kriptomatrijarhata. Vidi: Nikola Samardžić, "Cherchez la feme": The Mother's Role in Traditional Deviant Behavior in Pre-Modern Adriatic Hinterlands, *Beogradski istorijski glasnik* IV (2013), 217–225. Jedno od najznačajnijih doprinosa proučavanju krvne osvete u Crnoj Gori, Hercegovini i Albaniji delo je Valtazara Bogišića, dugogodišnjem ministra pravde Crne Gore u toku 19. veka. Vidi: Valtazar Bogišić, *Izabrana djela*, tom III: *Pravni običaji u Crnoj Gori, Hercegovini i Albaniji*, Podgorica, CID, 2004, 386–425.

⁵⁰ U poglavlju Administracija socijalne razlike između nobila, srednjeg staleža i seljaka su detaljije objašnjene.

vojno-administrativnih razloga, Krf je kao najznačajniji nametao svoj razvoj drugim ostrvima koja su često prihvatala novine sa ovog ostrva, bilo da se to odnosilo na otvaranje ostrvskih pozorišta ili ustanovljenje kulta svetaca – zaštitinika ostrva. Stoga je neophodno u opisu stanovnika Jonskog arhipelaga Krfu dati prednost. Ovome u prilog ide i činjenica da najveći deo putopisne građe detaljnije opisuje Krf nego druga ostrva.

Doseljavanje stanovništva je u velikoj meri uticalo na društvenu strukturu Jonskih ostrva. Bilo je više talasa migracija s kontinenta na Krf i ostala ostrva. Najveći talas dogodio se u poznom srednjem veku i to tokom 15. veka, kao neposredna posledica turskog nadiranja. Do sledećeg važnijeg kretanja stanovništva došlo je usled Kandijskog rata, kao i migracija velikog broja Krićana koji su došli na Jonski arhipelag. Oba migratorna talasa doprinela su razvoju društva na Krfu. Uticaj pridošlica naročito se ogledao u umetnosti. Kritska škola slikarstva je nastavila da živi na Krfu u godinama posle pada Krita, koja će omogućiti stvaranje Jonske škole slikarstva. Poslednje značajane seobe stanovništva odigrale su se nakog Drugog morejskog rata, kao posledica gubitka Peloponeza.⁵¹

Istim migracijama kojima je bio izložen Krf, bila su izložena i druga veća ostrva. Sva ova kretanja rezultirala su povećanjem broja grčkih stanovnika na ostrvima, što je posredno uslovljavalo asimilaciju najvećeg broja ostrvskih katolika u pravoslavlje. U isto vreme, italijanski jezik postao je daleko prisutniji u gradskom, privrednom i trgovačkom životu ostrva, nego što je to bio slučaj ranije.⁵²

Moralne ocene koje o ostrvljanima daju savremenici poslednjih decenija venecijanske uprave, kao što su bili Andre-Grasse de Sen-Sover, Gijom de Vandekur, pa i Foresti, koji je sam pripadao plemstvu sa Zakintosu, često su veoma stroge u maniru onog vremena.

⁵¹ Članovi ove škole su bili poznati kao slikari ikona. Među onima koji su došli sa Krita bili su Teodor Pulakis (Θεόδωρος Πουλάκης, 1622–1692) i Emanuel Canes (Εμμανουήλ Τζάνες, 1610 – 28 March 1690), (oboje su umrli na Krfu). Oni su bili među najznačajnijim predstavnicima kritske škole koja je bila najuticajnija grčka slikarska škola u periodu od 15. do kraja 17. veka, čiji je najpoznatiji predstavnik bio Doménikos Theotokópoulos (1541–1614), poznatiji kao *El Greco*. Više o tome u: Angeliki Lymberopoulou, Rembrandt Duits, *Byzantine Art and Renaissance Europe*, Farnham, 2013. Slikarska škola Jonskih ostrva koja je nastala nakon pada Krita biće detaljnije pomenuta u nastavku poglavlja.

⁵² Koliko je italijanski jezik postao popularan među ostrvskim plemstvom vidi se iz navoda da se grčki koristio u gradu još samo u razgovoru sa seljacima koji bi tu povremeno dolazili poslom ili prilikom izdavanja naredbi slugama. G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 60–61; A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo II*, 189–190.

Najsžetiji u svojoj analizi bio je Viliijams. On je najpre obišao Krf, ubrzo nakon britanskog iskrcavanja leta 1814. godine, a zatim i druga ostrva arhipelaga. Ostrvljane je nazivao Grcima optuživao ih da ne poštuju vlast, da na svaku javnu službu gledaju kao na sredstvo za bogaćenje, da su veoma površni i primitivni, te da ih osim sopstvenog interesa ništa drugo ne zanima. Njihovu pripadnost hrišćanstvu nazivao je površnim i zaostalim, jer je smatrao da se sastoji od kultova, rituala, sujeverja bez hrišćanske samilosti. Ono što je ostavilo najporazniji utisak na njega jeste revnosno držanje posta zahvaljujući kojem su ostrvljani svaki greh mogli skinuti i očistiti, tako da je i najokoreliji ubica mogao biti smatran čestitim čovekom nakon strogog posta.⁵³ Vrlo je precizno primetio i razloge rusofilije na Jonskim ostrvima, tvrdeći da je motiv za to bila samo veća samostalnost koju bi, zahvaljujući Rusiji, vladajuća klasa ostrvljana dobila u izrabljivanju svojih sugrađana.⁵⁴ Rusofilija je tek površno bila vezana za pravoslavnu veroispovest, dok su pravi razlozi zbog kojih je ostrvsko plemstvo bilo prorusko, zapravo bili veoma pragmatične prirode.⁵⁵ Drugi izvori, poput Andrea-Grasea de Sen-Sovera, krivili su Veneciju za stanje na Krfu koje je okarakterisano manjkom morala i sveopštom zavišću. Ništa manje važan razlog bilo je i nepostojanje škola i organizovanog obrazovanja zbog čega neznanje ne samo da nije suzbijano, već se i širilo.⁵⁶ Na osnovu korespondencije između britanskog i drugih konzula na Jonskim ostrvima, nameće se zaključak da oni smatraju osobu obrazovanom na osnovu znanja drugih jezika osim italijanskog i grčkog. Tako Foresti sa ponosom navodi da je njegova kćer pričala engleski. Gijom de Vandekur kao osnovni razlog primitivnosti navodi zaostalost Grka, preteranu privrženost porodici i ostrvu bez svesti o postojanju drugih ljudi, van sopstvenog mesta, kao i veliki stepen nepoverenja za koji tvrdi da je plod loše venecijanske uprave. Poput francuskog konzula De Sen-Sovera, Gijom de Vandekur je smatrao kako je nepostojanje javnih škola jedan od glavnih uzroka mraka i zaostalosti u kom se velika većina ostrvljana nalazila. Jedino znanje se moglo steći ili

⁵³ Ansted daje veoma slikovit primer striktnog pridržavanja posta kada je siromašni dečak kojem je ponudio hleb za vreme posta odbio hranu jer nije bio siguran da li je pekar koristio jaja prilikom pripreme hleba. D. T. Ansted, *nav. delo*, 24.

⁵⁴ Isti autor navodi da je i katoličko stanovništvo bilo u svojim običajima nalik na pravoslavno. On ni na koji način ne izdvaja pravoslavno stanovništvo kao primitivno, već kao većinsko, koje je nosilac pomentih osobina i običaja. H. W. Williams, *nav. delo*, 165–167.

⁵⁵ Samardžić Nikola, Ruski mit u srpskoj istoriji, *Limes plus* 1 (2005), 171–180.

⁵⁶ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo II*, 184–187.

u manastirima ili kod malobrojnih privatnih učitelja.⁵⁷ Osim javnih škola, Jonska ostrva krajem 18. veka nemaju ni štampariju, ni javne biblioteke, čak ni knjižare koje su postojale još u 16. veku. Jedine dve knjige koje je bilo moguće kupiti bile su gramatika i rečnik latinskog jezika, i to u apoteci.⁵⁸ I pored sumorne slike ostrvljana putopisci navode i neke dobre osobine od izuzetne ljubaznosti do visprenosti i duhovitosti. Grci sa arhipelaga smatrali su se dobrim pomorcima, trgovcima ali i krijumčarima i piratima. Britanski putopisci smatraju da su sposobnost da brižljivo održavaju svoje posede i zemlju nasledili od Italijana i da je to rezultat dugog prisustva Venecija na arhipelagu.⁵⁹

Među različitim običajima koji su postojali među ostrvljanima, dva se izdvajaju kao veoma važna za prikazivanje njihovih međusobnih odnosa. Upravo te običaje savremenici vide kao jedan od razloga zaostalosti društva na Jonskim ostrvima, a njihovo postojanje doprinosi i potvrđuje surovost stanovnika arhipelaga. Na prvom mestu to je sveopšta moć vođe porodičnih saveza ili bratstava.⁶⁰ Osim što su uticali na privredni život zahvaljujući kontroli ostrvskih senata preko svojih stranaka tj. grupacija, uticali su i na svakodnevni život ostrvljana. Vrhovna moć koju su uživali ogledala se pre svega u tome što su bili “gospodari života i smrti” budući da su kontrolisali sudstvo. Bili su i sudije i tužioci i branioci strane koja je u bilo kakvom sporu bila oštećena. Oni su bili ti za koje su braviji obavljali najveći broj poslova. Najčešće su upravo oni ubirali poreze na najvažnije proizvode nekada i novčane takse na teritoriji koje je kontrolisao njihov porodični savez.⁶¹

Drugi običaj koji je u vezi sa prethodno pomenutim jeste krvna osveta, vendeta⁶² veoma rasprostranjena u 18. i 19. veku⁶³. Krvne osvete su se prenosile sa generacije na generaciju i tek su u periodu nakon početka britanskog protektorata postale ređe. Kolikih su razmere bile svedoče izvori koji navode da su u slučaju kad je jedna

⁵⁷ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 59.

⁵⁸ W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, 221.

⁵⁹ D. T. Ansted, *nav. delo*, 256, 446.

⁶⁰ M. Folin, *nav. delo*, 13.

⁶¹ Na Kefaloniji je na kraju 18. i početkom 19. veka jedan od najuticajnijih vođa porodičnih saveza bio Annino. Navodi se da onaj ko bi doveo njegov autoritet u pitanje ili mu se na neki drugi način zamerio, vrlo brzo nestajao sa lica zemlje. H. W. Williams, *nav. delo*, 167; M. Folin, *nav. delo*, 13; G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 57. Više o tome u poglavlju koje se odnosi na administraciju i privredu.

⁶² Alfredo Viggiano, *nav. delo*, 153-155.

⁶³ Valtazar Bogišić, *Izabrana djela*, 386-425.

zavađena porodica dolazila u grad, svi muški članovi suparničke porodice napuštali to mesto kako bi se izbeglo krvoproliće. Prenošenje vendete na narednu generaciju bilo je još razornije kada bi se ono odnosilo na čitavo selo koje bi na taj način ostajalo u krvnoj osveti sa drugim selom, tako da su svi muškarci bili potencijalne mete suparničkog tabora. Vendeta je bila veoma raširena u nerazvijenim, ruralnim predelima ostrva odnosno onim delovima u kojima je i venecijanska uprava bila najslabija.⁶⁴ U mesecima koji su prethodili britanskom zauzimanju ostrva 1809. godine, u krvnim osvetama stradalo je oko šezdeset ljudi.

I pored nepostojanja javnih škola jedan broj bogatijih stanovnika sa Jonskih ostrva, ipak je slao svoju decu na studije u Padovu; koja je postala jedno od najvažnijih akademskih odredišta grčkih podanika Republike još od kraja 15. veka. Interesantno je da su oni tamo veoma lako dobijali zvanja, a nekada nisu ni morali da polažu ispite. Razloge za ovo savremenici su videli u nameri Republike da zadrži lojalne građane darujući im visoka zvanja koja su ih dodatno distancirala od većine sugrađana na ostrvu. Sover oštro navodi da su se mladi diplomci, i kada su želeli da unesu dobre promene, po dolasku na ostrva brzo utapali u opštu klimu zavisti, primitivizma i nedostatka morala.⁶⁵

Najpopularnije studije za ostrvljane bile su studije medicine ili prava, tako da su ostrva imala veliki broj lekara i advokata, daleko veći od potreba ostrva. Ove profesije završavali su često veoma talentovani ostrvljani. Tako je brat ostrvljanina Džordža Karburija, koji je neuspešno pokušao da raširi uzgajanje indiga i kakaa na Kefaloniji bio jedno vreme lekar kralja Sardinije. Običaj je bio da porodice koje su mogle da šalju decu na školovanje, prvog sina šalju na studije prava ili medicine, drugog na teologiju, dok se treći bavio administracijom porodične imovine ili održavanjem seoskih poseda što je značilo da je morao veliki deo godine da provede van grada u ruralnim sredinama gde je postojala proizvodnja.⁶⁶

Uticaj pravoslavne crkve i prvog (velikog) prvosveštenika bio je veoma značajan u 18. veku i ostao je važan i u periodu nakon prve francuske uprave. Osnovni razlog je bio to

⁶⁴ O rasprostranjenosti vendete svedočio je i izveštaj Vilijema Gledstona, iz druge polovine 19. veka koji je kao namesnik tj. *Lord High Commisionare* mogao da primeti raširenost vendete oko planine Enos na Kefaloniji. W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, 225; H. W. Williams, *nav. delo*, 166.

⁶⁵ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 60–61; A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo II*, 186–188.

⁶⁶ A.-G. Saint-Sauveur, *nav. delo II–III*, 39, 186–190, 256.

što je krajem 18. veka velika većina stanovništva bila pravoslavna: nobili su gotovo svi bili pravoslavni, kao i ostali građani, izuzev Jevreja, seljačko stanovništvo arhipelaga bilo je takođe pravoslavno.⁶⁷

Najvažniji članovi administracije dolazili su iz Venecije i činili jezgro katoličkog življa kome je pripadao i najveći deo vojske razmeštene po ostrvima. Međutim, samo na Krfu i Zakintosu ostala je značajna katolička manjina nakon Požarevačkog mira 1718, dok ih na kontinentu izuzev, kancelara i vojnih ili administrativnih službenika uopšte nije bilo.⁶⁸

Velikog prvosveštenika pravoslavne crkve *megalos protopapas* birala je na pet godina takozvana Velika skupština u kojoj su, osim ostrvskog sveštenstva zasedali i predstavnici nobila. Protopapas je formalno bio pod jurisdikcijom Vaseljenske patrijaršije ali je sva njegova korespondencija sa Carigradom išla preko venecijanskog baila. Protopapas je poreklom bio iz reda plemstva, jer drugačije ne bi bio u stanju da obezbedi dovoljan broj glasova za izbor. Pod njegovom upravom bio je Krf sa Paksosom za čiju upravu su bili zadužena četiri protopapasa. Na drugim ostrvima ostala je crkvena uprava iz vremena poznog srednjeg veka, pa je tako Kefalonija i dalje bila sedište episkopa koji je pod svojom jurisdikcijom imao i Zakintos i Itaku, dok je na Kiteri ostala episkopija iz 13. veka.⁶⁹

Republika je bila trpeljiva prema pravoslavnom sveštenstvu i stanovništvu. Pravoslavno stanovništvo imalo je slobodu da sledi sve svoje verske običaje: od klečanja u najvažnijim procesijama i bacanja anatema sve do nezavisnog biranju svojih prvosveštenika.⁷⁰ Grci su imali pravo na propoved dok god to ne bi zloupotrebljavali

⁶⁷ Megalos Protopapas (μεγάλος πρότοπαπάς). Zvanje arhibiskupa je ostalo rezervisano za poglavara katoličke pastve na Jonskim ostrvima. Miller, *nav. delo*, 218.

⁶⁸ Vojska je uglavnom bila sastavljena od italijanskih i slovenskih regimenti. M. Pratt, *nav. delo*, 47.

⁶⁹ Savremenici kao Sover su prvog sveštenika Kefalonije zvali i arhibisukupom. Značajnija pozicija Kefalonije je dovela do mnogobrojnih protesta sveštenika sa Zakintosa koji nisu želeli da budu pod kontrolom Kefalonije. Tek u 18. veku su sveštenici sa oba ostrva došli do kompromisnog rešenja. Pravoslavni episkop (arciveskovado) je pod vaseljenskim patrijarhom, nema fiksnu platu, ali naplaćuje svoje usluge vernicima. Dobija dosta priloga donacijama i srećnim slučajevima. Osim što posećuje mesta na ostrvu, svake druge godine ide i do Zakintosa. A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo II*, 59, 94; M. Pratt, *nav. delo*, 44; W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, 219.

⁷⁰ Venecijanski magistrati su često tražili od sveštenstva u manjim sredinama da izopšti iz crkve i baci anatemu na buntovne seljačke vođe koje su se veoma plašile takvih mera duhovnog izopštavanja. M. Pratt, *nav. delo*. 43.

radi raspirivanja mržnje prema Republici ili prema latinskoj veri. Na osnovu zajedničkih procesija, službi, pa čak i molitvi u kojima su pravoslavni sveštenici pominjali i Papu, može se zaključiti da je Veneciji bilo veoma važno da ni na koji način ne povredi verski identitet većine ostrvljana. Nakon reforme Julijanskog kalendara i uvođenja Gregorijanskog kalendara vlasti Republike su dopustile svojim podanicima da nastave s korišćenjem starog kalendara.⁷¹ Sveštenstvo je bilo odano Veneciji, i čak su u pojedinim prilikama učestvovali i u vojnim pohodima, kao u slučaju Morosinijevog pohoda na Lefkadu 1684. godine. kada mu je priteklo u pomoć preko 150 pravoslavnih monaha i sveštenika sa Kefalonije.⁷² Pripadnike obe konfesije dodatno je zbližavalo prisustvovanje na velikim proslavama članova obe pastve, kao i providura i drugih venecijanskih civilnih i vojnih velikodostojnika. U takvim prilikama bilo je neophodno da se poglavari dve najvažnije verske zajednice pojavljuju u isto vreme zajedno sa najznančajnijim venecijanskim činovnicima.⁷³

Slikarstvo Venecije naročito u 18. veku uticalo je na razvoj umetničke akademije sa najdužim vekom na ovom arhipelagu: *Επτανησιακή Σχολή* obeležila je poslednji vek Venecije na Jonskim ostrvima. Najznačajniji predstavnici ove škole bili su Panajotis Doksaras i njegov sin Nikolas Doksaras. Panajotis je dobio zvanje nobila od Venecijanaca zbog svoje savesne službe Republici ali i kao značajan umetnik. On je bio učenik kritske škole, a novoj slikarskoj školi na Jonskim ostrvima dodatno je približio uticaj italijanskih umetnika. Na njegovo slikarstvo najviše je uticao Paolo Veroneze, a značajan je i zbog toga što je raširio upotrebu tehnike ulja među grčkim savremenikima. Panajotis je bio i jedan od prvih grčkih slikara portretista. Naredna generacija slikara, Nikolaos Kutuzis⁷⁴, Panajotisov učenik, i Nikolaos Kandunis,⁷⁵ najznačajniji su predstavnici Jonske akademije na prelazu između 18. i 19. veka. Kutuzis je svoju progresivnost unošenjem zapadnih uticaja u slikarstvo Jonskih ostrva platio gubitkom posla kapelana crkve u Zakinotsu nakon čega je i umro. Njegov učenik Kandunis se

⁷¹ Većina podanika je bila pravoslavna. Kako se ne bi duplirali praznici, katoličko stanovništvo je velike praznike slavilo po starom kalendaru. W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, 219.

⁷² Isto, 231. De Sen-Sover takođe to pominje, u: A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo II*, 15–16.

⁷³ W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, 219.

⁷⁴ Νικόλαος Κουτούζης

⁷⁵ Νικόλαος Καντούνης

smatra posljednjim značajnim predstavnikom Jonske akademije. Živeo je i radio na Kefaloniji gde je i umro 1834. nedugo nakon nezavisnosti Grčke.⁷⁶

Osim na Krfu, pozorišta za gradsko stanovništvo su za sve vreme venecijanske uprave postojala i na Zakintosu i Kefaloniji. Pozorište na Krfu imalo je najdužu tradiciju, predstave su se izvodile u lođi nakon 1720. godine. Daleko veće zadovoljstvo od dramske umetnosti, većini ostrvljana pružalo je pušenje nargile, u čemu se nisu mnogo razlikovali od svojih savremenika sa Levanta.⁷⁷

U svakodnevnom životu ostrvljana važno mesto dobijali su sveci zaštitnici i praznici kada bi, tokom procesija, život na ostrvima stao.⁷⁸ Svako veliko ostrvo imalo je svog sveca: Krf Sv. Spiridona; Kefalonija Sv. Gerasima;⁷⁹ Zakintos Sv. Dionisija,⁸⁰ dok su

⁷⁶ Panajotis Doksaras rođen u Maniju, jedan od najznačajnijih grčkih slikara modernog doba, njegova najznačajnija dela su: Devica Marija i Sveta Familija pored nekoliko portreta od kojih je Šulenbergerov najpoznatiji. Osim toga Panajotis je bio veliki poštovalac Leonarda da Vinčija čije je delo *Umetnost slikanja (Trattato della pittura)* preveo na grčki. M. Pratt, *nav. delo*, 59–60.

⁷⁷ H. W. Williams, *nav. delo*, 199; M. Pratt, *nav. delo*, 51.

⁷⁸ Seljaci su posetu većih crkvenih poglavara smatrali velikim blagoslovom i srećom. A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo II*, 94.

⁷⁹ De Sen-Sover navodi da je zaprao Sv Erazmo najvažniji svetac na Kefaloniji. Blizu Asosa je jedan od najbogatijih grčkih manastira koji ima veliki broj relikvija Sv. Erazma.

Celo telo sveca je u sarkofagu od srebra, njega u srebrnog sarkofagu izlažu na dan sv Erazma za spas da pomogne protiv katastrofa i sličnog, kao Sveti Spiridon na Krfu. A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo II*, 60.

⁸⁰ Kult Sv. Dionisija potiče od Dionisija Sigurosa (Διονύσιος Σιγούρος) koji je bio rođen 1547. godine u plemićkoj porodici Gradenigo. Nakon teološkog školovanja bio je arhiepiskop EGINE, zatim Kefalonije i Zakintos. Poslednje godine života proveo je u manastiru Anafonitria. Dok je bio iguman tog manastira pružio je zaštitu ubici svog rođenog brata Konstantina, kome je potom pomogao da pobjegne i spase se potere koja je htela da ga ubije. Umro je 1622, a proglašen svecem 1703. Njegove mošti su čuvane na malom ostrvu Strofades, ali su 1717. nakon turskog pljačkanja ostrva dvojica monaha prebacila njegove ostatke na Zakintos. Od tada se čuvaju u srebrnom sarkofagu, a procesije u njegovu čast su bile organizovane 24. avgusta i 17. decembra. M. Pratt, *nav. delo*, 49.

Na Kefaloniji je bio značajan kult Sv Gerasima. On je bio rođen kao Gerasim Notaras (Γεράσιμος Νοταράς) 1507. godine u plemićkoj porodici iz Trikala sa Peloponeza. Vrlo rano se zamonašio na Svetoj Gori, posle čega je putovao do Jerusalima. Došao je na Kefaloniju u potrazi sa većim asketizmom gde je na nagovor seljaka osnovao ženski manastir za neudate žene. Još za vreme života je bio veoma cenjen zbog čuda koja su mu seljaci pripisivali, a od kojih je pronalazak izvora slatke vode bio jedan od najpriznatijih. Dve godine nakon što je umro, 1579. godine, proglašen je svecem. Najvažnije procesije su 16. avgusta i 20. oktobra, tada bi se iznosio sarkofag sa njegovim telom koji bi naročito bio važan u lečenju bolesnih. Manastir Sv. Gerasima je bio značajan jer je primao mentalno obolele ljude ili one koje je zaposeo đavo. Oni bi bili izlečeni uz pomoć Sv. Gerasima. Međutim u toku 18. i 19. veka postalo je uobičajeno, da stanovnici koji nisu imali takve problema koriste besplatnu hranu i u manastaru borave sve dok im ne dosadi kada bi se progalsili izlečenim. M. Pratt, *nav. delo*, 48; D. T. Ansted, *nav. delo*, 341.

na Kiteri slavili Bogorodicu⁸¹ čije je predstavljanje podsećalo na Afroditu, takođe zaštitnicu ovog ostrva.⁸² Kult Sv. Spiridona smatra se najznačajnijim kultom na arhipelagu. Ovaj kult bio je toliko značajan da su na najvažnije procesije, ukupno četiri godišnje, pored drugih ostrvljana dolazili i stanovnici sa kontinenta, Peloponeza, pa čak i sa Egejskog arhipelaga.⁸³ Četiri procesije vezuju se za četiri spasenja ostrva za koja se ovaj svetac smatra zaslužnim:⁸⁴ dva puta od kuge, i po jednom od gladi i Turaka. Atmosfera prilikom ovih procesija bila je izuzetno svečana: providuri su bili obučeni u purpurne haljine, kancelari u crne, vojnici italijanskih regimenti bili su u žutim vojničkim bluzama sa pantalonama bele boje sa plavim rubovima, dok su vojnici slovenske regimente imali crvenom bojom ukrašene bluze i plave pantalone. Plemstvo se takođe svečano oblačilo u odela koja su krasile crvene vunene kapice, kratki kaputi nalik onim koje su pomorci nosili i široke crne čakšire, cipele sa srebrnim kopčama, uz bodež kojeg su nosili za strukom. Najsvečanije i najšarenije obučeni, međutim, bili su seljaci iz unutrašnjosti ostrva u bogato ukrašenim haljinama sa dosta zlata i srebra. Odeća koju su nosili u vreme svečanih praznika, osim što je bila veoma nakićena, bila je često i pohabana jer se čuvala u toku dugih vremenskih perioda i vremenom bi postala istrošena. Karneval je spadao u važne događaje u toku godine i održavao se u periodu od 18. januara do Čiste srede i početka Uskršnjeg posta⁸⁵.

Od drugih važnih praznika obeležavanje Velikog petka i Usrkšnje nedelje spadalo je među najvažnije.⁸⁶ Međutim, vreme slavlja za većinu hrišćanskog stanovništva bilo je istovremeno vreme zebnje sa gradske Jevreje koji su morali da budu čvrsto obezbeđeni u svom delu grada jer se ponekad dešavalo da rulja u verskom zanosu pokupi

⁸¹ Francuski konzul navodi suprotno od engleske literature da je kult Svetog Jovana Bogoslova. Njegov manastir na ostrvu je najznačajniji, nalazio se daleko od tvrđave i na vrhu brda. Taj manastir je najvažniji jer je Jovan zaštitnik ostrva, a većina meštana misli da je tu napisao Apokalipsu.

⁸² Na Kiteri su slavili 7. oktobra Panagia Myrtiotissa, čija je predstava na talasima veoma podsećala na sliku Afrodite koja izlazi iz mora. M. Pratt, *nav. delo*, 49.

⁸³ Isto, 46.

⁸⁴ W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, 228.

⁸⁵ Andre Grase de Sen-Sover je tvrdio da crvene kape nose samo nobili sa Zakintos, dok nobili sa Krfa nose male kape *bonnet* ali one nisu crvene boje. Pantalone su bile daleko šire nego one koje su nosili nobili sa Zakintos. A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo III*, 257; M. Pratt, *nav. delo*, 47.

⁸⁶ Lazareva nedelja se takođe svečano slavila. Tom prilikom bi pevanje i igre lokalnog stanovništva obeležile ovaj praznik. M. Pratt, *nav. delo*, 48.

nezaštićeno jevrejsko stanovništvo. Kako bi zaštitio Jevreje providur je u vreme Uskrsa imao pojačane straže u jevrejskoj četvrti.⁸⁷

Jevreji su na Jonskim ostrvima bili najznačajnija manjina i pod venecijanskom upravom uživali su povoljan status i razvili bogatu i naprednu zajednicu.⁸⁸ Najvećim delom prisutnu na Krfu, jevrejsku zajednicu su do kraja 15. veka činili Jevreji Romelioti,⁸⁹ da bi se nakon progona Jevreja iz Španije pod Fernandom Katoličkim, veliki broj njih naselio na teritorijama pod upravom Venecije, te tako, između ostalog, i na Krfu i Zakintosu. Krajem 17. veka broj jevrejskih kuća u getu na Krfu je iznosio oko pet stotina. Taj broj se nije povećavao i ostao je nepromenjen do kraja 18. veka. Jevrejska četvrt Krfa i danas nosi ime *Hebraica*. Na taj način su posredno mogli posedovati kapital. Osim tradicionalnih poslovnih delatnosti vezanih za promet novcem, Jevreji su se često bavili i advokaturom i to ne samo u slučajevima svojih sunarodnika, već su ih često hrišćani unajmljivali da ih zastupaju.⁹⁰

Jevreji s Krfa su radili kao stolari i pravili solidan nameštaj, a pored toga bavili su se i grnčarstvom i staklarstvom. Imali su i svoje veće i birali sopstvene zastupnike. Pred sam kraj venecijanske uprave činili su oko jedne osmine gradskog stanovništva Krfa. U privredi Krfa bili su veoma važni, budući da su za vreme Republike oni naplaćivali izvozne takse za maslinovo ulje. Važnu ulogu imali su i u trgovini suvim groždem ali i u održavanju puteva između turskih provincija i ostrva. Veoma često su pomagali providuru pozajmicama. Njihov novac bio je veoma važan za funkcionisanje privrede ostrva jer je poslednjih decenija 18. veka došlo do značajnog manjka novca.⁹¹

⁸⁷ W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, 220.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Romelioti su bili Jevreji koji su prvi put počeli da se doseljavaju u Grčku od vremena Helenističkih država u drugom i prvom veku stare ere. Daljih migracija je bilo i za vreme Rimskog carstva, a naročito nakon jevrejskih pobuna 66–73 i 132–135. godine. Tek nakon 1492. i progona Jevreja iz Španije Sefardski Jevreji počinju da se naseljavaju po istočnom Mediteranu, od kojih se veliki deo doselio na teritoriju Venecije. Romelioti su delimično utopili u daleko brojniju sefardsku zajednicu, međutim, i pored toga deo njih je sačuvao svoj posebni identitet sve do Holokausta u kojem su najvećim delom uništeni. Opširnije u: *Documents on the History of Greek Jews. Records from the Historical Archives of the Ministry of Foreign Affairs*, priredila Photini Constantopoulou i Thanos Veremis, Athens, 2001, 29.

⁹⁰ W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, 220.

⁹¹ Osim novca Jevreji su providuru neka pozajmljivali i nameštaj, delove svečane garderobe i pokućstva. Isto, 220. Razlozi za to, biće dati u narednom poglavlju.

Kreditiranje: *prostihio* vrlo često se vršilo uz pomoć novca kojeg su davali u zajam Jevreji sa Krfa i Zakintos.⁹² Zakon im je zabranjivao da poseduju nekretnine u svom vlasništvu, osim kuća za stanovanje u svom getu. Međutim, zahvaljujući ugovoru o hipoteci, mogli su da iznajmljuju ili zakupljuju na veoma duge periode potrebne nekretnine od hrišćana kojima bi prethodno pozajmili novac za tu nekretninu. Za vreme poslednjeg venecijanskog providura Vidmana, krfski Jevreji su u najtežim trenucima pomogli pozajmivši mu 2000 dukata i poslavši mu vojnike koje su sami opremili. Upravo ti podaci dovoljno pokazuju kolika je bila požrtvovanost ostrvskih Jevreja prema Veneciji, čak i u njenim poslednjim mesecima. No, iako je bila reč o relativno naprednim gradovima Krfa i Zakintos, ustanovljena su pravila koja su se odnosila samo na Jevreje: pripadnici jevrejske zajednice morali su, na primer, da nose žute šešire i žute značke na odeći. Međutim, postojala je mogućnost da plate određenu svotu, i izbegnu ovakvo obeležavanje. I u vremenu britanskog protektorata bili su vrlo lako uočljivi, jer je velika većina odraslih muškaraca nosila plave haljine.⁹³

Najveća im je opasnost pretila od susednog pravoslavnog stanovništva, čije su bili komšije, poslovni partneri ali i konkurenti. Animizitet među njima nije imao okvire kao u osmanskim gradovima poput Carigrada ili Soluna gde je konkurencija trgovačkih elita bila u senci uličnih sukobe grčke i jevrejske sirotinje, inače svakodnevnice otomanskih mahala. Naime, jedina opasnost po život ostrvskih Jevreja zapravo je nastajala tokom Uskrsa kada je hrišćanska rulja ispoljavala tradiocionalne besne izlive nad svojim jevrejskim sugrađanima.⁹⁴

Raznolikost (ili Unutrašnje bogatstvo u razlikama) Jonskih ostrva može se lako uočiti na osnovu položaja žena u društvu. Žene na Zakintosu bile su daleko u najgorem položaju u odnosu na druga ostrva: one su uglavnom bile nevidljivi žitelji svojih domova i kretale se u odvojenim prostorijama u kući, baš kao u turskim provincijama. Kada bi se pojavio stranac ili muškarac koji nije bio iz njihove kuće morale se da odu u zaklon. Umele su da budu veoma lepe ali su, naročito one koje su živele u selima, vrlo

⁹² A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo III*, 251.

⁹³ W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, 220–222; M. Pratt, *nav. delo*, 52; D. T. Ansted, *nav. delo*, 17.

⁹⁴ M. Pratt, *nav. delo*, 52. M. Georgopoulou, *nav. delo*, 213–254.

brzo starile.⁹⁵ Dani su im prolazili u posebnim ženskim prostorijama čiji su prozori imali rešetke, a nekada su bili u potpunosti zatvoreni.⁹⁶

Uprkos takvom položaju, žene su činile najvažniji deo radnog stanovništva na ostrvima i bile su uključene u najvažnije privredne delatnosti.⁹⁷ Premda su na selu delile skoro sve poslove sa muškarcima, bilo im je dopušteno da jedu tek zajedno sa decom, ono što bi im od hrane ostavili muževi.⁹⁸ U gradskoj sredini, najvažnije zaduženje žena bilo je da poslužuju svoje muškarce. One nisu često izlazile iz kuće osim kada bi odlazile u pozorište, na karnevale ili u procesije tokom važnih praznika. Devojčice nisu izlazile napolje, čak ni na službu u crkvu, sve dok se ne bi udale. Obrazovanje se za žene nije podrazumevalo i vrlo je malo bilo obrazovanih žena kao što je bila Elena Foresti, kćerke konzula Forestija.

Na Zakintosu su žene često van kuće nosile veo, a nekada i crne maske. Uz to su imale bele košulje koje su često izgledale kao marame jer su ih stavljale preko glave i nosile su crne suknje sa keceljom.⁹⁹ Na glavi su imale trokrake šešire, ispod kojih su imale uvezanu kosu, dok su one sa sela stavljale kosu pod maramu koju bi vezivale ispod brade, a višak prebacivale preko ramena.¹⁰⁰ Za vreme posta žene nisu smele napuštaju kuću, a kada su izlazile, morale su da nose masku.¹⁰¹ Sasvim suprotno stanje bilo je na Lefkadi¹⁰² i u venecijanskim gradovima na kontinentu. Stanovnice ovih mesta bile su

⁹⁵ De Sen-Sover navodi da je položaj žena na ovom ostrvu na kraju 18. veka bio nalik njihovom položaju na Krfu u 17. veku. A.-G. Saint-Sauveur, *nav. delo III*, 256–257. Isti slučaj je bio i sa muškarcima koji su bili markantni, ali su zbog napornog fizičkog rada često izgledali starijim nego što su bili. D. T. Ansted, *nav. delo*, 57; H. W. Williams, *nav. delo*, 172.

⁹⁶ Takvo stanje je rezultat iskvarenih navika gde se od poštovanja privatnog prostora prešlo na "zatvor" u venecijansko vreme A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo II*, 191.

⁹⁷ Najvažnije privredne grane su se odnosile na proces proizvodnje maslinovog ulja i suvog grožđa u kojem su učestvovali žene. Sover daje detaljan opis kako su žene uključene u različite privredne grane, a da su izrade nekih poroizvoda poput pamučnih ili vuninih bile moguće samo zahvaljujući njima i da je izuzetni kvalitet tih proizvoda bio razlog zbog kojeg su žene sa Jonskih ostrva bile cenjene i na Peloponezu. Žene i deca su bili veoma važni u proizvodnji maslinovog ulja jer su oni i kupili plod koji bi tek nakon toga mogao da se nosi u prese. A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo III*, 257; D. T. Ansted, *nav. delo*, 52.

⁹⁸ M. Pratt, *nav. delo*, 53.

⁹⁹ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo III*, 257.

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ Isto.

¹⁰² Kefalonija je u slučaju položaja žena bila u sredini u poređenju sa Zakintosom i Lefkadom kao krajnostima. Koliko je ženama nobila i pored svih otežavajućih okolnosti, ipak bilo lakše ilustruje primer udovice Karburija.

veoma slobodne, lepše i srećnije. Najvažniji posao im je bio da se bogato udaju, pa su se zato trudile da izgledaju znatno bogatije nego što jesu.¹⁰³

Venčanju je prethodio proces u kojem su roditelji, uz novčanu nadoknadu, dozvoljavali svojoj kćeri da bude u ljubavnom odnosu sa muškarcem koji je za nju bio zainteresovan. Takav odnos, koji Vilijams naziva konkubinatom, često se završavao brakom, posebno ako je devojka bila iz ugledne kuće. Ukoliko nije bila reč o izuzetno bogatim kućama, miraz je kod većine gradskih porodica iznosio oko 200 dolara.¹⁰⁴ Dobar uvid u značaj miraza pruža prepiska koju je britanski konzul Foresti vodio prilikom udaje svoje kćeri Elene.¹⁰⁵ Foresti je imao dodatnih problema zbog loših odnosa sa grupom nobila sa Zakintosu koji su bili u dobrim odnosima sa jednom od najmoćnijih porodica arhipelaga, porodicom Anino, čiji je saveznik bila porodica Kapodistrija. Prednost koju je Foresti ostvario jeste što su neprijatelji tog saveza postali njegovi saveznici, među kojima je porodica Metaksas bila jedna od najuticajnijih. Ovi odnosi ispostavili su se važnim tokom perioda u kojem je Foresti ugovarao potrebne etape u vezi sa udajom kćeri Elene. Običaji u vezi sa samim venčanjem bili su među najznačajnijim događajima za ostrvljane. Mlada bi nosila belu svilenu košulju i zlatnu ili srebrnu ogrlicu koja je ujedno bila i svadbeni dar budućem supruhu. Nakon venčanja povorka bi pratila mladence do mladoženjine kuće i, pošto bi se pregledao krevet, kraj njega bi se ostavljale dve sveće koje su se koristile u činu venčanja. Nakon povlačenja gostiju, mladoženja je ulazio u kuću i, ukoliko bi bio zadovoljan, opalio bi iz pištolja što je bio signal da se nastavi sa slavljem.¹⁰⁶ Na venčanjima se mogao čuti njihov lokalni

¹⁰³ One su se i slobodnije oblačile, u svečanim prilikama su imale orijentalne haljine koje su podsećale na mešavinu vizantijskih i turskih nošnja, bogato ukrašene sa dosta zlatnog konca. Boje su bile šarene i o njima se nije vodilo računa. U svečanim prilikama bogatije ostrvljanke su nosile i zlatne šnale u kosi. D. T. Ansted 156–157; A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo III*, 353–354.

¹⁰⁴ H. W. Williams, *nav. delo*, 164.

¹⁰⁵ Prepiska u vezi sa udajom kćeri Elene je trajala više meseci u toku 1805. godine. U jednom od pisama Spiridion Foresti predlaže odustajanje od venčanja ukoliko garancije za ćerkin miraz ne pruži i mladoženjin brat.

TNA, PRO, FO, 348, Nikola Salamon Prusiano consul Zante to Foresti Corfu 28. 8. 1805.

U jednom od pisama koje Foresti šalje Nikoli Salamona sa Zakintosu, žalio se na intrigu za koju krivi porodicu Kapodistrija, a čija je žrtva njegova kćer koja ne može da se uda, te je Foresti pronašao muža kojeg je potkupio sa mirazom od 30.000 cekina. TNA, PRO, FO, 348, Nikola Salamon Prusiano consul Zante to Foresti Corfu 6.9.1805.

¹⁰⁶ Postojalo je mnogo sujeverja koje je pratilo venčanje: tri čvorčića koje je neko od svatova mogao namerno da napravi bi mogle uticati na muževnu snagu mladoženje u toku njegovog bračnog života, takva loša sreća bi se izbegla držanjem pištolja kojim je bar nekoliko ljudi ubijeno ispod jastuka bračnog

instrument - gajde koje su i putnici koji su pristajali na Krf mogli da čuju sa palube. Zvuk gajdi na Lefkadi su pratili i bubnjevi. Po tome je muzika ovog ostrva podsećala daleko više na muziku koja se mogla čuti u albanskim selima.¹⁰⁷

Među građanima, naročito među bogatijim ostrvljanima, bila je veoma raširena navika i sveopšte prihvaćeno imati ljubavnicu.¹⁰⁸ Otuda je na ostrvima bilo dosta kopiladi koji su priznavani kao zakonski naslednici sa svim pravima uključujući i nasleđivanje statusa nobila, ukoliko bi im otac bio plemić. Međutim, ostajali bi uskraćeni za samu nepokretnu imovinu. Siromašniji stanovnici, kao i seljaci, bili su dosta rigorozniji u svojim bračnim običajima i rađanje kopiladi su se među njima znatno ređe dešavala.¹⁰⁹ Nasleđivanje zemlje i imovine na ravne časti među muškim naslednicima je doprinelo daljem usitnjavanju poseda, naročito na Krfu na kojem su i najsiromašniji stanovnici posedovali po neku maslinu ili neko male parče zemlje. Takve okolnosti nisu značile da na ostrvima nije bilo siromašnih budući da su svi imali neku zemlju, već je značilo da je dobar deo zemlje ostajao neobrađen i da je bilo dosta maslina koje niko nije rezao i održavao. Stvarni dobitnici toga su bili oni koji su imali najviše dužnika koje su preko prostihio kreditiranja držali u stalnom dužničkom odnosu.¹¹⁰

Običaji prilikom sahranjivanja bili su veoma precizno uređeni i sačuvali su dosta paganskog, od čuvanja pokojnika u podrumu uz darivanje pšenice, hleba, malsinovog ulja i vina, do umotavanja u tkaninu iz koje bi ostale slobodne samo šake i glava.¹¹¹

kreveta. Drugi običaj se sastojao u bacanju crnog petla, nekoliko pramenova kose i nekog mladoženji vrednog predmeta u vatru, na taj način bi se ljubavnički žar u mladoženji sigurno mogao smatrati rasplamsanim za mnogo godina. Jedan od interesantnih običaja je bio da se na Kefaloniji nikad nisu ženili u maju mesecu, taj mesec se smatrao mesecom kada bi se samo magarci radali. A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo* III, 353–354. M. Pratt, *nav. delo*, 53.

¹⁰⁷ D. T. Ansted, *nav. delo*, 154.

¹⁰⁸ Crouzet-Pavan Elisabeth, *Venice Triumphant The Horizons of Myth*, Baltimore and London, 2002, 229–244.

¹⁰⁹ Ono što je ostalo nejasno na osnovu izvora koji su bili dostupni jeste da li je bastard ipak nasleđivao imovinu ukoliko nije bilo ni jednih drugih naslednika? H. W. Williams, *nav. delo*, 184.

¹¹⁰ D. T. Ansted, *nav. delo*, 455–456. Više o tome u poglavlju “Privreda”.

¹¹¹ Nakon što bi pokojnik bio uvijen u tkaninu bio bi položen na stranu okrenut istoku sa svećom koja bi mu gorela kod glave i druge koja bi gorela kod njegovih stopala, tek nakon toga su naricaljke mogle da u prosotriju gde je pokojnik ležao počnu sa naricanjem i plakanjem. Nekrolozi koji bi sledili nakon

U nošnji seljaka kratki kaput iznad pasa bio je najvažniji odevni predmet, pored pojasa za kojim su nosili raznovrsno oružje, uglavnom bodeže i pištolje. Nošenje bodeža za pojasom, kao i mala vunena kapica, bili su deo svečane nošnje koju su seljaci oblačili u posebnim prilikama i kada bi se spuštali u grad.¹¹² Svečana odela seljaka, naročito seoskih starešina su u nekim prilikama izgledala raskošnije i impresivnije savremenici nego ondašnja gradska odela. Naročito su šljaštala svečana odela seljaka sa Lefkade i gradova na kopnu, verovatno zbog veće blizine i uticaja Turaka. U odnosu na njih, stanovnici gradova oblačili su se različito i u zavisnosti od sezone: leti su duže kapute menjali džemperima, dok su pantalone koje su na Zakintosu bile uske, na drugim ostrvima bile znatno šire i više nalik mornarskim čakširama. Muškarci su leti nosili male pamučne kape, a zimi šešire. Leti bi često zbog toplote brijali glave i ostavljali samo brkove.¹¹³

Na osnovu navika ostrvljana i njihove ishrane može se saznati od čega su болоvali. Najraširenija je bila šuga, koja je i do druge polovine 19. veka ostala dominantna bolest na Kefaloniji. Za šugu izvori krive i uvoz, odnosno krijumčarenje loše hrane sa Peloponeza, naročito ribe i povrća. Kao potvrdu za ovakve tvrdnje iznosili su činjenicu da kada je uvoz hrane bio manji i šuga bi bila manje rasprostranjena među ostrvljanima.¹¹⁴ Giht je takođe bio često oboljenje do koga je dolazilo uglavnom usled loše ishrane. Francuski konzul zabeležio je primer uspešnog lečenja ove bolesti zahvaljujući lekovitim travama sa Kefalonije koje je doktor Zulati koristio u tretmanu bolesnika¹¹⁵. Malarija je bila raširena u močvarnim i vlažnim predelima Krfa oko jezera Lakiopulo, Korisio ali i zaliva Guvija u blizini glavnog grada i u južnom delu ostrva

sveštenikovog opela bi se završavali duhovitim anegdotama iz pokojnikovog života. M. Pratt, *nav. delo*, 54.

¹¹² A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo III*, 258.

¹¹³ D. T. Ansted, *nav. delo*, 149.

¹¹⁴ H. W. Williams, *nav. delo*, 189.

¹¹⁵ Izvor navodi da je mudri doktor Dzulati (*Zulatti*) uspeo da izleči čak četvoro ljudi, među kojima je najstariji pacijent imao oko 70 godina. Terapiju bi prvo započinjali ispijanjem čaja od lekovite biljke, da bi oboleli nastavili sa vrlo striktnim režimom ishrane bez konzumiranja alkohola. Koliko je bio uspešan način lečenja koje je Dzulati primenjivao govori dovoljno što su i bolesnici sa Peloponeza dolazili da se leče.

De Sen-Sover je smatrao da bi taj lek mogao biti važan izvoz sa Kefalonije kada bi ta biljka mogla da se rastvori u liker ili sirupu. Kao potvrdu uspešnosti leka Andre-Grase de Sen-Sover navodi pismo hirurga Salome koji piše komandantu francuske korvete la Semillante de Guillaumanche Duboscage o uspehu koji je taj lek učinio. 13th december 1785. A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo II*, 25–33.

oko Lefkima gde su bile najznačajnije solane.¹¹⁶ Stanovnici Kitere su za razliku od drugih imali mnogo češće problema sa diskurs hernijom za koju su lekari tvrdili da nastaje zbog vazduha i klime, dok su drugi mislili da je u pitanju nasledan faktor. Muškarci sa istog ostrva nekada su imali problema sa potencijom za šta je bila odgovorna slatka ostrvska voda.¹¹⁷

Na Kefaloniji je prolećna groznica takođe bila raširena, dok je katkad na istom ostrvu dolazilo i do pojave malarije. Kod seljaka je kamen u bubregu bio prilično česta pojava koju oni nisu znali kako da leče drugačije osim što bi goli ležali po kamenju.¹¹⁸

Njihova ishrana se zasnivala na hlebu i ulju, najčešći dodatak tome je bio luk koji im je bio najomiljenije povrće. Krupniju stoku su morali da uvoze iz Epira. Najveće gozbe su imali na proleće kada su se jarići i jagnjići jeli. Sir i mleko mogli su da budu isključivo kozji. Hrana iz mora se smatrala lošijom nego meso, a kao posledica trgovačke razmene sa Krimom kavijar je postao vrlo popularan naročito u vreme posta. Morski plodovi su se smatrali povrćem, pored školjki morski ježevi su bili veoma često obrok, naročito ostrvskim seljacima. Slatkiši koje su jeli bili su veoma slatki i skoro pa uljani, a najvažniji i najcenjeniji sastojak je bio badem.¹¹⁹

Razlike između stanovnika Jonskih ostrva su velike i one su pokazatelj složenosti tog društva koje je rezultat ranije pomenutih spoljnih uticaja kojima su bili izloženi. Postojala je značajna razlika između gradova koji su bili ili u neposrednom turskom okruženju i Lefkade u poređenju sa Krfom i Zakintosom koji su imali značajniji italijanski karakter, dok su druga ostrva bila između ove dve krjanosti. Značajne razlike između socijalnih grupa dovele su do različitih navika, strahova i jezika koji su koristili. Crkva je imala daleko veći uticaj u zaostalim i ruralnim delovima arhipelaga u odnosu

¹¹⁶ D. T. Ansted, *nav. delo*, 112. O solanama veoma detaljno piše Antonio di Vitorio, na osnovu toga može se se samo zaključiti koliki je gubitak predstvaljao za Krf ali i za Jonska ostrva što su nakon pada Venecije ostali bez mogućnosti da onastave sa korišćenjem solana. Vidi: Antonio Di Vittorio, *Sale e Saline nell' Adriatico* (secc. XV-XX), Napoli, 1981, 13-19.

¹¹⁷ Vode ima samo u centru ostrva, ona je veoma kvalitetna ali je njena najveća manja što bi muškarci ako bi je mnogo pili izgubili želju da služe Veneri. A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo III*, 337–340. Presek postojećih boesti daje i Kristijan Miler, koji je ostrva posetio ubrzo nakon uspostavljanja britanskog protektorata. Vidi: Müller Christian, *Journey through Greece and the Ionian Islands*, in June, July, and August 1821, London, Bride-Court, Bridge-Street, 1822. 55.

¹¹⁸ Izvori ne daju podatke o tome da li je taj način lečenja bio uspešan. H. W. Williams, *nav. delo*, 189.

¹¹⁹ D. T. Ansted, *nav. delo*, 25–26, 360, 384–385.

na gradske sredine, kao što je njen značaj bio veoma veliki u toku održavanja najvažnijih praznika. Seljaci su se na ostrvima veoma plašili sveštenečkih kletvi i bili veoma potkupljivi, što je omogućavalo i njihovu lakšu kontrolu u slučajevima njihovih pobuna¹²⁰. Siromašniji stanovnici ostrva bili su neuporedivo rigidniji u svom svakodnevnom životu,¹²¹ izolovani i sujeverni. Putopisci navode da su po nekim svojim navikama¹²² podsećali na ljude iz prethodnih vremena. Svi ostrvljani bez obzira na socijalni status podjednako su revnosno celivali ikone, da su savremenici to videli kao balavljenje ikona. Razlika između sveštenika u gradu i na selu je takođe bila velika, dok su prvi odavali utisak duhovnika, oni koji su živeli po selima često su izgledali veoma siromašno i zapušteno. Nekada su usled nekupanja toliko jako mirisali da je bilo neophodno prilikom prilaženja koristiti se strujama vetra.¹²³

Važan faktor koji je uslovljavao razlike među ostrvljanima bila je privreda koja je i pored dve dominantne kulture: masline i vinove loze, uticala na različit život ostrvljana. Život siromašnog ruralnog stanovništva nije bio isti na Kefaloniji i na Lefkadi, kao što su i razlike između nobila Kitere i Zakintos a bile značajne sličnosti.¹²⁴

¹²⁰ Zahvaljujući velikom strahu seljaka od toga da sveštenik na njih baci anatemu i izopšti ih iz hrišćanske pastve, sveštenici su imali jedan od najunosnijih načina prihodovanja. Naime, ukoliko je neki seljanin želeo nekon da se osveti iz nekog razloga najefikasniji način je bio da plati svešteniku za usluge bacanja anateme i ekskomunikacije iz crkve. Sveštenik bi to uradio ispred kuće tog koji bi trebalo da bude ostrakovan koriteći pritom specijalnu crnu sveću za tu priliku. Takva osoba bi bila izopštena iz društva i jedino što bi joj preostalo kao osveta jeste plaćanje usluge svešteniku da anatemiše upravo onog koji je platio za njegovog izopštavanje iz zajednice. Na taj način bi one anateme bile međusobno poništene. M. Pratt, *nav. delo*, 54. U slučaju seoskih pobuna one bi se rešavale potkupljivanjem seoskih vođa. Najveća pretnja koju su seljaci iznosili bila je da će popaliti vinograde ili masline ali u poslednjim decenijama venecijanske uprave nije zabeleženo da je takva pretnja ostvarena. A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo III*, 253.

¹²¹ Post je najbolji primer za to.

¹²² Uobičajeno je sakrivanje žena, nepoverenje prema strancima odnosno svima koji su bili van sela, verovanje u anateme i strah od sveštenstva.

¹²³ D. T. Ansted, *nav. delo*, 20–21.

¹²⁴ Ostrva koja su imala veliku proizvodnju maslinovog ulja i suvog grožđa su se razlikovala u odnosu na Kiteru, Itaku ili gradove na kontinentu po načinu života kojim je živelo stanovništvo tih ostrva. To je preciznije objašnjeno u poglavlju koji se odnosi na privredu. Na osnovu veličine ostrva i njihove privrede razlike između ostrvljana su bile veće ili manje. Tako na Kiteri nije bilo takve sirotinje koja se emogla sresti na Krfu, kao što nobili Kiteri takođe nisu bili naročito bogati i uticajni kao oni sa Krfa ili Zakintos a. Seljaci sa Kefalonije su bili jedni od najbuntovnijih, dok na Lefkadi u istom periodu nije bilo pobuna kao na Kefaloniji. Razloga za to je bilo više, od toga što su seljaci sa Lefkade imali više različitih proizvoda, bili manje ugroženi manjkom pšenice usled blizine kopna ali i zbog toga što su imali malobrojnije i daleko manje turbulentne odnose u okviru klase nobila. Osim toga sve stanovnike Lefkade je u

Proces italijanizacije je doveo do toga da je jedini gradski jezik krajem 18. veka bio italijanski, međutim, taj proces nije bio rezultat većeg uplitanja Venecije u život na Jonskim ostrvima, niti značajnijeg mešanja činovnika Republike u rad protopapasa, već sasvim suprotno tome, to je bio rezultat daleko manje kontrole koju je Venecija imala nad svojim posedom u Jonskom moru.

Slabljenje privrede u poslednjim decenijama 18. veka doprinelo je tome da je lokalno stanovništvo monopolisalo najunosnije administrativne pozicije na ostrvima i bar površno počelo da oponaša venecijanski model život. To se odnosilo na stanovnike gradova, dok je ruralno stanovništvo u svojim navikama ostalo daleko bliže grčkim podanicima sultana. Kao posledica slabljenja Venecije, ugroženosti od strane Ali paše ali i novih mogućnosti za širenje političke moći ostrvske oligarhije¹²⁵ utvrdio se osobeni identitet i autentični lokalno-ostrvski i porodični način života.

U periodu koji je usledio nakon Kampoformija različite administracije, počevši od francuske 1797. do zaokruživanja britanske vlasti preuzimanjem kontrole nad Krfom 1814. dovele su do razvoja jedinstvenog identiteta stanovnika Jonskih ostrva. On je i pored svih integrišućih procesa koji su trajali i u toku vlasti Republike nad ovim ostrvima, a i kasnije, ipak ostao lokalni-ostrvski i porodični. Tek je razvoj privrede i trgovine uz mogućnosti koje su se otvorile stanovnicima Jonskih ostrva kao britanskim državljanima, kao i izbijanja Grčke revolucije u periodu nakon Bečkog kongresa 1815. omogućio razvoj identiteta koji je prevazilazio granice sela, klana ili ostrva.

poslednjim decenijama 18. veka i prvim decenijama 19. veka ujedinio zajednički strah od blizine Ali-paše.

¹²⁵ Što je bila direktna posledica pojavljivanja Rusije u toplim morima nakon 1770. godine.

ADMINISTRACIJA

Poslednji vek venecijanske administracije označio je sve veće prisustvo ostrvljana na najodgovornijim administrativnim pozicijama na arhipelagu, kao i veću ulogu stranaca koji nisu bili podanici Venecije.¹²⁶ Trgovina sa Crnim morem počela je da se razvija krajem 18. veka ali je i dalje bila daleko manjeg obima od trgovine sa zapadnom i severnom Evropom. Evropski trgovci su postali značajni u periodu nakon Požarevačkog mira 1718. godine, najviše usled toga što su monokulture ostrva, ulje i suvo grožđe, bile najvažniji izvozni proizvodi.¹²⁷ Tokom 18. veka može se veoma jasno pratiti izdvajanje nekoliko socijalnih grupa među kojima su razlike bile veoma velike.¹²⁸ Najuticajniju grupu stanovnika predstavljali su nobili, odnosno plemstvo. Oni su upisivani u zlatnu knjigu,¹²⁹ njihovo bogatstvo poticalo je od zemljoradnje i izvoza najvažnijih proizvoda.¹³⁰ U red lokalnog plemstva ubrajali su se članovi onih porodica koje su imale privilegiju da zasedaju u Senatu nekog od sedam ostrva.¹³¹ Ova lokalna ostrvska aristokratija nastala je po uzoru na venecijanski model. Služila se italijanskim jezikom¹³² i predstavljala je oslonac Veneciji u radu ostrvske administracije.¹³³ Ostrvsko plemstvo bilo je veoma različitog porekla. Vrlo gruba podela bila bi na pravoslavce i katolike, odnosno na grčke i italijanske plemiće,¹³⁴ kako se često sreće u

¹²⁶ Stranci koji su bili značajni za trgovinu su bili Grci iz turskih provincija i državljani velikih evropskih trgovačkih nacija tog vremena. Više o privredi i trgovini će biti reči u narednom poglavlju.

¹²⁷ Maslinovo ulje i suvo grožđe su zajedno ostvarili preko 95% izvezene robe. Ostali deo je odlazio na vino, so, voće, vunu, svilu i druge manje značajne proizvode.

¹²⁸ M. Pratt, *nav. delo*, 33.

¹²⁹ *Libro D'Oro* na italijanskom (Zlatna knjiga) je postojala i na Jonskim ostrvima. U njoj su upisivane sve plemićke porodice ostrva koje su imale prave da budu predstavljene u ostrvskom Savetu ili Senatu. Na Zakintosu je Zlatna knjiga ustanovljena 1542. godine, Krfu 1572. a na Kefaloniji 1593. godine. Zlatne knjige su bile spaljene kada 1797. godine kada su na Jonska ostrva prvi put došli Francuzi, a ostrva bila proglašena francuskim departmanom.

¹³⁰ D. Hannell, *nav. delo*, 109.

¹³¹ W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, 209–239.

¹³² Grčki jezik je bio važan kao trgovački jezik neophodan za protok robe iz Turske. On je bio naročito značajan u trgovačkim emporijumima Grka van arhipelaga i u trgovini sa turskim provincijama. Vidi: Pia Pedani Maria, *Consoli veneziani nei porti del Mediterraneo in età moderna*, u: *Mediterraneo in armi* (secc. XV-XVIII), uredila Rossella Cancila, Palermo, 2007, 175–205.

¹³³ M. Folin, *nav. delo*, 334–347.

¹³⁴ Na osnovu različitog porekla plemića koji su svoja geneološka stabla pravila od Normana ili Vizantinaca dobija se prava slika različitosti na samim ostrvima. Na Krfu su porodice: Theotokas, Marmoras i Prosalendis bili vizantijskog porekla, dok su Kapodistrias i Gialinas došli iz Dalmacije;

starijoj literaturi koja se odnosi na Jonska ostrva.¹³⁵ Interesantno je da je tokom poslednjeg veka venecijanske uprave proces asimilacije katoličkih nobila bio toliko brz da su pred sam kraj venecijanske vladavine na Krfu ostale samo dve značajnije katoličke porodice.¹³⁶ Razlog za to je veoma liberalan odnos Venecije prema pravoslavnom stanovništvu.¹³⁷ S druge strane, na osnovu prezimena može se zaključiti da je jedan deo nobila dolazio sa kontinenta najčešće sa Peloponeza¹³⁸ ili sa Krita.¹³⁹ U 18. veku, učestalost piratskih pljačkanja, osim na trgovinu, uticala je na kretanja stanovništva, kako unutar jednog ostrva, tako i na migracije po celom arhipelagu. Jedna od glavnih karakteristika ostrvljana jeste njihovo šaroliko poreklo na koje su uticali različiti faktori, od promena vlasti na ostrvima do zemljotresa, napada pirata, gladnih godina i ostalog. Poreklo najviše klase, nobila, bilo je veoma različito.

Sledeću grupu stanovništva starija literatura naziva *buržoazijom*,¹⁴⁰ što je relativno neprecizan termin budući da su u ovaj sloj ulazili svi oni građani koji nisu bili upisani u Zlatnu knjigu, a koji, istovremeno, nisu obrađivali zemlju.¹⁴¹ Osim toga, mlađa deca u plemićkim kućama bila su prinuđena da se bave istim onim poslovima kojima su se bavili i pripadnici srednje klase.¹⁴² Kao što su advokati, lekari i državni činovnici,

Bulgaris je bila epirskog porekla, Sordinas venecijanskog, a Pieri francuskog porekla. Na Kefaloniji su vizantijsko poreklo tvrdile porodice Anino, Metaksas, Foka-Kosmetatos, Karantinos, dok je iz Napulja došla porodica Corafas, a Typaldos iz Rima. Zakintos je najverovatnije imao najviše kosmopolitski izgled bar što se tiče porekla nobila: Rosis i Siguros su bili normanskog porekla, Merkatis iz Toskane, Carers sa Kipra, Luncis i Komutos sa Peloponeza, a Mesalas i Romas su tvrdili da su iz vremena poznog Rimskog carstva. Sa Peloponeza je došao veliki broj porodica ali su se oni prvo naselili u radove na obali da bi odatle neki prešli na Lefkadu, kao što je porodica Patrikio. M. Pratt, *nav. delo*, 49–50.

¹³⁵ Videti više u: Frederick Stewart MacGachen, *The Ionian Islands: a Sketch of their Past History with Reference to their Position under Our Protectorate*, London, 1859; J. J. Tumelty, *nav. delo*, 38; George William Hamilton Fitzmaurice, *Four years in the Ionian Islands. Their political and social condition. With a history of the British protectorate*, London, 1864, 22; B. Dicks, *Corfu*, Vancouver, 1977, 70.

¹³⁶ W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, 218.

¹³⁷ Više o tome u narednom poglavlju.

¹³⁸ Neke od porodica sa Peloponeza su bile: Logotet, Aleandri, Negri i Komutos.

¹³⁹ Porodice nobila Gaspiraki, Vaslamaki i Burbakis su bile kritskog porekla što se vidi iz završetka njihovog prezimena. Kritskog porekla je bila i Delladecimas porodica koja se doselila na Kefaloniju.

¹⁴⁰ Evgenij Viktorovič Tarle, *Admiral Ušakov*, u: *Sočinenija*, Moskva, 1958, 93–229; Владимир Снегирёв, *Адмирал Ушаков*, Москва, 1945, 74. Ovde se ne podrazumeva italijanska literatura koja pod terminom *borghese* navodi, između ostalog, gradsko stanovništvo, u kontrastu na ruralno.

¹⁴¹ Venecija je vrlo lako uključivala bogatije članove pomenute grupacije u red nobila, na taj način je omogućavala da uprkos smanjivanju plemstva, kao što je bio slučaj nakon Kandijskog rata u 17. veku broj nobila ostane stabilan. M. Pratt, *nav. delo*, 22.

¹⁴² D. Hannell, *nav. delo*, 109.

trgovci, zanatlije, pa čak i gusari. Srednja klasa je bila značajna jer je učestvovala u administrativnoj službi Venecije. Ona je predstavljala veoma važan oslonac Veneciji koja se preko nje borila sa jakim centrifugalnim silama na ostrvima.¹⁴³ Kada bi se porodice nobila ugasile, što se dešavalo,¹⁴⁴ u red nobila bi ulazili najugledniji trgovci.¹⁴⁵ Većina nobila nije bila naročito bogata, jedan broj njih materijalno je odgovarao barnabotima¹⁴⁶ u Veneciji,¹⁴⁷ Trgovačka klasa se takođe razvila tokom 18. veka, stekavši veliki kapital zahvaljujući prekomorskoj trgovini u mirnodopskom periodu. Međutim, ratne godine donosile su mogućnost za brzo bogaćenje koje su ostrvski trgovci umeli da iskoriste, uglavnom zahvaljujući krijumčarenju gde je zarada bile veća i bez nameta.¹⁴⁸ U trgovačkim transakcijama, kao i u krijumčarenju, nije se pravila razlika između zaraćenih strana već se radilo za obe.¹⁴⁹ Zlatni period za trgovce sa ovih ostrva je nastupio tek nakon pada Venecije. U ratovima na Mediteranu poslednjih godina 18. veka preduzimljivi trgovci sa ovog arhipelaga su se obogatili.¹⁵⁰ Razlike među njima su uslovile i želju onih bogatijih da budu primljeni među plemiće, dok su i drugi manje bogati članovi srednje klase želeli da budu uključeni u nivoe vlasti u kojima su bili pripadnici ostrvske aristokratije.¹⁵¹ Razlike između nobila, ostalih građana i na kraju najbrojnijeg dela stanovništva - seljaka, uticale su na pojavu čestih pobuna, pljački i nestabilne situacije naročito, u unutrašnjosti ostrva. Način na koji su

¹⁴³ M. Folin, *nav. delo*, 343.

¹⁴⁴ Kao posledica dugih ratova koji je Venecija vodila na Kritu, Peloponezu, Dalmaciji i drugim posedima na Levantu migracije na Jonska ostrva sa teritorija koje je Venecija gubila su dopunjavale broj nobila na ostrvima.

¹⁴⁵ U periodu koji je usledio nakon 1797. jedna od najvažnijih razloga za sukobljavanje sloja nobila i ostalih građana je bio zbog zastupljenosti drugih u Senatu. G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 58

¹⁴⁶ *Barnabotti* su pripadali grupi osiromašene aristokratije koja je imala svoje mesto u Senatu ali su oni zavisili od državne pomoći. Njihova uloga je bila važna prilikom lobiranja u Senatu i obezbeđivanja glasova. Isto, 51.

¹⁴⁷ Upravo siromašnim nobilima bi prilika za bogaćenje bila u obavljanju nekih od administrativnih službi na ostrvima koje bi im omogućile sticanje bogatstva. Vidi: Davis C. James, *The Decline of the Venetian Nobility as a Ruling Class*, Baltimore, 1962, 78-143.

¹⁴⁸ TNA, PRO, FO, 42/1, Consul Spiridon Foresti to Duke of Leeds, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 28th January 1790.

¹⁴⁹ TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 30th March 1794.

¹⁵⁰ Gelina Harlaftis, *A History of Greek-owned Shipping*, u: *Shipping and History 16th-20th Centuries*, Athens, 2001, 70-86.

¹⁵¹ Do oštrog sukobljavanja između pripadnika srednje klase će doći tek nakon prvog perioda francuske uprave nad ovim ostrvima, nakon 1797. Ti sukobi nisu prestali ni kada su Jonska ostrva postali britanski protektorat 1815. godine.

seljaci izražavali svoje nezadovoljstvo bilo je udruživanje u pljačkaške bande koje su izazivale pravu anarhiju po ostrvima.¹⁵² Iz tog razloga su nobili morali da drže pomoćne trupe¹⁵³ koje su pomagale u održavanju reda.

Na osnovu Grimanijevih¹⁵⁴ anagrafa¹⁵⁵ saznaje se da je većina stanovnika¹⁵⁶ živela u ruralnim predelima, od kojih je skoro polovina u selima sa manje od 500 ljudi.¹⁵⁷ Starija literatura je uzroke bezakonja u poslednjim decenijama nalazila u trvenju različitih društvenih slojeva i u lošoj administraciji.¹⁵⁸ Opšti zaključak za sva ostrva nije lako ponuditi, jer ona nisu otkrivala jednoobraznu društvenu strukturu, niti kulturne modele. Razlog za nezadovoljstvo koje Milosavljević¹⁵⁹ naziva klasnim nije dovoljno precizno objašnjenje u uslovima siromaštva velikog broja seljaka.

Ostrva su bila zavisna od zemljoradnje i izvoza maslinovog ulja i suvog grožđa. Vremenski uslovi¹⁶⁰, bezbednost trgovačkih puteva i drugi faktori činili su da proizvodnja tih proizvoda bude nestabilna i promenljiva. Sigurnost je na kopnu ugrožavao Ali-paša, dok su na moru to bili Severnoafrički gusari.¹⁶¹ Interesantno je da su se tokom venecijanske uprave na ovim ostrvima žalbe seljaka odnosile isključivo na njihove bogatije zemljake. Sitni zemljoposednici su bili prinuđeni da traže od bogatijih posednika mogućnost da obrađuju i njihovu zemlju, a mogli su da koriste i njihove mlinove, prese za ulje i ostalo što je bilo potrebno za dobijanje sekundarnih proizvoda

¹⁵² A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, III, 252.

¹⁵³ To su bile takozvane černide o kojima će u nastavku poglavlja biti više reči.

¹⁵⁴ Francesco Grimani *providettiroe da mar 1760*.

¹⁵⁵ Termin nastao od grčkog *ἀναγραφή* su zapravo bili registratori koje su venecijanski administratori vodili i koji su se odnosili na stanovnike. U pitanju su anagrafi koje koristi Marko Folin, a nalaze se u Državnom arhivu u Veneciji (*Archivio di Stato di Venezia*).

¹⁵⁶ M. Folin, *nav. delo*, 11.

¹⁵⁷ Isto, 11.

¹⁵⁸ W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule* 219; P. Milosavljević, *nav. delo*, 26; Henry i White Jervis, *The History of The Island of Corfu, and of the Republic of the Ionian Islands*, London, 1852, 147.

¹⁵⁹ P. Milosavljević, *nav. delo*, 25.

¹⁶⁰ Rane kiše u avgustu i sušna proleća.

¹⁶¹ Ali-paša je predstavljao najveću opasnost za stanovnike gradova kao i za Lefkadu, dok su ostala ostrva bila u stalnom strahu od gusara i pirata. Najbrojniji gusari su dolazili sa obale Severne Afrike. Pirati su bili ili sa obala Albanije ali i sa Peloponeza, nekada su u vode oko Jonskih ostrva dolazili i pirati iz Zapadnog Mediterana kao što su Balearska ostrva ili Korzika.

od maslina i grožđa,¹⁶² Na osnovu izveštaja i engleskog i francuskog konzula,¹⁶³ kao i venecijanskih činovnika, seljaci su se najviše žalili na svoje sunarodnike,¹⁶⁴ Kao što su se seljaci žalili na zemljoposjednike,¹⁶⁵ zemljoposjednici su se žalili providurima na kancelare i druge činovnike koje često nisu mogli kontrolisati.

Nije lako odgovoriti na pitanje zbog čega je administracija u poslednjim decenijama venecijanske uprave bila često predmet kritike savremenika.¹⁶⁶ Odgovor da je to rezultat slabljenja Republike i jačanje centrifugalnih sila je nepotpun. Međutim, za jasnije objašnjenje neophodno je razumevanje odnosa među ostrvljanima, odnosno razumevanje njihovih “porodičnih saveza”,¹⁶⁷ kao i važne uloge administracije koja je u 18. veku skoro isključivo bila sastavljena od lokalnog stanovništva.¹⁶⁸ Možda je baš veća nezavisnost u odnosu na metropolu i bila uzrok propadanja venecijanskog sistema na Jonskim ostrvima.

¹⁶² Razlozi za njihovo stanje su takođe i posledica *prostichio* sistema pozajmljivanja novca koji će biti kasnije objašnjen. Koliko je njihov položaj bio beznadežan potvrđuju izveštaji iz sredine 19. veka gde su razlozi protestovanja seljaka ostali isti kao i 100 godina ranije. Vidi: D. Hannell, *nav. delo*, 127.

¹⁶³ Engleski konzuli nakon 1774. godine su bili Džon Sardžent do 1780. godine, Piter Sardžent do 1789. godine i Spiridion Foresti do kraja Napoleonovih ratova i potpadanja Jonskih ostrva pod britanski protektorat. Andre Grasset de Saint Sauveur je bio francuski konzul, njegovi memoari predstavljaju jedne od najpotpunijih i najznačajnijih izvora za Jonska ostrva. On je bio konzul na ovom arhipelagu od 1782. godine do 1797. godine.

¹⁶⁴ Generalni providur Đovani Koror (Giovanni Correr) beleži 1724. da je arhipelag imao te godine preko 3000 bandita i da je većina njih u oblastima u kojima ih je nemoguće goniti u uhvatiti.

¹⁶⁵ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, 170; TNA, PRO, FO, 348/5, Consul Spiridon Foresti to Angela Foresti, Corfu 25th August 1805.

¹⁶⁶ Najznačajniji savremenici su engleski konzul Džon Sardžent, Piter Sardžent, Spiridion Foresti i francuski konzul Andre-Grasse de Sen-Sover.

¹⁶⁷ Više o tome u: John K. Campbell, *Honour, Family and Patronage: A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*, Oxford, Oxford University Press, 1976, 185–203. Antropološko istraživanje koje je autor obavio sredinom 20. veka je važno jer je boravio u regiji oko planine Zagori u Epiru. Njegovi opisi običaja seljaka se često poklapaju sa izveštajima francuskih i engleskih memora: G. de Vaundoncourt, *nav. delo*. Gijom de Vandekur je bio artiljerski pukovnik koji je bio u misiji kod Ali-paše 1807. On je sakupio veoma značajne podatke o Jonskim ostrvima koji su se pokazali vrlo preciznim kada su se uporedili sa izveštajima britanskih konzula; W. M. Leake, *nav. delo*. Bio je u vodama oko Jonskih ostrva, Epira i Peloponeza od 1804. do 1806. godine, takođe u misiji Ali-paši. Njegovi memori su veoma značajni jer je redovno održavao korespondenciju sa nadređenima od koje je veliki deo obajvio u memoraima. Bio je veoma pouzdan izvor koji je veliki deo svojih beležaka posvetio lokalnom stanovništvu, Grcima i Albancima.

¹⁶⁸ M. Folin, *nav. delo*, 332–337.

Najveći deo arhive sa izveštajima providura na Krfu, koji se odnosio na ceo arhipelag, uništen je 21. septembra 1718. u velikom požaru na krfskoj tvrđavi,¹⁶⁹ izazvanom jednim od najrazornijih zemljotresa.¹⁷⁰ Drugi deo ovog dragocenog arhiva koji obuhvaća period nakon 1718. godine, Francuzi su uzeli posle pada Republike¹⁷¹. Engleski i francuski konzulrani izveštaji, francuski memoari i izveštaji generalnog providura Foskarija (1782–1783) i Vidmana (1794–1797) najvažniji su izvor za venecijansku administraciju u periodu do Kampofornija. Civilni i vojni namesnik Jonskih ostrva bio je generalni providur,¹⁷² čije je sedište bilo na Krfu. On je imao vrhovnu komandu nad venecijanskom ratnom mornaricom i bio je odgovoran za bezbednost trgovačkih puteva.¹⁷³ Dok u Kandijskom ratu Krf nije postao najznačajniji venecijanski posed na Levantu nakon gubitka Krita, providur je biran samo u slučajevima nužde, dok su ostrvima upravljali rektori.¹⁷⁴ Tokom ratnog stanja, kada je generalni providur bio odsutan, biran je providur koji je nosio titulu providura triju ostrva.¹⁷⁵ Međutim, od Požarevačkog mira 1718. godine do Napoleonovih ratova, Venecija nije bila u ratnom stanju. Osim navedenog, na Krfu je ponekad mogao biti i najvažniji venecijanski činovnik na ostrvima – bailo.¹⁷⁶ Njemu su pomagali providur, kapetan, dva kancelara.¹⁷⁷ kapetan citadele i kaštelan.¹⁷⁸

¹⁶⁹ A. da Mosto, *nav. delo*, 19–23.

¹⁷⁰ Veliki deo trupa je poginuo tada. W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, 233–234.

¹⁷¹ Sačuvani su fragmenti koji se nalaze u francuskom Ministarstvu pomorstva. U državnom arhivu na Krfu ostali su malobrojni fragmenti. Vidi: A. da Mosto, *nav. delo*, 19.

¹⁷² *proveditor general da mar*

¹⁷³ A. da Mosto, *nav. delo*, 20; G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 415–443.

¹⁷⁴ *rectores*. A. da Mosto, *nav. delo*, 19–23.

¹⁷⁵ *proveditore delle tre isole*. Isto.

¹⁷⁶ U mletačkoj diplomatskoj mreži treba praviti razliku između ambasadora i baila (odnosno konzula). Prema tumačenju Marija Pija Pedanija, bailo potiče od latinskog *baiulus* u značenju upravitelja. Ta dužnost odgovara zvanju konzulâ, koje su imenovala zapadnoevropske nacije. Jedini izuzetak u diplomatskoj mreži Venecije predstavljao je bailo u Carigradu, koji je objedinjavao dužnosti ambasadora i konzula. Prvi ambasador Venecije imenovan je 1431. u Rimu. Od tada Republika počinje sa imenovanjima redovnih ambasadora na svim važnim dvorovima, sa kojima je Venecija održavala kontakte, Vidi: Marija Kocić, *Venecija i Engleska nakon Kandijskog rata – alternativni putevi privrednog oporavka (1669–1675)*, Београдски историјски гласник 3 (2012), 148; Maria Pia Pedan, *Consoli veneziani nei porti del Mediterraneo in età moderna*, u: *Mediterraneo in armi (secc. XV–XVIII)*, uredila Rossella Cancila, Palermo, 2007, 175–205.

¹⁷⁷ Različita italijanska literatura navodi različite nazive za ovu činovničko zvanje. Tako Folin naziva *cancellieri*, dok njih Andrea da Mosto naziva *consiglieri*. Interesantno je da ih francuski savremenici, kao što je bio Gijom de Vandekur naziva prokonzulima (*pro-consul*). G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 63.

Zakintos je, pored providura, imao i dva kancelara i sekretara,¹⁷⁹ a poslednjih decenija venecijanske uprave još jednog vanrednog providura. Administracija Zakintosa veoma je teško uspevala da kontroliše ostrvo. To je uslovalo pojavu plaćenih ubica *bravi*.¹⁸⁰ I pored čestih ubistava na Zakintosu, dok je Sen Sover bio konzul na ovom arhipelagu (1782–1799) ukupno četiri osuđenika privedena su pravdi i pogubljena.¹⁸¹

Na ostrvu bio je stacioniran garnizon vojske koji je pod komandom potpukovnika brojao 300 vojnika, koji su bili u glavnom gradu, dok bi u unutrašnjost ostrva odlazili samo u slučajevima nemira i seljačkih buna.¹⁸² Da bi ostrvo bilo bezbedno, naročito njegova unutrašnjost, postojale su i lokalne vojne čete – černide.¹⁸³ Lokalnim vojnim četama rukovodio je nastojnik¹⁸⁴ koji je uglavnom pripadao ostrvskim nobilima, premda se na čelu ovih trupa mogao naći i ugledniji seljački vođa. U sastav četa su ulazili

¹⁷⁸ U prethodnom periodu Venecijanske vlasti nad ovim arhipelagom bailo je neko vreme imao i funkciju kapetana i *proveditore general*, dok je umesto savetnika stajao kamerlenjo (Camerlegno), Između 1501. i 1508. ovom spisku dodata su i četiri patricija u funkciji kapetana ili proveditore generala. Ostaci njihove dokumentacije sačuvane su u lokalnom državnom arhivu na Krfu. A. da Mosto, *nav. delo*, 19–23.

¹⁷⁹ W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, 224.

¹⁸⁰ Ubijanje nožem u leđa bio je najpopularniji način ubistva. Osoba koja ubija nožem u leđa se zove *bravi*. Većina bogatih ljudi je imala svog *bravija*, koji su za njih radili prljave stvari. Nakon obavljenog posla plaćene ubice su morale da napuštaju Zakintos u čemu su im pomagali njihovi poslodavci. Veoma često odredište za njih je bila Smirna u kojoj su se mogle naći poslovne ponude. Zbog velikog broja plaćenih ubica i grad Zakintos je imao lošu reputaciju, pa su konzuli i strani trgovci morali da plaćaju za stalnu stražu koja bi čuvala deo doka od besposlenih ubica kojih je bilo dosta. A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo III*, 253–255. W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule* 235. Nakon Drugog Pariskog mirovnog ugovora 1815. britanska administracija je vrlo uspešno rešavala pitanje plaćenih ubica. U jednom slučaju je upravnik ostrva Tomas Majnland uspeo da natera turskog pašu da mu isporuči ubice koje su pobegle na Peloponez. Ubice su obešene na gradskom trgu, što je bila velika opomena i za ubice i za poslodavce. H. W. Williams, *nav. delo*, 183–184. Interesantno je da se generalni providur Angelo Diedo koji je bio u Dalmaciji žalio na slične običaje koji su vladali u Dalmaciji. On je naročito isticao da se najveći broj ubistava dešavao na praznike. Josip Vrandečić, *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: Mletačko-osmanski ratovi u venecijanskoj nuncijaturi*, Split, 2013, 257–258. Paradoks je bio da je Zakintos u periodu pre Požarevačkog mira 1718. godine, bio jedno od ostrva sa najboljom administracijom na koje su se doseljavale bogate porodice iz Italije koje su bili privučene mogućnošću da bezbednoj i prosperitetnoj sredini Zakintosa. A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo III*, 250.

¹⁸¹ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo III*, 250. U memoarima Vilijamsa koji je posetio Jonska ostrva nedugo po zauzimanju Krfa 1814. navodi da je na Zakintosu mesečno u proseku bilo i 10 ubistava, koja su se najčešće događala na ulicama grada. H. W. Williams, *nav. delo*, 166.

¹⁸² A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo III*, 251; TNA, PRO, FO, 348/5, Consul Spiridon Foresti to Angela Foresti, Corfu 25th August 1805.

¹⁸³ *Cernide*. Isti način mobilisanja vojske je postojao i u Istri i Dalmaciji. Za više podataka o černidama videti: Vjeko Omašić, *Kaštela od prapovijesti do XX stoljeća*, Kaštela, Dugi Rat, 2001, 169; Darko Darovec, *Obrambena organizacija komuna Koper pod Benečani*, Kronika 37 (1989), 27–37.

¹⁸⁴ *Soprintendente*

stanovnici ostrva, od kojih su najveći broj činili seljaci. Nastojnik je bio odgovoran za njihovu spremnost da brzo reaguju najčešće radi obezbeđivanja unutrašnje bezbednosti ostrva. Za lošu administraciju na Zakintosu francuski izvori krive providura i njegove kancelare koji su bili glavni nosioci prostihija, zelenaškog sistema pozajmljivanja novca seljacima.¹⁸⁵ Ostrvski Jevreji su smatrani saučesnicima i odgovornim za dužničko ropstvo, jer su oni bili ti koji su pozajmljivali novac providuru i kancelarima.¹⁸⁶

Kefalonija je imala jednog redovnog, a nekada i vandrednog providura, i dva kancelara umesto kojih je ranije postojao kamerlenjo. Tvrđava Asosu na Kefaloniji, podignuta 1595. bila je pod upravom jednog providura.¹⁸⁷ U poslednjim decenijama 18. veka na Kefaloniji su najčešće službovala tri providura: dvojica u Argostoliju i jedan u velikoj tvrđavi Asos na severnoj strani ostrva. Na ostrvu se, kao i na Zakintosu, nalazio garnizon od 300 ljudi. Lokalne čete černide postojale su i na ovom ostrvu. Guste šume Kefalonije bile su veoma pogodno mesto za skrivanje razbojnika, stoga su lokalne vojne čete često morale da love razbojnike u “mračnim šumama” na padinama planine Enos(*forets Noires*).¹⁸⁸ U tim borbama njih je predvodio kapetan šume.¹⁸⁹

Lefkadam je upravljao providur, da bi nakon Morosinijevog osvajanja ostrva 1684.¹⁹⁰ bio postavljen još jedan. Jedan od njih je upravljao i Prevezom i Vonjicom na kontinentu.¹⁹¹ Potonji providur je bio značajniji jer je u okviru svojih nadležnosti imao vojne i civilne poslove kao i fiskalne poslove koje je poveravao kancelarima.¹⁹² Itaka je imala jednog providura kojem je pomagao Senat sastavljen od uglednih starijih ostrvljana.¹⁹³

Od ostalih gradova na kopnu, Butrint i Parga, zavisili su od Krfa koji je slao kaštelana zaduženog za odbranu oba mesta. I mada su upravnici gradova bili upućivani sa Krfa,

¹⁸⁵ *Prostichio* u prevodu sa grčkog bi značilo loz ili izvlačenje loza.

¹⁸⁶ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo III*, 248–250.

¹⁸⁷ A. da Mosto, *nav. delo*, 20–22.

¹⁸⁸ Planina Enos je i najveća i najviša planina u Jonskom moru, najviši vrh je 1600m.

¹⁸⁹ *Capitan del bosco*.

¹⁹⁰ U osvajanju Lefkade doprinos je dalo i pravoslavno sveštenstvo kojih je oko 150 otišlo sa Kefalonije da pomogne Morosinijevo osvajanje. W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, 231,

¹⁹¹ TNA, PRO, FO, 42/9, William Meyer to Principal Secretary of State for Foreign Department George Canning, London 9th November 1807. Some Political and Military Details of the Island of Corfu and neighbouring Islands.

¹⁹² M. Pratt, *nav. delo*, 23.

¹⁹³ Isto; W.H. Williams, *nav. delo*, 198–199;

oba grada¹⁹⁴ su imala značajnu autonomiju.¹⁹⁵ Iz Krfa su postavljali kaštelane zadužene za odbranu Igumenice, Porto Palerma i Sarande.¹⁹⁶ Igumenica je imala veoma značajnu ulogu jer je predstavljala najvažnije utvrđenje za odbranu Krfa pored Butrinta. Na Kiteri, ostrvu između Peloponeza i Krita, takođe je bio providur koji je nazivan i kaštelan.¹⁹⁷

Pored navedenih, postojalo je još nekoliko službi: kancelar,¹⁹⁸ računovođa,¹⁹⁹ vojni zapovednici,²⁰⁰ Ukupno je bilo oko 18 venecijanskih aristokrata koji su vršili službu na ostrvima i u kontinentalnim posedima. Njih je pratilo oko 60 službenika koji su u poslednjem veku venecijanske uprave skoro isključivo bili sa Jonskih ostrva. Najvažniji među njima su bili kancelari²⁰¹ kojih je bilo i najviše. Uglavnom su po dva kancelara bila dodeljivana svakom providuru. Ostrvske aristokrate su u decenijama nakon mira u Kampofornija, ipak namerno čuvali venecijanski identitet. Italijanski jezik je i nakon Bečkog kongresa ostao jedan od zvaničnih jezika,²⁰² Službene novine Jonskih ostrva su se i u decenijama nakon 1815. izdavale na italijanskom,²⁰³ Osim jezika, pad Venecije je nadživio i njen pravni sistem koji su ostrvljani i dalje poštovali. U prvoj polovini 19. veka britanski upravitelji ostrva²⁰⁴ su više puta pokušavali da promene zakone na

¹⁹⁴ M. Pratt, *nav. delo*, 23.

¹⁹⁵ Parga je imala oko 4000 stanovnika, a Butrint 300. Oba grada imala su veoma jake zidine i dobro utvrđene gradove.

¹⁹⁶ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 79–81.

¹⁹⁷ A. da Mosto, *nav. delo*, 221–223.

¹⁹⁸ *Cancelliere*.

¹⁹⁹ *Raginato*.

²⁰⁰ *Cavalliere*.

²⁰¹ Gijom de Vandekur je tvrdio da su zapravo providuri bili odgovorni za slabo funkcionisanje venecijanske uprave i visok nivo korupcije. On smatra da su kancelari zapravo žrtve svojih nadređenih. G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 56.

²⁰² TNA, CO, 412/330, Constitution Chapter Ionian Islands 1817. U Ustavu koji je donet nakon Bečkog kongresa i Pariskih mirovnih sporazuma je u članu 5 stajalo da je grčki zvanični jezik ali da će italijanski jezik nastaviti da se koristi. Italijanski jezik je bio prvi službeni jezik na Jonskim ostrvima sve dok ona nisu postala deo Grčke 1864.

²⁰³ *Gazzeta Degli Stati Uniti Delle Isole Ionie*. Vidi: Panayotis Kapetanakis, *Gauging Maritime Trade between the Mediterranean and Northern Europe in the late Eighteenth and the Mid-Nineteenth Centuries*, Journal of Mediterranean Studies 19 (2010), 295.

²⁰⁴ *Lord High Commissioner* je bilo zvanje koje je nosio britanski upravnik ostrva, od donošenja prvog ustava 1817. do ujedinjenja arhipelaga sa Grčkom 1864.

osnovu kojih bi zemlja lakše mogla da se proda ili oproste dugovi stariji od deset godina, ali su usled brojnih peticija ostrvljana morali poništavati započete reforme,²⁰⁵

Venecija je svakom ostrvu prepustila značajnu slobobodu u rešavanju njihovih unutrašnjih stvari. Ostrvski Senati ili Saveti²⁰⁶ su okupljali najuticajnije ostrvljane.²⁰⁷ Nobili su kontrolisali Senat četiri najveća ostrv, dok su na manjim ostrvima u radu Senata značajni bili i ugledni građani, uglavnom trgovci koji nisu pripadali redu nobila.²⁰⁸ Krfski Senat nije bio značajan za druga ostrva, ako se izuzme to što je tu boravio generalni providur zadužen za ceo arhipelag.

Senati svakog ostrva su predstavljali interesne grupe koje su ljubomorno čuvalе autonomiju svoga ostrvu. Značaj krfskog Senata kao centralnog, porastao je tek nakon političkih promena koje su se dogodile posle Kampofornija 1797. godine.²⁰⁹ Senat na Krfu je činilo 150 članova sve do poslednjih godina venecijanske uprave kada je taj broj smanjen na 60.²¹⁰ Ovo telo biralo je sledeće činovnike: četiri sindika,²¹¹ odnosno administratora koji su najveći uticaj imali na svakodnevni život u gradovima, jer su

²⁰⁵ Ser Henri Vord, upravitelj Ujedinjene Republike Sedam Ostrva, doneo je zakon 1841. koji je pomagao u brisanju dugova i omogućavanju lakše prodaje zemlje koja je bilo vlasništvo dužnika. Međutim, već 1846. zakon je bio opozvan.

²⁰⁶ Senatima ih najčešće naziva literatura na engleskom (Miller, Hannell, McKnight) kao i memoarski francuski izvori (Andre-Grasset de Saint-Sauveur, Guillaume de Vaundoncourt.), dok se u literaturi na srpskom jeziku češće naziva savetima građana (Milosavljević).

²⁰⁷ Vlast porodica koje su ulazile u Senat ogledala se u svakom segmentu života, društvenog, privrednog ali, što je za Veneciju bilo još značajnije, i vojnog. Dovoljno je navesti da je tokom ratnih operacija na Lefkadi 1641. godine Atanasije Metaksa naoružao o sopstvenom trošku čak 2000 ljudi sa Kefalonije, pristigavši tako Veneciji u pomoć; godine 1715. tvrđava je na istom ostrvu odbranjena zahvaljujući 300 naoružanih ljudi koje je opremio u potpunosti pukovnik Konstantin Tripaldo. U godinama nakon ulaska Rusije na topla more nastao je izazov za Veneciju što se te snage nisu borile uvek na strani Republike. Mnogo češće su se međusobno borile u lokalnim sukobima za prevlast, dok su u godinama posle 1797. vojske nobila mogle da se bore i na strani neke od stranih sila u tim vodama. To se najbolje moglo videti u zauzimanju Lefkade od strane britanske vojske uz veliku pomoć nobila.

²⁰⁸ To je bio slučaj na Itaki i Kiteri na kojima nije bilo velikih socijalnih razlika između ostrvljana. Na osnovu građe koja je korišćena i memoarskih izvora može se primetiti da na ta dva ostrva ne dolazi do istih pobuna, kao na većim. Razlozi za to su ravnomernija zastupljenost većine građana ali i daleko manje bogatstva ostrva u odnosu na ostala Jonska ostrva.

²⁰⁹ Nakon prvog dolaska Francuza, a zatim i ostalih promena do kojih je dolazilo do britanskog osvajanja 1814. godine svaka nova administracija je želela da centralizuje upravu na Jonskim ostrvima i za taj proces je bilo veoma važno da na Krfu bude centralni Senat/Skupština koji bi mogao da donosi najvažnije odluke koje bi se odnosile i na ostala ostrva.

²¹⁰ U pitanju su reforme iz 1786–1788. kada je generalni providur bio Nicolo Erizzo. Vidi: A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo II*, 351–352; W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, 216.

²¹¹ Na grčkom σύνδικος, dok na italijanskom ta reč *sindaco* označava gradonačelnika.

regulisali cene na tržištu. Na nekim ostrvima bi bili i pomoćnici providuru u nekim poslovima, kao u slučaju Lefkade.²¹² Venecijanska administracija je na taj način imala kao svoje saveznike najveći broj nobila, jer im je dopuštala da utiču na privredni život ostrva.²¹³ Ta četvorica administratora su morala imati najmanje 38 ili, u nekim vanrednim situacijama, 35 godina. U 18. veku je samo jedan od njih četvorice bio katolik, dok su trojica bili pravoslavni. Senat je birao i trojicu sudija, ali je njihov značaj bio veoma mali, jer su bili savetnici venecijanskim sudijama, odnosno rektorima.²¹⁴ Pripadnici nobila su mogli da budu birani za komandante galijske²¹⁵ što im je pružalo mogućnost daljeg napredovanja u venecijanskoj službi.²¹⁶ Sve pomenute pozicije birane od strane senata trajale su godinu dana.

Zakintos i Kefalonija su takođe imale senate. Senat na Zakintosu je okupljao 93 člana.²¹⁷ Zakintos je imao i najrazvijeniju privredu čija osnova je bila agrikultura koja je bila pod kontrolom članova Senata. Iz tog razloga su i promene na tom ostrvu bile daleko sporije nego na drugim ostrvima.²¹⁸ U ostrvskim senatima su se vodile stranačke borbe. koje su na Kefaloniji,²¹⁹ bile najburnije.²²⁰

Kefalonija je u poređenju sa Zakintosom i Krfom imala daleko manji broj nobila katolika. Zato je njihov grčki karakter bio dominantniji.²²¹ To je možda uticalo na

²¹² M. Pratt, *nav. delo*, 23.

²¹³ W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, 216.

²¹⁴ M. Folin, *nav. delo*, 4.

²¹⁵ Sopracomito.

²¹⁶ Porodice nobila u Dalmaciji su imale istu mogućnost da na taj način napreduju u venecijanskoj službi.

²¹⁷ Vidi: A.-G.de Saint Sauveur, *nav. delo III*, 249–251; W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, 216.

²¹⁸ U prvim decenijama 19. veka Zakintos je bio ostrvo na kojem su socijalne tenzije između različitih slojeva stanovnika ostale najprisutnije.

²¹⁹ M. Folin, *nav. delo*, 13.

²²⁰ Engleski konzul Foresti tužio je Hriso Plevija za gradnju bez dozvole kojom je njega ošteti. U pismu prijatelju grofu Robertu Salomonu, Foresti izražava strah od druge protivničke grupacije u Senatu koju predvodi Martinengo koji je Plevijev zaštitnik. TNA, PRO, FO, 348/5, Consul Spiridon Foresti to count Robert Salomon, Corfu 20th August 1805.

Samo na osnovu sudskog spora se može primetiti koliko su važne struje koje su postojale u ostrvskim senatima, čak i za rešavanje sporova koji su se odnosili na bespravnu gradnju kojom je zaklonjen pogled i deo prilaza moru Forestiju.

²²¹ U izveštajima engleskih konzula često se navodi da je uticaj Rusa bio veći na Kefaloniji i Itaci nego na drugim ostrvima usled toga što je grčki karakter tih ostrva izraženiji ali i usled trgovačkih interesa. Francuski konzul Saint Sauveur navodi da na Kefaloniji nema katoličkog stanovništva i da se mise drže samo kada su najznačajniji praznici zbog vojnika i činovnika koji služe na Kefaloniji.

oštrije međusobne borbe unutar ostrvskih nobila.²²² Najmoćnije porodice ulazile su saveze preko kojih su kontrolisale Senat, što je u ponekad dovodilo do toga da se nisu održavale čak ni godišnje sednice Senata.²²³ Oligarhije, koje su se stvarale kontrolisale su privredni život na ostrvima, budući da, osim što su posedovale najveću površinu zemlje (maslinjake, vinograde i oranice sa žitom), imale su i kontrolu nad infrastrukturom neophodnom za ceo proces izrade najvažnijih proizvoda (ulja, suvog grožđa, vina, brašna), kao što su mlinovi, prese za ulje, kontenjeri za odlaganje ulja i slično. Upravo zbog ličnih interesa one su bile u prilici da organizuju krijumčarenje, koje je trebalo u isto vreme da sprečavaju.²²⁴

Veneciji je naročito teško bilo da se odupre udruživanju interesnih grupa okupljenih oko nekoliko najuticajnijih porodica. Porodice bi pravile porodične saveze²²⁵ koji su bili faktički gospodari ostrva. Jedan od najvažnijih porodičnih saveza bio je zaključen između dve najznačajnije porodice s Kefalonije - porodice Metaksas i Anino²²⁶ 1770.

²²² Gijom de Vandekur takvo stanje stalne borbe plemića naziva vrlo oštro stalnim građanskim ratom. G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 59.

²²³ Skupština je imala godišnja zasedanja, i bila je u potpunosti sastavljena od lokalnih zvaničnika, i aristokrata starijih od 40 godina. Trgovci i ostali građani koji nisu bili ovim obuhvaćeni su poslali molbu Senatu radi formiranja sopstvenog tela, ali u tome nisu uspeali usled protivljenja nobila. Promene za koje je dobio ovlašćenja Nicolo Erizzo su dale najveće rezultate na Lefkadi jer su tamo predstavnici trgovaca i građana ipak ušli u Senat.

²²⁴ Njihova uloga u privrednom životu je data u delu poglavlja koji se odnosi na privredu. Videti više u: M. Folin, *nav. delo*, 13.

²²⁵ *Patto di famiglia* ili *fratellanza*. Da bi se razumeo stepen institucionalizacije i koreni frakcija u građanskom životu, potrebno je objasniti ovu instituciju - "porodični pakt" ili "bratstvo" na Zakintosu, Kefaloniji i Krfu. Venecijanski činovnici su obično ovo pogrešno tumačili kao sporazum između dve ili više rođaćkih skupina koje su se udruživale da bi upravljale brojem glasova u Senatu i monopolizovali sve pozicije. Zapravo, šef bratstva imao je mnogo širi spektar delovanja: koristio je naplatu poreza kao način pritiska na protivnike. Preko svojih veza mogao je u znatnoj meri da utiče na zakon i njegovo sprovođenje, a za dobrobit svojih "štićenika", čime bi stekao ne samo ugled i poštovanje kod njih, već i zavidnu finansijsku dobit, jer je u zamenu za oprost optuženog tražen ozbiljan mito. Njegova moć je bila neprikosnoven, toliko da su se oštećeni suzdržavali da ga tuže i traže pravdu: oštećene strane bi se, zapravo, prituživale tom istom šefu partije koji bi bio sudija sopstvenim prestupima. Kod "porodičnog pakta" treba izdvojiti tri karakteristike: 1. Njeno teritorijalo bogatstvo koji su imali za cilj kontrolu i upravljanje čitavim oblastima, zamenjujući tako venecijansku vlast; 2. Ritualni karakter ugovora: zakleti pakt između šefova porodica zaključivan je u crkvi, noću uz svetlost sveće, pred grčkim sveštenikom koji bi osveštao razmenu obećanja, zaključenu zagrljajem i poljupcem u usta; 3. Mogućnost ovih poglavara frakcija je da ubiraju "godišnje poreze i poreze na suvo grožđe, ulje, bombas, sir, žito, stoku i živinu," bilo među sledbenicima same stranke bilo među stanovnicima oblasti koje su kontrolisali. Vidi: M. Folin, *nav. delo*, 13–14; J. K. Campbell, *nav. delo*, 185–203.

²²⁶ Metaxa i Annino.

godine.²²⁷ Savezu je doprineo izuzetno povoljan trenutak dolaska ruske flote u istočni Mediteran i izbijanje grčkog ustanka na Peloponezu.²²⁸ Prvi rezultat tog saveza je bila pljačka glavnog grada Argostolija, što je nateralo i providura ovog grada da pobjegne na lađu.²²⁹ O njihovoj moći govori nam i činjenica da je samo deset godina ranije providur Frančesko Grimani²³⁰ "obezglavio" obe ove porodice²³¹ tako što je njihove poglavare pozvao da bi se, navodno, dogovorili oko prikupljanja desetine. Umesto razgovora, poslao ih je u lancima za Veneciju gde su njihovi leševi visili na trgu Svetog Marka za opomenu. Međutim, ni to nije dovoljno uticalo na promenu odnosa na Kefaloniji.²³²

Na jačanje uticaja nobila (sudski sporovi, trgovina, otkupnina, kreditni sistem, ubiranje poreza) uticao je dug proces slabljenja neposrednih uticaja venecijanske vlasti, odnosno potreba Republike da se sve više oslanja na činovnike koji su bili sa tih ostrva, kao i velike promene na Mediteranu, ulazak Rusije na topla mora istočnog Mediterana nakon što je admiral Orlov uplovio u vode Venecije i Turske.²³³ Pojava Rusije koja je bila bez trgovačko-konzularnih ili bilo kakvih poslovnih veza, predstavljala je dobru priliku za novog patrona delu nobila sa najvećih Jonskih ostrva (Krf, Kefalonija, Zante).²³⁴ Ulazak u rusku službu bogatih i moćnih porodica, Metaksas s Kefalonije, Kapodistirja s Krfa i

²²⁷ M. Folin, *nav. delo*, 13.

²²⁸ Trenutak je bio povoljan jer Venecija nije mogla da se obračuna sa ovim porodičnim savezom koji je bio veoma značajan za rusku flotu zbog nabavljanja ljudi i potrepština za rusku flotu. А. П. Блажова, *Дипломатиявпри Екатерине II и Павле I (1762–1802); История внешней политики России XVIII век (от Северной войны до войн России против Наполеона)*, priredio Г. А. Санин, Москва, 1998, 110–120.

²²⁹ M. Folin, *nav. delo*, 13.

²³⁰ Francesco Grimani

²³¹ TNA, PRO, FO, 348/1, Consul Spiridon Foresti to Nicolo Strani, Corfu 28th August 1793.

Ovaj porodični savez se raspao u početkom 19. veka. Među najvažnijim saveznicima koje je porodica Anino imala bila je porodica Kapodistirja sa Krfa.

U jednom od pisama koje Foresti šalje Nikoli Salamona sa Zakintosa, Foresti se žalio na intrigu za koju krivi porodicu Kapodistirja, a čija je žrtva njegova kćer koja ne može da se uda, pa je Foresti našao muža kojeg je potkupio sa mirazom od 30.000 cekina.

²³² M. Folin, *nav. delo*, 14.

²³³ Krajem zime i početkom proleća 1770. godine admiral Orlov ulazi u Mediteran. Ruska flota je imala velikih problema na svom putu od Baltičkog do Sredozemnog mora najviše usled lošeg stanja u kojem se deo brodova nalazio ali i zbog dostave namirnica i svega ostalog što je potrebno za dugo putovanje. Britanska pomoć je ruskoj floti bila od presudnog značaja osim iz pomenutog razloga i zbog toga što ju je spasila od napada francuske flota koja se spremala da pomogne Turskoj. Francuzi nisu napali daleko slabiju rusku flotu samo zbog britanskog ultimatum. M. S. Anderson, *Great Britain and the Russian Fleet, 1769–1770*, Slavonic and East European Review 31, (1952), 148–162; А. П. Блажова, *nav. delo*, 117–118.

²³⁴ Kapodistirja, Metaksas, Benaki.

Mokenigo sa Zakintos²³⁵ preduzet je iz sopstvenih interesa ali i radi podrivanja venecijanskog sistema, koji im je pružio mogućnost da steknu bogatstvo. Razlog tome je zaštita sopstvenih interesa koje su odlučni venecijanski providuri mogli da poremete, kao što je bilo u vreme kada je generalni providur bio Grimani.

Slučaj generalnog providura Pjer Antonija Kverinija²³⁶ i njegovo suđenje pokazuju uticaj ostrvskih plemića koji su kao brojni svedoci tužioca doprineli Kverinijevom padu²³⁷. Sudski postupak protiv generalnog providura Kverinija je važan jer pokazuje da 13 godina nakon što su bile obezglavljene neke od najuticajnijih ostrvskih porodica, ponovo su mogle da dignu glavu i dovedu do stradanja najvišeg državnog administratora na ostrvima. To je bila takođe i posledica nove političke stvarnosti od dolaska Rusije u Mediteran. Istražitelj kojeg je Republika uputila da ispita sve administrativne prestupe za vreme Kverinijevog mandata bio je Điolamo Arnaldi²³⁸. On je veoma je pedantno istražio ceo slučaj ispitavši 477 svedoka, što je rezultiralo izveštajem od 7000 stranica²³⁹. Arnaldi je došao do važnih svedoka tako što im je pružio zaštićeni status²⁴⁰ i oslobodio od gonjenja (i moguće kazne da služe kao galeoti). Oni su odali malverzacije sa prodajom municije iz venecijanskih utvrđenja

²³⁵ Na Kefaloniji su Spiridion i Đovani (Giovanni) Metaksas su naoružali stotine ljudi i stavili se u službu Rusije. U aprilu 1770. priča se da je na Kefaloniji bilo već 10.000 ljudi. Kada je glavnokomandujući *proveditor* *generale da mar* pokušao da uhapsi braću Metaksas, reakcija je bila toliko jaka da je odustao i povukao vojnike. Na Zanteu je najmanje 6.000 seljana ustalo u ime Katerine, izdvojio se Demetrio Mokenigo koji je prebacio više od 400 Grka (trgovaca valjda) sa Peloponeza nakon sloma grčkog ustanka na Peloponezu 1770. M. Folin, *nav. delo*, 2.

²³⁶ Porodica Kverini (Querini) spadala je u najznačajnije venecijanske porodice. Vodila je poreklo od osmog venecijanskog dužda (787–804) Đovanija Galbaja (Giovanni Galbaio), čiji je otac Mauricio tvrdio da su potomci rimskog cara Galbe. Njegovi naslednici su promenili prezime u Querini.

Kraj 18. veka i revolucionarne promene su donosile neizvesnost i nekim od najbogatijih porodica, kakva je bila porodica Kverinijevih. Primer izuzetne snalažljivosti pruža poslednji venecijanski generalni providur u Dalmaaciji Andre Kverini koji je vrlo rano uvideo promene iz 1797. godine i postao važan oslonac potonjoj austrijskoj upravi u Dalmaciji. Organizovanjem ubistva Juraja Matutuinića (strica Luja Matutuinića) 1797. godina, preporučio se Austrijancima kao protivnik revolucionarnih "jakobinskih" ideja. Luj Matutuinić, *Ogled o Ilirskim provincijama i Crnoj Gori*, Zagreb, 2009, 21–27.

²³⁷ Pjer Antonio Kverini (Pier Antonio Querini) providur na Krfu je bio osuđen za zločine protiv države i Savet Desetorice ga je osudio krivim nakon jednog od najznačajnijih suđenja u istoriji Venecije. On je 1773. u okovima doveden u Veneciju.

²³⁸ Điolamo (Girolamo) Arnaldi je bio izabran za javnog tužioca (*avogadore di comun*).

²³⁹ Franco Venturi, *Settecento riformatore, III, La prima crisi dell'Antico Regime, 1768–1776*, Torino, 1976, 34–73; Englesko izdanje: Isti, *The End of the Old Regime in Europe (1768–1776)*, Oxford, 1989, 512.

²⁴⁰ M. Folin, *nav. delo*, 2.

venecijanskim građanima i ruskim i turskim podanicima²⁴¹. Ovaj proces nam ukazuje na važnu činjenicu da, iako je glavnookrivljeni zajedno sa nekolicinom svojih saradnika stradao u procesu, niko drugi nije kažnjen²⁴², što znači da je mreža ljudi upletenih u prodaju municije i krijumčarenje ostala netaknuta. Iz toga se može zaključiti da su činovnici lokalnog porekla na Jonskim ostrvima bili toliko dobro pozicionirani da se nisu dali zameniti. Drugim rečima, metropola više nije mogla da utiče na promene sistema.

U procesu protiv Kverinija svi činovnici koji su se teretili za malverzacije bili su poreklom Grci, i to ne samo službenici birani od strane ostrvskih senata, već i kancelari koji su bili među najvažnijim venecijanskim službenicima na arhipelagu.²⁴³ Arnaldi je izneo u svom izveštaju da bi malverzacije Kverinija²⁴⁴ trebalo posmatrati u okviru nemoći države da kontroliše unutrašnje poslove na samim ostrvima.²⁴⁵ U prepisci Spiridiona Forestija sa Nikolom Stranijem, britanskim prokonzulom iz Patrasa, pominju se veoma razvijene krijumčarske mreže između Peloponeza i Zakintosa na koje kancelari sa Zakintosa ne reaguju, jer imaju sasvim suprotan interes²⁴⁶. Krijumčari sa Peloponeza nisu mogli sami da organizuju kanale za prevoz robe bez pomoći venecijanskih činovnika.²⁴⁷

Uloga kancelara je presudna za razumevanje društvenih promena na Jonskim ostrvima u drugoj polovini 18. veka. U međuvremenu je lokalno stanovništvo najmoćnijih plemićkih porodica, kao i venecijanskih činovnika grčkog porekla u potpunosti preuzelo ekonomski i politički život na arhipelagu. Koliko je bila bila snažna pozicija kancelara dovoljno govori podatak da se engleski konzul na Zakintosu marta 1782. godine morao

²⁴¹ Venecija nije želela da ugrozi svoju neutralnost tako što je mogla da bude optužena od strane Turske da je pomagala drugu zaraćenu stranu. Nakon sloma grčkog ustanka Venecija je takođe bila pod pritiskom da isporuči Turskoj njene državljane koji su učestvovali u pobuni 1770. M. Pratt, *nav. delo*, 35.

²⁴² F. Venturi, *nav. delo*; M. Folin, *nav. delo*, 3

²⁴³ M. Folin, *nav. delo*, 3.

²⁴⁴ Može se pretpostaviti da je Arnaldijeva motivacija da tako pedantno izvrši svoj zadatak i to što je Kverini poticao iz jedne od najvećih venecijanskih plemićkih kuća, dok je on bio pripadao maloj i novoj aristokratskoj porodici. Vidi: Alfredo Viggiano, *nav. delo*, 119-121.

²⁴⁵ Isto, 3.

²⁴⁶ TNA, PRO, FO, 348/1, Consul Spiridon Foresti to Nicolo Strani, Corfu 20th August 1793.

²⁴⁷ Isto.

žaliti državnom sekretaru u Londonu na ponašanje kancelara na ovom ostrvu²⁴⁸. Naročito je nakon turbulentnih godina posle 1797. postalo veoma važno suprotstavljenim stranama u ovim vodama da imaju lokalno stanovništvo na svojoj strani.²⁴⁹ U tim situacijama su ostrvljani menjali stranu i pokazali veoma visok stepen pragmatizma u odnosu prema strancima koje su videli kao sredstvo zadržavanja postojećih privilegija ili poslovno ekspanziju.²⁵⁰

Važan doprinos istraživanju uloge kancelara je dao Marko Folin svojim istraživanjem²⁵¹ koje je utemeljeno na arhivskoj venecijanskoj građi.²⁵²

Postojali su formalni uslovi koje je kancelar morao ispunjavati kao što je besprekoran krivični dosije²⁵³. Nakon što bi položio državni ispit pred javnim tužiocem,²⁵⁴ kancelar nije smeo da služi u mestu rođenja, mestu iz kojeg je bila poreklom njegova supruga, niti bilo gde drugde gde je imao nepokretnosti ili gde je bilo kada tokom svog života bio zadužen za ubiranje porez ili imao trgovačke aktivnosti,²⁵⁵ Imenovanje nije smelo da traje u jednom te istom mestu duže od dve godine.²⁵⁶ Ta normativa je bila veoma važna imajući u vidu odgovornosti administratora u upravljanju teritorijama, naročito odgovornost kancelara u sudskoj vlasti.²⁵⁷ Koliko je normativa poštovana može se videti na osnovu izvora koji nude zapisi o zakletvama kancelara Veću Desetorice u periodu od 1754. do 1772.²⁵⁸ Od ukupno 61 mesta koje je bilo predviđeno za kancelare

²⁴⁸ TNA, PRO, FO, 42/1, consul Peter Sargent to Lord Hillsborough, Principal Secretary of the State, Zante 29th March 1782. U dopisu se žali na ponašanje venecijanskog službenika koji je bio u dobrim odnosima sa kapetanom francuskog privatirskog broda koji je neometano iz luke Zakintosa išao u poteru za engleskim trgovačkim brodovima.

²⁴⁹ Od Krfa 1797, do rusko-turske zajedničke vojne ofanzive 1799, do engleskih osvajanja nakon 1809.

²⁵⁰ Primer trgovci sa Kefalonije i Krim. Naći nešto što ide u prilog u švercu za Napoleona, suvo grožđe sa Zakintosa za Englesku.

²⁵¹ M. Folin, *nav. delo*, 334–347.

²⁵² Na osnovu izvora engleskih konzula Peter Sargenta i Spiridiona Forestia, kao i uspomena koje je ostavio njihov savremenik francuski konzul Andre-Grase de Sen-Sover istraživanja i rezultati do kojih je došao Marko Folin se mogu uzeti kao precizna i tačna.

²⁵³ *Fedina penale*.

²⁵⁴ *Avogaria de comun*.

²⁵⁵ M. Folin, *nav. delo*, 5.

²⁵⁶ Isto, 5. Za više informacija u vezi sa o nazivima funkcija i njihovim objašnjenjem videti: Marca Ferro, *Dizionario dell Dritto Comune e Veneto*, Venezia, 1845.

²⁵⁷ Međutim, iz primera koji obrađuju statistiku dobijenu nakon korišćenja anagrafa može se videti da se normativa kršila.

²⁵⁸ M. Folin, *nav. delo*, 5.

na Jonskim ostrvima i gradovima na kopnu, svega 28 kancelara²⁵⁹ je u tom periodu obavljalo te funkcije. Skoro polovina (13) je obavljala službu u rodnim mestima.²⁶⁰

Na osnovu ovih izvora očigledno je da je sasvim suprotno samim zakonima, upravo poreklo kancelara bilo presudno za dobijanje pozicije na Jonskim ostrvima. Razlog tome je bila mogućnost bogaćenja zahvaljujući izvoznim taksama koje su trgovci groždem morali da plaćaju.²⁶¹ Jedan procenat od procenjene vrednosti tovara suvim groždem je dobijao kancelar.²⁶² Nekoliko primera koje Folin daje nude dobru sliku na koji način su ostrvljani uspešno kršili pravila: Demetrio Sumaki²⁶³ pet puta je obavljao službu kancelara u Prevezi, Asosu i na Lefkadi, on je izjavio da je rođen u Veneciji ali mu je otac bio građanin Zakintosa.²⁶⁴ Isti je slučaj sa Paskvalom Gramatikopulom²⁶⁵ koji je četiri puta obavljao kancelarsku službu na Lefkadi na kojoj je i živeo pre obavljanje funkcije kancelara.²⁶⁶

Porodice Metaksas i Anino su napravile porodični savez koji je izvesno bio najuticajniji na Kefaloniji nakon 1770.²⁶⁷ Na Lefkadi je savez porodica Kalikjopulu, Patrikio i Aleandri²⁶⁸ sačinjavao porodični savez koji je kontrolisao ostrvo, ali i gradove Prevezu i Vonjicu.²⁶⁹ Njihova mreža je bila utvrđena porodičnim savezima i brakovima, i bila je toliko jaka da su mogli kontrolisati najveći broj javnih funkcija na Lefkadi, Prevezi i Vonjici kao i ubiranje desetine. Spisak kancelara u Vonjici i Prevezi ne zahtevaju dalje komentarisanje.

²⁵⁹ Naime, jedan kancelar je mogao u isto vreme da bude zadužen za više kancelarskih pozicija. Npr. mogao je da bude kancelar i u Argostoliju i Asosu.

²⁶⁰ M. Folin, *nav. delo*, 5.

²⁶¹ To je detaljnije objašnjeno u delu koji se odnosi na privredu i trgovinu.

²⁶² A.-G. de Saint Sauveur, *nav. delo III*, 261.

²⁶³ Demetrio Sumachi.

²⁶⁴ Ovi rezultati se odnose na period od 1754. do 1772. kao što je ranije napomenuto.

²⁶⁵ Pasqual Grammaticopulo.

²⁶⁶ On je rođen na Kefaloniji ali se još kao dete preselio na Lefkadu. M. Folin, *nav. delo*, 7.

²⁶⁷ Pobune na Kefaloniji su bile veoma česte u u toj i narednoj deceniji. Izveštaji generalnog providura Alviza Foscarija iz 1782–1783 to potvrđuju. On je sam i umro na Kefaloniji nakon što je tamo ugasio jedan od ustanaka. Vidi: *Alvise Foscari Dispacci da Corfu 1782–1783*, priredio Fausto Sartori, Venezia, 2000.

²⁶⁸ Calichiopulo, Patrichio, Aleandri

²⁶⁹ M. Folin, *nav. delo*, 6.

Tabela 1²⁷⁰

Kancelari1754-1772	Preveza	Vonjica
1755	Demetrio Sumachi	Marc Antonio Graci
1757	Pietro Aleandri	Antonio Carnella
1759	Daniel Aleandri	Simon Negri
1761	Simon Negri	Daniel Valentini
1763	Daniel Aleandri	Daniel Valentini
1766	Daniel Valentini	Daniel Aleandri
1768	Daniel Valentini	Daniel Aleandri
1770	Daniel Valentini	Michiel Barbarigo
1773	Daniel Aleandri	Michiel Barbarigo

Preko dostupnih izvora i literature nije moguće utvrditi kada je došlo do promena kojim su lokalni stanovnici preuzeli činovnički aparat.²⁷¹

Drugi važan izvor za razumevanje njihovog socijalnog porekla pružaju podaci o profesiji očeva kancelara²⁷². Pre nego što bi neko postao kancelar, neophodno je bilo da položi pomenuti ispit pred javnim tužiocem čime se pokazuje da ispunjava zakonske uslove. Podaci o ljudima koji su polagali ispit 1754–1772. nude izvesne elemente za objašnjenje njihovog socijalnog porekla.²⁷³

²⁷⁰ TABELA 1. Izvor: Isto, 7.

²⁷¹ U svetlu tih promena značajan je podatak koji Folin navodi, a to je da su se samo dva kancelara u periodu 1754–1772 zaklela na dužnost u Veneciji, a svi ostali na ostrvima. Samo vek ranije ukupno se svega pet kancelara zaklelo na dužnost van Venecije i to usled Kandijskog rata. To je promena od suštinskog značaja, periferne grane venecijanske administracije koje nisu više zavisile od Venecije tj. centra i bile su oslobođene kontrole. Isto, 8.

²⁷² Isto, 9.

²⁷³ Isto.

Tabela 2²⁷⁴

1754-1772 profesija očeva kancelara						
Plemići	Trgovci	Dobrostojeći	Kancelari	Niži činovnici	Lekari	Ukupno
5	3	12	6	9	8	43

Iz ovih podataka može se zaključiti da je najveći broj kancelara bio skromnog društvenog porekla, prevashodno sinovi nižih venecijanskih činovnika koji su se preselili na ostrva,²⁷⁵ doseljenih porodica sa Peloponeza,²⁷⁶ ostrvskih lekara i dobrostojećih trgovaca,²⁷⁷

Slučaj protiv Kverinija je važan, jer su svedoci protiv Kverinijevih kancelara bili isključivo iz redova ostrvske aristokratije. Prepiska Spiridona Forestija i njegove žene Anđele pruža važne podatke o sudskim sporovima za čiju neefikasnost oni krive kancelara²⁷⁸. Foresti je takođe pripadao nobilima i u svojim izveštajima Londonu često je kancelare krivio za loše stanje na ostrvima²⁷⁹.

Kancelari na Jonskim ostrvima su bili Grci, uprkos propisima koji su im to zabranjivali, Venecija je imala potrebu za njihovim uključivanjem u državnu upravu i zato je sama

²⁷⁴ TABELA 2. Izvor: Isto.

²⁷⁵ Augustino Soderini sin jednog narednika koji je dobio službu na Krfu, a tamo je oženio Grkinju sa Zanteu. Isto, 9.

²⁷⁶ Porodice Aleandro i Grilli su bile među mnogim porodicama koje su došle na ostrva sa Peloponeza.

²⁷⁷ Sa druge strane od 5 kancelara koji su bili sinovi očeva nobila, dvojica su pripadali novom plemstvu koje je plemićko zvanje dobilo u 17. veku od strane Venecije kao nagradu za odanost Republici: preci Simon Negrija i Antonija Karnele su učestvovali u ratovima koje je vodio Morosini u 17. veku. Isto.

²⁷⁸ TNA, PRO, FO, 348/5, Consul Spiridon Foresti to Angela Foresti, Corfu 28th August 1805. U prepisci Spiridiona Forestija i njegove žene Anđele Foresti, Spiridion se žali supruzi kako im slučaj koji su vodili protiv drugog nobila Hriso Plevija nije bio završen na vreme i usled povezanosti Hrisa sa sudijama na Zakintosu, tako da su odlučili da Plevija tuže u Venecije. Ceo slučaj je bio pred razrešenjem kada je obustavljen usled kraja Republike.

²⁷⁹ U svojim izveštajima nakon 1782. u okviru fonda TNA, PRO, FO, 42 Foresti je za loše stanje administracije na ostrvima krivio venecijanske činovnike koji su uglavnom bili Grci. Forestijeva uloga će biti daleko značajnija nakon 1809. kada bude pisao "izveštaje o podobnosti" različitih ostrvskih plemića.

kršila sopstvena pravila²⁸⁰. Venecija je Grke uključivala u administraciju birajući pojedince skromnijeg porekla (čije blagostanje nije poticalo od zemljoposjedništva ili trgovine uljem) jer se važan deo službe sastojao u suprotstavljanju plemićima i ograničavanju njihove moći,²⁸¹ I pored žalbi koje su postojale na njihov rad, kancelari su uživali apsolutnu zaštitu od kazni,²⁸² zbog zavisnosti Republike od njih. Suočena sa nemogućnošću da ukroti centrifugalne sile, najbolja opcija za Veneciju je bila da ima kao saveznike onu grupu ljudi koja je bila najbliža njenim interesima.²⁸³ Sudski činovnici, lokalnog porekla i kulture, čvrsto su integrisani u društvo Jonskih ostrva, a sami su ujedno bili inidrektno umešani u stranačke borbe,²⁸⁴ Njihova moć poticala je od toga što su bili činovnici venecijanske države i što su poznavali jezik. Oni su bili neophodni za obezbeđivanje minimuma javnog reda i redovno prikupljanje poreza. U vanrednim okolnostima kao što su bile godine 1796–1797. njihova sposobnost da pomognu providuru u sakupljanju dodatnih sredstava uz pomoć stanovnika ostrva će potvrditi njihov značaj za opstanak venecijanske administracije.²⁸⁵

²⁸⁰ M. Folin, *nav. delo*, 9.

²⁸¹ Alfredo Viggiano, *nav. delo*, 190-195.

²⁸² Tako čvrsta izjava može se dati jer se nakon Kvernijevo suđenja moglo zaključiti da nije bilo osuđenih grčkih kancelara.

²⁸³ Isto, 15.

²⁸⁴ Isto.

²⁸⁵ Alfredo Viggiano, *nav. delo*, 190-195.

PRIVREDA

O privredi na Jonskim ostrvima mogu se dobiti tačni podaci poređenjem engleskih²⁸⁶ i venecijanskih²⁸⁷ izvora, kao i memoarske građe.²⁸⁸ Za Jonska ostrva sa značajno brojnijim ruralnim stanovništvom, zemljoradnja je bila najznačajnija privredna grana. Privreda je bila zasnovana na dve najvažnije agrokulture: maslini i vinovoj lozi.²⁸⁹ Proizvodi kao što su maslinovo ulje, suvo grožđe i vino bili su najvažniji u privrednom životu ovog arhipelaga. Na osnovu najzastupljenijih kultura, ostrva bi se mogla podeliti u tri grupe: Krf, Paksos i Lefkada, gde je maslinovo ulje predstavljalo najvažniji proizvod; Kefalonija i Zakintos kojima je proizvodnja suvog grožđa bila najznačajnija; Itaka,²⁹⁰ Kitera i druga mala ostrva koje su bile privredno manje značajna i koje su imale razvijene različite privredne grane.²⁹¹

Veliki izazov za ostrvsku administraciju bio je hronični nedostatak pšenice.²⁹² Ni jedno ostrvo osim Strofadesa²⁹³ nije proizvodilo dovoljno žitarica za potrebe svog

²⁸⁶ Izveštaji britanskih konzula od 1778. godine ranije navedeni, francuskog konzula od 1782. godine, od mnogobrojnih memoarskih izvora najznačajniji su francuski Gijom de Vandekura i engleski Vilijem Lik.

²⁸⁷ Objavljeni izveštaji generalnih providura (Alvizea Foscarija koji pokrivaju 1782–1783 i Karlo Aurelio Vidman) koji se odnose na poslednje godine venecijanskog prisustva na ovim ostrvima 1794–1797.

²⁸⁸ Pored pomenutih memoara važni su i: F. Pouqueville, *nav. delo*, 196; Važan je zbog opisa turskih provincija, njihovog uređenja, opisa Grka, Albanaca i Ali-paše; H. W. Williams, *nav. delo*, 151–435. Veoma je precizan opis ostrva, ljudi, običaja i privrede na kojima je on boravio prvih godina po britanskom zauzimanju Krfa; A. Arnault, *nav. delo*. Arno je bio prvi civilni upravnik Jonskih ostrva 1797. godine, nakon dolaska Francuza; H. i W. Jervis, *nav. delo*, 117–201. Događaje koji su prethodili uspostavljanju britanskog protektorata uglavnom je prepisao iz drugih memoara, najviše memoare Bellaire. Veoma je značajna ruska morskarska građa nastala u periodu 1799–1807, do koje sam imao pristup zahvaljujući radu J. L. Mcknight, *nav. delo*. Jedan od najvažnijih radova za privrednu na Jonskim ostrvima za vreme venecijanske vlasti u 18. veku je rad Valtera Pančiere. Vidi: Panciera Walter, *Progetti per la fabbricazione del sapone nelle isole Ionie*, u: *Il Mediterraneo centro-orientale tra vecchie e nuove egemonie. Trasformazioni economiche, sociali, e istituzionali nelle isole Ionie dal declino della Serenissima all'avvento delle potenze atlantiche (secc. XVII-XVIII)*, uredio M. Costantini, Roma 1998, 99–111.

²⁸⁹ TNA, PRO, FO, 42/10, William Meyer to George Canning, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Kew Surrey 23rd November 1807. Some Political and Military Details of the Island of Corfu and neighbouring Islands.

²⁹⁰ Upitno je da li Itaka može da se odvoji od Kefalonije i stavi u grupu sa Kiterom jer je Itaka takođe imala veoma značajnu proizvodnju suvog grožđa. Međutim, zbog drugih kultura obzirom na svoju veličinu i razvijenog pomorstva kojim se veliki deo stanovništva bavio nije pogrešno ovo ostrvo držati dalje od grupe ostrva koje su imala toliko dominantnu kulturu vinove loze.

²⁹¹ A.--G. de Saint-Sauveur, *nav. delo III*, 8–9 i 334–343.

²⁹² Upravo iz tog razloga je britanska administracija raširila proizvodnju kukuruza, da bi ostrvo moglo da bude nezavisno u odnosu na žito iz Turske ili Rusije. Vidi: H. W. Williams, *nav. delo*, 159.

stanovništva. Ostrvske zalihe trajale su od tri do šest meseci na Kefaloniji, Krfu, Kiteri, Lefkadi, Itaci i nešto malo duže na Zakintosu koji je daleko najplodniji.²⁹⁴ Tokom ostatka godine stanovnici su se prehranjivali zahvaljujući otomanskom žitu uvezenom sa Peloponeza, Epira, Tesalijske, Albanije i drugih provincija Balkanskog poluostrva.²⁹⁵ Koliko je arhipelag vitalno zavisio od uvoznog žita najbolje pokazuje primer Zakintosa koji je i najbogatije ostrvo. U jednom od ranih Foresitijskih izveštaja²⁹⁶ zabeleženo je da godišnja proizvodnja na Zakintosu nikada nije prevazilazila 50.000 bušela²⁹⁷ pšenice, što je bila samo jedna trećina godišnje potrebe ovog ostrva.²⁹⁸ Najveći deo uvezio se sa Peloponeza, u količini od oko 40.000 bušela godišnje, dok se ostatak od oko 60.000 bušela godišnje uvezio iz drugih provincija.²⁹⁹ Čak su i manja ostrva, kao što je Kitera, zavisila od uvoza pšenice sa Peloponeza što je ovo poluostrvo činilo najznačajnijom regijom sa kojom je arhipelag imao trgovačku razmenu.³⁰⁰ S druge strane, budući da su Kefalonija i Lefkada najveći deo svojih potreba za pšenicom namirivale preko Epira, za stabilnost ovih ostrva bilo je neophodno da trgovački putevi sa Epirom i zaleđem na kontinentu ostanu neprekinuti.³⁰¹

Proizvodnja drugih žitarica važnih za ishranu stanovništva, npr. kukuruza, bila je nerazvijena. Tradicionalno zatvoreni ostrvljani kukuruz su najčešće upotrebljavali kao

²⁹³ Jedini njegovi žitelji su monasi koji su proizvodili dovoljno pšenice i za sebe ali i za prodaju brodovima koji bi pristajali radi opskrbe na ovo malo ostrvo. Isto, 316–317.

²⁹⁴ Isto, 178–187. Zakintos je važio za najbogatije ostrvo. Savremenici su ga često nazivali i "baštom Levanta".

²⁹⁵ P. Kapetanakis, *Gauging Maritime Trade between the Mediterranean and Norther Europe*, 298–301

²⁹⁶ TNA, PRO FO 42/1 consul Spiridon Foresti to Duke of Leeds, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 28th January 1790.

²⁹⁷ Vinčester bušel (*winchester bushel*) koji navodi kao mernu jedinicu Foresti iznosi 2150.5 kubnih inča zapremine.

²⁹⁸ Potrebe za žitom na godišnjem planu bile se procenjene na 150.000 bušela. TNA, PRO FO 42/1 consul Spiridon Foresti to Duke of Leeds, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 28th January 1790.

²⁹⁹ Isto.

³⁰⁰ Peloponez je osim toga bio i veoma važan zbog prometa ljudi. Veliki broj ostrvljana je bio poreklom sa Peloponeza, a prisutan je bio veliki priliv izbeglica sa Peloponeza. Stabilnost Zakintosa je zavisila od Peloponeza gde su seljaci sa ovog ostrva odlazili da bi obezbedili dovoljno hrane za celu godinu.

³⁰¹ Ali Paša je zavisnost Krfa i Lefkade od žita iz Epira koristio kao mogućnost ucenjivanja ostrvljana. To se naročito koristilo tokom mnogobrojnih opsada Krfa nakon prve 1798 godine, kada su Rusi i Turci zajedno počeli sa opsadom tvrđave.

stočnu hranu³⁰² i samo su je u uslovima nestašice koristili za sopstvenu ishranu. Proizvodnja i trgovina kukuruzom bila je slobodna za sve, i Venecija ju je ohrabrivala na taj način što ni proizvođači, ni trgovci nisu na kukuruz plaćali namete koji su se izdvajali na druge proizvode.³⁰³ Razlog za to je bio, osim malog obima proizvodnje, i želja venecijanskih vlasti da povećaju rasprostranjenost proizvodnje kukuruza koji je bio otporniji na vremenske prilike u odnosu na pšenicu.³⁰⁴ Tokom gladnih godina, kada žetva pšenice nije bila dovoljna za prehranu stanovništva, kao što je to bio slučaj 1788. godine, ostrvljani su bili u vrlo nepovoljnom položaju, jer su zavisili od uvoza iz okolnih zemalja sa kojima su delili iste klimatske uslove. Tako su turske vlasti, kada bi žetva bila loša na Peloponezu i nedovoljna za prehranu tamošnjeg stanovništva, zabranjivale izvoz pšenice sa svojih teritorija. Potrebne količine su se morale nabavljati preko Venecije ili drugih italijanskih luka kao što su Ankona, Senegalija, Napulj i Livorno što je znatno uvećavalo troškove.³⁰⁵

Najvažnije kulture na Jonskim ostrvima bile su maslina i vinova loza. Proizvodnja i trgovina maslinovim uljem donosila najveći deo prihoda ostrvljanima i venecijanskoj upravi. Na severnim ostrvima arhipelaga, kao što je napomenuto ranije, ceo privredni život³⁰⁶ zavisio je upravo od uspešne proizvodnje ulja. Krf je imao najviše maslina u poređenju sa drugim ostrvima venecijanskog arhipelaga. Monokultura masline je bila toliko razvijena da su Francuzi zatekli preko 2 miliona stabala maslina na Krfu 1797.

³⁰² TNA, PRO FO 42/1 consul Spiridon Foresti to Duke of Leeds, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 28th January 1790.

³⁰³ Isto.

³⁰⁴ Isto.

³⁰⁵ Cena bušela pšenice iz turskih provincija bila je 9-10 šilinga po bušelu, dok je cena za istu količinu iz Venecije iznosila 11 šilinga. Indijski kukuruz i ječam su koštali 6 šilinga po bušelu. TNA, PRO, FO, 42/1, Consul Spiridon Foresti to Duke of Leeds, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 28th January 1790.

³⁰⁶ M. Folin, *nav. delo*, 8. Vidi takođe TABELU 5. Istoričari kao Marko Folin, Panajotis Kapetanakis i Katarina Galini navode da je uzgajanje masline bila najvažnija monokultura, što se ne može reći u potpunosti jer su dva ostrva, Zakitnos i Kefalonija, koja su donosila najviše prihoda u venecijanski budžet, imala razvijenu monokulturu vinove loze zahvaljujući kojoj im je suvo grožđe bilo značajno koliko i ulje Krfu, Paksosu i Lefkadi. Interesantna su opažanja Engelza u 19. veku koji su upoređivali masline po Jonskim ostrvima sa maslinama u južnoj Italiji. Na osnovu njihovih zapisa može se saznati da je u Italiji izuzetno retko više maslinovih stabala moglo da sraste zajedno, kao što je to bio slučaj na Krfu. D. T. Anstead, *nav. delo*, 49.

godine.³⁰⁷ Venecija je podsticala uzgajanje maslina otuda što je ulje sa Jonskih ostrva, naročito sa Krfa i Paksosa,³⁰⁸ bilo daleko najboljeg kvaliteta u poređenju sa celokupnom proizvodnjom od Apulije do Peloponeza ili Krita. Republika je budno posmatrala prinos i kontrolisala trgovinu. Izvoz ulja najboljeg kvaliteta bio je važan zbog mešanja sa italijanskim uljem, te je njegov izvoz išao najčešće preko Venecije, kao što bi i u slučaju slabijeg prinosa maslina i manje proizvodnje ulja izvoz manje kvalitetnog ulja morao takođe da ide preko Venecije³⁰⁹. Republika je ulje sa pomenutih ostrva često mešala sa uljem iz Apulije ali i Albanije koje je bilo slabijeg kvaliteta u odnosu na ostrvsko. Godišnja proizvodnja na Krfu u proseku je iznosila oko 700.000 tegli³¹⁰ ulja. U slučaju boljih godina dobijalo se i do 1.000.000 tegli³¹¹. Na Paksosu je prosečna proizvodnja iznosila 17.000 buradi,³¹² Cena po buretu, koje je imalo zapreminu četiri tegle, tokom poslednje dve decenije venecijanske vlasti iznosila je od 40 do 45 krfskih livri,³¹³ dok se u poslednjim godinama 18. veka i početkom narednog stoleća vrednost popela i na iznos od 63 livre po buretu.³¹⁴ Važna mera koju su Venecijanci primenjivali u trgovini maslinovim uljem, kao i suvim groždem, nalagala je da inostrani brod mora da dobije specijalnu dozvolu za trgovinu – *navissimo*.³¹⁵ Postojala je i mogućnost da brodovi ne idu do Venecije, što se često dešavalo obzirom na udaljenost od glavnih trgovačkih

³⁰⁷ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 419.

³⁰⁸ Osim veoma kvalitetnog ulja, med sa ovog ostrva je bio među najboljim na Jonskim ostrvima. H. W. Williams, *nav. delo*, 172.

³⁰⁹ Isto, 421.

³¹⁰ Četiri veće tegle su činile jedno bure koje je količinski odgovaralo jednom marsejskom milerolu (*Millerole de Marseilles*) što je značilo da je zapremina bureta bila 14.2 imperilanih galeona (4.551). Bure je imalo 65 litara ulja.

³¹¹ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 421. Isti iznos od 200.000 venecijanskih buradi ulja potvrđuju i engleski izvori TNA, PRO, FO 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 19th May, 24th April 1796.

³¹² Jedno bure je imalo zapreminu oko 128 pinti, što je odgovaralo količini od oko 65l. Na osnovu tih podataka Paksos je proizvodio oko 70.000 tegli maslina u toku sezone. H. W. Williams, *nav. delo*, 173.

³¹³ Gijom de Vodenkur navodi da 57 krfskih liri odgovara jednom venecijanskom dukatu - cekinu.

³¹⁴ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 421.

³¹⁵ Specijalna dozvola koju su od Veća petorice mudraca (*Cinque Savi alla Mercanzia*) Venecije dobijali trgovci. U poznoj fazi su je ukinuli da bi pospešili trgovinu, tako je u dekretu od 20.marta 1790. *navissimo* bio suspendovan na pet godina TNA, PRO, FO, 42/1, Consul Spiridon Foresti to Duke of Leeds, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 24th May 1790. Interesantno je da je on bio suspendovan za trgovce Velike Britanije čak 7 godina nakon što su ruskim podanicima date iste privilegije. Nezadovoljstvo Engleza zbog toga što nisu imali iste trgovačke povlastice kao Rusi je bila velika 1783. o tome će biti više reči u delu koji se odnosi na trgovinu.

puteva³¹⁶. U tom slučaju bi novac ili roba za kupovinu ulja morali da budu dopremljeni na ostrva pre preuzimanja samog tovara, koji bi potom vršio drugi brod. Na taj način obavljalo se blagovremeno plaćanje ulja što je uticalo i na stabilnost cene.³¹⁷ Budući da ni ova procedura nije bila rentabilna velikom broju trgovačkih brodova, bila je predviđena mogućnost da brod koji je došao na Krk može da preuzme i robu. Tovar se mogao preuzeti ukoliko bi se brod ukotvio u zalivu Kasiopi na severu Krfa, odakle bi se kapetan javio svom poslovnom predstavniku koji bi zatim, uz dozvolu venecijanskih vlasti, odobrio trgovinu.³¹⁸ Trgovci koji su imali najbolje agente mogli su da obezbede bolje cene za svoje klijente.³¹⁹ Uprkos težnji Venecije da kontroliše celokupnu trgovinu uljem, to nije bilo moguće usled krijumčarenja koje je cvetalo poslednjih decenija venecijanske uprave na Jonskim ostrvima. Pošto je proizvodnja uljem bila u rukama nekolicine porodica, drugi su morali da pribegnu krijumčarenju. Valjalo bi dodati da je kontrola bila otežana i otuda što su poslednjih decenija predstavnici venecijanske uprave na ostrvima bili sami ostrvljani koji su imali klijentske ili poslovne odnose sa najvećim porodicama izvoznika ali i sa krijumčarima. Razmere krijumčarenje³²⁰ uočljive su iz dopisa veoma sposobnog generalnog providura Grimanija iz 1760. godine u kojem on obaveštava Senat³²¹ da se preko polovine ukupnog izvoza ulja sa Krfa i Paksosa ilegalno izveze, što je znatno umanjivalo dohotak ostrvskoj administraciji³²². Koliko je to bio veliki gubitak za Republiku vidi se na osnovu ostvarenih prihoda budući da je izvoz ulja bio carinjen. Potrebno je napomenuti da carina nije bila fiksna, već se menjala u zavisnosti od osobe koja je realizovala izvoz. Tako je ona iznosila 15% za ostrvljane, 16% za Venecijance, a 18% za strance koji su živeli na ostrvu i bili

³¹⁶ Na osnovu neobjavljene i objavljene građe može se steći utisak da su glavni putevi prolazili južnim delom Jonskog mora. Oni su spajali najznačajnije trgovačke gradove Lepanta, kao što su Smirna, Alepo i Aleksandrija sa gradovima na zapadu: Livorno, Đenova, Marsej. Zbog toga što je najjužnije od svih ostrva arhipelaga, izuzimajući Kiteru, Zakintos je imao veći trgovački značaj i bio je frekventnija luka u odnosu na druge glavne luke ovog arhipelaga. Vidi: Englas Marie-Christine, *Merchants, Interlopers, Seamen and Corsairs: The "Flemish" Community in Livorno and Genoa*, Hilversum, Verloren, 1997.105.

³¹⁷ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 428.

³¹⁸ Isto.

³¹⁹ U prvim godinama 19. veka Velika Britanija će povećati broj vicekonzula na Jonskim ostrvima. To će usloviti i njihovo trgovačko nadmetanje za nalaženje boljih ponuda trgovcima koji su dolazili u luke za koje su bili zaduženi. Više o tome u delu koji se odnosi na trgovinu.

³²⁰ Na krijumčarenje kao važan izvor prihoda ukazuje i generalni providur Foscari u dopisu providuru Kefalonije od 15. oktobra 1782. Alvise Foscari, *Dispacci*, 5; 25th ottobre 1782.

³²¹ M. Pratt, *nav. delo*, 34.

³²² Isto.

uključeni u ovu trgovinu.³²³ Francuski konzul navodi da carinu za ulje kontrolišu ostrvski Jevreji na Krfu i Zakintosu.³²⁴ Ukupan prihod koji je Venecija imala na ime carine za ulje je za 1788. godinu iznosio 220.000 livri.³²⁵ Ta svota dostizala je više od 95% ukupnih prihoda koje je na ime carina³²⁶ Venecija ubirala sa Krfa.

TABELA 4³²⁷

Dvogodišnja proizvodnja maslinovog ulja na Jonskim ostrvima	
Zakinots	40.000
Krf	120.000
Paksos	20.000
Kefalonija	10.000
Lefkada	10.000
200.000 buradi	

³²³ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo III*, 169.

³²⁴ Isto.

³²⁵ De Sen-Sover ne navodi da li su u pitanju krfske livre,

³²⁶ Ukupan iznos je bio 231.000 od toga je prihod carine za trgovinu solju bio 7200, a za sve ostalo još oko 4000 livri.

³²⁷ TABELA 4. Izvor: TNA, PRO, FO, 42/16, George Foresti to Viscount Castlereagh, Secretary of State for War and Colonies, 20th July 1815. Account of the Seven Ionian Islands. Druga ostrva nisu u tabeli jer je njihova proizvodnja bila daleko manja, tako da se ulje sa tih ostrva nije izvozilo.

TABELA 5:³²⁸

Godišnji carinski prihodi na Krfu				
Izvozne carine			Uvozne carine	
Ulje		220.000	Van Venecije	184.00
16%			8%	
So	9%	7.400	Venecija	12.000
			6%	
Ostalo	4%	4.00		
231.400			196.000	
427.400				

Proizvodnja ulja počinjala je sakupljanjem ploda u decembru i januaru, da bi se ceđenjem završilo do maja, dok su se narudžbine vršile uglavnom u februaru ali nekad i ranije, što je omogućavalo spekulisanje oko buduće količine ulja.³²⁹ Upravo iz tih razloga bilo je veoma važno imati agente na ostrvima koji su mogli da procene uspešnost berbe. Na osnovu tehnike proizvodnje, maslinovo ulje delilo se u nekoliko kategorija: 1. devičansko ulje, nastalo iz prvog i drugog ceđenja koje se koristilo za ishranu i koje se uglavnom izvozilo;³³⁰ 2. ulje koje se koristilo za spremanje jela odnosno za prženje, nije bilo stono ulje kao prva kategorija;³³¹ 3. ulje slabijeg kvaliteta, *kernel*,³³² koje se dobijalo tek nakon ceđenja zajedno sa košticama (što je ulju davalo svetlo braon boju), ono se koristilo za proizvodnju sapuna; 4. ulje najslabijeg kvaliteta, zvano *moet* ili *morgue*, dobijalo se od onoga što bi preostalo nakon dobijanja kernela. Moet je bio daleko gušći i veoma tamne boje i, da bi se prenosio u buradima, morao je

³²⁸ TABELA 5. Izvor: A.-G. Saint-Sauveur, *nav. delo III*, 169. Podaci se odnose na 1788. godinu. Ta i naredne dve godine nisu bile veoma dobre za poljoprivredu i zbog klimatskih uslova. Cene su date u livrama. Francuski konzul navodi da i pored toga što je ukupni godišnji prihod na Zakintosu iznosio oko 600.000 livri koji se dobija kada se i drugi porezi dodaju iznosu od 427.400 venecijanska administracija nema dovoljno sredstava da obezbedi potrebnih 1.200.000 koliko godišnje košta celokupna administracija. Veliki deo odlazio je na vojsku.

³²⁹ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 420.

³³⁰ Isto, 420–424.

³³¹ H W. Williams, *nav. delo*, 182.

³³² *Kernel oil*

da se pomeša sa kernelom.³³³ Kernel ulje je osamdesetih godina 18. veka koštalo najviše do 42 livre po buretu.³³⁴

Venecija je pokušavala da podstiče razvoj zemljoradnje primenom Zakona o zaparloženom, zemljištu. Zakon je predviđao da svako ko zapuštenu parcelu prijavi vlastima, istu može dobiti na korišćenje na period od pet godina. Zakon ipak nije doprineo povećanju proizvodnje, zato ga je suspendovao britanski upravnik³³⁵ Jonskih ostrva nakon 1815³³⁶ godine.

Drugi podjednako važan proizvod za privredu Jonskih ostrva bilo je suvo grožđe.³³⁷ Proizvodnja suvog grožđa bila je najrasprostranjenija na Zakintosu, a zatim na Kefaloniji i Itaki. Zanimljivo je da su pomenuta dva ostrva proizvodila daleko manje maslinovog ulja u odnosu na Krf.³³⁸ Vrsta suvog grožđa koje se koristilo bilo je tamno korintsko, ujedno i najkvalitetnije, uprkos tome što je nakon procesa poslednjeg sušenja bilo manje od svetlih sultanina. Korintski tip grožđa je davao suvo grožđe koje su engleski trgovci zvali *currents*, a ne *raisins* koji je termin za sve ostalo suvo grožđe sa Levanta.³³⁹ Francuzi su takođe nazivali pomenutu tamnu vrstu grožđa *Corints*, po njegovom geografskom poreklu.³⁴⁰ Na Zakintosu se skoro isključivo proizvodilo suvo grožđe dobijeno od crne sorte koja se smatrala najboljom.³⁴¹ Na Kefaloniji, nasuprot Zakintosu, bila je veoma rasprostranjena proizvodnja suvog grožđa koje se dobija od

³³³ Dve trećine moet ulja se meša sa jednom trećinom kernel. G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 422.

³³⁴ Isto.

³³⁵ *Lord High Commissioner*.

³³⁶ Hannell, *nav. delo*, 113–116.

³³⁷ Koliko je bilo važno suvo grožđe u trgovačkoj razmeni Venecije i Velike Britanije govore sledeći podaci: 1697. godine suvo grožđe je činilo 51.000 funti britanskog uvoza iz Venecije od vrednosti uvoza od 53.000; 1730. godine je bilo uvozeno grožđa u iznosi od 44.000 funti od ukupnog uvoza iz Venecije vrednosti od 49.000 funti; 1750. godine situacija se dodatno pogoršala i uvoz je iznosio svega 27.000 funti od ukupnog uvoza iz Venecije od 31.000 funti. M. Pratt, *nav. delo*, 32.

³³⁸ Videti TABELU 4.

³³⁹ Britanski konzuli za trgovinu suvim grožđem sa Zakintosom koriste reč *current*. Francuski konzul grožđe sa Zakintosom naziva *corints*. Veoma često se i u britanskim izvorima koristi italijanski naziv za suvo grožđe *uvapassa*.

³⁴⁰ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, 260.

³⁴¹ Danas se najveća količina tamne sorte – korinskog grožđa proizvodi u Kaliforniji ali se i dalje grožđe sa Jonskih ostrva, a naročito sa Zakintosom smatra najkvalitetnijim zbog najjačeg ukusa.

sorte belog grožđa, takozvanih sultanina³⁴². Iako se od sultanine dobijao veoma kvalitetan i sladak proizvod (raisins) bez koštice. Korinstko suvo grožđe, ipak je smatrano kvalitetnijim i više se cenilo kao neophodni sastojak za pripremu različitih slatkiša od Venecije do Londona.³⁴³ Proces dobijanja suvog grožđa imao je nekoliko etapa: 1. ceđenju bi prethodilo polaganje grožđa u emulziju natrijum hlorida odnosno morske soli i etil-estra masnih kiselina; na taj način bi grožđe u narednom procesu sušenja moglo brže da ispusti više vode; 2. proces sušenja se sastojao od polaganja grožđa na mesto dovoljno izloženo suncu, a ujedno dovoljno vetrovito da bi se oterali insekti; 3. čišćenje od svih stranih tela i konačno sušenje kako bi se izbeglo zadržavanje vlage u plodu. Suvo grožđe bi bilo spremno za izvoz na jesen i već bi se zaključno s novembrom sve zalihe izvezle.³⁴⁴ Narudžbine za suvo grožđe ugovarane su tokom juna, jer se već tada moglo približno znati koliko je bila plodna godina.³⁴⁵ Itaka je imala proizvodnju suvog grožđa koja je u proseku iznosila pola miliona funti težine.³⁴⁶ Na Kefaloniji je najveći godišnji izvoz u rodnoj godini iznosio i do 7 miliona funti težine³⁴⁷, dok je na Zakintosu proizvodnja bila još veća i iznosila je od 9 do 10 miliona funti godišnje.³⁴⁸ Cena suvog grožđa nikad nije prelazila cifru od 10 cekina po jednom mileru (110 livri).³⁴⁹

Za voće (suvo grožđe) porez je bio 9% ali se na taj iznos naplaćivalo još 4 cekina za jedan milier.³⁵⁰ To je bila ranije pomenuta taksa *navisimo*.³⁵¹ Od ukupne vrednosti suvog grožđa koje bi se izvozilo, providur je uzimao 2%, a svaki od dvojice kancelara

³⁴² Osnovna razlika između ove dve sorte grožđa je u tome što je korinstkog crno i sa košticom, čiji je plod bio manji ali veoma sladak, dok je sultanina bilo belo grožđe bez koštice.

³⁴³ M. Pratt, *nav. delo*, 31.

³⁴⁴ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 436.

³⁴⁵ Engleski izvori navode u tabelama koje se odnose na proizvodnju za svako ostrvo da je prosečno Kefalonija godišnje davala prinos od 7 miliona funti težine suvog grožđa dok francuski izvori potvrđuju taj iznos: De Sen Sover navodi da je godišnja proizvodnja bila između 6 i 7 miliona funti P11 Gijom de Vandekur navodi da je godišnja proizvodnja iznosila do 6 miliona futni godišnje.

³⁴⁶ TNA, PRO, FO, 42/10, William Meyer to Geroge Canning, Prinicipal Secretary of State for Foreign Affairs, Kew Surrey 23rd November 1807. Some Political and Military Details of the Island of Corfu and neighbouring Islands.

³⁴⁷ Jedna kraljevska livra *livre de roi* ili francuska funta bila oko 489 grama.

³⁴⁸ Vilijems navodi da godišnja proizvodnja nije iznosila ispod 8 miliona funti. H. W. Williams, *nav. delo*, 182.

³⁴⁹ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, 260.

³⁵⁰ Količinska mera u Marselju.

³⁵¹ TNA, PRO, FO, 42/1, Consul Spiridon Foresti to Duke of Leeds, Prinicipal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 24th May 1790.

još po jedan procenat,³⁵² tako da je Veneciji ostajalo 5% od provibitnih 9%, ukoliko se navisimo ne računa. S obzirom na veliku količinu robe koja se izvozila, pozicije providura i kancelara na Zakintosu bile su među najunosnijima,³⁵³ Zbog svih pomenutih taksi koje su naplaćivane, trgovci iz evropskih zemalja kojima je Turska dala dozvole u vidu kapitulacija³⁵⁴ mogli su izvoziti suvo grožđe sa Peloponeza uz daleko niže takse od svega 3%. Uprkos daleko većim nametima koje su razrezivale administrastije Zakintosa i Kefalonije, ova ostrva su u odnosu na Peloponez imala ključnu prednost, budući da je trgovcima bilo zagarrantovano snabdevanje, dok su česte epidemije kuge na Peloponezu značajno otežavale trgovinu sa ovim poluostrvom.

Značajan izvor prihoda za Veneciju predstavljali su porezi na duvan. Engelski izvori vrlo precizno navode na koji način je država raspisivala javni konkurs³⁵⁵ koji se odnosio na celokupni monopol proizvodnje, plasiranja i prodaje duvana. Kolegijum venecijanskih magistrata bi 18 meseci pre kraja svog mandata objavljivao konkurs³⁵⁶ za preduzetnike koji su poslovali na tržištu duvana. Rok za prijavljivanje je bio 40 dana nakon raspisivanja konkursa. Uobičajeno je bilo da najveći preduzetnici četiri do pet dana pre isteka tog roka pošalju zapečaćene ponude Javnom blagajniku³⁵⁷ koje bi sadržale ponuđene sume. Po završetku roka, na sastanku kolegijuma otvarale su se sve ponude i birala ona s najvećom ponuđenom sumom. Izabranom ponuđaču se ostavljao period od 40 dana da položi garancije u iznosu od 100.000 srebrnih dukata³⁵⁸. Ta suma bi se ostavljala kao garancija do kraja isteka mandata kolegijuma. Preduzetnik, duvanski monopolista, koji bi pobedio na javnom konkursu, morao je takođe da plati unapred porez za period od 6 meseci. Zauzvrat bi dobio monopol da u narednih pet godina (što je nakon 1786. godine produženo na osam godina) obavlja ceo proces od uzgajanja do prodaje duvana. Osim zagarrantovanog petogodišnjeg perioda, postojala je mogućnost da

³⁵² A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, 250.

³⁵³ Isto, 252.

³⁵⁴ Marija Kocić, *Diplomatija u službi kapitala. Evropske nacije na osmanskome Levantu (XVI-XVIII vek)*, Beograd, 2014, 95–99.

³⁵⁵ TNA, PRO, FO, 42/1, Consul Spiridon Foresti to Committee of Council of Trade and to Duke of Leeds, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 28th December 1789.

³⁵⁶ Manifesto/Cartello

³⁵⁷ Savio Cassier

³⁵⁸ TNA, PRO, FO, 42/1, Consul Spiridon Foresti to Committee of Council of Trade and to Duke of Leeds, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 28th December 1789.

se monopol produži na još četiri dodatne godine³⁵⁹. Foresti navodi da je na osnovu izveštaja primetio da je u svakom novom periodu dobit kolegijuma rasla, paralelno sa potražnjom za duvanskim proizvodima.³⁶⁰ O tome svedoče njegovi dopisi koji se odnose na poslednju dvojicu duvanskih monopolista: godišnji prihod je do početka osme decenije 18. veka³⁶¹ iznosio 400.000 srebrnih dukata godišnje,³⁶² dok je na kraju iste decenije taj prihod porastao na oko 600.000 srebrnih dukata godišnje.³⁶³ Glavnom duvanskom preduzetniku³⁶⁴ bilo je dopuštno da u različitim provincijama Venecije uzgajanje duvana prepusti drugim manjim podizvođačima pod veoma preciznim uslovima koji su štitili interese obe strane. Ti uslovi su se odnosili na svaki venecijanski posed na Levantu: Krfu, Kefaloniji, Lefkadi, Zakintosu, Paksosu, Kiteri, Itaci, Prevezi, Vonjici, Butrinu i Pargi. Za sve prethudno pomenute venecijanske posede radila je trgovačka kuća sa Zakintosa koja je 1788. godine imala prihod od 10.522 srebrnih dukata godišnje.³⁶⁵ Ova trgovačka kuća sa Zakintosa angažovala je manje agente koji su radili za nju. Dogovor koji je među njima postojao ograničavao je manjeg partnera, podizvođača, na prihod koji bi najviše mogao iznositi do 3.000 srebrnih dukata godišnje i koji je išao na njihove posebne račune. Agent je na osnovu monopola i prava koja je dobijao od Venecije bio u mogućnosti da prilagođava cenu u odnosu na potrebe tržišta. Postojale su različite vrste duvana za pušenje, čija popularnost nije bila naročito velika na Zakintosu³⁶⁶ gde je bio daleko popularniji duvan za žvakanje.³⁶⁷ Razloge zbog kojih je duvan za žvakanje bio popularniji na Zakitnosu u odnosu na druga ostrva izvori ne navode.

³⁵⁹ Isto.

³⁶⁰ Isto.

³⁶¹ To je period koji se završio 1789. godine. Foresti je pominjao u dopisima novi konkurs koji je bio raspisan te godine.

³⁶² Srebrni dukat je kao osam funti ili 160 soldi. TNA, PRO, FO, 42/1, Consul Spiridon Foresti to Committee of Council of Trade and to Duke of Leeds, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 28th December 1789.

³⁶³ Isto.

³⁶⁴ U engleskim izvorima se navodi i kao General Farmer.

³⁶⁵ TNA, PRO, FO, 42/1, Consul Spiridon Foresti to Committee of Council of Trade and to Duke of Leeds, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 28th December 1789.

³⁶⁶ Na Zakintosu se godišnje potroši do 50 hiljada unci duvana za žvakanje. Isto.

³⁶⁷ Duvan različitog kvaliteta prodaje se u Veneciji, Italiji, Solunu, Albaniji. Duvan za žvakanje prodaje se u velikim količinama, a njegova cena objašnjava koje sorte duvana postoje kao i da se proizvodio duvan za žvakanje koji u zavisnosti od kvaliteta varira od lošijeg koji se prodaje za 8 soldi po unci, dok se najbolji prodaje za 14 soldi po unci. Duvan sa Zakintosa prodavao se za 13 soldi po unci, dok je duvan nabavljen u Albaniji ili Peloponezu bio plaćan do 12 odnosno 8 soldi. Isto.

Troškovi koje su duvanski preduzetnici imali tokom celog procesa od uzgajanja do prodaje bili su sledeći: 1. troškovi vezani za uzgajanje; 2. troškovi kargo prevoza³⁶⁸; 3. troškovi za zaposlene radnike; 4. troškovi za različite alate, kutije i papir za pakovanje; 5. troškovi za iznajmljivanje ostava i magacina; 6. troškovi za naknade lučkim čuvarima koju su nadgledali robu i sprečavali krađe i krijumčarenja; 7. troškovi za najam brodova i, konačno, troškovi za njihovo održavanje³⁶⁹. Ni jedan od uposlenih manjih agenata nije plaćao nikakve dodatne takse ni prilikom uvoza ni izvoza osim onog što je dugovao partneru koji ga je angažovao³⁷⁰. Krijumčarenjem se smatralo uvođenje na tržište bilo kog drugog duvana bez prethodnog prijavljivanja kod lokalnih agenata. Ukoliko bi neko bio uhvaćen u pokušaju prodaje ili uvoza drugog duvana, a da je prethodno izbegao prijavljivanje robe prilikom pristajanja, bio bi kažnjen po kazni koji bi propisao Senat, odnosno za to zaduženi³⁷¹ magistrati za trgovinu.³⁷² Povreda interesa agenta koji je imao monopol na duvan, kao i njegovih partnera podizvođača, smatrala se povredom javnih interesa države.³⁷³ Prihod koji se ostvario trgovinom duvana bio je značajan, jer je tržište kojem je hronično nedostajao novac snabdevao gotovinom.³⁷⁴

Carine na ime izvoza soli Krfa u vremenu do 1797. bili su za Veneciju izvor prihoda (tabela 5). Proizvodnja soli na Krfu bila je od velikog značaja za Republiku i njeno kontinentalno zaleđe,³⁷⁵ ali i Lombardiju. Najvažniji izvor radne snage su predstavljali osuđenici koje je Venecija slala u solane. Nakon prestanka venecijanske uprave nad Jonskim ostrvima 1797. godine, solane više nisu radile, jer nije bilo radne snage. Tek u prvim decenijama posle Kampoformija domaći trgovci su uspeali da pokrenu nekad vrlo razvijenu proizvodnju. U periodu koji je usledio manji zakupci solana na Krfu nisu uspeali da revitalizuju nekada veoma unosan posao. Osim nedostatka radne snage, razlog tome bio je i gubitak italijanskog tržišta nestankom Venecije kao suverene države 1797. Venecija je so dobijala iz solana na Krfu, u njima su radili osuđenici kao i u slučaju

³⁶⁸ Fright. Isto.

³⁶⁹ TNA, PRO, FO, 42/1, Consul Spiridon Foresti to Committee of Council of Trade and to Duke of Leeds, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 28th December 1789.

³⁷⁰ Isto.

³⁷¹ Isto.

³⁷² *Cinque Savi alla Mecanzia*. Isto.

³⁷³ Isto.

³⁷⁴ D. Hannell, *nav. delo*, 109. TNA, PRO, FO, 42/1, Consul Spiridon Foresti to Committee of Council of Trade and to Duke of Leeds, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 28th December 1789.

³⁷⁵ Terraferma.

galija. Najprecizniji izvor o obimu trgovine soli i prihodima koji su se na taj način dobijali daju francuski izvori³⁷⁶ koji su u periodu svoje prve uprave podatke o prihodima solana sačuvali prepisavanjem iz venecijanski arhiva.

Postojale su tri velike solane na Krfu: Potamos, Kastrados i Lefkimo. Prve dve solane su bile daleko manje od Lefkima koji je donosio najveći profit od 6.000 talira godišnje.

Venecija je samo na carini za godišnju proizvodnju soli dobijala preko 7.000 livri, dok je proizvod izvožen u vrednosti od oko 70.000 livri na Sever Italije, najčešće do ušća reke Po.³⁷⁷ Posle pada Venecije 1797. solane više nisu radile ni približno kao ranije, od četiri solane, samo je Potamos radio, inače jedna od manjih solana. Postojali su planovi francuske administracije kako bi tu granu privrede moglo oživeti³⁷⁸. Ti planovi se nisu mogli ostvariti iz više razloga: nije više bilo osuđenika koji bi mogli da rade težak fizički posao, dok su Albanci koji su često radili u solanama Krfa pre 1797. imali unosniji posao u vidu ratovanja.

Osim proizvodnje ulja i soli, značajno je bilo ribarstvo. Međutim, i pored veoma bogatih voda, ribarstvo nije bilo dovoljno razvijeno, što su često koristili ribari iz Napulja i drugih delova Italije koji su ribarili u ovim vodama.³⁷⁹

Ribarstvom su se inače bavili najsiromašniji ostrvljani.³⁸⁰ Pored pomenutih taksi Venecija je uzimala desetinu od ulja, žitarica i ostale proizvode, za vino se plaćao porez kao i za svaku kuću.³⁸¹ Venecija je do druge polovine 18. veka imala veoma dobru ekonomsku politiku na ostrvima zahvaljujući kojoj Venecija nije morala da ih pomaže novčano.³⁸² Potpuna promena će uslediti u godinama nakon pojavljivanja Rusije u Mediteranu i međusobnih ratova dve najvažnije pomorske sile Velike Britanije i Francuske što je uticalo na smanjivanje trgovine. Na taj način Venecija je ostala bez velikog dela izvoznih taksi zahvaljujući kojima je i punila veliki deo ostrvskog budžeta.

³⁷⁶ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 426.

³⁷⁷ Isto.

³⁷⁸ Isto.

³⁷⁹ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, 158.

³⁸⁰ TNA, PRO, FO, 348/5, Girogo Vanatgarden to Spiridon Foresti, Venezia 26th August 1805. U tom pismu ga obaveštava Foresti, između ostalog, o svom časnom ali vrlo siromašnom prijatelju sa Zakintosu koji osim barke za ribolov nema ništa drugo.

³⁸¹ W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, 223.

³⁸² M. Pratt, *nav. delo*, 24–26.

Od gradova na kontinentu u venecijanskom posedu, najvažniji za ostrvsku trgovinu bili su Butrint, Igumenica i Parga. Naime, trgovci iz tih mesta koristili su Krf kao luku preko koje su izvozili svoje proizvode³⁸³. Butrint je bio posebno značajan jer se veliki deo uvoza drvene građe vršio preko te luke. Igumenica je bila važna jer se osim uvoza debala iz kontinenta, skoro sva krupna stoka uvozila³⁸⁴. Osim toga, on je zajedno sa Vonjicom, Prevezom, Sarandom i Portom Palermom bio jedan od najprosperitetnijih ribarskih mesta. Preko Igumenice i Butrinta na Krf se uvozilo i žito za prehranu ostrvskog stanovništva.³⁸⁵ Naime, osim koza i ovaca koje su bile važne za proizvodnju mlečnih proizvoda, na Krfu nije bilo druge krupnije stoke.³⁸⁶ Podjednako značajna luka za uvoz robe kao Igumenica i Butrint bila je Parga koja je bila neosvojiva tvrđava ali su kopneni trgovački putevi do Parge bili veoma često ugroženi od strane Ali-paše, što je uticalo na smanjeni obim trgovine ovog grada. Iz tog razloga ali i zbog svoje blizine Igumenica je predstavljala najbolju luku za uvoz sirovina na Krf.³⁸⁷

Različita ostrva imala su razvijenu proizvodnju različitih dobara, tako je Krf osim što je imao najveću proizvodnju ulja, bio važan zbog proizvodnje soli. Među drugim ostrvima, po privrednom značaju izdvajali su se Kefalonija i Zakintos. Kefalonija je bila najnaseljenije ostrvo sa populacijom od skoro 60.000-75.000 na kraju 18. veka.³⁸⁸ Zahvaljujući velikom i zaštićenom zalivu,³⁸⁹ najbolja prirodna luka na Jonskom moru i najveći lučki grad bio je Argostoli. Kefalonija je imala trgovačku flotu od 250

³⁸³ TNA, PRO, FO, 42/10, William Meyer to Geroge Canning, Prinicpal Secretary of State for Foreign Affairs, Kew Surrey 23rd November 1807. Some Political and Military details of the Island of Corfu and the neighbouring Islands. Jedan od najznačajnijih dopisa iz ovog fonda, daje detaljan opis političkog stanja na Jonskim ostrvima 1807, ali i pregled od vremena poslednjih godina venecijanske uprave do godine pisanja.

³⁸⁴ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 81.

³⁸⁵ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, 158–159.

³⁸⁶ Isto, 159. Veoma je važan bio uvoz jagnjadi naročito u periodu oko Božića i Uskrsa jer su i najsiromašnije porodice spremale tada jagnjeće pečenje.

³⁸⁷ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 81.

³⁸⁸ Prvu cifru od oko 60.000 navodi Guillaume de Vaundoncourt, francuski konzul A.G. Saint-Sauveur navodi da je Kefalonija imala u toku poslednjih godina francuske uprave između 65-70.000 stanovnika, dok engl. izvori iz 1807. navode broj stanovnika od 75.000. TNA, PRO, FO, 42/10, William Meyer to Geroge Canning, Prinicpal Secretary of State for Foreign Affairs, Kew Surrey 23rd November 1807. Some Political and Military Details of the Island of Corfu and neighbouring Islands.

³⁸⁹ Rod Heikell, *Greek Water Pilot*, Cambridgeshire, 2004, 88–89.

brodova,³⁹⁰ koliko ih je brojala u poslednjoj deceniji venecijanske uprave,³⁹¹ i mogla je sve ostrvske proizvode lako da izvozi. Trgovačka flota Jonskih ostrva je zapravo bila trgovačka flota Kefalonije.³⁹² Povećani obim trgovine nakon ukidanja navisima doprineo je i razvoju pomorstva, tako da je u drugoj polovini osamdesetih godina 18. veka³⁹³ na Kefaloniji obnovljeno malo brodogradilište. Narudžbine za poslove su išle preko Zakintos³⁹⁴ ili direktno iz Venecije. Veliki deo robe se izvezio putem čartera odnosno iznajmljivanja trgovačkih brodova. Najvažniji proizvodi koje je Kefalonija izvozila bili su suvo grožđe, vino³⁹⁵ i ulje.

Od ostalih proizvoda izvezio se med, ovas, mahunarke, laneno seme, limun, dinje, pomorandže, pamuk, različita manja krzna (uglavnom zečija), neobrađene jagnjeće kože i brendi.³⁹⁶ Proizvodnja maslinovog ulja je na Kefaloniji bila značajna, ali je po količini bila daleko manja od one na Krfu, u proseku između 100.000 i 120.000 tegli maslina.³⁹⁷ Od toga je nešto preko trećine ulja bilo najboljeg kvaliteta.³⁹⁸ Što se tiče proizvodnje vina, Kefalonija se izdvajala po vinu veoma dobrog kvaliteta. Prosečna proizvodnja

³⁹⁰ A.-G. de Saint-Sauveur navodi manji broj brodova oko 200. Dok engleski izvori ne pominju broj brodova već samo navode da su imali najveću trgovačku flotu u odnosu na ostala ostrva. A.G. Saint-Sauveur. Na osnovu baze *Odysseus* vidi se da je jonska trgovačka flota zapravo bila trgovačka flota Kefalonije. Upola manji broj brodova, 120 brodova, navodi Vilijems 1816. godine, moguće je da on nije računao brodove ispod 50 tona. H. W. Williams, *nav. delo*, 191.

³⁹¹ U kasnijem periodu nakon kraja Venecijanske uprave ali i Napoleonovih ratova, njihova flota će biti jedna od najprisutnijih ne samo na Crnom moru, već i na Dunavu gde će koristiti kapitulacije koje su imali trgovci Velike Britanije. To je kasnije dovelo i do migracije velikog broja stanovnika Kefalonije u Vlašku i Moldaviju gde su uspešno razvijali svoje trgovačke aktivnosti. P. Kapetanakis, *nav. delo*, 296–297. Haris Dajč, *Uticaj Helenizma u Jugoistočnoj Evropi 18. i 19. veka*, neobjavljeni master rad, Filozofski fakultet u Beogradu, 2008, 36–43.

³⁹² Na osnovu velikih baza podataka o trgovačkim plovidbama to se može lako zaključiti. Najvažniji izvori za to su: Sound Toll Registers, projekat Danskog Nacionalnog Arhiva i *Odysseus - Maritime History Database*, zajednički projekat Ministarstva za razvoj Grčke i Evropske unije. Kao i baza "1784-1796 Johansen database" Univerziteta u Groningenu. Poslednje dve baza su veoma važne za ovaj period jer ga hronološki pokrivaju nakon 1784. godine.

³⁹³ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, 56.

³⁹⁴ Spiridion Foresti je u toku 1805. za sopstvene potrebe vino najčešće uvezio iz Dalmacije TNA PRO FO 348.

³⁹⁵ Kefalonija je bila poznata po belim vinima od koje je nastala italijanska Ribolla.

³⁹⁶ G.de Vaundoncourt, *nav. delo*, 435.

³⁹⁷ To je na osnovu prethodno navedenih mernih jedinica odgovaralo količini između 25.000 i 28.000 buradi od 65l. Ako se uporedi sa engleskim izvorima to je oko 10.000 buradi od 118–120l ili otprilike isti iznos koji navode francuski izvori. TNA, PRO, FO, 42/16, George Foresti to Viscount Castlereagh, Secretary of State for War and Colonies, Corfu 20th July 1815. Account of the Seven Ionian Islands.

³⁹⁸ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 434–438.

iznosila je između 30.000 i 35.000 buradi vina.³⁹⁹ Proizvodnja belog vina bila je zastupljenija, oko 20.000 buradi godišnje. Od te količine oko 12.000 bilo je kvalitetno slatko vino, dok je ostalih 8.000 buradi bilo muskatnog ukusa od kojih je oko trećina bila veoma visokog kvaliteta.⁴⁰⁰ Robola je bila najpoznatija sorta, u venecijanskom zaleđu poznata kao Ribola.⁴⁰¹ Najkvalitetnije vino prodavalo se za oko šest i po pjastira po buretu. Proizvodnja crnog vina iznosila je oko 15.000 buradi godišnje. Premda je takođe reč bila o kvalitetnom vinu, ono je ipak zaostajalo za belim vinom. Od drugih alkoholnih proizvoda namenjenih izvozu, važna je bila proizvodnja brendija koji se izvozio u Veneciju i, naročito, u Trst.⁴⁰² Godišnja proizvodnja iznosila je najviše do 4.000 buradi, a cena po buretu bila je između 15 i 16 pjastera.⁴⁰³

Med koji se dobijao na Kefaloniji bio je bolji od meda sa Peloponeza i mogao je po kvalitetu da se poredi sa medom iz Španije. Izvozio se nakon jula i godišnje se dobijalo između 60.000 i 80.000 tegli.⁴⁰⁴

Osim navedenog, različite aromatične trave koje su rasle na Kefaloniji, veoma su bile tražene u Veneciji i Trstu, a izvozile su se i u Livorno i London. Aromatične trave i cveće koje je izvozila Kefalonija smatrano je jednim od najkvalitetnijih na Mediteranu,⁴⁰⁵ a u poslednje dve decenije 18. počele su da se izvoze i u značajne luke Crnog mora. Osim toga, one su bile veoma tražene i kao lekovito bilje. Naime, neke od njih su se uspešno korisitle u lečenju gihta⁴⁰⁶. Borova smola koja se dobijala iz crnog bora sa Kefalonije bila je kvalitetnija čak i od veoma cenjene smole sa Kalabrije.⁴⁰⁷

³⁹⁹ Venecijanska mera.

⁴⁰⁰ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 437.

⁴⁰¹ Hugh Johnsons i Jancis Robinson, *The World Atlas of Wine*, London, 2013, 274.

⁴⁰² On se takođe koristio za slatke specijalitete .

⁴⁰³ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 437.

⁴⁰⁴ Isto.

⁴⁰⁵ Isto, 440.

⁴⁰⁶ Francuski konzul navodi primer mudrog doktora Zulattija (Zulatti) koji je uspeo da izleči čak četvoro ljudi od gihta, od kojih su neki imali do 70 godina i bili dugo godina bolesni.

Terapiju je prvo počinjao čajem, da bi zatim bolesnici morali pratiti veoma striktan režim ishrane bez konzumiranja vina ili drugog alkohola. Dolazili su mu ljudi sa Peloponeza na lečenje ali je i on često odlazi tamo da bi lečio ljude. Interesanto je kopija pisma hirurga Salome koji piše komandantu francuske korveta la Semillante de Guillaumanche Duboscage o delotvornosti tog leka i gde predlaže kao dobar poslovni potez da se ova biljka rastvori u neki liker ili sirup i na taj način od tog leka napravi veoma važan proizvod za izvoz.

Dinje sa Kefalonije ubrajane su među najbolje na Mediteranu, bolje i od dinja sa Malte po mišljenju francuskih savremenika.⁴⁰⁸ Limun sa Kefalonije imao je istu reputaciju i izvezio se pre svega u Trst, ali i na obližnja ostrva arhipelaga. Usled nedovoljne pažnje prilikom utovara, veliki deo ploda bivao bi uništen tokom puta. Cena limuna na međunarodnom tržištu iznosila je između četiti i pet dolara za hiljadu plodova. Limun se prodavao na jesen.⁴⁰⁹

Ovas i mahunarke su takođe predstavljala važne proizvode Kefalonije. Proizvodnja ovasa iznosila je oko 4.000 stera.⁴¹⁰ Ova žitarica prodavala se u junu, a njena prodaja se ugovarala u aprilu kada bi se vršilo plaćanje.⁴¹¹ Mahunarke su se prodavale u aprilu i godišnja proizvodnja dostizala je oko 5.000 stera. Između 2.000 i 2.500 stera lanenog semena bilo je spremno za prodaju u junu. Cena za jednu steru lanenog semena je iznosila između 6 i 7 pjastira.⁴¹²

Odrane zečije kože (krzno) bile su čest predmet kupovine mornanra i trgovaca koji bi pristajali u Argostoli ili drugoj luci. No, uprkos tome što se godišnje prodavalo i do 3.000 zečijih koža, prodaja nije bila sistematizovana, odnosno vršila se bez ikakve kontrole i predstavljala je neoporezovani prihod siromašnijih ostrvljana. Cena je bila od pet do sedam para po koži dužine oko 30 cm⁴¹³. Jagnjeće kože su se prodavale po ceni od 5 do 12 para u zavisnosti od veličine koja je varirala od 25 do 60 cm. Godišnje se prodavalo i do 6.000 jagnječih koža. Jagnjeće kože prodavale su se u januaru, kao i u martu i aprilu, posle Uskrsa. Kože koje su se prodavale na proleće bile su skuplje, jer su bile kvalitetnije.⁴¹⁴ Kozije kože bi se mešale sa vunom i na taj način bi se pravili veoma izdržljivi tepisi koje su koristili gondolijeri u Veneciji.⁴¹⁵

Pamuk sa Kefalonije bio je visokog kvaliteta. Najveći deo proizvedenog pamuka slao se na Zakintos gde su izrađivani skupoceni turbani za izvoz u Carigrad. Godišnje se

A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, 24–27.

⁴⁰⁷ Isto, 33.

⁴⁰⁸ Isto, 20.

⁴⁰⁹ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 439.

⁴¹⁰ To je kubni metar posle 1793.

⁴¹¹ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 439.

⁴¹² Isto, 438.

⁴¹³ Isto.

⁴¹⁴ Isto.

⁴¹⁵ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, 21.

proizvodilo oko 100.000 funti pamuka, ali je samo četvrtina najkvalitetnijeg, nakon pripreme na Zakitnosu, otpremljena za Carigrad. Cena je iznosila oko 23 pare po funti.⁴¹⁶ Deo pamuka obrađivao se i na Kefaloniji, dok je manji deo odlazio u Veneciju gde je bio korišćen za vojne uniforme.⁴¹⁷

Iz francuskih izvora saznajemo i da je venecijanska administracija želela da unapredi privredni život na ostrvu razvijajući druge unosne kulture, kao što je bio slučaj sa projektom Džordža Karburija.⁴¹⁸ On je Veću Petorice Mudraca predstavio svoj projekat uzgajanja indiga, kafe i šećera na Kefaloniji, a kao primer naveo je Engeleza Viljema Itona⁴¹⁹ koji je uspešno kultivisao indigo na istočnoj obali Jonskog mora blizu Zakintosu, dok ga ljubmorni seljaci nisu ubili čime je i prekinuto uzgajanje indiga.⁴²⁰ Republika je podržala njegov plan i bio mu je ustupljen deo ostrva. Sakupivši sve svoje bogatstvo, Karburi se preselio na Kefaloniju i sa sobom poveo Francuza koji je radio na plantažama u Americi i Nemca koji mu je bio poslovni partner. Karburi nije uspeo da razvije posao u obimu u kojem se nadao. Čak je morao da dovodi seljake sa Malte jer su se ostvljani plašili ili nisu želeli da rade.⁴²¹ Projekat je okončan njegovim ubistvom koje su naručili drugi ostrvljani uplašeni mogućnošću da se na ostrvu razvije kultura o kojoj nisu ništa znali i koju ne bi mogli da kontrolišu.⁴²² Jedne noći unajmljeni breviji izboli su nožem Karburija i njegovu ženu, koja je i pored 13 uboda ostala u životu.⁴²³

⁴¹⁶ G.de Vaundoncourt, *nav. delo*, 439; A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, 265.

⁴¹⁷ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 440.

⁴¹⁸ Džordž Karburi (George Carbouri) je rođen na Kefaloniji od strane siromašnih roditelja, prodavali su lekovite biljke na trgu u Argostoliju. On je bio je talentovan za nauke i imao je sreću da sa ostalom decom svojih roditelja završi na Padovi. Dvoje od njih posvetili su se umetnosti, treći je postao profesor hemije u Padovi, drugi lični doktor kralja Sardinije. Džordž Karburi je bio matematičar, sa jednim bratom otišao je u Rusiju, Sankt Petersburg, tamo je video grofa Melesina (Melessino) koji mu je bio zemljak i general artiljerije u ruskoj vojsci. Malesino je dao posao vojnika mlađem bratu, a Karburi sa franc. inženjerima koji su vodili računa o vojničkoj školi.

Karburi je postao slavan, preselio se u Pariz i postao ševalijer. Pošto je došao u Veneciju i nakon što je njegov projekat bio prihvaćen dobio je i titulu grofa (conte). A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, 265.

⁴¹⁹ Williams Eton

⁴²⁰ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, 38.

⁴²¹ Isto, 39–40.

⁴²² Isto, 42.

⁴²³ Udovica je prvo dobila zaštitu francuskog konzula A.-G. de Sen-Sovera, koji nam je i izvor za čitav slučaj. On je zatim ispitao celo imanje i utvrdio da je sve bilo uništeno. Dok se udovica odselila na Krf gde se preudala za venecijanskog nobila Grimanijsa, međutim usled neslaganja njegove porodice oboje su se preselili u Veneciju. Ona ga je tamo ostavila i vratila se na Krf gde je nastavila da živi sa čovekom zaduženim za funkcionisanje njegovih poseda na Krfu. A.G. Saint-Sauveur, *nav. delo*, 49.

Na osnovu vremena kada je francuski konzul pisao memoare i ovi događaji se mogu smestiti u period između 1785. i 1788. Interesantno je da engleski konzul Piter Sardžent to ne pominje.

Zakintos je pored Kefalonije bilo ostrvo koje je Veneciji donosilo najveći deo prihoda kojim je i održavana administracija na ostrvima. Suvo grožđe je bilo važno za ovo ostrvo, kao kafa i šećer za Ameriku.⁴²⁴ Obim i proces proizvodnje suvog grožđa su za Zakintos bili od većeg značaja za ovo ostrvo nego za Kefaloniju jer je Kefalonija imala najveću trgovačku flotu koja je pomagala stanovnicima ostrva da otpreme izvoz proizvoda i sa drugih ostrva ili iz turskih provincija ukoliko bi vremenski uslovi ugrozili proizvodnju suvog grožđa. Peloponez je bio najznačajniji izvoznik ovog proizvoda, sve dok ga Zakintos nije pretekao. Ovo ostrvo je postalo u drugoj polovini XVII veka značajniji izvoznik u odnosu na susedno poluostrvo, i to najpre zbog toga što je proizvodnji suvog grožđa dat isti značaj kao maslinovom ulju na Krfu. Koliko je izvoz suvog grožđa bio isplativ dobro potvrđuje primer dve engleske fabrike za proizvodnju suvog grožđa.⁴²⁵

U trgovini suvim grožđem engleski, holandski i danski brodovi su bili najvažniji za izvoz. Oni su uspevali da umanje troškove za takse kao što je navisimo, zahvaljujući uvozu sopstvene robe.⁴²⁶ Uprkos visokim taksama koje su postojale proizvodnja na Zakintosu bila je dobra čak i kada su susedi bili u daleko gorjoj situaciji. Karantin na koji su se savremenici Forestija i Sen Sovera žalili⁴²⁷ zapravo je bio jedan od važnih razloga zbog kojih kuga, koja je svakih nekoliko godina pustošila Peloponez, ni jednom nije ugrozila trgovinu Zakintosa.⁴²⁸

⁴²⁴ Isto, 260.

⁴²⁵ H. W. Williams, *nav. delo*, 182–183.

⁴²⁶ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, 268

⁴²⁷ Venecijanski sistem lazareta (karantina) nije dopuštao ni najmanji rizik da se epidemija raširi trgovačkim mrežama koje Republika kontroliše. Kolike su mere predostrožnosti bile dobro ilustruje izbijanje kuge u Banja Luci, što je dovelo do rigoroznih preventivnih mera u odnosu na svaki brod koji je dolazio iz Dalmacije. TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 16th October 1793. Više o lazaretima u poglavlju rada koji se odnosi na trgovinu.

⁴²⁸ Na osnovu izveštaja engleskih konzula saznaje se za tri epidemije kuge, od kojih su sve tri imale centar u Tripolici na Peloponezu. Prva je trajala od novembra 1790. do početka naredne godine, zahvatila je i važne luke na poluostrvu kao što su Patras, Nafplion, Koron. Sledeća epidemija kuge, januar-mart 1792, zahvatila je i Misolongi i predstavljala je priličnu opasnost za Vonjicu i Prevezu. Poslednja

Državna blagajna ostajala je bez prihoda usled veoma raširene korupcije na koju su proizvođači suvog grožđa nekad odgovarali veoma radikalnim merama, kao što je bacanje groždica u more ili kao hranu domaćim životinjama. Ostrvljani su bili najviše ogorčeni na svoje sunarodnike koji su najčešće u ulozi kancelara bili najozloglašeniiji venecijanski činovnici.⁴²⁹ Jedan od načina na koji su se proizvođači borili protiv svojih zemljaka-činovnika bio je da deklarišu manju proizvodnju od stvarne. Istom strategijom samo za ulje su se koristili i stanovnici Krfa.⁴³⁰

Zakintos je najvećim delom zavisio od Peloponeza. Razmena koju je Zakintos imao sa Peloponezom je bila veća nego sa svim drugim Jonskim ostrvima zajedno. Sa poluostrva su ostrvljani nabavljali osim pomenutih žitarice meso, ribu, pa čak i so.⁴³¹ Trgovinu hranom ali i njeno krijumčarenje skoro u potpunosti kontrolišu Peoloponežani.⁴³²

Koliko je takvo krijumčarenje bilo važno i koliko velikog obima govore izveštaji engleskih konzula koji navode da veliki deo hrane na Zakintos stiže zahvaljujući krijumčarenju i da bi ostvljani gladovali kada bi ti putevi bili presečeni.⁴³³ Peloponez je bio važan za Zakintos zbog sezone migracije zaduženih i osiromašenih seljaka sa Zakitnosa.⁴³⁴ Takva migracija je postojala i na drugim ostrvima kao što su Krf i Kefalonija.⁴³⁵ Veliki broj njih je išao tamo da radi da bi mogao da se prehrani jer usled *prostichio* sistema⁴³⁶ nisu mogli da zarade za sebe ili nisu ni imali dovoljno zemlje.

epidemija do dolaska Francuza na Krf je obeležila čitavu prvu polovinu godine, završila se tek u julu mesecu.

⁴²⁹ M. Folin, *nav. delo*, 334–347.

⁴³⁰ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, 268.

⁴³¹ Isto, 270.

⁴³² Kada se u memoarima pominju Peloponežani, oni se navode samo pod Moriots, dok engleski konzularni izvor, kao i Alvize Foscari, veoma precizno navode da su to Peloponežani iz obalsti Mani sa juga poluostrva.

⁴³³ TNA, PRO, FO, 42/1, Consul Spiridon Foresti to Duke of Leeds, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 28th January 1790.

⁴³⁴ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, 270.

⁴³⁵ Alberto Magno proveditor Kefalonije 1759. Dakle, bili su prisiljeni da obrađuju zemlju lokalnih zemljoposjednika, ili, neretko, da emigriraju na obližnje kopno pod Turcima gde bi “srećni što mogu da zarade onoliko koliko se kod kuće nikada ne bi nadali bez uobičajene uznemiravanja i ometanja”. Izvor za to: Francesco Grimani, *Relazioni storico-politiche delle isole del Mar Ionio (1760)*, Venezia, 1856, 35–37.

⁴³⁶ *Prostichio* je objašnjen u nastavku poglavlja.

Paksos i Itaka su spadala u manje značajna ostrva zbog veličine, te su oba su bila upućena na svoje veće susede: Krf i Kefaloniju. To se odnosilo i na privredu, tako je Paskos bio jedan od najvećih proizvođača ulja,⁴³⁷ naročito ako se uzme u obzir njegova mala površina.⁴³⁸ Itaka je, kao njen veći sused, imala izuzetno razvijenu proizvodnju suvog grožđa koje je bilo izvoženo preko njene najznačajnije luke: Vatijske. Osim toga i vino Itake je bilo veoma visoko cenjeno.⁴³⁹ Dodatan prihod stanovnici Itake su ostvarivali u toku poslednje decenije 19. veka postala važna kao baza koju su za nabavke koristili ruski privatiri.⁴⁴⁰ Stanovnici Itake su bili veoma dobri pomorci i nakon Kefalonije su smatrani najboljim pomorcima na Jonskim ostrvima. U delokrug Itake su spadala i ostrva Kalamos, Kastos i Atokos koji su u toku poslednje decenije 19. veka bili važna baza⁴⁴¹ za gusare i za krijumčare.⁴⁴²

⁴³⁷ Vidi TABELU 4.

⁴³⁸ Površina Paksosa je oko 30.000km², što čini ovo ostrvo najmanjim po površini od svih sedam ostrva koji čine Eptanisos.

⁴³⁹ Crno (crveno) vino sa Itake bilo je smatrano još boljim nego vino sa Tenedosa u Egejskom moru. Neki putopisci s početka 19. veka su smatrali da Itaka ima najbolja vina u poređenju sa svim ostalim grčkim ostrvima i kontinentom. H. W. Williams, *nav. delo*, 200–201.

⁴⁴⁰ Lambros Kaconis (Cazzone) je jedan od najznačajnijih Grka koji su bili u ruskoj službi. On je bio rodom iz Tesalije i za vreme Rusko-turskog rata 1787-1792. proslavio se kao ruski gusar. Na osnovu izvora vidi se da je on sa svoje baze na Peloponezu pljačkao i brodove zemalja koje nisu bili u ratu sa Rusijom. To je važan izvor zbog svog manifesta u čiji posed je došao Foresti i u kome pravda sve svoje postupke hrišćanskom borbom u službi pravoslavlja zbog ljubavi prema carici Katarini. Hvali svoju hrabrost, čestitost i sposobnost da skoro bez ikakvog novca može da sakupi flotu od 18 brodova. Istina je bila sasvim drugačija: on je terorizao sve gradove koji nisu imali dovoljnu zaštitu od Misolongija, Kalamate do Nafpliona, pljačkao je uglavnom grčko stanovništvo, a napadao je brodove koje je hteo. Baza mu je bila u mestu Itilu (Oitylou) u Mesinijskom zalivu koji je pružao veoma dobru poziciju za gusarske napade jer je bio na putevima između Jonskih ostrva i Levanta i veoma blizu prolaza između Kitere i Peloponeza koji je bio jedan od najprometnijih u vodama istočnog Mediterana. Svojim bahatim ponašanjem i napadima i maltretiranjem francuskih posada Francuzi su rešili da ga zaustave. Uz francusku ekspediciju su mu presudili i suparnici iz plemena Maniote koji su se bavili istim poslovima. Lambros je uspeo da se spase tako što je blagovremeno pobeo od svojih albanskih saboraca koji su takođe bili u službi carice Katarine. TNA, PRO, FO, 42/1, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 27th June 1792.

⁴⁴¹ Sva ova ostrva i pored svoje veoma male površine imaju slatku vodu, ostrvo Atokos, koje su takođe zvali Jotako ili Prote, ima samo jedan zaliv na istočnoj strani gde je moguće usidriti se ali je slatka voda i dobra zaštita od Maestralskog prolaza pružala dobru bazu za kraća zadržavanja u toku toplijih meseci. Druga dva ostrva su veća: Kastos i Kalamos su veća sa više veoma dobro zaštićenih zaliva na južnoj strani. Oba ostrva su svega nekoliko milja udaljeni od kontinenta, tako da su vrlo lako gusari ili pirati mogli da potraže spas od venecijanske flote u zalivu Mitikas. Lamrosu su upravo ova ostrva bila baza pre odlaska za Peloponez. Bila su mu takođe veoma zgodna zbog veze sa Itakom odakle je dobijao instrukcije od Rusa. TNA, PRO, FO, 42/1, consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 10th May 1792.

Krf, Paksos i Lefkada su spadali u grupu ostrva koja su imalo razvijeniju proizvodnju ulja u odnosu na suvo grožđe.⁴⁴³ Pored toga proizvodnja vina je bila veoma razvijena i ona su smatrana jednim od boljih na Jonskom arhipelagu. Ostrvljani su bili dobri trgovci i veoma važni za Veneciju zbog uvoza sirovina sa kontinenta od kojih je drvo bilo najznačajnije, pored toga šume na Lefkadi su omogućavale sopstveni izvor stabala veoma cenjenog kao materijal za brodove.⁴⁴⁴ Vode oko Lefkade bile su veoma bogate ribom.⁴⁴⁵ Prednost Lefkada, za trgovačku razmenu, je bila kopnena prevlaka koja ga je povezivala sa kontinentom. Najveći deo robne razmene se vršio preko Preveze sa kojom je Lefkada imala i kopnenu vezu. Za ribarstvo je pored Preveze veoma važna i Vonjica, jedan od najmanjih venecijanskih gradova na kontinentu, ali grad preko kojeg je ribarstvo u bogatom Ambrakijskom zalivu moglo da se kontroliše.⁴⁴⁶

Najseverniji posedi Venecije, zaliv Porto Palermo i utvrđenju na poluostrvu kao i Saranda su takođe bili veoma značajni za ribarstvo. Vode oko Porto Palerma su bile naročite bogate ribom ali Republika nije imala naročito veliku zaradu jer ih je davala u zakup.⁴⁴⁷

Preveza je predstavljala najznačajniju venecijansku koloniju na kontinentu, osim što je bila najbogatiji grad u poređenju sa drugim gradovima na kontinentu, ovaj grad je bio i naseljen sa oko 7.000 stanovnika, koliko je i Kitera imala u to vreme⁴⁴⁸ Grad Preveza je bio podjedanko važan, koliko i Butrint za nabavku drveća, neophodnog za brodogradnju, najvažnijeg uvoznog proizvoda za Veneciju⁴⁴⁹. Trgovina drvećem je bila od tolike važnosti za Republiku da su i sami građani Preveze morali da čekaju dozvalu providura da bi sopstveno drveće izvozili i prodavali⁴⁵⁰. Stanovnici ovog grada su se

⁴⁴² Isto.

⁴⁴³ TNA, PRO, FO, 42/10, William Meyer to Geroge Canning, Prinicipal Secretary of State for Foreign Affairs, Kew Surrey 23rd November 1807. Some Political and Military Details of the Island of Corfu and neighbouring Islands.

⁴⁴⁴ Isto.

⁴⁴⁵ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, 352–355.

⁴⁴⁶ TNA, PRO, FO, 42/10, William Meyer to Geroge Canning, Prinicipal Secretary of State for Foreign Affairs, Kew Surrey 23rd November 1807. Some Political and Military Details of the Island of Corfu and neighbouring Islands.

⁴⁴⁷ G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 79–83.

⁴⁴⁸ Isto.

⁴⁴⁹ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, 253.

⁴⁵⁰ Isto.

bavili zemljoradnjom, trgovinom i pomorstvom. Maslina je bilo veoma malo nakon 1718. godine, tako da su mladice bile donete sa Lefkade, kao i sa turskih teritorija.⁴⁵¹ Stanovnici Preveze su smatrani najsposobnijim uzgajivačima maslina jer su dobijali najveći prinos ulja⁴⁵² u odnosu na broj maslinovog drveća. Njihovo ulje je smatrano podjednako dobrim kao i ono sa Paksosa ili Krfa, međutim, usled ograničene količine ono je korišćeno i kao poklon ili sredstvo plaćanja.⁴⁵³ Od drugih proizvoda značajno je voće, naročito limun i pomorandže.⁴⁵⁴

Kitera nije imala značajnu privrednu proizvodnju usled male površine koja je najvećim delom bila pokrivena stenama. Skoro celokupna proizvodnja ostrva je namenja potrebama stanovnika.⁴⁵⁵ Manje količine grožđa su se izvozile na Zakintos i Kefaloniju. Kvalitet pšenice sa Kitere bio je bolji od one sa Peloponeza i zato je bila visoko traženo⁴⁵⁶. Proizvodili su i pamuk i lan ali za sopstvene potrebe. Maslinovo ulje su imali ali samo za podmirivanje svojih potreba. Stono vina su uvozili sa Krita i Peloponeza, dok je na ostrvu bila razvijena proizvodnja slatkog vina: crveno liatiko⁴⁵⁷ i drugo belo muskatno vino naročito slatko.⁴⁵⁸ Ova domaća slatka vina su bila veoma cenjena i koristila su se kao valuta ili kao poklon.⁴⁵⁹ Usled klimatskih uslova neki proizvodi kao što su luk ili masline su bili sitniji nego na drugim ostrvima ali su bili veoma cenjeni na tržištu na koje bi se izvozili u veoma ograničenim količinama⁴⁶⁰. Proizvodnju meda bila je veoma razvijena, on je bio smatran podjednako kvalitetnim kao i med sa Kefalonije ali se nije izvezio usled ograničene proizvodnje.⁴⁶¹ Ostrvo je bilo bogato raznim ptičjim vrstama od kojih su prepelica bile veoma važne za ostrvljane. One su im predstavljala važan izvor hrane u toku zimskih meseci koje su

⁴⁵¹ Isto, 254.

⁴⁵² Isto, 255.

⁴⁵³ Isto, 254.

⁴⁵⁴ Isto, 253–254.

⁴⁵⁵ TNA, PRO FO 42/10 William Meyer to George Canning, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Kew Surrey 23rd November 1807. Some Political and Military Details of the Island of Corfu and neighbouring Islands

⁴⁵⁶ Isto.

⁴⁵⁷ Liatiko je sorta crvenog dezernog vina, odgovara sorti liatico iz Apulije. Vidi: Johnsons Hugh, Robinson Jancis, *The World Atlas of Wine*, Mitchell Beazle, London, 2013.

⁴⁵⁸ To je bila sorta vina koja je odgovarala sorti Lianoroidi sa Zakintosa.

⁴⁵⁹ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, 336. G. de Vaundoncourt, *nav. delo*, 403–404.

⁴⁶⁰ Najveći deo izvoza je išao preko Zakintosa. A.-G. Saint-Sauveur, *nav. delo*, 336–337.

⁴⁶¹ Isto, 336.

prethodno konzervirali u sirćetu od vina i suvom grožđu. Za brodove koji su bili prinuđeni usled vremenskih uslova da pristanu u nedovoljno duboku i sigurnu luku Kitere, to je bio jedan od najvažnijih proizvoda koji su mogli naći na ostrvu⁴⁶². Krupna stoka je bila uvožena sa Peloponeza pred praznike, dok su koza uvek imali, one su im bile važne zbog mlečnih proizvoda.⁴⁶³ Vode oko Kitere su bile veoma bogate ribom ali su ribarstvo kontrolisali Napolitanci, kao i veoma unosno vađenje koralu.⁴⁶⁴

Zemljoradnja je predstavljala najvažniju privrednu granu, međutim, razlog zbog kojeg ona nije moga dovoljno da se razvije je isti zbog kojeg su najbrojniji stanovnici ostrva u poslednjem veku venecijanske uprave, ali i u toku prvih decenija narednog veka bili hronično nezadovoljni i siromašni⁴⁶⁵. Podela zemljišnih poseda, njihova izuzetna usitnjenost i veoma primitivni sistem držanja zemlje pod zakupom - kolonatski sistem je samo jedan od razloga. Jedan od poslednjih engleskih upravnika⁴⁶⁶ arhipelaga ser Henri Vord primetio je da je sistem ostao nepromenjen još od vremena venecijanske uprave. Isti takav postojao je i tokom venecijanske vlasti u Dalmaciji.⁴⁶⁷ On je predviđao ugovor između zemljoposjednika i kolona (seljaka), koji bi se odnosio na obrađivanje određene površine zemlje. U slučaju Jonskih ostrva nekad bi to bili izuzetno mali posedi, nedovoljni za prehranjivanje jedne porodice,⁴⁶⁸ to je kolona primoravalo da zaključuje više ugovora sa različitim zemljoposjednicima. Kolon je zadržavao 40% proizvoda, dok bi zemljoposjednik dobijao 60%. Vremenom bi porodica kolona zadržavala status suvlasnika zemlje i na taj način bila vezana za određeni posed⁴⁶⁹. Pošto je veliki deo zemlje bio u vlasništvu više strana nije bilo dovoljno volje i moći da se tehnika proizvodnje unapredi, tako da je konačni rezultat bio paradoksalna situacija

⁴⁶² Isto.

⁴⁶³ Isto.

⁴⁶⁴ Isto, 337.

⁴⁶⁵ D. Harnnell, *nav. delo*, 111.

⁴⁶⁶ *Lord High Commissar*

⁴⁶⁷ V. Omašić, *nav. delo*. Vidi i: Drago Roksandić, *Vojna Hrvatska: Krajiško društvo u Francuskom Carstvu (1809–1813)*, Zagreb, 1988; Don Frane Bego, *Povijest Kaštel Kambelovca – Kaštel Gomilice*, Split, 1992.33

⁴⁶⁸ Na Lefkadi je 1851. zabeleženo nekoliko slučajeva da jednu maslinu deli i do trojice vlasnika. Takva "deoba" drveća je bila neshvatljiva britanskim upravicima, jer je u isto vreme bilo dovoljno zaparložene zemlje koju niko nije kultivisao. J. J. Turnelty, *nav. delo*, 91.

⁴⁶⁹ D. Harnnell, *nav. delo*, 112.

da je sredina koja je najvećim delom zavisila od zemljoradnje, usled ranije pomenutih razloga, imala manje prinose nego Peloponez koji je bio u sastavu Turske⁴⁷⁰.

Drugi razlog privredne nerazvijenosti ostrva bio je stalni manjak novca na ostrvima. Jedan od razloga bio je sistem kreditiranja *prostichio*⁴⁷¹. Zahvaljujući tom načinu kreditiranja vlasnik zemlje mogao je dobiti svojih 60% proizvoda pozajmljenim novcem.⁴⁷² Taj sistem kreditiranja je zapravo bio zelenašenje preko kojeg se dug na svake dve godine povećavao za 50%. Francuski konzul je smatrao *prostichio* najvažnijim razlogom zaostalosti ostrva⁴⁷³. U toku poslednjeg veka venecijanske vlasti nobili su postali isključivo gradsko stanovništvo, to je dovelo do slabije kontrole nad zemljom kojom su se bavili posrednici što je dovelo do propadanja dela zemljišnih poseda⁴⁷⁴. Ostrvljani koji su bili zaduženi nisu više mogli da isplate iznos koji je za svega nekoliko godina mogao biti višestruko uvećan, već su radom morali da plaćaju dugove. Iz tog razloga je veliki deo zaduženih ostrvljana odlazio na sezonski rad na Peloponez, zahvaljujući kojem su mogli da prežive⁴⁷⁵. Takve povremene migracije su takođe uticale negativno na ostrvsku privredu, a naročito je Zakintos bio pogođen. *Prostichio* je takođe loše uticao na unutrašnju trgovinu na ostrvima jer je smanjivao količinu novca na tržištu, odnosno dovodio je do stalnog manjka novca jer nekoliko puta uvećane iznose nije bilo moguće naplatiti.

Ako se uporede venecijanski prihodi i rashodi koje je administracija imala tokom poslednjih godina svog prisustva na ostrvima, uočava se rast budžetskog deficita⁴⁷⁶. Na osnovu pregleda privrede može se lako zaključiti da je venecijanska administracija pri kraju 18. veka koštala više nego što je Republika mogla da zaradi na osnovu taksi koje

⁴⁷⁰ TNA, PRO FO 42/16 George Foresti to Viscount Castlereagh, Secretary of State for War and Colonies, Ulje ubaci iz FO 42 16 21, a so i rashode iz VdG 20th July 1815. Account of the Seven Ionian Islands.

⁴⁷¹ Reč *prostichio* potiče od grčke reči za loz. Sam sistem je nadživeo i britansku upravu na Jonskim ostrvima.

⁴⁷² Usled loših vremenskih godina vlasnik zemlje je mogao tražiti da njegov deo očekivane proizvodnje bude isplaćen u novcu, umesto u robi. D.Harnnell, *nav. delo*, 113.

⁴⁷³ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, 251.

⁴⁷⁴ M. Pratt, *nav. delo*, 22.

⁴⁷⁵ A.-G. de Saint-Sauveur, *nav. delo*, 252.

⁴⁷⁶ Isto.

su naplaćivane⁴⁷⁷. U toku poslednjih godina venecijanske vlasti nad ovim arhipelagom za vreme Karla Aurelija Vidmana deficit je postao toliko veliki da je generalni providur morao tražiti pomoć od strane građana⁴⁷⁸. Najveći trošak koji je imala Venecija je bio vezan za tvđavu na Krfu koja je bila i ključna za kontrolu arhipelaga. Zakintos i Kefalonija koji su imali razvijenu proizvodnju suvog grožđa, čiji je najveći deo bio izvožen u zapadne i severne evropske zemlje, su velikim delom finansirale funkcionisanje venecijanske administracije. Za privredu Kefalonije ili Zakitnosa, Krf nije imao značaj, stanovnici prva dva ostrva su ga videli kao razlog zbog kojeg su oni trpeli. Engleski i francuski izvori upravo navode ekonomske razloge kao želju ostrvljana da budu nezavisni u odnosu na Krf.

Najveća odgovornost za nerazvijenost ostrvljana⁴⁷⁹ i siromaštvo većine njih upravo je ležala na samim ostrvljanima: 1. ostrvska administracija je bila najvećim delom pod kontrolom ostrvljana⁴⁸⁰ od kojih većina nije imala interes da unapređuju privredno stanje ovih ostrva; 2. nesposobnost ostrvljana da promene neke od trgovačkih odredbi koje su štetile izvozu kao što je navisimo⁴⁸¹; 3. usled brojnih ratova u toku druge polovine 18. veka došlo je do manjeg obima trgovačke razmene, a taj obim će još više pasti nakon početka ratova između Francuske i Velike Britanije kada kao posledice izbijanja Francuske revolucije⁴⁸²; 4. Venecija u poslednjim decenijama svoje uprave više ne kontroliše privredni život ostrva, već je ostala usredsređena na vojnu i političku kontrolu da bi obezbeđivala svoje trgovačke puteve kao i prilaz Jadranskom moru⁴⁸³.

⁴⁷⁷ Važno je ne zaključiti pogrešno da je takvo stanje moglo da traje. Ono je bilo najvećim delom posledica daleko manjeg obima trgovine, naročito nakon 1793. rata Velike Britanije i Francuske u 18. veku.

⁴⁷⁸ M. Pratt, *nav. delo*, 39.

⁴⁷⁹ Nije ista situacija na svim ostrvima. Paradoks je da su najbogatija i najveća ostrva: Krf, Kefalonija i Zakintos ta koja su bila najnazadnija. Kitera je imala ograničene resurse, tako da većina ostrvljana živi na isti način. Dok su na Itaci ostrvljani bili uspešno orijentisani, osim ka izvoženju suvog grožđa i vina, na pomorstvo i trgovinu.

⁴⁸⁰ Sve administrativne pozicije osim providurskih su bile popunjene stanovnicima koji su bili ili rođeni ili poreklom sa Jonskih ostrva.

⁴⁸¹ Senat Zakintosa se nije pokazao sposobnim da na predlog generalnog providura pošalje ljude u Veneciju koji bi dali argumente zbog čega je bilo potrebno ukinuti navisimo Velikoj Britaniji 1788. Šteta koja je načinjena bila je velika jer je godine kada je suspendovan navisimo, 1790, rod bio lošiji. A.G. Saint-Sauveur, *nav. delo*, 264.

⁴⁸² I pored toga što su privrede ostrva patile zbog manjeg izvoza usled ratnih dejstava, jedan deo stanovnika se zahvaljujući krijumčarenju i privatistvu u tim godinama veoma obogatio.

⁴⁸³ A. Foscari, *nav. delo*, Dispacci da 5. 25th ottobre 1782.

Na osnovu stanja venecijanske flote u poslednjoj deceniji kada su često imali svega nekoliko opremljenih brodova za ceo arhipelag jasno je da i kontrola puteva nije mogla biti efikasna kao pre,⁴⁸⁴ što je najviše odgovaralo raznim morskim razbojnicima koji su dodatno uticali na smanjivanje trgovačkih aktivnosti; 6. Razlog koji je i najvažniji ležao je u mentalitetu i navikama ostrvljana koje su njihovi savremenici⁴⁸⁵ posmatrali i beležili. Ostrvljanin je bio protivan svakoj novini bilo da je to unapređenje proizvodnje novim presama za ulje, korišćenje zapuštene zemlje, razvijanje novih kultura ili otvaranje škola. Na drugoj strani ostrva su obzirom na broj stanovnika imala možda i najveći broj pravника i lekara kao izuzetno sposobne trgovce na Mediteranu koji će u potonjim decenijama biti među najznačajnijim trgovcima Crnog mora i donjeg toka Dunava. U društvu i privredi Jonskih ostrva, onaj ko je mogao da monopolizuje trgovinske tokove i preraspodelu prihoda, ko je kontrolisao pristup zemlji, a posebno pristup infrastrukturuom potrebnom za preradu i izvoz, i ko je imao monopol nad zelenaškim sistemom, imao je vlast nad većinom stanovništva.⁴⁸⁶ Upravo je ostrvska oligarhija sputavala proces izlaska iz siromaštva inače neobrazovanih stanovnika ostrva. Ipak, najznačajniji činilac siromaštva bila je nepovoljna ekonomska konjunktura sa nedovoljno razvijenim i eutarhičnim tržištem, dok se izvoz svodio na osnovne i jeftine životne namirnice.⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ TNA PRO FO 42/1 consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 12th January 1792. Venecija je imala nesreću da je jedan od njenih najposobnijih admirala, Angelo Emo, umro 1792. na Malti, nakon jedne od mnogobrojnih ekspedicija u kojim je suzbijao aktivnosti gusara iz Tunisa. O efikasnosti njegovih ekspedicija Foresti detaljno izveštava London. Emova smrt je prekinula njegov veliki i značajni projekat reforme venecijanske flote po modelu britanske mornarice.

⁴⁸⁵ Osim francuskog konzula De Sen-Sovera i Gijoma de Vandekura, značajni su i memoari Lika i Vilijemsa.

⁴⁸⁶ M. Follin, *nav. delo*, 12.

⁴⁸⁷ Vilijams navodi da su razlozi zbog kojih su neki nobili proruski orijentisani bili interesne prirode, jer su se određeni krugovi nobila nadali da bi uz pomoć Rusa mogli steći još više moći nad svojim sugrađanima i time ostvarili veći stepen nezavisnosti. Razloge verske bliskosti stavlja u drugi plan. H. W. Williams, *nav. delo*, 166.

TRGOVINA

Trgovina je bila jedan od najvažnijih prihoda ostrvljana. Razvoj trgovine je teško zamisliti bez spoljnih uticaja koji su omogućili veliki uspon jonskih trgovaca u poslednjim godinama 18. veka i prvim decenijama 19. veka. Više preduslova omogućilo je trgovački uspon ostrvske mornarice za prilično kratko vreme, od svega nekoliko godina, kada su nekadašnji trgovci koji prethodno nisu plovili dalje od ostrvskih prolaza počeli da trguju sa Krimom i zapadnim Mediteranom. Druga polovina 18. veka i početak 19. veka bili su obeleženi krizama i promenama čiji je katalizator bio rat koji je sa manjim prekidima trajao sve do Bečkog kongresa 1815. Američki rat za nezavisnost uticao je na slabljenje pozicija Velike Britanije koje su nakon kraja Sedmogodišnjeg rata 1763. savremenici izgledale neprikosnovene. Početak Francuske revolucije 1789, koji je uveo Francusku u rat sa Britanijom 1793, doveo je do velikog sukoba u Evropi, na Mediteranu i u kolonijama. Rat je uslovio poremećaj ravnoteže na Mediteranu. Stare sile i njihov svet bili su uzdrmani i kao posledica neočekivanih i dugotrajnih promena bilo je pojavljivanje novih trgovaca koji su iskoristili ratno stanje i zagospodarili prometom robe putem trgovine i krijumčarenja. Slabljenju trgovačkih flota zaraćenih strana doprinele su različite blokade za vreme Napoleonovih ratova. Suparničke strane su se trudile pre da spreče neprijateljski izvoz, nego da obezbede siguran uvoz proizvoda potrebnih sopstvenom tržištu. Upravo su zato trgovci, kao i krijumčari, neutralnih nacija dobili toliko na značaju. Važno je ne umanjivati značaj trgovine koja se odvijala Mediteranom u 18. veku. Pored razvoja tržišta unutar samih kolonija, evropska trgovačka razmena je i dalje bila daleko značajnija nego trgovačka razmena Evrope i ostatka sveta. U poslednjoj deceniji 18. veka preko 3/4 evropskog izvoza bilo je namenjeno evropskom tržištu.⁴⁸⁸

U periodu 1793–1814. godine, usled ratova koji su zahvatili Mediteran, došlo je do značajnih promena u pomorskoj trgovini. Nastupile su: različite zabrane i blokade, fluktuacije taksi, uvećala se potreba za prevozom robe i ljudi, porasli su osiguravajući

⁴⁸⁸ Katerina Galani, *The Napoleonic Wars and the Disruption of Mediterranean Shipping and Trade: British, Greek and American Merchants in Livorno*, *The Historical Review* VII (2010), 179–180; Ronald. Findallay i Kevin O'Rourke, *Power and Plenty: Trade, War and the World Economic in the Second Millenium*, , 2007, 228.

troškovi. Konačno, usled veće razmene obaveštajnih podataka o kretanjima različitih vojnih brodova i flotila, kao i usled potražnje novih tržišta, javila se potreba za bržim širenjem informacija. Prisustvo različitih flota i armija, britanskih, francuskih, ruskih, turskih i drugih manjih uslovalo je i velike potrebe u vezi sa njihovim snabdevanjem. Na sve ove promene, izazove i izvanredne poslovne prilike vlasnici brodova i sposobni moreplovci brzo su odgovorili i omogućili su sebi značajne trgovačke pozicije.⁴⁸⁹

Da bi se mogao pratiti razvoj trgovine u vreme nastanka Septinsularne republike,⁴⁹⁰ kao i da bi se razumeo način na koji su se Jonska ostrva uklopila u promene koje su ih zatekle kao perifernu i ne naročito značajnu "stanicu" mediteranskih trgovačkih puteva, neophodno je obratiti pažnju na stanje u kojem se trgovina nalazila u poslednjim decenijama venecijanske uprave. Veliki uspeh koji će grčki trgovci sa Jonskih ostrva ostvariti u 19. veku bio je posledica značajnih promena do kojih je došlo. Premda je među ovim promenama, najznačajniji dugi period ratovanja na Mediteranu, važno je uzeti u obzir i pomorsko iskustvo koje su Grci sa Jonskih ostrva stekli ploveći pod zastavom Venecije, Turske ali i brodova drugih nacija.⁴⁹¹

Od druge polovine 18. veka, pa sve do 1797. godine i prvog dolaska Francuza na arhipelag, uprkos veoma dobroj poziciji ostrva u odnosu na Epir na istoku i Apeninsko poluostrvo i Siciliju na zapadu, trgovina samih ostrvljana je ostala najvećim delom lokalnog karaktera i nije bila dovoljno prisutna van voda arhipelaga. Neophodno je praviti razliku između domaćih i stranih trgovaca, od kojih su Englezi bili najznačajniji. Uticaj domaćih trgovaca postao je veći tek u poznom venecijanskom periodu. Ostrvski trgovci su za vreme venecijanske uprave ostali daleko više usredsređeni na lokalnu trgovinu koja je podrazumevala najviše nekoliko dana plovidbe od ostrva. Trgovina je imala veoma ograničen, lokalni domet. U prvim godinama 19. veka razvoj trgovine i

⁴⁸⁹ K. Galini, *nav. delo*, 181.

⁴⁹⁰ U istoriografiji na srpskom jeziku se Jonska ostrva u periodu 1799–1807 tokom svog autonomnog perioda nazivaju Republikom Sedam Ujedinjenih Ostrva. Dok se u literaturi na engleskom, francuskom i italijanskom naziva Septinsular Republic, dok je grčkom je njen naziv Eptanisos (Επτάνησα).

⁴⁹¹ Gelina Harlaftis and Sophia Laiou, *Ottoman State Policy in Mediterranean Trade and Shipping, 1780-1820: The Rise of the Greek-owned Ottoman Merchant Fleet u: Networks of Power in Modern Greece*, London, 2008, 7–11. i Massimo Costantini, *Porto navi e traffici a Venezia 1700–2000*, Venice, Marsilio, 2004, 65–100.

isplovljavanje u vode van arhipelaga uticalo je na privredno osnaživanje Jonskih ostrva.⁴⁹²

Britanski konzularni izveštaji u periodu nakon 1778. ne navode veliki broj trgovačkih brodova na kojima su kapetan bili Grci u službi drugih nacija. Sve do dolaska Francuza veći deo brodova koji je dolazio u Jonske luke plovio je pod kapetanima koji nisu bili sa arhipelaga. Tako su se često na venecijanskim brodovima mogli sresti među Sloveni.⁴⁹³

Jonska ostrva nisu bila uključena u najznačajnije prekomorske rute osim kao jedna od usputnih stanica za trgovce koji su išli u najznačajnije luke istočnog Mediterana: Carigrad, Smirnu, Alep i Aleksandriju.⁴⁹⁴ Usluge za brodove bile su skupe, posada koja se mogla naći nije imala cenu koja je odgovarala ograničnom kvalitetu, a visoke takse kojim je Venecija štitila svoju trgovinu otežavale su razvoj trgovine i dovodile do njenje stagnacije.⁴⁹⁵ Prednost luka pod kontrolom Venecije u odnosu na mnogobrojne luke na turskoj obali Jonskog mora jeste zdravstveno-sanitarna zaštita koju je Republika omogućavala sistemom lazareta, odnosno karantina.⁴⁹⁶ Lazareti su bili veoma važni za

⁴⁹² Pojam "domaći" podrazumeva grčke trgovce sa Jonskih ostrva. Argumentovano obrazloženje zbog čega je moguće nazivati trgovce Grcima i pored toga što su oni plovili pod zastavom Venecije, Turske, Rusije ili drugih evropskih država daje Gelina Harlafitis na osnovu lučkih evidencija o jeziku i veroispovesti kapetana brodova. Vidi: G. Harlafitis, *A History of Greek-owned Shipping: The Making of an International Tramp Fleet, 1830 to the Present Day*, London, 1996.

⁴⁹³ Britanski izveštaji sa Jonskih ostrva se nalaze u fondu *Foreign Office*, fond 42. Prve dve kutije tog fonda pokrivaju period od 1778 do 1797. Precizne izveštaje i evidenciju pristiglih brodova pružaju za Zakintos i ređe za Krf i Kefaloniju ali su britanski konzuli preko svoje mreže vicekonzula dobijali podatke i o drugim značajnim lukama arhipelaga i kontinenta. *Panto Pantovich* je ime kapetana koji se više puta sretao i u Forestijevim izveštajima ali i Vidmanovim. *Lucca Mocovich* je bio kapetan velikog ugleda kome je Foresti poverio zadatak da prebaci *Lorda Camelford* i njegovu pratnju preko Boke do Ankone i izbegne Francuze. Venecijanski kapetan je to uspešno obavio zbog čega mu se zahvalio i Prvi državni sekretar spoljnih poslova *Lord Grenville* u pismu od 15. jula 1796. Kapetan *Lucca Conogoverich* je spadao u iskusne venecijanske kapetane koji je uspeo i u najvećoj plimi gusara da uspešno održava plovidbu između venecijanskih luka u Jadranskom i Jonskom moru.

Marko Nikolich je jedini od venecijanskih kapetana u čije časne namere je sumnjao britanski konzul i kojeg je sumnjičio za krijumčarenje suvog grožđa u Veliku Britaniju. O svim ovim kapetanima će biti više reči u nastavku poglavlja koje se odnosi na krijumčarenje.

⁴⁹⁴ Englas Marie-Christine, *Merchants, Interlopers, Seamen and Corsairs: The "Flemish" Community in Livorno and Genoa*, Hilversum, Verloren, 1997, 95.

⁴⁹⁵ M. Pratt, *nav. delo*, 34.

⁴⁹⁶ Lazareti, odnosno karantini su bili najvažniji preduslovi za razvoj trgovine jer je Venecija zahvaljujući pravilima koja su važila bila zaštićena od čestih epidemija kuga. Epidemije su u Turskoj bile prisutne svakih nekoliko godina u toku poslednjih decenija 18. veka. I drugi trgovački protivnici na ovom području kao što je bio Dubrovnik je svoju bezbednost dugovao besprekorno čuvanom sanitarno-zdravstvenom zaštitom koja je bila omogućena zahvaljujući lazaretu. Koliko su i Venecija i Dubrovnik

trgovinu na ostrvima, jer su za vreme venecijanske vladavine sprečavali prodor čestih epidemija kuge sa Peloponeza i Epira.⁴⁹⁷ S druge strane savremenici su ih smatrali balastom za trgovinu zbog dugotrajnih zadržavanja pretili su da oteraju trgovce sa Jonskih ostrva.⁴⁹⁸

Krfski lazareto bio je na ostrvu Sv. Dimitrija koje se nalazilo na oko dve milje od grada, između ostrva i kopna. Na sličan način izdvojen karantin imala su i ostrva Paksos i Itaka. Karantin na Paksosu nalazio se na vrlo zgodnom mestu na ostrvcu koje je uzanim morskim kanalom bilo odvojeno od glavnog grada Gajosa, dok je u prostranom zalivu Vatija bio karantin na ostrvu koje se zvalo *Cazurbo*, a danas zove samo Lazareto. Kefalonija i Zakintos nisu imali lazareto na izdvojenom ostrvu, već u lukama glavnih gradova. Na Kefaloniji se lazareto nalazio u Argostoliju i to u jednoj od najboljih i stamenijih zdanja u gradu. Na Zakintosu karantin je takođe bio u neposrednoj blizini *Strada Marine*, u jednoj od najsolidnijih zgrada.⁴⁹⁹ Jedan od retkih opisa lazareta pruža putopis Ričarda Čendlera koji je sredstvima *Society of Dilettanti* putovao kroz grčke provincije Turske i Jonska ostrva. Opisuje lazareto kao prostor u kojem gotovo nije bilo nameštaja, ali koji je bio sasvim čist i u kojem je uspeo prilično brzo da se oporavi od groznice koju je doneo sa Peloponeza.⁵⁰⁰ U pomenutim karantinima trgovci iz luka koje

bile precizne u uputstvima koje su same propisale za svoje karantine ide u prilog činjenica da su ih Francuzi prihvatili uz vrlo mala proširenja. Vidi: Pero Savin, *Dubrovački Lazareti i Karantena*, Acta Historiae Medicinae Stomatologiae Pharmaciae Medicinae Veterinariae 23, I-II (1983),/ 5–11. Vrlo precizan opis stanja svih značajnijih lazareta u poslednjoj deceniji 18. veka pruža engleski istraživač Hauard koji je nakon višegodišnjeg putovanja objavio svoj značajni priručnik o mediteranskim karantinima. John Howard, *An Account of the Principal Lazarettos in Europe; with Various Papers Relative to the Plague: Together with Further Observations and additional remarks on the present state of those in Great Britain and Ireland*, London, 1791, 7. O važnosti lazareta u prevenciji širenja epidemija Vidi: Kocić Marija, Dajč Haris, Mjere sa suzbijanje epidemije na Apeninskom poluotoku uoči Drugog morejskog rata (1713–1714): Svedočenje engleskih izvora, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 56 (2014), 145-155.

⁴⁹⁷ Kocić Marija, Dajč Haris, Mjere sa suzbijanje epidemije na Apeninskom poluotoku uoči Drugog morejskog rata (1713–1714): Svedočenje engleskih izvora, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 56 (2014), 145-155.

⁴⁹⁸ Britanski konzuli su u svojim izveštajima Londonu više puta pominjali da venecijanske vlasti na Krfu ali još više na Zakintosu imaju običaj da drže sumnjive posade znatno duže, nego u bilo kojoj drugoj luci koju su kontrolisali. TNA, PRO, FO 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 19th May, 24th April 1796.

⁴⁹⁹ D. T. Ansted, *nav. delo*, 317.

⁵⁰⁰ U istom putopisu je opis osuđenika, podanika Venecije, koji je doveden na Zakintos iz Carigrada i koji je bio osuđen na vešanje za svoja nedela. Nakon što mu se završio period od 14 dana u karantinu ostrvske

su se smatrale rizičnim, luke na Levantu ili turske luke u Rumeliji, zadržavali su se 28 dana. Međutim, u vreme velike epidemije kuge koja je zahvatila veliki deo Peloponeza, uključujući luke Nafplion i Patras, naredba providura bila je da se posade brodova koji dolaze odatle zadrže u karantinu čak 42 dana.⁵⁰¹ Kada je leta 1793. izbila žestoka epidemija kuge u Banja Luci, koja je pretila da se prelije u Dalmaciju, svi venecijanski karantini na Jonskim ostrvima su dobili uputstva da primenjuju najstrožija pravila karantina za sve brodove koji bi dolazili iz Dalmacije.⁵⁰² Venecijanske sanitarne službe su bile svesne nepouzdanosti karantina na Levantu, tako da su često brodove koji su posedovali vrlo uredne medicinsko-sanitarne potvrde o posadi i robi zadržavali i do 28 dana. Dubrovački kapetan *Novatovich* koji je prevozio pšenicu iz Aleksandrije do Dubrovnika imao je četiri različite potvrde kojim je uveravao lučke vlasti da brod ne mora da ostaje u luci skoro mesec dana. Iz predostrožnosti je zadržan duže u karantinu što se pokazalo ispravnim jer je u međuvremenu jedan od putnika umro. Na osnovu simptoma ispostavilo se da je bio zaražen kugom.⁵⁰³

U drugoj polovini 18. veka značajno je opao broj stranih trgovaca, najviše kao posledica političkih zbivanja. Venecije je taksama opterećivala izvoz najvažnijih proizvoda (suvog grožđa i ulja), dok su s druge strane svoj danak uzeli i ratovi. Naročito nepovoljno uticao rat između Velike Britanije i Francuske na trgovinu suvim grožđem.⁵⁰⁴

vlasti su ga izvele iz lazareta i naredno jutro obesili u gradu. Ceo taj prizor je mogao iz prozora lazareta da prati Čandler. Richard Chandler, *nav. delo*, 298–299, 304.

⁵⁰¹ TNA, PRO FO 42/1 consul Spiridon Foresti to Duke of Leeds, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 13th April 1791.

⁵⁰² TNA, PRO FO 42/1 consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 16th October 1793.

⁵⁰³ TNA, PRO FO 42/2 consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 17th May 1796.

⁵⁰⁴ Primer kasnih odluka Venecije je specijalna dozvola koju su od Veća petorice mudraca (*Cinque Savi alla Mercanzia*) Venecije dobijali trgovci. U poznoj fazi su je ukinuli da bi pospešili trgovinu, tako je u dekretu od 20. marta 1790. *navisimo* bio suspendovan na pet godina TNA, PRO FO 42/1 consul Spiridon Foresti to Duke of Leeds, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 24th May 1790. Interesantno je da je on bio suspendovan za trgovce Velike Britanije čak 7 godina nakon što su ruskim podanicima date iste privilegije. Nezadovoljstvo Engleza zbog toga što nisu imali iste trgovačke povlastice kao Rusi je bila veliko 1783. Njihovo nezadovoljstvo je bilo opravdano time što je broj britanskih trgovaca bio neuporedivo veći nego ruskih trgovaca. Interesantno je da ni jedna administracija koja je kontrolisala ovaj arhipelag nakon pada Venecije 1797. nije dala ni jednoj luci/gradu na Jonskim ostrvima status slobodne luke.

Takva situacija je mogla da se prevaziđe dodelom statusa slobodne luke nekom od jonskih gradova, međutim, to se u periodu do 1797. nije dogodilo.⁵⁰⁵

Rat koji je izbio između Velike Britanije i Francuske 1793. je ostavio naročito značajne posledice po trgovinu na arhipelagu⁵⁰⁶. Venecija nije bila u stanju da u ratnim godinama vrši izvoz i uvoz robe po ceni po kojoj su to činili britanski brodovi, budući da nije imala dovoljan broj brodova za trgovinu tog obima. S druge strane, nije mogla da računa na francuske trgovačke brodove, jer one proizvode koje su engleski trgovci dobavljali sa Jonskih ostrva, Francuzi su uglavnom uvozili sa Peloponeza ili Epira.⁵⁰⁷ Osim uvećanih rizika za trgovačke brodove, ratne godine su uslovile i porast gusarenja i piraterije, prisutnim u vodama Jonskih ostrva i u mirnodopskim uslovima. Međutim, uprkos tome što je izvoz najvažnijih proizvoda bio ugrožen, ostrvski trgovci su prepoznali svoju priliku za razvoj upravo u ovom periodu kada je došlo do porasta gusarskih i piratskih aktivnosti na Mediteranu, a kada je Venecija, s druge strane, dodatno slabila i gubila i ekonomski i politički uticaj usled ratova na kontinentu i moru.⁵⁰⁸

Struktura trgovine razlikovala se od ostrva do ostrva. Ipak, na tri najznačajnija (Krfu, Zakintorsu i Kefaloniji) i pored želja najmoćnijih porodičnih saveza da kontrolišu najveći deo prometa u periodu naglog uspona jonskih trgovaca nisu mogli to da čine jer nisu posedovali više od jednog broda. Kao odgovor na ovako monopolizovanu trgovinu,

⁵⁰⁵ Ni jedna naredna administracija koja je kontrolisala ovaj arhipelag nije dala ni jednoj luci/gradu status slobodne luke. U periodu nakon 1815. kada su ostrva bila pod protektoratom Velike Britanije ostala su značajna trgovačka stanica, međutim, usled visokih uvoznih taksi, razvijena trgovina u lukama nije dovoljno uticala na razvoj privreda samih ostrva. Vidi: Raporti diplomatici e scambi commerciali nel Mediterraneo moderno, priredila Mariella Mafrić, Salerno, Università degli Studi di Salerno, 2004.

⁵⁰⁶ Direktna trgovačka veza sa Velikom Britanijom su slabile usled toga, kao i trgovina na Zakintosu ali su zato trgovci sa Jonskih ostrva, a naročito sa Kefalonije veoma prosperirali tako što su popunili vakuum koji je nastao smanjenjem broja engleskih i francuskih trgovaca. Oni su uglavnom obavljali posredničke uloge kao najamni brodovi. O tome će biti više reči u nastavku poglavlja.

⁵⁰⁷ TNA, PRO FO 42/1 consul Spiridon Foresti to Duke of Leeds, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 28th January 1790.

⁵⁰⁸ Na osnovu pisama koje je poslednji generalni providur Venecije na Jonskim ostrvima, Karlo Aurelije Vidman ostavio saznaje se koliko su ambicije Ali paše porasle za svega nekoliko godina, tako da je pokušao da otme značajnu stenu na obali Ambrokijskog zaliva u blizini Preveze i na taj način omogućiti sebi značajnu prednost u kontroli nad ovim zalivom. Spor u vezi sa stenama Karakodža koje su predmet spora nastao je proleća 1796. dok je Vidmanov prethodnik od turskih predstavnika iz Arte u periodu neposredno pre 1794. dobio pismenu molbu da venecijanske patrola hapse i sprečavaju svaki izlazak Turaka u ove vode jer oni nemaju drugog načina kontrole nedozvoljenih kretanja. C. A. Widmann, *nav. delo*, I, Venezia 1997. doc. n° 69, 248–250.

značajno se razvilo krijumčarenje u kom su neretko učestvovali i velike ostrvske porodice kako bi izbegle plaćanje dažbina Veneciji.⁵⁰⁹

Pomorska trgovina i podeljeno vlasništvo nad brodovljem, jasno ukazuju na to da je za veliki broj ne naročito bogatih ostrvljana pomorstvo bio najsigurniji način da pobegnu od zaduživanja i siromaštva rasprostranjenog naročito po većim ostrvima. Na Kefaloniji i Itaki su sve veću ulogu imali trgovci, kapetani i brodovlasnici koji nisu nužno pripadali krugu najuticajnijih ostrvljana. Porodice sa Kefalonije, poput porodice Metaksas su se vrlo brzo povezale sa novopridošlom silom (Rusijom). Trgovačke veze koje su nastale zahvaljujući uvozu pšenice iz Rusije prerasle su u značajne političke kontakte u vremenu nakon 1799. godine. Najveći uvoznik suvog grožđa, sa Zakintos, bila je Velika Britanija, a najčešća odredišta su bila London i Livorno.⁵¹⁰ Foresti, kao dugogodišnji Britanski konzul, a zatim opunomoćeni ministar, o ovome redovno izveštava Vajthol. Kao i u slučaju Kefalonije i Rusije, stare i jake veze Zakintos i Velike Britanije usloviće i čvrste političke veze, pa stoga nije bilo iznenađujuće što su stanovnici ovog ostrva prvi zvali u pomoć Veliku Britaniju da ih oslobodi još 1807. godine. Takođe ne čudi što su i nakon sticanja statusa autonomne republike u burnim vremenima jednako isticali *Union Jack* zastavu⁵¹¹.

Najvažniji izvozni proizvod kojim je Krf trgovao bilo je maslinovo ulje. Krf je takođe figurirao i kao posrednička luka za robu koja se izvozila iz Epira i ujedno je predstavljao finansijski centar arhipelaga. Ovo ostrvo je nastanjivao najveći broj ostrvskih Jevreja koji su svojim kreditima pomagali trgovinu. Trgovačke veze ostvarivale su se i u zavisnosti od potrebe ostrva za uvozom. Budući da je imao manje sopstvenog žita, Krf je bio više zavistan od kontinenta nego Zakintos. Mir u Kučukkajnardžiju 1774. omogućio je grčkim trgovcima nesmetan prolaze kroz Bosfor i Dardanele i uvoz žita iz Crnog mora. Ipak, sve do poslednje decenije 18. veka obim trgovačke razmene Jonskih ostrva i Rusije je i dalje prilično mali. U periodu od 1778.

⁵⁰⁹U prilog tome ide i dopis guvernera (providatorea general) *N. H. Grimani* iz 1760. da preko polovine ulja koje se izveze sa Krfa i Paksosa biva ilegalno izvezeno sa ostrva što je veoma umanjivalo dohotke ostrvskoj administraciji. M. Pratt, 35. O krijumčarenju će biti više reči u okviru dela poglavlja o pirateriji i gusarstvu.

⁵¹⁰K. Galini, *nav. delo*, 182–186.

⁵¹¹TNA, PRO FO 42/10 William Meyer to George Canning, Prinicipal Secretary of State for Foreign Affairs, Kew Surrey 23rd November 1807. Some Political and Military Details of the Island of Corfu and neighbouring Islands.

do 1791. godine dostupni izvori navode svega nekoliko slučajeva ruskih trgovačkih brodova. Međutim, u istom periodu se može primetiti težnja Venecije da se trgovački bolje poveže sa Rusijom. Naime britanski konzul Petar Sargent izveštava London juna 1783. o tome da je Venecija dala olakšice Rusiji koje ni Velika Britanija, njen najznačajniji partner na Jonskim ostrvima, nema. U pitanju je bilo ukidanje navisima za trgovinu suvim groždem sedam godina pre nego što je isti porez suspendovan za Veliku Britaniju i druge evropske pomorske države.⁵¹²

Najveći trgovački udarac za Krk bio je prvo francusko osvajanje ostrva, kada je došlo do prekida trgovačkih veza koje je ovo ostrvo imalo sa Venecijom i sa svim venecijanskim posedima u Italiji⁵¹³. Izvoz Krfa bio je skoro isključivo namenjen Veneciji, tako da je na Krku bilo daleko manje domaćih trgovaca, nego što je to bilo na Kefaloniji, Zakintosu ili Itaci.⁵¹⁴

Kefalonija je imala najveću trgovačku mornaricu u odnosu na druga ostrva. Flota Jonskih ostrva je zapravo bila flota Kefalonije. Trgovačka flota od 250 brodova⁵¹⁵, koliko ih je brojala u poslednjoj deceniji venecijanske uprave,⁵¹⁶ mogla je sve ostrvske proizvode lako da izvozi. Uprkos tome, i ona je u drugoj polovini 18. veka najvećim delom služila za potrebe lokalne trgovine u obližnjim vodama.⁵¹⁷

⁵¹² TNA, PRO FO 42/1 Zante 22.juni 1783 consul Peter Sargent salje državnom sekretaru Righ Honble Lord Grantham, Prinicipal Secretary of the State, St. James London.

⁵¹³ To je izuzetno uticalo na proizvodnju soli jer se so iz najvećih solana Krfa izvozila i u venecijanske italijanske posede. Više o tome u poglavlju o privredi.

⁵¹⁴ Za značaj Jevreja u privredi Krfa i Jonskih ostrva pogledati poglavlje Naselja i društvena struktura. Nakon francuskog zauzimanja Krfa izvoz soli koji je bio veoma značajan u periodu do 1797. je postao marginalizovan najviše iz tog razloga što je potražnja za njim bila u venecijanskim posedima u Italiji ali i usled toga što nova administracija nije uspeła da organizuje rad solana. Više o tome u poglavlju o privredi.

⁵¹⁵ De Sen-Sover navodi manji broj brodova oko 200. Dok engleski izvori ne pominju broj brodova već samo navode da su imali najveću trgovačku flotu u odnosu na ostala ostrva. A.-G. de Saint-Sauveur. Na osnovu baze Oddysseus vidi se da je jonska trgovačka flota zapravo bila trgovačka flota Kefalonije. Upola manji broj brodova, 120 brodova, navodi Vilijams 1816. godine, moguće je da on nije računao brodove ispod 50 tona. H. W. Williams, *nav. delo*, 191.

⁵¹⁶ U kasnijem periodu nakon kraja venecijanske uprave ali i Napoleonovih ratova, njihova flota će biti jedna od najprisutnijih ne samo na Crnom moru, već i na Dunavu gde će koristiti kapitulacije koje su imali trgovci Velike Britanije. To je kasnije dovelo i do migracije velikog broja stanovnika Kefalonije u Vlašku i Moldaviju gde su uspešno razvijali svoje trgovačke aktivnosti. P. Kapetanakis, *nav. delo*, 296–297. H. Dajč, *nav. delo*, 36–43.

⁵¹⁷ Na osnovu velikih baza podataka o trgovačkim plovidbama to se može lako zaključiti. Najvažniji izvori za to su: Sound Toll Registers, projekat Danskog Nacionalnog Arhiva i Odysseus - Maritime

Oni trgovci sa Kefalonije koji su postali značajniji imali su visoke borodove *nave alte*⁵¹⁸, svoj uspeh su temeljili na tome što su deo svojih poslova prebacili u Italiju, pre svega u Livorno. Trgovina sa Rusijom preko Crnog mora razvila se tek u poslednjoj deceniji 18. veka, da bi dobila na značaju početkom 19. veka. U epohi nakon Bečkog kongresa najisplativije trgovačko odredište za pomorce sa Kefalonije postale su dunavske kneževine.⁵¹⁹ U trgovini sa Krimom najvažniji su bili pomorci sa Kefalonije i skoro u potpunosti su je kontrolisali.⁵²⁰

Kefalonija je postala ostrvo sa najbrojnijom trgovačkom flotom u arhipelagu najpre zahvaljujući tome što je bila: najnaseljenije ostrvo sa populacijom od skoro 60.000-

History Database, zajednički projekat Ministarstva za razvoj Grčke i Evropske Unije. Kao i baza "1784-1796. Johansen database" Univerziteta u Groningenu. Poslednje dve baza su veoma važne za ovaj period jer ga hronološki pokrivaju nakon 1784. godine.

⁵¹⁸ Najčešći brodovi u upotrebi za trgovinu bili su: polake, ksebeci i bracere (*bratsera*). Prva dva tipa su bila prisutna u celom Mediteranu i zbog brzine i manevarskih sposobnosti gusari i pirati su ih takođe često koristili. Polaka *polacre* je bio jedrenjak sa tri jarbola, koji je pored poprečnih jedara na prva dva imao i kosa latinska jedra koja su mu davala na brzini i okretljivosti. U nekim slučajevima kada su trgovci prelazili veća rastojanja, npr. od Patrasa do Livorna, latinska jedra su bila neophodna da bi brod mogao da bude dovoljno brz. Kapetani bi ih otvarali skorz do vrha pramca čime su dobijali jedra nalik današnjem špinakeru. Na taj način su britanski konzuli mogli da procene kada bi trgovci i krijumčari sa Hidre, Specesa i drugih mesta plovili u udaljene luke. Ksebek *xebec* ili *chebeck* je bio manji jedrenjak koji je takođe imao 3 jarbola. To je bio najomiljeniji brod berberskim korsarima ali i drugim morskim razbojnicima sve do poznog 19. veka. Imao je vrlo visoku krmu i mogao je veliki tovar da ponese do čak 400 ljudi. Nekada su bili opremljeni i sa preko 30 topova, dok je najčešće imao oko 24. Poslednji tip broda, *bratsera*, je bio i najpopularniji među grčkim trgovcima. To je bio manji jedrenjak uglavnom namenjen plovidbi unutar arhipelaga, sa dva jarbola i mogao je da ponese veliki tovar. Njačešći ratni brodovi koji su bili uključeni u borbe na Mediteranu bili su linijski brod i fregata. Linijski brod – tip bojnog broda u upotrebi od XVII do polovine XIX veka. Ime je dobio po mornaričkoj taktici u kojoj su brodovi flote bili poređani u liniju (linijska taktika). Ovi brodovi uglavnom su bili velike nosivosti, sa dve, tri ili četiri palube, i mogli su raspolagati i sa preko stotinu topova. Fregata – u 18. veku ovaj termin je označavao brod sa tri jarbola, po dužini jednak linijskom brodu, ali brži i lakše naoružan. Fregata se obično koristila u patroliranju i pratnji. Po definiciji Britanskog admiralteta, to su brodovi od najmanje 28 topova koji su svi bili smešteni na jednoj (gornjoj) palubi, dok su topovi na linijskim brodovima bili raspoređeni na dve ili više palube. Vidi: The Oxford Companion to Ships and the Sea, edited by I:C:B.Dear and Peter Kemp, Oxford University Press 2006, 434-435,637. i Robert Jackson, Liners, Tankers and Merchants Ships, Grange Books 2007, 114.

⁵¹⁹ Dajč Haris, Uticaj Helenizma u Jugoistočnoj Evropi 18. i 19. veka, neobjavljeni master rad, Filozofski fakultet, Beograd, 2008, 36-43.

⁵²⁰ Na osnovu brotanske konzulrane evidencije u peridou 1778-1797 može se zaključiti da je Livorno do kraja vlasti Venecije nad ostrvima bio najčešće odredište trgovaca koji su isplivljavali sa Zakintos.

U periodu kada su se Jonska ostrva nalazila pod protektoratom Velike Britanije, uvoz crnomorske pšenice za potrebe Velike Britanije na Mediteranu je bio od neprocenjivog značaja. Tu trgovinu su skoro isključivo kontrolisali trgovci sa Jonskih ostrva. P. Kapetanakis, *The benefis of the imperial borders: comercial orientation and shipping business structures in a British semi-colony of the ninetenth century (1815-1864)*, in *Greeks in the 19th Century Romania*, Bucharest 2009, 24-25.

75.000 na kraju 18. veka⁵²¹. Osim toga imala je veliki i zaštićeni zaliv, jednu od najboljih prirodnih luka na Jonskom moru, u kojem se nalazio i najveći lučki grad i ostrvska prestonica Argostoli⁵²². Luku poput Argostolija nisu imali ni Zakintos, ni Krf. Luka Zakintosa nije pružala potpunu zaštitu od vetrova kao Argostoli. Luka Krfa je bila dobro zaštićena ali i tesna za veći broj trgovačkih brodova, u zalivu Guvija na Krfu postojao Arsenal koji Venecija nikad nije u punom obimu razvila. Krf je imao lošiji položaj za trgovinu u odnosu na Kefaloniju i Zakintos koji su bolje bili povezani sa najznačajnijim trgovačkim rutama Mediterana. Ukidanje navisima doprinelo je daljem razvoju trgovine, pa je u poslednjim godinama 18. veka na Kefaloniji obnovljeno malo brodogradilište. Dodatno značajna za razvoj flote bila je društvena struktura na Kefaloniji. Ovo ostrvo imalo je veći broj grčkog stanovništva nego Zakintos i Krf. Česti okršaji ostrvljana, naročito sukobi među najmoćnijim porodicama nobila, primoravali su ljude da se otisnu na more kako bi što manje zavisli od nestalnih saveza i mogućih sukoba koji su ih čekali na ostrvu. Narudžbine za poslove išle su preko Zakintosa ili direktno iz Venecije.⁵²³

Stanovnici Itake bili su takođe veoma dobri pomorci i posle Kefalonije imali su najveću trgovačku flotu. Ona je postala značajna u poslednjim godinama 18. veka i još više u prvim decenijama 19. veka. U delokrug Itake spadala su i ostrva Kalamos, Kastos i Atokos koja su u toku poslednje decenije 18. veka bila važna baza za gusare i za krijumčare.⁵²⁴

⁵²¹ Prvu cifru od oko 60.000 navodi Gijom, dok francuski konzul Sover ističe da je Kefalonija imala u toku poslednjih godina francuske uprave između 65-70.000 stanovnika. Britanski izvori iz 1807. navode broj stanovnika od 75.000. TNA, PRO FO 42/10 William Meyer to Geroge Canning, Prinicpal Secretary of State for Foreign Affairs, Kew Surrey 23rd November 1807. Some Political and Military Details of the Island of Corfu and neighbouring Islands.

⁵²² Rod Heikell, *Greek Water Pilot*, Imray Laurie Norie & Wilson Cambridgeshire, 2004, 88-89.

⁵²³ Na osnovu Soverovih memoara saznaje se da je u pitanju 1788. međutim, navisimo je suspendovan 1790. na period od 5 godina, da bi to bilo ponovljeno za narednih 5 godina 1795. godine. A.G. Saint-Sauveur, *nav. delo II*, 56.

⁵²⁴ Sva tri ostrva uprkos tome što su površinski mala, imaju zalive koje obezbeđuju sigurno sidrište. Atokos je najbliži Itaci i pružao je dva zaštićena zaliva ali i slatku vodu. *Porto Leone* na Kalamosu je bio najbolje zaštićen zaliv na ostrvu, pored njega postojalo je još nekoliko dobrih uvala. Kastos je ostrvo južno od Kalamosa i na južnoj strani ima dva veoma dobro zaštićena zaliva sa izvorom vode. U gusarskoj, a zatim piratskoj epopeji *Lambros Cazzioni* ova ostrva su bila veoma važna za operaciju u ovim vodama. TNA, PRO FO 42/2 consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 14th November 1796.

Od kraja 18. veka, pa sve do druge polovine 19. veka Kefalonija i Itaka činila su centar Jonske trgovačke mornarice. Nakon prvih godina britanskog protektorata i u godinama neposredno pred početak Grčke revolucije kombinovane flote ova dva ostrva imale su skoro 120 velikih trgovačkih brodova ukupne težine od oko 130.000 bruto tona. Itaka i Kefalonija posedovale su 80-85% celokupne trgovačke flote Jonskih ostrva.⁵²⁵

Uprkos tome što su trgovci sa Kefalonije bili među najsmelijim i što su imali najveću flotu, Zakintos je ostao najvažnija trgovačka luka, barem što se tiče broja brodova koji su tu pristajali. Prednost ovog ostrva u odnosu na ostala bio je njegov položaj. Zakintos je bio najbliži najvažnijim putevima ka Smirni, Carigradu, Aleksandriji i gradovima istočnog Mediterana.⁵²⁶ Osim toga, na Zakintosu je postojala veoma značajna engleska trgovačka kolonija i zahvaljujući izvozu suvog grožđa bio je veoma dobro povezan sa najvećim lukama Severne i Zapadne Evrope. Luka Zakintosa bila je značajna kao izvozna luka za suvo grožđe i najvažnije baza Levantske kompanije u ovom delu Mediterana. Samim tim bila je i sedište britanskih konzula. Među njima, pojedine porodice, poput Sargenta i Forestija, su iz generacije u generaciju u toku 18. i 19. veka nasleđivali ovaj položaj.⁵²⁷

Najvažniji uvozni proizvod na Jonskim ostrvima bila je pšenica sa Peloponeza i uvozila se iz Epira ali i Rusije preko luka na severu Crnog mora. Uvoz žita preko Crnog mora nije se smanjio, ni kada su jonski trgovci severnu obalu Crnog mora zamenili zapadnom obalom i dunavskim kneževinama u toku prve polovine 19. veka. Drugi značajni proizvodi koji su se uvozili na Jonska ostrva bili su ječam, kukuruz, pirinač, raž, ovas, laneno seme, pamuk, životinjska mast i kavijar koji je postao veoma popularan na arhipelagu u vreme posta. Jonska ostrva su izvozila svoje najvažnije

⁵²⁵ Za praćenje razvoja trgovačke mornarice Jonskih ostrva veoma su važni podaci koje su sačuvani preko službenih novina *Gazzetta Degli Stati Uniti Delle Isole Ionie* koji su izlazili nakon prve godine uspostavljanja britanskog protektorata 1815. Na osnovu tih statističkih podataka napravljena je baza *Odysseus - Ionian Maritime History Database*, koja je nastala kao zajednički projekat Evropske unije i Ministarstva za razvoj Republike Grčke. Online dostupna: www.marehist.gr

⁵²⁶ Kitera je bila bliža ali je bilo više razloga zbog kojih je Zakintos predstavljao daleko bolje mesto za pristanište: bolja luka sa dubljim gazom koja je mogla primiti i brodove velike tonaže, bogato ostrvo na kojem je mogla da se obavi nabavka najvažnijih brodskih potrepština, sa razvijenom privredom ostrva tako da je svaka trgovačka lađa mogla da ostvari određeni profit, a bila je i bolja zaštita od pirata.

⁵²⁷ Fond Foreign Office 42, 78 i 348.

proizvode: suvo grožđe, vino i ulje. Osim uvoza i izvoza Jonska ostrva su bila i stanica preko koje se obavljao uvoz kolonijalne robe (kakao i šećer) na istočni Mediteran⁵²⁸.

U periodu nakon Kučukkanardžija, najvažnija luka na zapadu za trgovce sa Jonskih ostrva, bio je Livorno. Između ostalih stvari, na razvoj trgovine pozitivno je uticao status slobodnog grada koji je Livorno imao. Ova luka je takođe bila značajna za britansku trgovinu, najvažniju za Jonska ostrva⁵²⁹. U drugoj polovini 18. veka Livorno je imao jednu od najbolje opremljenih luka za tranzitni saobraćaj i za skladištenje različite robe. Osim mediteranske robe, preko Livorna se na Apeninsko poluostrvo uvozila i roba sa Atlantika. Upravo je zbog toga Livorno bio veoma važan za britanske trgovačke interese. Naime, preko njega britanski trgovci su izvozili veliki deo kolonijalne robe kao što su šećer, kafa, duvan i usoljena riba. Nije začuđujuće što se u poslednjim decenijama 18. veka Livorno naziva *Italijansk Marsej* jer je po obimu trgovine mogao da se poredi sa drugim velikim lukama zapadnog Mediterana. U periodu neposredno pre francuskog zauzimanja grada, 1796. godine, najvažniji proizvodi kojim se trguje bili su pamuk i žitarice.⁵³⁰ Jonski trgovci su dobro iskoristili Napoleonove ratove za razvijanje svojih poslovnih mreža ali važan preduslov za razvoj trgovine bile su niže carinske stope. Do toga je došlo tek nakon 1747. kada je trgovačkim sporazumom između Velikog vojvodstva Toskane i Turske, uspostavljena

⁵²⁸ Jonski trgovci su u toku prve polovine 19. veka uvozili žito i sa severnih i sa zapadnih obala Crnog mora ali su izuzetne mogućnosti koje su imali trgujući na Dunavu pod britanskom zastavom uticale na to da se veliki broj trgovaca sa Jonskih ostrva preusmerio na dunavske kneževine. U toku 19. veka ta trgovina će usloviti veliki grčku emigraciju u najvažnije trgovačke gradove na Dunavu. P. Kapetanakis, *nav. delo*, 15-24.

⁵²⁹ Grčki trgovci sa Jonskih ostrva ali i Egejskog arhipelaga su bili u toku Napoleonovih ratova često i saveznici i protivnici Velike Britanije, u zavisnosti od sopstvenih interesa. Međutim, i pored krijumčarenja u korist Francuza u čemu su stanovnici sa Hidre i Specesa bili veoma vični, grčki trgovci su bili najznačajniji britanski snabdevači za crnomorsku pšenicu. A.C. Wood, *A History of the Levant Company*, London 1964, 180-181.

U radu M.C. Englas, *Merchants, Interlopers, Seamen and Corsairs: The "Flemish" Community in Livorno and Genoa*, Hilversum 1997, 21-46. autor objašnjava značaj Livorna za britanske trgovce u plasiranju kontinentalne atlantske robe na tržište Mediterana.

⁵³⁰ Livorno je status slobodne luke dobio zahvaljujući Habzburzima koji su uvideli trgovački značaj Toskanskog grada. Za vreme Marije Terezije su se izgradili novi karantini i značajni magacini u kojima bi različita roba mogla da se čuva i do godinu dana. Katerina Galani, *The Napoleonic Wars and the disruption of the Mediterranean shipping and trade: British, Greek and American merchants in Livorno*, The Historical Review VII (2010), 185. i Pia Pedani Maria, *Consoli veneziani nei porti del Mediterraneo in età moderna*, u: *Mediterraneo in armi* (secc. XV-XVIII), uredila Rossella Cancila, Palermo, 2007, 175-205.

carina od svega tri procenta na svu robu koja je bila predmet trgovine između Toskanskog vojvodstva i Turske. Slični sporazumi između Turske i drugih evropskih država su obeležili privrednu razmenu 18. veka.⁵³¹

Zahvaljujući evidenciji o prolasku brodova kroz jedan od dva karantina Livorna, može se prilično precizno zaključiti koliki je bio obim trgovine koji su grčki trgovci imali sa ovom lukom, ipak neophodno je biti veoma pažljiv u proceni koliko je među njima bilo Grka sa Jonskih ostrva, a koliko Grka iz luka i mesta koja nisu pripadala ovom arhipelagu.⁵³²

Najveća opasnost za trgovinu u Livornu bila je njegoa blizina Francuskoj, pa je kao posledica Napoleonovih kampanja u Italiji Livorno više puta bio okupiran od strane Francuza.⁵³³ Upravo te okupacije uticale su na porast značaja bezbednijih luka na jugu, među kojima je Mesina bila najvažnija. Nakon zauzimanja Malte, Velikoj Britaniji je La Valeta postala jedna od najvažnijih luka, dok su grčki trgovci do povratka Francuza na Jonska ostrva (1807), na zapadu najviše trgovali preko Mesine. Na osnovu konzularne mreže Jonske republike na Siciliji, u periodu posle 1800. može se videti koliki je značaj ovog ostrva za jonske trgovce i kako su Mesina ali i druge luke zamenile Livorno.⁵³⁴

Luke na Siciliji nisu imale infrastrukturu za duga skladištenja kao Livorno ali su bile važne kao tranzitna stanica za Jonske trgovce koji su trgovali sa zapadnim mediteranskim lukama kao, što su Barselona, Taragon, Marselj i Tunis. Iz tih luka bi često izvozili kolonijalnu robu i konoplju na Siciliju, dok su sa Sicilije na Zakintos uvozili sardine, bakalar i šećer. U druge luke na Levantu, osim šećera, uvozili su se i limun i soda. Na Siciliju su uvozili različitu robu: suvo grožđe, katran, ječam, kukuruz i grožđe (sa Jonskih ostrva), sundere, ječam i žirove (sa Egejskih ostrva i Kipra) i žito iz

⁵³¹ Katerina Galani, *nav. delo*, 187.

⁵³² Livorno je imao dva važna lazareta u to vreme: *San Rocco* za sve brodove koji su posedovali sve sanitarne dozvole i dolazili iz luka koje su se smatrale manje izloženim različitim epidemijama. Dok je *San Leopoldo* primao u one brodove koji nisu imali besprekoran sanitarni list. Pored toga imao je i treći lazareto kojeg su savremenici krajem 18. veka nazivali novim. J. Howard, *nav. delo*, 7.

⁵³³ Katerina Galani, *nav. delo*, 188.

⁵³⁴ Gerassimos Pagratis, *The Consulates of the Septinsular Republic (1800-1807) in Sicily*, u: *Second Mediterranean Maritime History Network Conference*, Malta 2006, 1–7. i Polledri Paolo, *Industrial Activities in Eighteenth-Century Venice*, *Journal of Architectural Education* 41, no. 3 (1984), 15–19.

crnomorskog basena. I pored veoma razvijene trgovačke mreže koju su jonski trgovci imali na Siciliji u periodu do 1807. izvoz pšenice iz Crnog mora bio je najvažniji u trgovačkim aktivnostima jonskih trgovaca.⁵³⁵

Najznačajnija prednost koju jonski arhipelag ima u odnosu na druga ostrva i gradove na kontinentu dolazi iz političkih promena koje su usledile nakon Ušakovog osvajanja Krfa u martu 1799. i stvaranja Republike sedam ujedinjenih ostrva kao rezultat rusko-turskog osvajanja i zajedničkih planova 1798-1799.⁵³⁶ Status koji je Jonska Republika dobila 1800. godine obezbeđivao joj je povlašćeni trgovački položaj, nalik Dubrovniku. Na osnovu rusko-turske konvencije od 21. marta 1800. trgovci su mogli da očekuju zaštitu od gusara koju im je garantovala Porta, dok su imali prava da otvore svoje konzulate u svim značajnijim gradovima sa kojima su Jonska ostrva imala razvijene trgovačke veze.⁵³⁷

Trgovačka flota Jonskih ostrva je od početka 19. veka, osim povlašćenog položaja u trgovini sa crnomorskim lukama, uživala i potpunu zaštitu Turske i Rusije. Trgovci sa Jonskih ostrva nisu imali konkurenciju u tom trenutku, čega su i oni sami bili svesni. Vrlo brzo nakon proglašenja Jonske Republike u prvim godinama 19. veka trgovci sa arhipelaga su konzularnim predstavništvima pokrili veliki deo Mediterana. Naime, osim specijalnih izaslanika u Carigradu, Sankt Petersburgu i Parizu, generalni konzulati su se nalazili u 28 mediteranskih gradova: Malaga, Kaljari, Malta, Mesina, Palermo, Đenova, Livorno, Gaeta, Napulj, Otranto, Leće, Barleta, Venecija, Trst, Dubrovnik, Arta, Misolongi, Patras, Koron, Hanja, Atina, Tinos, Hios, Solun, Aleksandrija, Kipar, Alep, Dardaneli, Odesa, Herson, Tangarok.⁵³⁸

Flota Jonske Republike je početkom 19. veka imala preko 440 brodova svih veličina od malih jedrenjaka do polaka i velikih trgovačkih brodova, kapaciteta 57.000 bruto tona, prosečnog kapaciteta po brodu 132 tone. I pored velikog značaja Livorna, luka na

⁵³⁵ G. Pagratis, *nav. delo*, 6.

⁵³⁶ U domaćoj historiografiji poznata po skraćenom nazivu "Jonska Republika". Petar Milosavljević, *nav. delo*, 145–165.

⁵³⁷ Isto, 103.

⁵³⁸ U nabrojanim gradovima su bili generalni konzulati ili konzulati, međutim generalni konzuli su mogli da postavljaju vicekonzule. Oni su predstavljali emporijume i svedoče od raširenosti trgovačke mreže Jonskih trgovaca. Samo je na Siciliji, osim generalnog konzula u Palermu, bilo čak 8 konzula i vicekonzula podređenih njemu. G. Pagratis, *nav. delo*, 3.

zapadnom Mediteranu i trgovine na Jadranskom moru, promet robe se u najvećem obimu odvijao u najbližem okruženju: Lepantski zaliv, Peloponez, Epir, kao i u lukama Crnog mora i Carigradu. Preko 60% jonskih brodova trgovalo je na pomenutoj relaciji. Oko 26% jonskih trgovačkih brodova trgovalo je sa lukama na zapadnom Mediteranu i Jadranu, dok je malo manje od 15% trgovalo sa lukama u Egejskom moru i Levantu.⁵³⁹

Trgovačke veze koje su ostrvljani uspostavili sa Rusijom nakon 1774. bile su značajne za ekspanziju trgovačke razmene sa Rusijom od početka 19. veka. Na razvoj trgovine pozitivno je uticala i industrijska revolucija koja je već počela u Velikoj Britaniji, demografske promene i vojne operacije na Mediteranu čije je trupe bilo neophodno snabdeti hranom. Žitarice iz Rusije su postale veoma značajne, kao što su u periodu nakon druge decenije 19. veka Dunavske kneževine postale najvažniji snabdevač žitaricama za potrebe Velike Britanije na Mediteranu. Mir u Bukureštu 1812. potvrdio je slobodnu plovidbu Dunavom za sve trgovačke brodove pod zastavom Rusije i Turske. Trgovci sa Jonskih ostrva iskoristili su bolje od bilo koga drugog ove mogućnosti i prilikom trgovine Dunavom koristili su u zavisnosti od potrebe zastave obe ove države. Nakon formiranja nove Jonske Republike pod britanskim protektoratom kao rezultat Drugog Pariskog mirovnog sporazuma, zastave Republike i Velike Britanije potisnule su obeležja Rusije i Turske⁵⁴⁰.

Osim neophodnih spoljnih uslova koji su bili povoljni za trgovce sa ovih ostrva u prvim decenijama 19. veka, na razvoj trgovine je uticala uključenost malih i srednjih trgovaca sa Kefalonije i Itake. Naime vrlo retko se dešavalo da jedna porodica poseduje više od jednog broda. Za precizan uvid u vlasničku strukturu brodova najvažniji sačuvani izvori su arhive notara koji su bili specijalizovani za trgovačke ugovore.

Arhiva notara sa Kefalonije, Solomosa Gerasimosa, pruža neprocenjive podatke o vlasnicima brodova, kapetanima i trgovačkim partnerima. Najveća opasnost sa kojom su se susretali trgovci jeste nemogućnost osiguravanja broda, tovara i obezbeđivanja od iznenadnih nesreća. Upravo iz tih razloga odgovornost su delili među više partnera. Brod, kao najvažnije sredstvo za trgovinu, delilo se na vlasničke udele koji su pripadali

⁵³⁹ G. Pagratis, *nav. delo*, 5.

⁵⁴⁰ P. Kapetanakis, *nav. delo*, 3, 14; i Paul Cernovodeanu, *British Economic Interests in the Lower Danube and the Balkan Shore of the Black Sea between 1803 and 1829*, *Journal of European Economic History* 5 (1976), 105–120; G. Harlaftis, *A History of Greek-owned Shipping* 114–119.

partnerima u zavisnosti od visine njihovih ulaganja. Najčešće se delio na dva, tri ili četiri dela u zavisnosti od broja partnera. Jedan od partnera bio je i kapetan koji je dobijao najveći deo profita.⁵⁴¹

Svaki partner je imao pravo da proda svoj udeo posle završenog putovanja, odnosno posla, jedini preduslov je bio da prvo ponudi svoj deo partnerima sa kojima je radio. U slučaju, da oni nisu mogli da otkupe dati deo, vlasnik je mogao na slobodnom tržištu da proda svoj udeo. Najčešće su ova partnerstva bila ograničena na nekoliko ili svega jedno putovanje u periodu do dve godine. Ukoliko je posao bio uspešan, novi ugovori između postojećih partnera su se sklapali. Jedan od razloga trgovačkog uspeha objašnjava se time što su trgovci redovno plaćali za robu kojom su trgovali i to ili po preuzimanju robe, ili još češće, unapred.⁵⁴²

Najznačajnije istraživanje u vezi sa vlasničkom strukturom i razvojem trgovine na Jonskim ostrvima prema Crnom moru i Dunavu obavio je Panajotis Kapetanakis koji je koristio postojeće baze i arhivu notara sa Kefalonije. Na osnovu tih podataka, on kao najvažnije navodi sledeće karakteristike trgovine: 1. Preduzeća su uglavnom bila porodična, kapetan je u isto vreme bio ili jedan od vlasnika ili partner sa najvećim udelom u poslu; 2. Retko se dešavalo da jedna porodica poseduje više od jednog broda ali se dešavalo da ista porodica ima vlasničkog udela u više brodova; 3. Porodične firme su posedovale brod kao sredstvo za razvijanje svojih komercijalnih poslova, zato im je bilo značajno da podele odgovornost. Tek u periodu od treće decenije 19. veka na Jonskim ostrvima, odnosno od druge decenije u Londonu i Velikoj Britaniji razvila se nova grupa ljudi koji su bili prvenstveno brodovlasnici, a kojima je trgovina bila manje važna poslovna delatnost; 4. Ovakava podela odgovornosti i dominantnost manjih porodičnih preduzeća bila je rezultat toga što je obim poslova bio manji u odnosu na

⁵⁴¹ I pored toga što je kapetan broda i jedan od vlasnika uzimao veći deo profita, ostali suvlasnici su imali pravo da budu na brodu prilikom putovanja ili da pošalju svoje delagete radi kontrole poslovanja. U slučaju poslovnih gubitaka odgovornost se delila između svih partnera kao što bi prethodno bilo utvrđeno ugovorom kod notara. Vidi: Athanasios Gekas, *The Commercial Bourgeoisie of the Ionian Islands under British rule, 1815-1864. Class Formation in a semi-colonial society*. PhD thesis, Essex Univeristy 2006, 52-65.

⁵⁴² J. Davy, *nav. delo*, 57–94. P. Kapetanakis, *nav. delo*, 24.

period nakon 1815. Karakteristično je što je ista osoba bila i suvlasnik broda i kapetan i trgovac. Po tome se Jonska ostrva nisu razlikovala od drugih delova Mediterana.⁵⁴³

Pored odnosa među najznačajnijim trgovačkim nacijama na Mediteranu, na trgovinu na Jonskim ostrvima, uticali su i piraterija i gusarstvo, koji su cvetali u ovim vodama u 18. i 19. veku⁵⁴⁴. Za vreme rata u poslednjim decenijama 18. i prvim godinama 19. veka zaraćene strane su angažovale svakog koga su mogli za gusarske aktivnosti da bi ometale neprijateljsku trgovinu. Precizni konzularni izvori sa Jonskih ostrva pružaju nam uvid u etničko bogatstvo piratskih i gusarskih družina. Tu su se sretali stanovnici onih delova Mediterana iz kojih su dolazili i trgovci, bili oni hrišćani ili muslimani, Francuzi, Holandani, Italijani, Grci, Albanci, Sloveni, Turci, Korizikanci, Afrikanci. U periodu cvetanja gusarstva i piraterije u poslednjoj deceniji 18. veka granice među njima su se brisale, pa su tako gusarske posade mogle preko noći da odluče da postanu piratske⁵⁴⁵

Neophodno je period od Kučukkajnardžijskog mira do Bečkog kongresa podeliti na dve epohe pre i posle početka rata Velike Britanije i Francuske 1793. Do tog perioda najveći izazov za trgovinu predstavljali su gusari iz severne Afrike, poznatiji kao

⁵⁴³ Tek nakon početka Industrijske revolucije počela je da se razvija nova profesija koju su činili ljudi, odnosno porodice koje su bile usmerene samo na brodovlasništvo. Do tada su u najvećem broju slučajeva trgovci bili i vlasnici brodova. Vidi: Ralph Davis, *The Rise of the English Shipping Industry in the Seventeenth and Eighteenth Century*, London, 1964, 89.

⁵⁴⁴ Neophodno je objasniti razlike između pojmova koji se često mešaju, a koji su veoma važni u pravljenju razlike između razbojnika i onih koji pod zaštitom i ovlašćenjem određene države pljačkaju brodove država sa kojima je njihov zaštitnik u ratu. Gusari, korsari ili privatiri su pojmovi koji se odnose na privatni brod koji su ugrožavali trgovinu nacije sa kojom je država koja ih je unajmljivala bila u ratu. Oni su morali da imaju pismenu od strane države za koju su radili jer bi zahvaljujući tome mogli da izbegnu sudbinu pirata prilikom hvatanja, već bi bili tretirani kao vojni zarobljenici. Korsari su najčešći naziv koji se koristi za private, odnosno gusare na Mediteranu. Pariskom deklaracijom koja je potvrđena u Hagu 1907. privatirstvo se osuđuje kao način borbe. Piraterijom se smatra čin uzimanja broda na moru od njegovog zakonskog vlasnika. Pirati se razlikuju od privatira, gusara, korsara po tome što oni ne rade u službi određene države, već isključivo za sebe i pritom napadaju brodove po svom izboru, bez obaziranja na pravila ratovanja. Vidi: *The Oxford Companion to Ships and the Sea*, priredili I.C. B. Dear and Peter Kemp, Oxford, 2006, 138, 429–430, 442–443.

⁵⁴⁵ Foresti u svojim iscrpnim izveštajima navodi nekoliko primera, do takvog prelaska je dolazilo najviše među francuskim i turskim privatirima. Posada na francuskom privatirskom brodu se pobunila i pobila deo oficira koji nije hteo da se pridruži zaverenicima i kapetana nakon čega su se proglasili piratskim brodom i ukotvili negde na obalama Manija na Peloponezu. TNA, PRO, FO 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 14th November 1796.

berberski gusari ili korsari.⁵⁴⁶ Nakon 1793. njih su počeli da potiskuju francuski privatiri. Berberske gusare savremenici su smatrali najspobnijim pomoracima, čiju veštinu nisu potcenjivale ni najveće pomorske sile tog vremena.⁵⁴⁷ Koliku su opasnost oni predstavljali u poslednjim decenijama 18. veka najbolje potvrđuje poslednja uspešna velika pomorska ekspedicija koju je Venecija pre svoje propasti sproveda. Naime, venecijanski admiral Andelo Emo je u toku osamdesetih i devedesetih godina 18. veka veliki deo svoje slave stekao uspešnim suzbijanjem berberskih gusara.⁵⁴⁸ Iz britanskih konzularnih izveštaja može se jasno videti kolika je flota bila potrebna Veneciji da bi se odbranila od gusarskih napada. Morski razbojници su se toliko osmelili da su više puta ugrozili trgovinu Preveze, najznačajnije trgovačke luke Venecije na kontinetu. Emova kampanja protiv berberskih gusara je obezbedila mir u vodama oko Jonskih ostrva tek avgusta 1790. i to nakon što je dobio na raspolaganje čak 14 velikih brodova (galeona i fregata), uz još desetak manjih⁵⁴⁹. Svoju zahvalnost Emu su uputili predstavnici svih trgovačkih nacija na Mediteranu, od Francuske i Napulja do Rusije, Holandije i Velike Britanije. Zahvaljujući njegovoj upornoj borbi, trgovački putevi su bili bezbedniji i trgovina je mogla da se razvija. O značaju i uspešnosti potiskivanja piraterije i gusarstva

⁵⁴⁶ Berberska (varvarska) obala je termin koji su od 16. do 19. veka koristili Evropljani za zapadne obale severne Afrike, to su današnje primorske oblasti Libije, Tunisa, Alžira i Maroka. Ime je izvedeno od Berbera, autohtonog stanovništva koje je naseljavalo te oblasti. Za gusarske aktivnosti u vodama Jonskog mora najznačajniji su bili gusari iz Tunisa. Deg ili dej je bila titula koju je dobijao oblasni gospodar Tunisa ili Alžira od otomanskog sultana. Upravo iz tog razloga što je titula dobijana iz Carigrada, oni su bili formalno zavisne begovine ali je deg koji je stolovao u Tunisu i Alžiru imao veliku slobodu. U građi na engleskom oni se nazivaju najčešće piratima ili korsarima. Korsar je daleko precizniji termin jer se on veoma često služio baš sa privatire koji su formalni bili u službi sultanovog činovnika (dega). U francuskoj građi berberski gusari se nazivaju korsarima *corsaire*, tim nazivom su označavali i Francuze koji su uz dozvolu Francuske pljačkali brodove neprijatelja Francuske. Italijanski izvori su berberske gusare takođe nazivali korsarima *corsaro*, koristili su reč kojom su mogli da se označe i pirati i gusari. Vidi detaljnije: Čarls Elms, *Knjiga o piratima*, Beograd, 2009, 15–41.

⁵⁴⁷ U britanskim izveštajima se navodi da jedan berberski brod iz Tunisa zarobio ceo konvoj od tri trgovačka broda i da je sa istim uspeo da se spase potere i dođe do Peloponeza. Nakon što su se rešili plena gusari sa pomenutog broda su imali susret na pučini sa britanskim brigom. Tunižanski gusari su pozvali engleskog kapetana na palubu svog broda da bi ga išibali i tek nakon toga pustili da se vrati na svoj brod. TNA, PRO, FO ,42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 14th June 1794.

⁵⁴⁸ *Angelo Emo* (1731–1792). Poslednji veliki venecijanski admiral. Proslavio se svojim suzbijanjem berberskih korsara, naročito opsadom Tunisa 1785. I pored toga što nije uspeo da zauzme jednu od najvažnijih baza berberskih korsara svojim kampanjama je uspeo da ograniči njihove aktivnosti. Njegov pokušaj da modernizuje venecijansku flotu po uzoru na britansku nije uspeo usled njegove iznenadne smrti na Malti. W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, 237.

⁵⁴⁹ TNA, PRO, FO 42/1, Consul Spiridon Foresti to Duke of Leeds, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 10th August 1790.

iz voda oko Jonskih ostrva govori i podatak da su mu građani Zakintosa poklonili pozlaćeni mač kao izraz zahvalnosti, dok je na Krfu dobio ploču na zidinama tvrđave, što je bila velika čast koja je pre toga pripala samo Šulenbergu i Morosiniju. I pored njegove smrti na Malti, mir između Venecije i berberskih gusara, postignut je maja 1792. Admiral Emo, bio je poslednji veliki admiral Venecije. Bio je svestan značaja arsenala u Guviji i tvrđave na Krfu kao jednog od najvažnijih poseda Republike. Prerana smrt ga je omela u planiranim reformama da venecijansku mornaricu modernizuje prema modelu britanske flote.⁵⁵⁰

Najsigurniji način na koji su se trgovci mogli zaštititi od berberskih napada, ukoliko nisu plovili pod zaštitom naoružane flotile, bilo je posedovanje *Mediterranean Passes* ili *libera practica*. To je bila potvrda o slobodnoj plovidbi koju su kapetani na trgovačkim brodovima imali zahvaljujući dogovoru države pod čijom zastavom su plovili i Turske. Brod koji je imao važeću potvrdu nije smeo da bude napadnut ili opljačkan od strane berberskih korsara. Jedna od najvećih briga konzula na Jonskim ostrvima bila je da trgovački brodovi imaju potrebne potvrde. Njihov značaj je bio veliki što potvrđuje pojavljivanje falsifikata na tržištu.⁵⁵¹

Jedan od gusarskih incidenata koji se pretvorio u međunarodni spor i koji je u jednom trenutku mogao da izazove otvoreno neprijateljstvo između Rusije i Francuske je slučaj ruskog gusara Lambrosa Kaconisa, koji se uzdigao do čina pukovnika u ruskoj vojsci. Njegov način ratovanja i sakupljanja posade više su odgovarali piratskoj nego vojničkoj tradiciji. On je, takođe, jedan od najboljih primera Grka čija je profesionalna karijera vezana za ratove, pljačku i trgovinu na Mediteranu nakon ulaska Rusije na Mediteran posle ekspedicije admirala Orlova 1770. godine.⁵⁵²

Aktivnosti koje je sprovodio u vodama oko Jonskih ostrva, dovele su tamošnju trgovinu i samu Veneciju u veoma nezavistan položaj. Ruski general Tomara je bio prinuđen da generalnog providura na Krfu uverava da Lambros neće povređivati

⁵⁵⁰ TNA, PRO, FO 42/1, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 23rd May 1792. W. Miller, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, 237.

⁵⁵¹ TNA, PRO, FO 42/1, Consul Peter Sargent salje državnom sekretaru Most Honte Marquis of Carmarthen, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 26th February 1787.

⁵⁵² Francuski i britanski konzuli sa Jonskih ostrva su bili veoma zabrinuti njegovog aktivnošću, o čemu su redovno izveštavali svoje nadređene. Retko koja lokalna ličnost je dobilo toliko pažnje svojih savremenika.

neutralnost Venecije tokom Rusko-turskog rata, niti pljačkati trgovačke brodove u vodama Venecije. Lambros je i pored toga koristio kao svoje baze prvo Itaku, a zatim ostrvo Kalamos, odakle je pljačkao trgovačke brodove bez poštovanja neutralnih zastava.⁵⁵³

Lambros se koristio svojim vojnim činom kao maskom za napade koje su savremenici opisivali kao piratske. Njegov politički manifest je bio značajan, jer u isto vreme kada je pisan (maj 1792.) na osnovu vesti koje se stizale do britanskih konzula na Peloponezu i Jonskim ostrvima, kao i francuskog konzula Sovera može saznati kako je on svoje postupke pravdao i proglašavao junakom i mučenikom. Dok se na osnovu preciznih izveštaja koje konzuli dobijaju može zaključiti da su njegove aktivnosti pljačkanja brodova, stanovnika na kopnu, ucenjivanje gradova, napadi na trgovce neutralnih zemalja pre postupci piratskog kapetana, nego pukovnika ruske vojske.⁵⁵⁴

⁵⁵³ TNA, PRO, FO 42/1, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 23th December 1791.

⁵⁵⁴ TNA, PRO FO 42/1, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 10th June 1792. U periodu do 1799. i osvajanja Jonskih ostrva od strane združene rusko-turske flote, ovo je najznačajniji manifest lokalnog stanovnika koji je bio umešan u međunarodne odnose.

On se u manifestu poziva na svoj značaj za Rusiju, kao i na to da ga je Potempkin prvi zapazio i dao mu veliku odgovornost da bude komandant ruske flote na Egeju. Veoma jasno naglašava da je često morao da preduzima ekspedicije bez dovoljno sredstava i podrške i da je ravno čudu kako je uspevao pobeđivati neprijatelje toliko puta, a da je pritom bio bez novca. Sakupio je flotu od 18 brodova kojom je napadao turske brodove, što je indirektno dovelo do njihovog poraza u rusko-turskom ratu! Sebe smatra zaslužnim što se rad završio pobedom Rusije! Svoje uspehe vidi i uzrokom mržnje koju je navukao od strane drugih zavidnih komandanata, koji su mu postali veći neprijatelji od samih Turaka. Upravo je izostala pomoć ruskih komandanata, njemu nadređenih. Ime se ne navodi ali iz sadržaja upućuje na generala Tomaru, što je dovelo do propasti svoje flote na obalama Manija na Peloponezu. U nastavku manifesta je već otvoreno napadao Tomaru što mu nije pritekao u pomoć kada mu je pisao i što ga je ostavio na cedilu skupa sa njegovih 1.500 boraca.

Međutim, ključan momenat koji navodi kao kap koja je prelila čašu je nedobijanje "čak ni malog čeka" od strane Tomare koji je predao 12.000 talira komandantu Makriju, a da on čak ni deo tog novca nije dao Lambrosu. Lambrosu nije ništa drugo ostalo osim što se žalio carici Katarini II na to da njegovi nadređeni više misle na svoj džep, nego na rusku vojsku. Kao rezultat nestašice novca navodi gubitak želje Grka da nastave sa vojevanjem u službi Rusije. Sve je ovo dovelo do toga da je Grcima postalo jasno da slabo čemu imaju da se nadaju. I pored svih tih teških okolnosti Lambros je sebi stavio u zaslugu što je imao dovoljno veštine i sposobnosti da okupi novu vojsku. Ostavljajući iza sebe prazna obećanja i višegodišnje nade polagane u generala Tomaru koji ih je samo obmanjivao, a kome nije stalo da pomogne vojnicima Lambrosa. Lambros i njegovi ljudi su odlučili da se lično obračunaju sa neprijateljima bez komande sa viših instanci koji nisu služili ni za koji drugi posao osim što su obmanjivali Grke. On je nastavio da se bori pod ruskom zastavom a da pritom nikad nije oštetio ni jednu evropsku ili drugu neutralnu silu. Budući da je poznato da su u prethodnim ratovima zastave neutralnih sila gubile svoje brodove, u ovom

Lambros je veoma loše uticao na trgovinu i bezbednost plovnih puteva, jer je tokom leta 1792. neposredno posle Rusko-turskog rata, nastavio sa pljačkaškim aktivnostima. Pokušao je da opljačka stanovnike Misolongija, u čemu nije uspeo. Daleko uspešniji je bio u iznuđivanju drugih gradova na Peloponezu, Kalamate i Nafpliona, od kojih je dobijao novac kao zalog da im neće ometati trgovinu. Najznačajniji plen su bili trgovački brodovi sa Hidre i Specesa koji su bili važni u lancu snabdevanja Egejskog arhipelaga žitom sa Peloponeza.⁵⁵⁵ Najdrskiji potez bio je kada je za taoce uzeo nekoliko francuskih trgovaca. Usledili su i napadi na francuske brodove u samoj luci Nafplion ali i na pučini. Interesantno je da je, nakon što je prebacio svoju bazu na obalu Manija, počeo da ugrožava i stanovnike ove oblasti Peloponeza. Tek je velika turska ekspedicija, kojoj su se priključili francuski brodovi ali i Grci iz Manija i drugih delova Peloponeza porazila Lambrosa i njegovu vojsku. On je u panici tokom povlačenja zapalio manji deo brodova, dok je većina dospela u posed napadača. Jedan deo Lambrosovih saborca je poginuo, dok je 700-800, uglavnom Albanaca, uspelo da se probije i kopnenim putem nastavi put ka Epiru. Lambros se spasao i pobegao do Jonskih ostrva. Dana, 26. juna 1792. uplovio je u luku Zakintos na malom brodu sa istaknutom ruskom zastavom.⁵⁵⁶

Slučaj Lambrosa je važan jer, osim, što je ostavio značajan trag na savremenike i svojim akcijama ugrozio trgovinu i odnose među mediteranskim silama u vodama Turske i Venecije, pruža nam dobar uvid u velike razlike među samim Grcima bez obzira da li su

ratu Lambros navodi da to nije bio slučaj jer je on koji vrlo često izlazio u susret trgovačkim brodovima neutralnih zemalja u svemu što je njima potrebno. Manifeste je potpisao

Lambros Cazzoni i njegova vojska (maj 1792.).

⁵⁵⁵ Hidra i Speces su dva ostrva sa najvećim trgovačkim flotama u Egejskom moru. Ostrvljani sa ovih ostrva su bili smatrani jednim od najsposobnijih trgovaca Mediterana u drugoj polovini 18. i prvoj početkom 19. veka. Najveći procvat su imali kada su uspešnim krijumčarenjem za Napoleona stekli veliko bogatstvo. Trgovačke flote ova dva ostrva su bila i osnovna snaga grčke ratne flote u ratu za nezavisnost koji je trajao 20 godina 19. veka. TNA, PRO, FO, 42/10, William Meyer to George Canning, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Kew Surrey 23rd November 1807. Some Political and Military Details of the Island of Corfu and neighbouring Islands. Vidi: Peter Linebaugh, Marcus Rediker, *The Many-Headed Hydra: Sailors, Slaves, Commoners, and the Hidden History of the Revolutionary Atlantic*, Boston, 2013.

⁵⁵⁶ Grci sa Peloponeza su bili veoma uplašeni time što su Lambrosovu družinu uglavnom činili Albanci kojih su se stanovnici Peloponeza plašili jer nisu želeli da im se nasele na poluostrvo. TNA, PRO, FO, 42/1, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 27th June 1792.

bili državljani Venecije ili Turske, sa kontinentalna ili ostrva i u njihove suprotstavljene trgovačke interese.

Do prave poplave privatira došlo je nakon početka rata između Velike Britanije i Francuske 1793. Britanska pobjeda kod Trafalgara 1805. smanjila je obim gusarenja koje je u narednoj deceniji znatno opalo. Francuska je u toku ratovanja na Mediteranu najviše koristila usluge privatira, osim toga ona je imala svoje agente u venecijanskim i turskim lukama u kojima je nalazila posadu.⁵⁵⁷ Napoleon je za širenje svog uticaja koristio pomoć Grka sa Korzike koji su bili iz značajnog klana *Stephanopli* iz Manija.⁵⁵⁸

Sezona piraterije, gusarenja i krijumčarenja je trajala cele godine ukoliko su vremenski uslovi to dozvoljavali. U periodu nakon 1793. izvori daleko češće izveštavaju u odnosu na prethodni period o ovakvim aktivnostima u vodama oko Jonskih ostrva. Paralelno sa povećanjem obima morskih razbojništava, trgovina je bila potisnuta krijumčarenjem u koje su bile uključene sve mediteranske nacije. Trgovci sa grčkih ostrva imali su veoma značajnu ulogu u tome. Foresti izveštava London kako sumnja da francuski konzul na Zakintosu *Constantine Guys* učestvuje u organizovanju gusara, kao i krijumčara. U izveštaju od maja 1794. navodi da on preko Zakintosu organizuje krijumčarenje kukuruza iz Misolongija, kao i da posadu za francuske privatirske brodove sakuplja na Zakintosu⁵⁵⁹.

⁵⁵⁷ Na osnovu britanskih izveštaja u periodu od 1793. do pada Venecije najvažnija turska luka za regrutaciju je bila Misolongi ali i oblast Manija na Peloponezu, dok se to takođe dešavalo i na Zakintosu. Interesantan je primer venecijanske posade koju su činili njihovi državljani koji su bili slovenskog porekla i koji su svi u Đenovi prešli u službu Francuza i postali privatiri. TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 8th July 1795.

⁵⁵⁸ Misija koju su imali Nico i Dimo Stephanopli je veoma važna za francuske planove u istočnom Mediteranu. Njihov odlazak na Peloponez po zadatku koji im je poverio Napoleon Bonaparta prethodio je Pukvilovom boravku na Peloponezu. Njihova uloga je važna jer je Napoleon preko njih dvojice angažovao značajnu grčku zajednicu na Korzici za svoje planove na istoku. Grci iz Manija su u nekoliko talasa u toku 17. i 18. veka migrirali na zapadni Mediteran. Veći deo njih je prilikom migracija završavao kao plen berberskih korsara. Veoma su značajni njihovi putopisi: Dimo i Nico Stephanopoli, *Voyage De Dimo Et Nicolo Stephanopoli En Grèce: Pendant Les Années V et VI*, Paris, 1801. Foresti obaveštava London o tome kako je francuski gusarski brod čiju posadu velikim delom sačinjavaju Grci iz Manija uspeo da pobegne venecijanskoj poteri domogavši se Patrasa. TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 23rd November 1795.

⁵⁵⁹ TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 30th May 1794.

Kao rezultat povećanih gusarskih aktivnosti Republika je u leto 1793. poslala dve fregate iz Venecije. One su imale zadatak da patroliraju između Peloponeza i Jonskih ostrva. Pre dolaska pomenutog pojačanja ratna flota Venecije na Jonskim ostrvima je u to vreme imala 13 brodova, od kojih se najveći broj nalazio na Krfu i Zakintosu. I pored toga ona nije mogla sama da se izbori sa plimom gusara i pirata, tako da su od 1794. napuljske fregate patrolirale istim vodama, kao i turske.⁵⁶⁰ Iz izveštaja Forestija iz 1794. godine saznaje se da je pola venecijanske flote u veoma lošem stanju i da je na remontu na Krfu. Do pada Venecije britanski izveštaji su često pružali veoma sumorne slike venecijanske flote i nesretnih kapetana koji su bili veoma snalažljivi u krpljenju flote. I pored toga britanski izvori venecijanskog admirala (*Condulmer*) i poslednjeg generalnog providura (*Widmann*) smatraju najzaslužnijim za održavanje flote u pristojnom stanju obzirom na mogućnosti koje su imali. Jedino je loše stanje ruske flote, koja je u periodu od 1798. bila jedna od najznačajnijih u Mediteranu, mogla da se poredi sa sivom slikom venecijanske flote⁵⁶¹.

U poslednjim godinama 18. veka gusarski napadi su toliko uzeli maha, a njihovi kapetani postali u toj meri samouvereni da su vršili napade i kod ostrva Skorprios i Meganisi u neposrednoj blizini Lefkade, kao i u vodama u blizini Lefkima na južnoj strani Krfa, što nije bio u slučaj u periodu pre 1793. Vode oko Kitere i između ovog ostrva i Peloponeza, kao i Antikitere i Krita bile su naročito opasne zbog blizine Peloponeza i Manija koje su gusari veoma često koristili kao baze. Francuski gusari su takođe koristili prostrani zaliv Suda u blizini Hanje na Kritu kao jednu od svojih zaštićenih mesta gde su dovlačili plen. Najčešće su napade vršili francuski i berberski gusari, pored albanskih pirata koji su predstavljali opasnost za brodove koji su bez dovoljno pratnje plovili u blizini obala Epira i koji su trgovali sa lukama Jadranskog

⁵⁶⁰ TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 19th May, 13th July 1793,

Turska flota je obezbeđivala pomorske puteve Egejskog arhipelaga, kao i Lepanstkog zaliva. Njihova flota je bila brojna i u dobrom stanju. Energični sultan Selim III je bio zaslužan za brzi razvoj turske flote. U njegovim planovima za modernizaciju ratne mornarice najznačajnija je bila francuska pomoć u godinama pre početka Napoleonove ekspedicije na Egipat. Foresti navodi da su u vodama između Jonskih ostrva i Peloponeza imali preko 10 velikih brodova i veći broj manjih. Često su od trgovačkih brodova polaka pravili vojne brodove. TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 19th May, 6th July 1793

⁵⁶¹ TNA, PRO, FO, 42/2, consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 19th May, 14th November 1796.

mora⁵⁶². Francuski gusari su u više prilika uhvaćeni kako plove pod zastavama drugih sila što je bilo protivno običajima ratovanja. Tako je sardinijski privatir u službi Francuza *di Saile* zarobio nekoliko grčkih trgovačkih brodova koji su plovili pod turskom zastavom. Francuski privatir je koristio neutralnu tursku zastavu. U Egejskom moru, između Tenedosa i Dardanela, francuska gusarska flotila koju je sačinjavalo 6 brodova plovila je pod britanskom zastavom.⁵⁶³

Poslednji zabeleženi slučaj hvatanja francuskog gusarskog broda u vodama Jonskih ostrva, od strane Venecije, zabeležen je 24. aprila 1796. kada je zahvaljujući obaveštajnim izvorima koje je britanski konzul dobio iz Patrasa, providur Zakintosa uhvatio francusku polaku zajedno sa još tri broda koja su bila plen Francuza. I pored ovog značajnog poduhvata, vlasti Republike na arhipelagu bile su uglavnom nemoćne ne samo da značajno umanje obim gusarenja i piraterije u vodama koje su kontrolisali, već i da onemoguće francuskog konzula, koji se nalazio na njihovoj teritoriji, da organizuje krijumčarenje iz luka na kontinentu i sakuplja zainteresovane pomorce za francusku službu. Frustracija Venecije završila se podmetanjem požara novembra 1796. u kojem je izgorela cela kuća francuskog konzula *Constantine Guys*.⁵⁶⁴

I pored rasprostranjenjene piraterije i gusarenja obim krijumčarenja bio je daleko veći i značajniji za Jonska ostrva i njihovo okruženje. Postoje dva perioda u intezitetu krijumčarenja u ovim vodama. Prvi je bio do 1793. i za Jonska ostrva on je bio povezan sa potrebama arhipelaga za žitaricama. Obim tog krijumčarenja bio je lokalnog karaktera i venecijanske vlasti su ga kontrolisale koliko su mogle obzirom na

⁵⁶² *Lucca Conogoverich* kapetan venecijanskog broda Sveti Spiridon je obavestio providura na Zakintosu da su ga napali albanski *Dulcinioti* piratski brodovi, polaka i ksebaks. TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 19th May, 4th August 1795.

⁵⁶³ Interesantno je da je najveći deo posade *di Saile* bio sastavljen od Albanaca i Slovena, što saznajemo zahvaljujući grčkom članu posade koji je dezertirao. TNA, PRO, FO, 42/2 Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 19th May, 19th April 1794, O tome je britanskog konzula obavestio brod sa Hidre TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 19th May, 19th April 1795.

⁵⁶⁴ Izveštaj o hvatanju francuskog gusarskog broda. PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 19th May, 24th April 1796. Foresti je osim toga izvestio Londona da je preko svojih agenata saznao da Francuzi pokušavaju da regrutuju Albance za ratove na kontinentu. Do toga nije došlo, tako da o tome do pada Venecije nije više izveštavao London. TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 19th May, 14th November 1796.

zaduženost stanovnika ali i velike slobode koju su imali jonski nobili koji su se takođe bavili krijumčarenjem. Osim toga, kancelari i drugi činovnici Republike bili su uključeni u krijumčarenje.⁵⁶⁵ Drugi period je trajao do britanskog zauzimanja arhipelaga izuzev Krfa i Paksosa, 1810. On je bio obeležen velikom potrebom Francuske za sirovinama sa Balkanskog poluostrva, za žitaricama i materijalom za brodove (drvo iz Epira i Albanije). Zahvaljujući preciznim konzulranim izveštajima može, se zaključiti da je u krijumčarenju nakon 1793. bilo mnogo zainteresovanih strana i da su upravo neutralne sile najviše kršile svoju neutralnost trgujući sa zaraćenim stranama. Krijumčarenje kojim su se podanici neutralnih sila, kao što su Venecija i Turska, bavili, vršile su često iste trgovačke porodice uključene u legalne poslove. Na osnovu izveštaja koji su se slivali na Zakintos sa gradova na kontinentu, a pod kontrolom Turske, može se zaključiti da je trgovcima postalo daleko unosnije da se uključe u krijumčarenje. Najznačajniji partner Francuza bio je Ali-paša koji je bio jedan od njihovih najvažnijih snabdevača žitaricama⁵⁶⁶. Ipak, najsposobniji prevoznici koji su i vršili najveći obim krijumčarenja robe bili su grčki trgovci sa Hidre i Specesa, ostrva u Argolidskom zalivu u blizini Nafpliona.⁵⁶⁷

Turske provincije bile su idealno odredište za krijumčarenje koje je prolazilo preko Jonskog mora iz više razloga: 1. Dovoljno razvijene kulture žitarica, od kojih su pšenica i kukuruz bili najtraženiji i za kojima je u Italiji, a još više u Francuskoj, bila velika potražnja; 2. Veliki broj luka i bezbednih zaliva iz kojih se lako mogla organizovati posada za duže prekomorske ture i dovoljan broj francuskih agenata koji su organizovali nabavku i pošiljke; 3. Slabljenje centralne vlasti i interes lokalnih moćnika da se krijumčarenje organizuje, makar i po cenu turskih interesa, kada su loši prinosi ugrožavali snabdevanje turskih gradova hranom; 4. Prethodno postojanje trgovačkih puteva koji su bili zamenjeni krijumčarskim rutama; 5. Velika korumpiranost turskih

⁵⁶⁵ Videti poglavlje koje se odnosi na administraciju.

⁵⁶⁶ Ali-paša je bio uticajan i van teritorije koja je bila pod njegovom direktnom kontrolom. Kadije u Patrasi su bile pod značajnim uticajem Ali-paše na osnovu vesti koje Foredsti dobija od vicekonzula Stranija sa Peloponeza. TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 30th May 1794.

⁵⁶⁷ Trgovci sa ovih ostrva su nekada prebacivali i pšenicu i kukuruz iz Trakije i Makedonije, luka odakle su izvozili žitarice za Francuske je često bio i Solun. Osim njih značajni su bili i trgovci sa Santorinija i Tinosa. TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 19th May, 14th July 1794.

vlasti, naročito kadija, koji su davali lažna uverenja da je odredište tovara druga turska luka; 6. Sposobnost trgovaca koji su obavljali trgovinu od kojih su ostrvljani sa Hidre i Specesa najznačajniji.⁵⁶⁸

Koliki je bio obim krijumčarenja moguće je zaključiti iz Forestijevih izveštaja Londonu, a koje je on sastavljao na osnovu vesti koje je dobijao od vicekonzula iz Patrasa Nikole Stranija. U jednom od izveštaja saznao je da su trgovci sa Hidre samo iz Korinta u toku letnjih meseci 1795. izvezli za Francusku 40.000 bušela pšenice. Najvažnije francuske baze bile su u Patrasu, Arti i Prevezi. Francuski agenti u poslednja dva grada koordinisali su nabavku sa Ali-pašom koji je bio najznačajniji snabdevač. Francuski konzul sa Zakintosa je preko svojih agenata u Marseju i Carigradu bio obaveštevao o potrebnim količinama robe, pa je zatim preko agenata u pomenutim gradovima organizovao poslove.⁵⁶⁹

Dobar uvid u obim krijumčarenja britanski konzul je mogao imati zbog toga što je grčkim trgovcima Zakintos bio, veoma često, poslednja stanica pre luka na zapadnom Mediteranu. Oni su lučke vlasti na Jonskim ostrvima obaveštavali da žitarice prevoze za Livorno ili Đenovu, međutim, prava odredišta su bile francuske mediteranske luke, među kojima su Marsej, Set i Tulon bili najznačajniji. Foresti je o tome obaveštavao London, a nakon potvrda iz Livorna odnosno Đenove, da su flotile brodova sa Hidre ili Specesa, uplovljavale u italijanske luke bez tovara, nije bilo sumnje u pravo odredište grčkih krijumčara.⁵⁷⁰

Krijumčarenja u koja su bili uključeni brodovi pod zastavom Venecije sa ovih ostrva izlazila su i van okvira Sredozemlja. Foresti je to saznao zahvaljujući raspitivanju venecijanskog kapetana Marka Nikolića o mogućnosti zarade za izvoz suvog grožđa u Veliku Britaniju. Spiridonu Forestiju bilo je sumnjivo što je pomenuti kapetan izvezio 200 tona suvog grožđa u Hamburg, jer Venecija u prethodnom periodu nikada nije samostalno toliki tovar izvozila u pomenutu luku. Izveštaji koje je dobio sa Peloponeza

⁵⁶⁸ Na osnovu britanskih konzularnih izveštaja koji su slati u periodu do dolaska Francuza, ali i francuskih putopisaca.

⁵⁶⁹ TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 19th May, 29th July 1795.

⁵⁷⁰ TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 19th May, 30th March 1794.

bacali su dodatno sumnju na pravo odredište suvog grožđa budući da je prethodno saznao da je u Patrasu venecijanski kapetan tražio engleske mornare za svoj brod *Piccolo Alessandro*. U dopisu Londonu upozorio je Vajthol kako sumnja da će kapetan Nikolić vjerovatno tovar istovariti u neku englesku luku u Lamanšu.⁵⁷¹ Na osnovu korespondencije između poslednjeg venecijanskog generalnog providura na Jonskim ostrvima Karla Aurelija Vidmana i britanskog konzula može se zaključiti da je Vidman bio veoma zahvalan Forestiju na obaveštajnim podacima koje je od njega dobijao u vezi sa francuskim krijumčarima i gusarima ali i krijumčarenjem u kojem su učestvovali podanici Republike.⁵⁷² Razmere krijumčarenja u korist Francuza postale su toliko velike da je i španski dvor poslao agente u najznačajnije luke na Levantu da bi više saznao o angažovanju sopstvenih trgovaca. Krijumčarenje je naročito poraslo u periodu nakon 1793. Forestiju je bio gost specijalni agent španskog dvora *Don Giovanni Sollero* od koga je saznao da Špance plaši aktivnost Francuza u Italiji, kao i veliki broj španskih trgovačkih brodova koji su bili upleteni u francuske planove.

Trgovci sa Jonskih ostrva nastojali su da se snađu pod pritiskom evropskih sila i njihovih legitimnih i nelegitimnih snaga i institucija. Dolazak Rusije na Mediteran, potvrđen odredbama Kučukkajnardžijem i formiranje Jonske Republike 1800. omogućili su nastavak trgovačkog razvoja i jačanja veza između Crnog mora i Jonskih ostrva koje su početkom 19. veka postale značajnije od trgovačkih puteva vezanih za Jadransko i Egejsko more. Trgovačke veze sa Rusijom u vreme Venecije i pored želja Republike da ih razvije nisu bile naročito značajne. Drugi podjednako važan uslov za razvijanje trgovine bilo je ratovanje koje je sa manjih prekidima trajalo od 1793. do 1814. godine. Najvažniji naručilac žitarica koje su izvozili jonski trgovci bila je Velika Britanija. Upravo formiranje trgovačkih veza sa Crnim morem u poslednjim decenijama 18. veka i potražnja koja je postojala za žitaricama kao rezultat ratovanja ali i industrijske revolucije, razvoj gradova i povećanja stanovnika u Velikoj Britaniji uticali su na trgovačke veze Jonskih ostrva i Velike Britanije. Rezultat ovih procesa trgovačkog razvoja bio je značajan za Jonska ostrva jer je dovelo do velikog razvoja trgovačke mornarice ovog arhipelaga, a naročito Kefalonije i Itake, čiji su brodovi činili

⁵⁷¹ TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 19th May, 15th August 1796.

⁵⁷² TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 19th May, 14th November 1796.

daleko najveći deo Jonske trgovačke flote. Paralelno sa razvojem trgovine i procesima koji su uticali na jačanje trgovačkih mreža drugi oblici privređivanja kao što je bilo gusarenje, piraterija i krijumčarenje, postali su veoma rašireni nakon 1793. U ove aktivnosti stanovnici Jonskih ostrva nisu bili uključeni u tolikoj meri kao u trgovinu. ali su posledice bile veoma važne za razvoj trgovine i za njihov svakodnevni život. Ali-paša je u tom periodu zahvaljujući kontrolisanju sirovina postao važan ne samo kao lokalni paša, već i kao saveznik u ratnim operacijama koje su prevazilazile granice Jonskih ostrva, Epira i Peloponeza. Stanovnici Jonskih ostrva i venecijanskih gradova na kontinentu bili su svesni toga, kao i njegovog značaja za interese Francuza. Najznačajnija promena do koje je došlo nakon pada Venecije 1797. jeste što su trgovačke veze Apeninskog i Balkanskog poluostrva i trgovina Jadranskim, Jonskim i Egejskim morem ustupile primat trgovačkim rutama koje su spajale istočnu periferiju Mediterana i najveću pomorsku silu tog vremena, koja je tek kao rezultat ratova sa Napoleonom postala i najznačajnija mediteranska pomorska država. U centru nove trgovačke mreže nalazili su se trgovci sa Jonskih ostrva .

Poslednje tri decenije 18. veka obeležilo je nekoliko važnih događaja koji su prethodili iskrcavanju Francuza na Krf i zauzimanju jednog od najbolje utvrđenih gradova Mediterana 1797.

Prvi među presudnim događajima koji su promenili odnos sila na Mediteranu bio je rusko-turski rat (1768-1774). Nova epoha odnosa na Mediteranu je bila rezultat rata koji se završio mirom u Kučukajnaržiju jula 1774.⁵⁷³ Nakon potpisivanja ovog mira Rusija se izdvojila kao jedna od najznačajnijih mediteranskih sila. (Ruska pomorska prevlast okončana je u Krimskom ratu, pobedom koalicije koju je predvodila Velika Britanija, nekadašnjeg ruskog saveznika, koji je Rusiji omogućio stvaranje pozicija na Mediteranu početkom osme decenije 18. veka). Rezultati rata i odredbe mira iz 1774. bile su važne kako za Mediteran, tako i za događaje na Baltičkom moru i deobu Poljske. Rat je izazvalo rusko uplitanje u poljske unutrašnje borbe kada je ruska carica Katarina odlučila da pomogne Stanislavu Poljatoskom u brobi za presto.⁵⁷⁴ Protivnici ruske struje u Poljskoj su obrazovali konfederaciju u Baru. Upravo je jedan od sukoba između njih i Rusije u blizini turske granice bio povod za tursku objavu rata. Francuski ambasador u Carigradu je uticao na to da Tursku objavi rat, ubeđivanjem da je to bio pravi čas da se napadne Rusija. Događaji u Poljskoj i širenje ruskog uticaja glavni su uzroci izbijanja rata koji je doveo rusku baltičku flotu na Mediteran.⁵⁷⁵

Rusija je u prve dve godina rata postigla značajne uspeha: probila su se do dunavskih kneževina, dok se, s druge strane baltička flota iznenadno pojavila u Egejskom moru, što je dovelo do uništavanja brojnije i modernije turske flote u zalivu Česme preko puta Hiosa. Takav sled događaja uticao je na Austriju i delimično Prusku da spreče dalju

⁵⁷³ Birol Gundogdu, *Ottoman Constructions of the Morea Rebellion, 1770s: A Comprehensive Study of Ottoman Attitudes to the Greek Uprising*, neobjavljena doktorska disertacija, University of Toronto, 2012, 8–19.

⁵⁷⁴ Više o Katarini II i Stanislavu Poljatoskom i njihovom odnosu. Vidi: Vasilj Popović, *Istorija novog veka*, Beograd, 1941, 258.

⁵⁷⁵ Prva podela Poljske 1772. se odigrala u toku trajanja rusko-turskog rata 1768-1774. Smanjivanje Poljske je dovelo i do širenje granica Rusije i Turske.

katastrofu Turske.⁵⁷⁶ Pobjeda ruske flote u zalivu Česme savremenikima se činila kao jedan od najznačajnijih događaja toga vremena. Ovaj događaj stoji na početku jednog novog razdoblja obeleženog uticajem država sa evropske periferije, Velike Britanije i Rusije, koje su stekle vodeću ulogu u Evropi i Mediteranu.

Međutim, najveće iznenađenje u sukobu Rusije i Turske jeste manevar posrednog prilaženja i pojavljivanje admirala Alekseja Orlova na Mediteranu⁵⁷⁷. Takav poduhvat je Rusija uspeła da izvede samo zahvaljujući značajnoj britanskoj pomoći, bez koje brodovi ne bi imali gde da provedu zimu 1769-1770, a ni iskusne pomorske oficire koji su Rusiji bili od neprocenjivog značaja. Svakako najznačajniji u ovoj ekspediciji bio je Džon Elfinston.⁵⁷⁸ Velika Britanija je takođe u više prilika zaštitila rusku flotu od mogućeg napada suprotnije francuske flote.

Po okončanju Sedmogodišnjeg rata, Katarina II inicirala je uspostavljanje dobrih odnosa između Rusije i Velike Britanije. Ruska carica je bila svesna da je Velika Britanija nakon pobjede nad Francuzima postala neprikosnovena pomorska sila i da može da joj bude značajan saveznik u ratu sa Turskom. Iz tih razloga je želja ruske strane bila da se dobri odnosi između dve države krunišu savezom čiji je centralni deo bila *Turska klauzula*. Rusija nije uspeła da do izbijanja rata sa Turskom sklopi savez sa Velikom Britanijom. Eventualnim savezom se nadala da će Britaniju obavezati da napadne Tursku u slučaju da Turska napadne ovu zemlju. To se nije desilo, ali je Britanija svojim pomaganjem ruske flote omogućila Rusiji pobjedu nad Turskom.⁵⁷⁹ Neposredno pre nego što je ruski ambasador Obreskov uhapšen sa još 11 saradnika i sklonjen u

⁵⁷⁶ *История внешней политики России XVIII век (от Северной войны до войн России против Наполеона)*, ответственный редактор Г. А. Санин, Москва 1998, 110–148.

⁵⁷⁷ Manevar posrednog prilaženja u ovom ratu se odnosio na rusko prebacivanje baltičke flote na Mediteran, što je dovelo do otvaranja fronta koji nikad Rusija i Turska pre toga nisu delili. Manevar se naziva posrednim prilaženjem jer je na taj način izbegnuto direktno suočavanje. Lidel Hart, *Strategija posrednog prilaženja*, Beograd, 1952, 141–174.

⁵⁷⁸ John Elphinston je bio britanski pomorski oficir koji je uz dozvolu Ministarstva ratne mornarice Velike Britanije - Admiraliteta, stupio u rusku službu juna 1769. Smatran je jednim od najiskusnijih britanskih kapetana koji je imao neke od najvećih zasluga za uspeh ruske flote. Najteži deo njegovog zadatka je ležao u bezbednom vođenju ruske flotile preko Biskajskog zaliva i Gibraltara do istočnog Mediterana. M. S. Anderson, *nav. delo*, 148–162.

⁵⁷⁹ M. S. Anderson, *Great Britain and the Russo-Turkish War 1768–1774*, *The English Historical Review* 69 (1954), 39–58.

Jedikule,⁵⁸⁰ Rusija je shvatila da Velika Britanija neće ući u rat kao saveznik. To je potvrdio lord Kethart, britanski ambasador u Sankt Petersburgu kada je o tome obavestio Ruse.⁵⁸¹

Stanje flote Katarine II iz 1769. bilo je daleko bolje nego 1762. kada je ona došla na ruski presto. Zahvaljujući pomoći koju je Britanija pružala u tehnologiji i stručnjacima, Rusija je uspela da za svega nekoliko godina napravi značajni pomak u izgradnji savremene mornarice.⁵⁸² Katarinin veliki animozitet prema Francuskoj bio je važan razlog zbog kog se Velika Britanija odlučila da pomogne Rusiji u izgradnji flote. Osim toga profit koji je Levantska kompanija ostvarivala u trgovini sa Turskom veoma je opao nakon 1730. kada je Francuska postala daleko značajniji trgovački partner Turske. Međutim, britanska trgovina na Baltiku bila je unosnija od one na Levantu. Početkom osme decenije 18. veka na Levantu je godišnje plovilo oko 30 brodova, dok je u Rusiju išlo između 600-700.⁵⁸³

Britanija je imala velika očekivanja od jačanja ruske flote, nadajući se pre svega, da će Rusija u ratu pobediti Tursku. Britanci su bili mišljenja da će dalji pomorski razvoj Rusije usloviti njihovu dodatnu zavisnost od Velike Britanije, i da će im ruska pobjeda u Rusko-turskom ratu obezbediti trgovačku ekspanziju na Crnom moru.⁵⁸⁴

Na trenutak se, međutim, učinilo da će težnje britanskih trgovaca da zagospodare Crnim morem biti osujećene. Ipak, kada je izbio rat na Mediteranu (1793-1815), Britanija je proširila svoj trgovački uticaj na Pont zahvaljujući, između ostalog, i grčkim trgovcima čije je učešće u crnomorskoj trgovini postalo značajno nakon 1774. Grci sa Jonskih ostrva su od uspostavljanja Jonske republike, a naročito u 19. veku, činili glavnu kariku

⁵⁸⁰ Jedikule je bio najčuveniji zatvor u Carigradu, zatvor istog imena je postojao i u Solunu. Jedikule ili Επταπύργιον znači sedam kula. Oba ova zatvora bila su smeštena u srednjovekovne tvrđave i u upotrebi do 20. veka. Turci su često diplomate država sa kojima su bili u ratu internirali u Jedikule. Haris Dajč, *European States and the Porte during critical years of the French Revolution (1792–1794)*, Belgrade Historical Review IV (2013), 101–120.

⁵⁸¹ M. S. Anderson, *Great Britain and the Russo-Turkish War 1768–1774*, 40–43. Vidi: An Authentic Narrative of the Russian Expedition Against the Turks by Sea and Land, London, 1772.

⁵⁸² Samuel Greig Самуил Карлович Грејг rođeni Škotlanđanin koji se naročito istakao u bici u zalivu Česme na taj način što je svojom diverzijom raširio požar među turskim brodovima što je prethodilo potpunoj katastrofi turske flote. Isti, *Great Britain and the Russian Fleet, 1769–1770*, 148–162.

⁵⁸³ Isto, 149–150.

⁵⁸⁴ Isto, 150.

u lancu snabdevanja britanskih trupa. Kada su ostrva postala britanski protektorat, širenjem trgovini na Dunav trgovci Septinsularne republike su dobili još na značaju.⁵⁸⁵

Odiseja ruske flote od Baltičkog do Egejskog mora imala je srećan kraj samo zahvaljujući britanskoj pomoći. U periodu od 1769-1774. četiri flote su bile poslate na Mediteran, od toga su dve učestvovala u uništavanju turske flote u zalivu Česme jula 1770. Slikovit izveštaj o stanju ruske flote dali su Englezi koji su opisali prvu značajnu deonicu koju je prošlo rusko brodogradilište od Kopenhagena do Velike Britanije. Sumorno stanje vladalo je ruskom flotom: bolesti, oprema, mali broj iskusnih oficira, nedostatak kormilara koji poznaju Severno more i Atlantik, kao i potpuni nedostatak oficira sa iskustvom na Mediteranu. Britanska baza u Port Mahonu na Menkorki je bila od najvećeg značaja za rusku flotu jer je to bila poslednja velika stanica pred dolazak u istočni Mediteran. Britanci su popravili i osposobili deo ruskih brodova koji u protivnom ne bi uspeali da dođu do odredišta. Značajnija od materijalne pomoći bila je pomoć u ljudstvu i profesionalnim oficirima. Jedan broj britanskih pomoraca je stupio u službu Rusije,⁵⁸⁶ čime se obistinio najveći turski strah. Ambasador Velike Britanije u Carigradu je čak bio prinuđen da obmanjuje Turke da nema nijednog britanskog čoveka u ruskoj floti. Pritom je zaboravio da pomene Samjuel Griga i Džona Elfinstona, najznačajnije pomorske oficire u ruskoj službi u ratu sa Turskom. Elfinston je za mesec dana u ruskoj floti od kapetana došao do čina kontra-admirala. Rizik koji su prihvatili Englezi je veoma veliki što se vidi iz zabrinutog dopisa ambasadora u Carigradu Džona Mareja Levantskoj kompaniji.⁵⁸⁷ Pored toga konzuli Velike Britanije su uz dozvolu Londona počeli da obavljaju konzulrane poslove i za Rusiju.⁵⁸⁸ Britanija je pomažući

⁵⁸⁵ U poglavlju o trgovini uloga trgovaca sa Jonskih ostrva će biti detaljno obrađena.

⁵⁸⁶ Koliko su neki brodovi koji su isplovili iz Baltika bili loši, ilustruje podatak da je jedan od brodova *Afrika* ostao bez rudera/kormila i da su britanski pomorci uz puno muke uspeali da ga sprovedu do bezbedne luke na ostrvu gde je bio popravljen. Flotila sa kojom je plovila *Afrika* je bila pod komandom Elfinstona. Njoj je nedostajala velika količina opreme, tako da su morali da dobiju dodatna jedra u Portsmautu. Elfinston je pokazao svoju izuzetnu sposobnost plovidbe jer je uspeo flotilu kojom je komandovao da dovede do zaliva Matapan na Peloponezu za svega 37 dana (13. aprila 1770. su isplovili, a došli su 20. maja). Veoma je važan izvor koji je sastavio jedan od britanskih pomorskih oficira o stanju ruske flote. On je anonimno objavio svoje i memoare svojih kolega koji su se bazirali na njihovim brodskim dnevnicima. *An Authentic Narrative of the Russian Expedition Against the Turks by Sea and Land*, London, 1772, 13–20.

⁵⁸⁷ M. S. Anderson, *Great Britain and the Russian Fleet, 1769–1770*, 153.

⁵⁸⁸ *Theodor Alexian* koji je bio britanski konzul na Menkorki postao je i ruski konzul 1770. Isto, 159.

Rusima rizikovala da se Turci osvete njenim trgovcima, zbog čega su britanski brodovi bili u pripravnosti u Smirni.

Na osnovu pisma državnog sekretara, lord Vejmuta *Lord Weymouth*, koje je 15. septembra 1769. stiglo u Veneciju, može se videti da je engleski ambasador već bio upoznat sa planovima Katarine II na Mediteranu. U odgovoru koji je poslao Londonu početkom oktobra potvrdio je da će naložiti britanskom konzulu na Zakitnosu, Sargentu, da pomogne ruskoj floti gdegod da pristanu na Jonskim ostrvima. To je podrazumevalo svu pomoć koju je Velika Britanija mogla da pruži kao neutralna zemlja, ne pomažući Ruse municijom i ljudstvom. Iz istog dopisa saznaje se u kakvom je strahu Venecija bila zbog Lefkade i Kotoru koje su Turci izvesno mogli da napadnu da je Venecija izgubila svoj neutralni status.⁵⁸⁹

U rusko-turskom ratu Venecija je ostala neutralna. Na osnovu britanskih izveštaja saznaje se da je Republiku zabrinjavala eventualna odluka Rusije da koristi neke od njenih luka na Jadranu, naročito u blizini Crne Gore i na Jonskim ostrvima. Prepiska između britanskih izaslanika u Veneciji i Carigradu obaveštava nas da je Venecija svoju neutralnost vezala za odluku Austrije da ostane neutralna.⁵⁹⁰

Pošto se ranog proleća 1770. ruska flota pojavila u vodama Turske, uticaj Velike Britanije je značajno oslabio u Carigradu. Uspeh Rusije je iznenadio i same Ruse jer su hrabrom diverzijom uspeli da pobeđu brojniju i moderniju tursku flotu u zalivu Česme. Međutim, Rusija je propustila najbolju priliku u ovoj etapi rata, ne iskoristivši dve velike pobeđe na crnomorskom ratištu: pobeđu u bici na reci Larga, i nekoliko nedelja kasnije, u bici kod Kagula.⁵⁹¹ Umesto kakvog značajnog poduhvata, Rusija je prokockala vreme u jalovoj opsadi Limnosa. Takav propust je omogućio Turskoj da se održi zahvaljujući pomoći Francuske ali i Austrije kojima se ruske pobeđe na delti Dunava nisu dopale.⁵⁹² No, i pored toga, Turska se septembra 1771. činila britanskom

⁵⁸⁹ TNA, SP, 99/74, John Udny to Lord Weymouth Venice 4th October 1769.

⁵⁹⁰ TNA, PRO, SP, 99/74, consul Rob Richie to Lord Weymouth Venice 4th October 1769.

⁵⁹¹ *История внешней политики России XVIII век*, 110–148.

⁵⁹² Interesantno je da iz Admiralliteta smatraju da Austriji veću brigu zadaju planovi Pruske prema Poljskoj i širenja na račun te države, nego ruska napredovanja na Crnom moru i turski gubitak Krime. TNA, PRO, SP, 97/58, Rochford to John Murray London 28th January 1772.

ambasadoru u Carigradu Džonu Mareju toliko slabom da je on u izveštaju Londonu rekao da samo jaki meltemi sprečavaju približavanje ruske flote prestonici.⁵⁹³

Sledeća faza rata je bila obeležena aktivnim uključenjem Austrije na stranu Turske, što je nateralo Katarinu II da popusti u svojim ambicioznim zahtevima da dobije ostrvo u Egejskom moru i da Vlaška i Moldavija dobiju nezavisnost. Umesto toga Rusija, Pruska i Austrija su se dogovorili da zajednički napadnu Poljsku. Ishod ovog njihovog dogovora je ostao zabeležen kao prva podela Poljske. Suprotstavljeni interesi Velike Britanije i Francuske, naročito na Mediteranu, su doprineli ovoj prvoj podeli Poljske.⁵⁹⁴

Razgovor između Katarine II i britanskog ambasadora Roberta Ganinga u Carskom selu leta 1773. potvrdio je da je ideja o bilo kakvom savezu ove dve države neizvodljiva i da vojni uspesi Rusije neće Velikoj Britaniji doneti benefit.⁵⁹⁵ Ipak, i pored toga, Velika Britanija je još jednom spasila Rusiju i njenu mediteransku flotu koju se Francuska spremala da napadne proleća 1773.⁵⁹⁶

Rat koji je doveo Rusiju u red mediteranskih sila završen je mirom u Kučuk-kajnardžiju 21. jula 1774. Ovim mirom Rusija je dobila oblasti između Dnjeptra i Buga, kao i Kerč. Kučuk-kajnardži je Rusiji omogućio slobodnu trgovinu na Egejskom moru, prolaz za ruske brodove kroz moreuze i poziciju zaštitinika *Rum mileta* odnosno pravoslavnih hrišćana, što će Rusiji omogućavati mešanja u turske unutrašnje prilike.⁵⁹⁷

⁵⁹³ TNA, PRO SP, 97/58, John Murray to Whitehall Constantinoples 3rd September 1771.

⁵⁹⁴ Isabel De Madariaga, *Catherine the Great: A Short History*, New Haven, 1990, 41; Simon Dixon, *Catherine the Great*, New York, 2009, 187–188.

⁵⁹⁵ M. S. Andreson, *Great Britain and the Russo-Turkish War 1768–1774*, 54.

⁵⁹⁶ U dopisu iz Londona ambasador je rečeno da je mir sačuvan ultimatumom Francuzima da će njihovo angažovanje u ratu Rusije i Turske da se završi objavljivanjem rata Velike Britanije Francuskoj. TNA, PRO, SP, 97/58, Rochford to John Murray London 7th May 1773.

⁵⁹⁷ Početkom 1774, posle smrti sultana Mustafe III, njegov naslednik, Abdul Hamid, obnovio je ratne sukobe. Rusija je već bila veoma iscrpljena unutrašnjim nemirima zbog Pugačovljevog ustanka, kao i ratom koji je trajao preko 5 godina. Katarina II je želela da rat privede kraju što pre. Nakon nekoliko vojnih pobeda generala Suvorova i Rumjanceva, turska vojska pod komandom Izet Mehmed-paše tražila je primirje, koje se nakon pritiska Rusije pretvorilo u pregovore o prestanku rata. Mirovnim ugovorom, osim navedenih ustupaka koje je Rusija dobila, Krim postaje nezavistan. Pored toga Rusija je dobila na istočnoj obali Krima grad Kerč i tvrđavu Jenikale, kao tvrđavu Kinburn na ušću Dnjeptra i pravo da utvrdi grad Azov. Granice Rusije su se proširile ka jugoistoku do Kubanje, na jugozapadu do južnog Buga. Na severnom Kavkazu pod rusku vlast dospeli su Kabarda i Severna Osetija. Ovaj mir je postao važan u istoriji međunarodnih odnosa jugoistočne Evrope novog vremena. Starija domaća historiografija je davno

Mir iz 1774. se može smatrati značajnim ruskim uspehom, dok je Turska ostala nezadovoljna. Zahvaljujući britanskim diplomatskim izveštajima može se primetiti da je Turska u drugoj polovini osme decenije tražila reviziju mira iz 1774. što je bio jedan od razloga izbijanja novog rata između Rusije i Turske 1787.⁵⁹⁸

Direktna posledica ruskog pojavljivanja 1770. bio je Grčki ustanak koji je buknuo u februaru nakon dolaska ruske flote na obale Manija na jugu Peloponeza. Rusija je u godinama pred početak rata s Turskom raširila mrežu agenata po turskim provincijama, od kojih je za Jonska ostrva najvažniji bio Peloponez.⁵⁹⁹ Grci sa Peloponeza su u godinama pre dolaska Orlova već pretpostavljali da se bliži vreme kada će im Rusi pomoći da pobede Turke.⁶⁰⁰ U tom periodu stvoren je savez između Maniote, sveštenstva sa Peloponeza i nekoliko bogatih porodica među kojima je Benaki⁶⁰¹ bila najznačajnija.⁶⁰² Grčki ustanci na Peloponezu, kao i na Kritu,⁶⁰³ završili su se katastrofalno po ustanike. Glavni grčki saveznik, Rusija, u potpunosti je zaboravila na svoje doskorašnje saborce u Kučuk-kajnardžiju. Velika očekivanja u ispunjenje postvizantijske legende o spasiocu sa severa pokazala su se jalovim, osim obećanja i

uvidela njegov značaj i u istraživanju *Istočnog pitanja* značaj Kukučuk-kajnardžija je uvek bio naglašen kao jedan od ključnih događaja koji su obeležili smernice ruske spoljne politike nakon toga.

Turska je izbegavala ispunjenje uslova i očekivala je podršku evropskih država. Sporovi sa Turskom su uspeali da se regulišu tek 5 godina nakon potpisivanja mira i to 10. marta 1779. Ajnali-Kavkaska konvencijom koja je potvrdila uslove Kjučuk-kajnardžijskog mira. Ukazom od 8. aprila 1783. vlada Katarine II je uključila Krim u sastav Rusije, čime je Rusija prekršila odbredne mira. Васиљ Поповић, *Источно питање, Историјски преглед борбе око опстанка Османлијске царевине у Лепанту и на Балкану*, Београд, 1928, 65–79; *История внешней политики России XVIII век*, 110–148.

⁵⁹⁸ M. S. Andreson, *Great Britain and the Russo-Turkish War 1768–1774*, 47.

⁵⁹⁹ Peloponez i Epir su bili značajni za nabavku žitarica, drva, stoke i drugih proizvoda za Jonska ostrva. Za detaljniji opis pogledati poglavlje Privreda.

⁶⁰⁰ Engleski putopisac Čadler, član udruženja Diletanata, putovao je kroz grčke provincije Turske u toku 1767. i primetio da među Grcima vlada ubeđenje da će uz pomoć Rusa pobediti Turke. Društvo Diletanata se između ostalog bavilo proučavanjem istorije nekadašnjeg prostora antičke Grčke i okupljalo je filhelenski nastrojene Engleze. R. Chandler, *nav. delo*, 155–156.

⁶⁰¹ Benakiji su bili kočapaše u Kalamati zadužene za prikupljanje poreza među hrišćanima, što je bio najveći izvor njihovog bogatstva. B. Gundogdu, *nav. delo*, 225.

⁶⁰² Jedan od najčuvenijih ruskih agenata na Peloponezu je bio Papazoglu Mavromihali, u turskim izvorima poznat i kao Hadži Murat. On je među Grcima, turskim podanicima, širio vesi o ruskom dolasku i slomu Turske. Poslednji put je zabeleženo njegovo prisustvo na Peloponezu 1765. Nakon toga mu se gubi trag. Pored njega drugi poznati ruski agenti na Peloponezu su bili: Hristo Griva, Stefan Maruci, braća Palatino, pristigli iz Rusije u turske provincije. Svi su oni pričali pored grčkog i turski i arapski. Jedan od njihovih najznačajnijih argumenata je bio da sultan ne može da bude gospodar pravoslavnog stanovništva jer je ruska carica Katarina II jedini legitimni vladar nad svim pravoslavicima. Isto, 227.

⁶⁰³ Na Kritu je takođe izbio ustanak koji je vodio Daskalojanis. Ustanak je bio lokalizovan na zapadnom Kritu, a Daskalojanis živ odbran, pomoć ruske flote je izostala. Isto, 20–21.

turske osvete, većina ustanika od Rusije nije dobila ništa.⁶⁰⁴ Nekoliko važnih porodica sa Jonskih ostrva tada ulazi u rusku službu. Tako je Liberal Benaki koji je pridružio ustanku na Peloponezi, postao ruski konzul na Krfu 1783. i na toj poziciji ostao do 1800, da bi potom napredovao u ruskoj službi i postao njihov predstavnik u Napulju 1815. Demetrio Močenigo, predstavnik jedne od najbogatijih porodica nobila sa Zakintosa, pomogao je regrutujući za njega odred od 300 ostrvljana. Takvim postupcima je ugrozio neutralnost Venecije zbog čega je neko vreme proveo u zatvoru. Porodica Bulgaris, jedna od najuticajnijih porodica nobila sa Krfa, takođe je pomagala Orlova i rusku flotu uprkos venecijanskoj neutralnosti.⁶⁰⁵ Pomenute porodice su imale veoma važnu ulogu u periodu nakon 1799. dok su im veze sa Rusijom omogućile ekonomski prosperitet u narednim decenijama.⁶⁰⁶

Najvažniji neposredni rezultat sloma grčkog ustanka za Jonska ostrva bio je poslednji veliki talas migracija Grka sa Peloponeza na jonski arhipelag, naročito na Zakintos koji je najbliži. Interesatno je da je većina siromašnijih Grka sa Peloponeza koja je pobegla od turske osvete vrlo brzo napustila *baštu Levanta*⁶⁰⁷ i vratila se na Peloponez. Razlog za to je bio manjak zemlje i sistem oporezivanja i kreditiranja koji nisu mogli da izdrže ali i loš doček koji su priredili zemljaci na ostrvu.⁶⁰⁸

Uprkos manjku obrazovanja i ruralnim prilikama u kojima je većina živela, Grci se nisu u narednim rusko-turskim ratovima u tolikom broju odazivali apelima za pomoć ruskih careva i generala. Iskustvo koje su prošli Peloponežani i Krićani je nateralo Grke da gaje nade u pomoć drugih mediteranskih sila: Velike Britanije i Francuske. Daleko dugotrajniji i značajniji rezultat ruskog dolaska na Mediteran od pomoći oslobađanju od

⁶⁰⁴ Ričard Klog, *Istorija savremene Grčke*, Beograd, 2000, 14–60.

⁶⁰⁵ J. L. Macknight, *nav. delo*, 54.

⁶⁰⁶ Odbredbe Kučuk-kajnardžija su omogućile i razvoj trgovačkih veza Jonskih ostrva sa Crnim morem, Grci sa ostrva koji su stupili u službu Rusije su zahvaljujući svojim pozicijama konzula postali uticajni među trgovcima koji su trgovali sa Rusijom, a čiji broj će se povećati početkom 19. veka. Više o tome u poglavlju "Trgovina". Značaj mira iz 1774. bio je veliki za razvoj ruske flote. Vidi: Kennedy Grimsted Patricia, *The Foreign Ministers of Alexander I: Political Attitudes and the Conduct of Russian Diplomacy, 1801–1825*, Berkley, 1969, 15-50.

⁶⁰⁷ Putopisci su Zakintos zbog svoje lepote i lepe prirode nazivali između ostalog i *Baštom Levanta*. Videti poglavlje „Naselja i društvena struktura“.

⁶⁰⁸ Detaljnije objašnjeno u poglavlju "Privreda".

Turaka, za Grke balkanskih provincija i Jonskih ostrva imalo je razvijanje trgovačkih veza sa Rusijom preko Crnog mora.⁶⁰⁹

Međutim, pojavljivanje Rusije na Mediteranu je dovelo do značajnijih promena na Jonskim ostrvima. Dolazak Rusije uzrokovao je jedan od najvažnijih sudskih slučajeva u istoriji Venecije, u kojem je generalni providur Jonskih ostrva Pjer Antonio Kverini *Pier Antonio Querini* bio osuđen zbog prodaje vojne opreme Rusima čime je mogao ugroziti venecijansku neutralnost. Njegov pad je bio važan jer je on potvrdio uspon lokalnog-ostrvskog plemstva i venecijanskih činovnika poreklom sa Jonskih ostrva.⁶¹⁰ U isto vreme, migracija bogatih porodica sa Peloponeza, poput porodice Benaki, dodatno je ojačala pozicije ostrvskih nobila ali i veze arhipelaga sa turskim kontinentom.

U kontekstu odnosa Velike Britanije i Rusije, važna je Američka revolucija koja je izbila 1775. U rat se uključila i Francuska 1778. tako da se sukob dve najveće mediteranske sile Velike Britanije i Francuske, prebacio i na drugu stranu Atlantika.⁶¹¹ Novi rat između Velike Britanije i Francuske u koji je 1779. ušla i Španija, a 1780. i Holadnija, doneo je dalju trgovačku stagnaciju na Mediteranu. Velika Britanija, osim Portugala, nije imala ni jednog značajnog saveznika u Evropi. Savez koji je Rusija toliko želela u toku prethodne decenije sada nije bio moguć, a Katarina II je neutralnim stavom Rusije pre želela da pokaže koliko je značaj Rusije postao na međunarodnim odnosima, nego da pomogne savezniku koji joj je obezbedio ulaz na Mediteran.⁶¹² Versajskim mirom septembra 1783. Velika Britanija je priznala nezavisnost Sjedinjenih Američkih Država, dok je u odvojenim mirovnim sporazumima prekinula ratna dejstva sa Francuskom, Španijom i Holandijom. Osim Minorke koju su nakon duge opsade

⁶⁰⁹ Upravo su odredbe Mira u Kučuk-kajnardžiju u vezi sa obezbeđivanjem slobodnog prolaza kroz moreuze za ruske trgovačke brodove omogućili velikom broju grčkih trgovaca koji su plovili pod zastavama i Rusije i Turske da razviju trgovačke veze sa gradovima na Krimu i severnoj obali Crnog mora. Opširnije o tome u poglavlju "Trgovina". Vidi: Mitchell Donald, *A History of Russian and Soviet Sea Power*, New York, 1974. i Muraviev Alexey, *The Russian Pacific Fleet: From the Crimean War to Perestroika*, Canberra, 2007.

⁶¹⁰ Jačanje lokalne administracije, kao i nobila je detaljnije objašnjeno u poglavlju „Administracija“.

⁶¹¹ Dragoljub Živojinović, *Uspon Evrope 1450–1789*, Beograd, 2000, 442–444.

⁶¹² M. S. Andreson, *Great Britain and the Russo-Turkish War 1768-1774*, 58.

osvojile združene snage Francuske i Španije,⁶¹³ Britanija je ostala bez većih gubitaka na Mediteranu.

Ratovi u osmoj i devetoj deceniji 18. veka negativno su uticali na trgovinu Jonskih ostrva. Najteže je prošao Zakintos čiji je najznačajniji proizvod, suvo grožđe, Velika Britanije uvozila u daleko manjem obimu u odnosu na prethodni period. Veliki deo trgovine Velike Britanije se odvijao neutralnim brodovima od kojih su danski bili najznačajniji. Britanski izveštaji iz Venecije pružaju značajne podatke u vezi sa angažovanjem danskih brodova u trgovini na Levantu i Jonskim ostrvima.⁶¹⁴

U istom periodu došlo je i do porasta gusarskih i piratskih aktivnosti u vodama Jonskih ostrva čime je trgovina dodatno bila ugrožena. Venecijanski admiral Anđelo Emo je proveo više od 25 godina ratujući sa Berberima od Alžira do Tripolija.⁶¹⁵ Osim gusara severene Afrike, Veneciji su muke zadavali i pljačkaši sa obala Epira, kao i francuski privatiri. Na osnovu izveštaja generalnog providura Alviza Foscarija⁶¹⁶ saznaje se da providur Zakintosa Marko Žorži nije mogao neko vreme da napusti ostrvo zbog dve lađe gusara iz Tripolija koje su u zasedi nedaleko od glavnog grada čekale plen.⁶¹⁷ Izveštaji britanskog konzula sa Zakintosa javljaju da je francuski gusarski brod *Sultan* koristio luku na Zakintosu kao glavnu luku za potonji napad na trgovačke brodove,

⁶¹³ V. Popović, *nav. delo*, 272; D. Živojinović, *nav. delo*, 453.

⁶¹⁴ TNA, PRO, FO, 81/16, Consul Peter Sargent to Rob Riuchie, Zante 28th February 1788.

⁶¹⁵ Prvi put Emo se pominje u putopisima Čadler 1767. a preko britanskih izveštaja iz Venecije (TNA, PRO, FO, 81) saznajemo da je bio aktivan u borbi protiv berberskih gusara tokom osme i devete decenije. Britanski konzuli sa Zakintosa Piter Sargent i Spiridion Foresti (TNA, PRO, FO, 42) u toku poslednje dve decenije 18. veka takođe obaveštavaju London o uspešnoj borbi Anđela Ema u kojem je uspeo da privoli gusare na mir 1792. Vidi: Lane Ch. Frederic, *Venetian Ships and Shipbuilders of the Renaissance*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1992.

⁶¹⁶ Alvize Foscari Treći, poznat pod imenom Žorži, od ogranka San Simeona Pikola (Venecija 1724–Kefalonija 1783) . Dostiže vrhunac vojničke karijere u pomorskim snagama stekavši titulu *proveditore general da mar* u januaru 1782, na kraju *cursus honorum-a* na kom je veoma brzo napredovao sticavši redom titule *Nobile di Nave* (nobil broda) (1743), krmanoš broda (gubernator di nave) (1747) do admirala (1762), gotovo ceo život Alviza Foscarija prošao je u vojnoj floti na moru, daleko od Venecije. Umire iznenada 1783. u Argostoliju, Kefalonija, nakon što je vratio mir na ovo ostrvo ugušivši pobune. Stekavši titulu *proveditore general Dalmacije i Albanije*, dobio je kontrolu nad administracijom i komandu sa sedištem u Zadru nad spoljnim pukovima stečenim nedavnom kupovinom, u kontekstu opšte i progresivne depresije mletačke trgovine i pomorskog saobraćaja. Alvise Foscari, *Provveditore Generale da Mar. Dispacci di Corfù 1782–1783*, priredio Fausto Sartori, Venezia, 2000.

⁶¹⁷ Prvi slučaj koji je generalni providur Alvize Foscari morao da rešava po dolasku na Krf jeste spasavanje broda koji se nasukao na albansku obalu i koji su lokalni stanovnici potpuno opljačkali. Foscari, *Dispacci*, doc. n° 2-3, 3-7. Krf 12. oktobar 1782.

čime se, između ostalog, kršila venecijanska neutralnost u ratu.⁶¹⁸ Generalni providur Jonskih ostrva, Alvize Foscari, bio je svestan velikog gubitka po javnu kasu zbog krijumčarenja suvog grožđa, i utočišta koje na Kefaloniji imaju krijumčari i gusari iz Turske.⁶¹⁹ Mir koji je usledio nakon Versaja 1783. prekinut je svega četiri godine kasnije turskom objavom rata Rusiji 1787. Ratu se kao saveznica Rusije ovog puta priključila Austrija. Novi rat pratila je i plima gusara i pirata, turskih i ruskih, koji su dodatno ugrožavali venecijansku trgovinu na Jonskim ostrvima.⁶²⁰

U vremenu između Versajskog mira 1783. i početka novog ciklusa ratova na Mediteranu 1793. Velika Britanija se privredno oporavila od gubitaka severnoameričkih kolonija. Upravo zahvaljujući tome je mogla preživeti dve decenije ratova sa Francuskom.⁶²¹ Krajem 1783. Viljem Pit postaje premijer, što je dovelo do značajnih administrativnih i poreskih reformi koje će zajedno sa industrijskom revolucijom omogućiti Velikoj Britaniji da u vrlo kratkom periodu postigne ekonomski prosperitet.⁶²² U isto vreme Francuska nije uspela da se oporavi od velikih izdataka koje je imala tokom prethodnog rata. Nedostatak novca i visoki troškovi doveli su do finansijske krize koja je bila jedan od uzroka izbijanja revolucije 1789. No, i pored toga Francuska je ostala najznačajnija trgovačka nacija Mediterana.

Na osnovu sporazuma Katarine II i Josifa II, iz 1781. Rusija je anektirala Krim 1783. protivno odredbama Kučuk-kajnardžija, bez bojazni da bi njenu odluku mogla dovesti u pitanje Francuska, zauzeta zbivanjima u Američkom ratu za nezavisnost. Rusko-turski rat 1787-1792. doveo je do ulaska Austrije u rat sa Turskom koji se završio Svištevskim mirom 1791.⁶²³ Rat koji su vodile Rusija i Austrija protiv Turske nije odgovarao

⁶¹⁸ TNA, PRO, FO, 42/1, Consul Peter Sargent to Lord Hillsborough, Principal Secretary of the State, 23rd march 1782.

⁶¹⁹ Foscari, *Dispacci*, doc. n° 2-3, 3-7. Foscari 12. oktobar 1782.

Foscari je iznenada preminuo na Kefaloniji nakon što je otišao na to ostrvo da bi smirio buntovne ostrvljane.

⁶²⁰ Pored Emove borbe sa berberskim gusarima, od 1788. on je morao obuzdavati u ruske gusare koje su bili prilično aktivni u vodama između Peloponeza i Jonskih ostrva. U dopisima britanskih konzula sa Zakintosom oni te privatirske brodove nazivaju *Greco Russian Privateers*.

⁶²¹ Captain A. H. Mahan, *The Influence of the Sea Power*, Boston, 1894, 4–13.

⁶²² Vilijem Pit Mlađi (William Pitt), sin Vilijema Pita Starijeg, koji je takođe bio britanski premijer i jedan od najznačajnijih britanskih liberala koji je obeležio britansku politiku u periodu 1783–1806.

⁶²³ Austrije je od velikih očekivanja u tom ratu imala neznatno teritorijalno proširenje. Dragan Pavlović, *Srbija za vreme poslednjeg austrijsko-turskog rata (1788–1791)*, Beograd, 1910, 232–233.

Veneciji koja je od početka 1788. morala da obuzdava svoje grčke podanike i sprečava njihovo uključivanje u ratna dejstva na strani Rusije. Republika je zabranila bilo kakvo ukazivanje pomoći ruskim vojnim brodovima u svojim lukama. Naročito su istaknute luke u Dalmaciji i na Kefaloniji i Zakintosu, kao mesta odakle bi Rusima mogla da stigne pomoć. Striktno poštovanje neutralnosti i ne narušavanje mira sa Turskom dovelo je odnose Venecije i Austrije u nezavidan položaj što se saznaje iz prepiske britanskog ambasadora u Carigradu i konzula u Veneciji.⁶²⁴

Uloga Venecije u ovom ratu je bila značajna zbog čvrste neutralnosti koju Republika nije napuštala. Naime, pored garancija Austrije za nadoknadu eventualnih gubitaka koje bi Venecija mogla imati, zbog turskih reakcija, presudna većina članova Senata odbila je predlog da se Rusiji dopusti korišćenje luka u Jonskom moru.⁶²⁵ Veliki broj ruskih oficira koji je u Veneciju došao preko Austrije zadavao joj je prilične muke. Osim toga, Republika je u to vreme bila u pripravnosti zbog značajne aktivnosti skadarskog paše Mahmud Bušatlije čiji su se brodovi kretali venecijanskim vodama od Kotora do Zakintos.⁶²⁶

Rat između Austrije i Turske završio se 1791. mirom u Svištevju kojim je Austrija dobila manja teritorijalna proširenja. Rusija je pokušala i ovaj put da prebaci svoju baltičku flotu na Mediteran osiguravši pomoć Španije ali ih je u tome sprečio švedski kralj Gustav III koji je napao Rusiju nakon sklapanja sporazuma sa Turskom.⁶²⁷

Tokom ratnih godina u Evropi došlo je do značajnih promena među kojima je izbijanje Francuske revolucije bio događaj koji će obeležiti naredne dve decenije. Druga važna

⁶²⁴ TNA, PRO, FO, 81/16, Consul Rob Richie to Marquess of Carmarthen Seceretary of State for Foreign Affairs, Venice 11th January 1788.

⁶²⁵ TNA, PRO, FO, 81/16, Consul Rob Richie to Marquess of Carmarthen Seceretary of State for Foreign Affairs, Venice 5th August 1788.

⁶²⁶ Piter Sardžent, britanski konzul na Zakintosu, javio je konzulu u Veneciji da je u vodama Zakintos tokom trajanja najstrožijeg karantina zbog kuge na Peloponezu, primećena flotila skadarskog paše. TNA, PRO, FO, 81/16, Consul Peter Sargent to Rob Riuchie, Zante 28th February 1788.

Uloga Mahmud Bušatlije je značajna. On je dobio ponudu od Rusije i Austrije da ratuje na strani ove dve sile, dok bi kao nadoknadu postao kralj Albanije. Nakon što je otkrio da mu Rusi rade iza leđa i dogovaraju se sa Petrom I Petrovićem Njegošem, prešao je na stranu Selima III. Paša je poginuo u bici na Krusima 1796. u kojoj su plemena Crne Gore i Brda zajednički pobedili daleko brojniju vojsku paše u kojoj je bilo i nekoliko Francuza. *Istorija naroda Jugoslavije II od početka XVI do kraja XVIII veka*, II tom, grupa autora, Beograd, 1960, 1189–1194.

⁶²⁷ *История внешней политики России XVIII век*, 110–148.

promena na Mediteranu desila se u Turskoj, gde je aprila 1789. za sultana došao Selim III. Njegova politika će biti veoma značajna za Jonska ostrva u okviru borbe protiv Napoleona i njegovog prodora na Levant.

Naredni period na Jonskim ostrvima bio je obeležena borbom dve najznačajnije sile Mediterana: Velike Britanije i Francuske. Giljotiniranje Luja XVI januara 1793. i objava rata Velikoj Britaniji glavni su događaji epohe ratova koja je sa manjim prekidima trajala do 1815. godine i Napoleonovog poraza na Vaterlou. Kraljeubistvo u Francuskoj pogodilo je Selima III koji je sa Lujem XVI održavao korespondenciju i kojem je Francuska bila tradicionalni saveznik. Posledice ovog ubistva odmah su osetili francuski trgovci i stanovnici većih gradova. Francuski ambasador je završio na istom mestu gde i Bulgakov nekoliko godina ranije.⁶²⁸

Turska i pored uspeha Francuske u Italiji 1796-1797. nije mogla da bude direktno ugrožena dok god joj je zapadni sused bila Venecija. Promene do kojih je došlo nakon mira u Levenu aprila 1797, koji je prethodio Kampoformiju, izazvali su zabrinutost u Carigradu.⁶²⁹ Kraj ratova u Italiji je doveo do širenja francuskog uticaja na istočnu obalu Jadranskog mora. U Napoleonovim planovima prodora na Levant Jonska ostrva su zbog svog položaja zauzimala važno mesto.

Poslednjih godina venecijanske uprave (1794–1797) kada je Karlo Aurelije Vidman došao na poziciju generalnog providura, Jonska ostrva su postala sve više izloženu uticaju ratnom zahvaćenog Mediterana.⁶³⁰ Njihova sudbina bila je vezana za Veneciju, budući da je arhipelag bio venecijanski posed sve do juna 1797, ali i za kontinentalno susedstvo, Epir i Peloponez, bez čijeg žita stanovništvo na ostrvima nije moglo da preživi više od nekoliko meseci. U ovom periodu Jonska ostrva, kao i Malta, postaju značajna kao mogući plen najvećih sila na Mediteranu.⁶³¹ Nakon što je Francuska u

⁶²⁸ Haris Dajč, *European States and the Porte*, 101–120.

⁶²⁹ TNA, PRO, FO, 78/18, Sir Spencer Smith to Lord Grenville, Constantinople 10th July 1797.

⁶³⁰ Najočigledniji primeri su bili: krijumčarenje, gusarenje i piraterija bili su u velikom porastu a njih je veoma teško generalni providur mogao da obuzdava. Osim toga na nestabilnost venecijanskih kontinentalnih poseda uticalo je jačanje lokalnih paša, a naročito Ali-paše, koji je zahvaljujući izvozu sirovina rano napravio poslovne kontakte sa Francuzima. TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 14th November 1796.

⁶³¹ Foresti je upozorio Grenvila na veliku verovatnoću francuskog iskrcavanja na Maltu i Jonska ostrva. TNA, PRO, FO 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 28th August 1797.

kratkom vremenskom razmaku zauzela Jonska ostrva i Maltu (1797-1798), jedan od najvažnijih ciljeva britanskog admirala Nelsona postalo je osvajanje ovih teritorija. Ostvarenju ovih ciljeva Nelson se posvetio posle pobeđe u bici na Nilu avgusta 1798, čime je stekao kontrolu nad Mediteranom.⁶³²

Karlo Aurelio Vidman, poslednji venecijanski generalni providur Jonskih ostrva, došao je na Krf u julu 1794.⁶³³ Njegov skromni pristanak na Krf u jednoj fregati *Gloria Veneta* najslikovitije objašnjava stanje oslabljene venecijanske flote. Nakon svečanog dočeka u gradu, prijema činovnika, nobila, velikodostojnika i slavlja koje se završilo vatrometom i balom usledio je sudar novog generalnog providura sa očajnom situacijom na ostrvima. Tvrđava je imala dovoljno baruta za tek nekoliko dana, zalihe pšenice su mogle potrajati svega nekoliko meseci, dok su rezerve dvopeka za vojsku bile prazne. Situacija na drugim ostrvima je bila još gora. Stanje flote je bilo toliko loše da su Berberski korsari u većem broju nego ikad krstarili vodama arhipelaga.⁶³⁴

Nije prošlo mnogo vremena od kada je admiral Emo napadao berberske gusare u njihovim uporištima na severu Afrike i čuvao bezbednost trgovačkih puteva, a Venecija je zapala u takvo stanje da joj je polovina brodova bila neupotrebljiva. Samo je sposobnost venecijanskih kapetana i mornara spasavala Republiku potpune katastrofe.⁶³⁵

Vidmanovi izveštaji su važni jer se iz njih saznaje koliko je Venecija u tim godinama oslabljena i u kakvim je odnosima sa lokalnim pašama. Sporovi oko granica, pljačkanja imovine, ugrožavanja puteva, trgovine između Venecije i Ali-paše najvažnija su pitanja

⁶³² Bitka na Nilu ili Bitka kod Abukira. Prve izveštaje o pobeđi Nelsona ambasador Smit dobija preko Rodosa, o čemu izveštavava London. TNA, PRO, FO 78/19, Sir Spencer Smith to Lord Grenville, Constantinople 28th August 1797,

⁶³³ Karlo Aurelio Vidman (Carlo Aurelio Widmann) bio je član jedne od najuglednijih venecijanskih porodica nobila XVIII veka. Njegov ujak je bio papa Kliment XIII (1758–1769). Rođen je 1750, a preminuo je 1798. na Krfu. Veliki broj građana Krfu je oplakivao njegovu smrt i pored venecijanske administracije. Pre dolaska na Krf napisao je *La Nave ben manovrata ossia Trattato di Manovra* 1773. Marija Kocić, *Ali-paša janjinski u spisima Karla Aurelija Vidmana (1794-1797)*, Istraživanja 24 (2013), 205-221.

⁶³⁴ *Carlo Aurelio Widmann Provveditore Generale da Mar. Dispacci di Corfù 1794-1797*, vol. I-II, Venezia, 1997 (u daljem tekstu: Widmann, *Dispacci I*), doc. n° 1-4, 9-14 Krf avgust 1794.

⁶³⁵ Na osnovu Forestijevih izveštaja vidi se da je veliki deo venecijanske flote neupotrebljiv ili da mu je potreban značajan remont. Forest, kao i Vidman pominje veoma sposobnog admirala Oria koji je pripadao uglednoj porodici nobila sa Lefkade. TNA, PRO, FO, 42/2, consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 20th April 1797.

vezana za stanje na Jonskim ostrvima. Granični spor koji je Venecija imala sa Turskom, odnosno sa teritorijom pod kontrolom Ali-paše obeležio je sve tri godine Vidmanovog nameštenja na Krfu. Uprkos tome što je u pitanju manja površina zemlje, Ali-pašina borba za parče obale, kozje ostrvo, stenu i deo zaliva bila je veoma važna za trgovinu, izvoz, nabavku soli ali i demonstraciju sopstvene snage i dobar pokazatelj njegovih ambicija prema venecijanskim posedima na kontinentu.⁶³⁶ Kara-kondža i Uvala nalaze se u Ambrakijskom zalivu u blizini Preveze.⁶³⁷ Nabavka žitarica potrebnih za prehranjivanje stanovništva zavisila je od trgovine sa kontinentom koju su kontrolisale albanske paše. Otuda sukobi oko granica nisu bili motivisani samo teritorijalnim apetitima zavađenih strana, već je u njima rešavano i pitanje nabavke najvažnijih proizvoda za život na arhipelagu.

Istovremeno sa tim sporom, Veneciju i Veliku Britaniju zabrinjavalo je sve veće prisustvo Francuza u godinama koje su prethodile padu Republike.⁶³⁸ Ali-paši su Francuzi bili važni poslovni partneri, pošto su Francuzi potrebne sirovine izvozili sa obala Epira, iz luke Saida.⁶³⁹

Ali-paša je graničnim sukobom osporavao kontrolu Venecije nad Ambrakijskim zalivom ali i prolazom između Krfa i kontinenta. Saveznici Venecije na kontinentu bile su paše koje je ugrožavao Ali-paša. Najznačajniji među njima bili su paša Delvina, Mehmed-paša, kao i Zafir-paša iz Valone.⁶⁴⁰ Premda Ali-paša nije bio u mogućnosti da

⁶³⁶ Iz izveštaja koje je Vidman slao može se zaključiti da je pitanje granice i spornih mesta bilo jedno od najvažnijih mesta u njegovim izvorima. Spiridion Foresti je u izveštajima koje je slao za London naznačio važnost ovih spornih graničnih mesta.

⁶³⁷ Marija Kocić navodi da su Karažkondža i Uvala ostrva, dok na osnovu izveštaja može da se zaključi da je samo jedno od ta dva toponima ostrvo, dok je drugo stenovit deo obale.

⁶³⁸ TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 24th April 1797.

⁶³⁹ Luka Saida (Sagiada, Σαγιάδα) se nalazi u istoj geografskoj širini sa gradom Krfom i u toku poslednje decenije 18. veka bila je jedna od najvažnijih luka za izvoz robe sa Epira. Saida nije bila pod kontrolom Venecije tako da su je koristili za krijumčarenje. Vidi: Marija Kocić, *Ali-paša janjinski u spisima Karla Aurelija Vidmana (1794-1797)*, 209–212.

⁶⁴⁰ TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 24th April 1796.

ugrozi ostrvske posede Venecije, ipak je predstavljao opasnost za kontinentalne posede Republike.⁶⁴¹

Poslednje godine Venecije pratila je sve veća opasnost od pirata i gusara u vodama jonskog arhipelaga, što je negativno uticalo na trgovinu. Morski razbojnici su se toliko okuražili, svesni slabosti Venecije, da su drsko, slobodno, krstarili duž obala arhipelaga vrebajući brodove na obodu najvažnijih luka i zaliva. Nekad su koristili i manja venecijanska ostrva, poput Kalamosa, kao svoja gusarska gnezda.⁶⁴² Rat je bio najvažniji katalizator za razvoj takvog stanja.⁶⁴³

U Vidmanovim izveštajima Veneciji najviše pažnje dato je stanju javnih finansija. U skoro svakom izveštaju od 180 koliko ih je napisano do juna 1797. generalni providur je upozoravao Veneciju na stalni manjak novca. Deficit je otežao funkcionisanje Jonskih ostrva u poslednjim godinama Republike i doveo njenu flotu i vojsku u očajan polazaj. Međutim, iz dostupnih izvora, Vidmanovih izveštaja i engleske diplomatske prepiske sa Zakintosom, iz Venecije i Carigrada, može se zaključiti da je Vidman bio izuzetno sposoban administrator koji je i pored svih teškoća uspeo da omogući nesmetan svakodnevni život na ostrvima. Najbolji primer funkcionisanja vitalnih institucija jesu karantini i obezbeđivanje Jonskih ostrva od epidemija kuge koje su harale Peloponezom i turskim provincijama na kontinentu. Osim toga i pored nekoliko loših godina kada je izvoz žitarica sa Peloponeza i Epira bio manjeg obima, Vidman je uspevao da obezbedi potrebne žitarice.⁶⁴⁴

Na osnovu Vidmanovih izveštaja iz 1794-1795, stanje venecijanske flote i trupa na ostrvima bilo je nezadovoljavajuće. Međutim, tek po jeseni 1796, i pored ranije raspisanog poreza i molbi za pozajmice, Vidman je prvi put zapao u očajnu situaciju.⁶⁴⁵

⁶⁴¹ Lefkada je jedino ostrvo na kojem su se stanovnici osećali ugroženo od Ali-paše. Potvrda toga je migracija sa Lefkade u toku poslednjih godina 18. veka. Detaljnije u poglavlju "Naselja i društvena struktura".

⁶⁴² Widmann, *Dispacci* II, doc. n° 104, 381 Kpф, 1. mart 1796.

⁶⁴³ Razlozi za pojavu piratertije i gusarstva su detaljnije objašnjeni u poglavlju trgovina

⁶⁴⁴ Na osnovu Forestijevih izveštaja uočavaju se tri veće epidemije kuge na kontinentu 1793, 1795. i 1797. Vidmana je zabrinula epidemija u decembru 1796. jer se ona raširila na ceo priobalni pojas Epira u januaru. Widmann, *Dispacci* II, doc. n° 159, 623 Kpф, 11. janyap 1797.

⁶⁴⁵ Poziv koji je Vidman uputio svim ostrvljanima je obezbedio više sredstava na Zakintosu nego što se Vidman nadao. Međutim, na Kefaloniji je odziv bio daleko slabiji, ostrvljani sa Lefkade su sakupili veoma mali iznos, dok su ostrvljani sa drugih ostrva sakupili beznačajno male iznose. U nastavku

Osim što vojska nije imala dovoljno dvopeka ili baruta, najvažnija kreditna institucija ostrva je ostala bez sredstava bez kojih je sistem zemljoradničke proizvodnje bio ugoržen.⁶⁴⁶

Slika venecijanske flote koju pružaju iscrpni izveštaji Forestija ukazuju na očajnu situaciju iz više razloga: trupe kojih je bilo manje nego ranije bile su dobre ali im je plata kasnila i do nekoliko meseci, dok su im dnevna sledovanja hrane, takođe, bila značajno smanjena; deo brodova u luci Zakintos, luci Krfa i Guviji bili su neupotrebljivi; neki od njih su bili u toliko lošem stanju da su morali da se koriste delovi sa jednog ili više brodova da bi se dobio bar jedan brod koji bi mogao da se koristi na otvorenom moru;⁶⁴⁷

Na osnovu pozajmica koje su pojedini ostrvljani dobrovoljno davali providuru da se zaključiti da je u veoma teškoj ekonomskoj situaciji deo ostrvljana solidaran sa Venecijom, pre svega zato što im je bilo u interesu da institucije venecijanske vlasti nesmetano funkcionišu. Vidman je u više prilika tražio pozajmice od stanovnika ostrva. U izveštajima koje je slao Veneciji ukazuje na priličan odziv i značajna sredstva koja su se na taj način sakupljala. Ipak, vremenom je odziv bio sve slabiji. Za vreme francuske vlasti koristili su se slični metodi za sakupljanje sredstava. Međutim, za razliku od vremena venecijanske uprave, ovi prilozi građana nisu imali dobrovoljni karakter, već su bili uslovljeni i iznuđeni. Jednu od najvećih pozajmica od ostrvljana Vidman je dobio sredinom januara 1796. Detaljni podaci koje generalni providur navodi pokazuju koliko je koje ostrvo dalo, kao i to da su venecijanski činovnici, providuri i kapetani dobrovoljno pozajmljivali novac bez kamate.⁶⁴⁸ Malobrojniji od njih su pomagali administraciju bez očekivanja da će im novac biti vraćen.⁶⁴⁹

poglavlja je detaljno navedeno ko je i sa koliko sredstava pomogao Veneciji. *Widmann, Dispacci II*, doc. n° 159, 618-622, Kpφ, 11. januar 1796.

⁶⁴⁶ *Casa Bagatin* iz *Moni del Piette* je bio nedodoriljivi deo koji se koristio za nabavku krmiva i koji je za ruralno stanovništvo iz tog razloga bio veoma važan. J. Davy, *nav. delo*, 117-123.

⁶⁴⁷ TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 5th July 1797. i *Dispacci II*, doc. n° 177, 683, Krf 26. april 1797

⁶⁴⁸ Providur Zakintosa *Francesco Bragadin* je od svojih sredstava platio vojnicima razliku koja im je bilo potrebna za plate ali je platio i za brodove i za sve ostale troškove svog kabineta koji bi bankrotirao da providur Bragadin nije odlučio da iz sopstvenih prihoda plati. *Widmann, Dispacci II*, doc. n° 111, 618-621, Krf 11. januar 1796.

⁶⁴⁹ Isto.

Vidman nije mogao znati kakva će ga situacija sačekati na Jonskim ostrvima pre dolaska leta 1794. tako da se u izveštajima koje je slao Veneciji pravda što je morao da unižava zvanje i značaj generalnog providura obraćajući se građanima za pomoć.⁶⁵⁰ Ogranizaciju sakupljanja pomoći su vršili ostrvski providuri. Vrlo je teško pretpostaviti da bi ostrvljani bili toliko izdašni prema Veneciji da su stvarno osećali toliku netrpeljivost kao što Milosavljević navodi.⁶⁵¹ Novac je ostrvima bio neophodan i osim doborovlnim prilozima ili pozajmicama bogatijih građana se nije mogao naći. Deficit od 30.000 venecijanskih dukata je brže nadoknađen nego što je Vidman mogao pretpostaviti. Međutim, to je odložilo propast za svega nekoliko meseci.⁶⁵²

Zakintos je bio najbogatije ostrvo i najvažniji izvor prihoda Venecije. Koliko je ostrvskim nobilima bilo stalo da pomognu svom privuduru svedoče dodatne uplate nakon što je potreban iznos sakupljen. Jedan od najuticajnijih nobila Zakintosa Nikole Salamona,⁶⁵³ koji je bio zadužen za ubiranje poreza, dao je svojih 1.200 talira na ime rate za porez koja je dolazila na naplatu narednih meseci. Takođe, on je svojevolejno odgovorio na potrebe trupa koje su služile na carinama u Prevezi, Pargi i Vonjici.⁶⁵⁴ U vremenima nemaštine Veneciju su takođe pomogli sledeći nobili sa Zakintos: Antonio Martinengo, Gradenigo Makri, Žorži Bulco koji su bez kamate pozajmili ukupno 6.600 talira⁶⁵⁵. Pored toga, jedna od dve engleske fabrike na ostrvu, *Jaffers & Sargent*, čiji je osnivač bio britanski konzul Džon Sargent, pozajmila je providuru 1.000 talira. Osim pomenutih, bilo je i drugih manjih pozajmica građana. O teškoj situaciji i pomoći koju

⁶⁵⁰ Isto.

⁶⁵¹ P. Milosavljević, *nav. delo*, 24.

⁶⁵² Već nekoliko meseci kasnije, u izveštajima iz marta i aprila Vidman moli Veneciju za dodatna sredstva kako bi mogao plaćati vojnike i ostale činovnike. Na osnovu toga lako je zaključiti da su sredstva sakupljena početkom godine već bila istrošena do tada. Widmann, *Dispacci* II, doc. n° 177, 683, Krf 26.april 1797.

⁶⁵³ Ime Nikola Salamona se različito pisalo u izvorima na engleskom, italijanskom i grčkom sa kojima sam se sretao: *Salamon, Salaman, Soloman, Σολωμός*. On je bio u rođачkim vezama sa Spiridionom Forestijem preko Angelike, Forestijeve supruge. Nikola je, takođe bio i pruski konzul na Zakintosu. Njegov sin Dionisije Solomon Διονύσιος Σολωμός; 8 April 1798 – 9 February 1857. bio je značajan grčki pesnik prve polovine 19. veka. Prve dve strofe njegove Himne slobodi *Ύμνος εις την Έλευθερίαν* su postale grčka himna, a u 20. veku i himna Kipra. Dionisije je bio jedan od predstavnika Jonske škole književnosti. Vidi: Μοσχόπουλος Γ., *Οί Έλληνες της Βενετίας και Ίλλυρίας* (1768—1797), Αθήνα, 1980

⁶⁵⁴ Widmann, *Dispacci* II, doc. n° 111, 618-621, Krf 11.januar 1796.

⁶⁵⁵ Antonio Martinengo, Gradenigo Macri, Zorzi Bulzo.

su pružili žitelji Zakintosa saznajemo iz prepiske konzula Forestija i Londona od januara 1797.⁶⁵⁶

Prihod sa Kefalonije bio je još manji. Predviđeni iznos koji je Vidman želeo da sakupi iznosio je 20.000 talira, međutim, sakupio je samo 4.000. Od tog iznosa najveći deo obezbedio je kapetan broda *Meropa*, izvesni Stefano Mikiavić, venecijanski podanik slovenskog porekla, koji je trgovao sa ostrvima.⁶⁵⁷ Razlozi zbog kojih stanovnici Kefalonije nisu uspeali da sakupe ni deo iznosa koji su Zakintošani sakupili, prema generalnom providuru potiču od njihovog siromaštva i teške situacije. Ova se pretpostavka može smatrati prilično naivnom s obzirom da Zakintos nije bio mnogo bogatije ostrvo od Kefalonije. Pravi razlog zbog kog ostrvljani sa Kefalonije nisu želeli da pomognu venecijansku administraciju koja je i njih štitila koliko i Zakintos, jeste što je ovo ostrvo imalo daleko jaču i samostaliju trgovačku klasu koja nije zavisila u tolikoj meri od Venecije kao ostrvljani sa Zakintosa.⁶⁵⁸ Drugi razlog je razvijeno krijumčarenje, o kom je Foresti redovno obaveštavao London, u koje su uključeni stanovnici ovih ostrva. Iz Vidmanovih izveštaja ne može se saznati mnogo o obimu krijumčarenja. Generalni providur radije ne govori o ovoj pojavi, verovatno zato što bi, u protivnom, morao da odgovara za to.⁶⁵⁹

Druga ostrva i gradovi bili su daleko siromašniji. Međutim, i pored toga Lefkada je sakupila 6.000 talira pomoći Veneciji. Gradovi na kopnu ponudili su ljude za vojsku, što je bilo odbijeno jer Vidman nije imao ni osnovne opreme za njih. Jevreji grada Krfa su Vidmanu pomogli sumom od 2.000 talira, kao i malobrojn timerima koje su o svom trošku naoružali.⁶⁶⁰

⁶⁵⁶ TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 31st January 1797.

⁶⁵⁷ Ovaj kapetan *Stefano Michiavich* je pokazao zavidnu sposobnost kada je kao kapetan drugog venecijanskog broda *Falcone* uspeo da se oslobodi berberskih gusara koji su ga jurili na njegovom putu od Boke do Krfa. On je nakon toga, aprila 1797. uvidevši teško stanje u kojem je Vidman pozajmio bez kamate 700 talira i stavio sebe i svoj brod besplatno na raspolaganje Republici u borbi protiv pirata i gusara koji nisu prestali da ugrožavaju venecijansku trgovinu. Osim toga on je prenosio na Krk namirnice za venecijansku posadu na Krku. Widmann, *Dispacci II*, doc. n° 177, 683-686, Krk 26. april 1797.

⁶⁵⁸ U toku 1796. Vidman je, ipak uspeo da sakupi 20.000 talira na Kefaloniji. M. Pratt, *nav. delo*, 39.

⁶⁵⁹ Više o krijumčarenju je dato u poglavlju Trgovina.

⁶⁶⁰ M. Pratt, *nav. delo*, 39.

Suprotno tvrdnjama domaće istoriografije, iz izvora ne saznajemo da su ostrvljani prema Vidmanu i Venecijancima gajili značajnu netrpljivost ili mržnju⁶⁶¹

Još jedna zabluda u koju upada domaća istoriografija odnosi se na nacionalni osećaj i klasnu borbu ostrvljana. Ona za njih tvrdi da su postali svesni svog grčkog identiteta i da su se nadali sticanju nezavisnot. Na osnovu izvora ali i događaja koji su usledili nemoguće je posmatrati stanovnike Jonskih ostrva kao jedinstveno telo koje ima iste ciljeve koji streme nacionalnom ujedinjenju. Ideje *levice* koju Milosavljević pominje baveći se ovom temom poslednje decenije 20. veka, ne postoje.⁶⁶²

Veneciji je bilo važno da zna kakvo je raspoloženje ostrvljana naročito posle pobuna u Bergamu i Breši nad kojima je izgubila kontrolu u martu 1797.⁶⁶³ Vidman je uverio maticu da do takvih pobuna ne može da dođe na Jonskim ostrvima. On je u izveštajima 1797. vrlo otvoreno opisivao stanovnike i iznosio njihove karakteristike zbog mogućnosti francuskog desanta koji se očekivao od aprila meseca. Pojavljivanje francuskih trupa na italijanskim posedima Venecije i širenje ideja Francuske revolucije u Breši i Bergamu, ni na koji način nisu mogli da dovedu do sličnih rezultata na arhipelagu. Stanovnici Jonskih ostrva bili su veoma lojalni Veneciji. Zajednički jezik takođe je vezivao ostrvljane za Veneciju jer su se skoro svi pismeni ostrvljani služili italijanskim. To je bio jezik koji se koristio u gradskim sredinama na najvećim ostrvima. Koliko je italijanski bio važan deo jonskog identiteta svedoči podatak da je uprkos tome

⁶⁶¹ Petar Milosavljević u svojoj *Jonskoj Republici* tvrdi da je grčko nacionalno biće želelo da ustane protiv tiranije. Na osnovu Vidmanovih izveštaja koliko je sakupio novca od slobodnih građana bez ikakve prinude može se zaključiti da je velikom delu ostrvljana bilo važno, da i u vremenu manjka novca, pomognu providuru da sačuva sistem u kojem su živeli i radili. Osim toga na osnovu izveštaja Spiridiona Forestija saznaje se da je velika većina ostrvljana bila lojalna Republici. Većina seljaka na ostrvima nije bila zadovoljna svojim ekonomskim položajem ali oni za to nisu krivili providura koji ih nije sprečavao da sezonski rade na Peloponezu za dodatnu zaradu time upotpunjavaju svoje zimske zalihe. Seljaci posmatraju kao svoje krvnike sve ostale stanovnike sa kojima dele zemlju, vlasništvo nad maslinama, vinovom lozom, svoje dugove, one od kojih pozajmljuju prese za ulje itd. Na osnovu izvora ali i memoara i putopisa zaključuje se da seljaci neprijateljski doživljavaju veliki deo stanovništva: od bogatijih seljaka do ostrvskih Jevreja, nobila, venecijanskih činovnika, pa ponekad i sveštenika.

⁶⁶² P. Milosavljević, *nav. delo*, 37.

⁶⁶³ Na osnovu britanskih izveštaja iz Venecije može se videti da je u Veneciji u toku marta 1797. bila vrlo napeta situacija zbog blizine francuske vojske ali joj više zbog toga što su gradovi Breša i Bergamo proglasili nezavisnost i dobili francusku zaštitu. Isti izveštaj navodi da su Francuzi zauzeli i Trst, kao i da Senat nema kontrolu nad situacijom i da će Francuzi verovatno da se okrenu na Veneciju čim završe s ratovanjem u Austriji. TNA,PRO, FO, 81/12, Sir Richard Worstley Bart. to Lord Grenville, Venice 29th March 1797.

što je prema ustavu iz 1815. grčki bio prvi zvanični jezik, ostrvski nobili su zadržali italijanski kao najrasprostranjeniji jezik u svakodnevnoj upotrebi.⁶⁶⁴

Generalni providur je uveravao Veneciju da ni seljaci, ni siromašniji građani nisu u stanju da pokrenu nikakvu republikansku pobunu. Vidman je izveštavao da ostrvljani daju znake konstantne i čvrste odanosti Veneciji, što objašnjava naslednom vernošću koja je kroz vekove ukorenjena u ostrvske nobile.

*Moj položaj je nekada bio počastvovan vlašću nad kopnom i morem koje je izazivalo strahopoštavanje gde god bih se pojavio. U situaciji u kojoj se suočavamo sa političkim i moralnim sunovratom velikog dela sveta, sa nedostatkom snaga i novca neophodnog pre svega za isplatu plata, moram se pohvaliti da moj položaj i dalje ima zavidan autoritet koji se ne oslanja toliko na prethodnu moć, već isključivo na moć ubeđivanja. Ako mogu da vam predstavim ovu zadovoljavajuću sliku na Krfu isto mišljenje imam i za ostatak arhipelaga, jer se u sličnoj situaciji nalaze i drugi providuri.*⁶⁶⁵

Početak 1797. doneo je dosta briga Veneciji na Jonskim ostrvima. Francuski ratni i trgovački brodovi bili su brojniji nego ranije, a uvećao se i broj privatira koji su ugrožavali trgovinu. Na Zakintosu je samo zahvaljujući velikom angažovanju Forestija venecijanska flotila uspela da uhvati francuski gusarski brod koji je onemogućavao normalnu trgovinu.⁶⁶⁶

Nesreća koja se dogodila krajem 1796. na Zakintosu pretvorila se u skandal koji je Francuska koristila kao način pritiska na Veneciju. U pitanju je bio požar u kući francuskog vicekonzula na Zakitnosu, Konstantina Gaja, koji se dogodio novembra 1796.⁶⁶⁷ Na osnovu Vidmanovih izveštaja saznaje se da istraga u vezi sa paljevinom i dalje nije bila gotova aprila 1797. godine i pored duždovog dekreta kojim se zahtevalo da se Francuzima što pre odgovori da li je požar mogao biti zaustavljen pre nego što su

⁶⁶⁴ To se može tvrditi na osnovu međusobne korespondencije nobila koja je skoro u potpunost na italijanskom. Kao što se vidi iz fonda TNA, PRO, FO, 348. Više o tome u poglavljima: "Administracija" i "Naselja i društvene strukture".

⁶⁶⁵ Widmann, *Dispacci II*, doc. n° 176, 680-682, Krf 26. april 1797.

⁶⁶⁶ TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 24th April 1796.

⁶⁶⁷ O aktivnostima u vezi sa krijumčarenjem i gusarenjem konzula Gaja pogledati poglavlje Trgovina. TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 14th November 1796.

sve stvari francuskog vicekonzula bile progutane u plamenu.⁶⁶⁸ Veneciju je plašilo značajno prisustvo francuskih vojnih brodova duž albanske obale, kao i dobri odnosi Francuske sa Ibrahim-pašom Bušatlijom koji je nasledio Mahmud-pašu nakon bitke na Krusima oktobra 1796. U martu 1797. Foresti dobija zabranu rada zajedno sa ostalim podanicima Venecije koji su obavljali konzulrane usluge za druge države. Providuri svakog ostrva su zahtevali od konzula i vicekonzula da im predaju pečate i druge insignije koje su koristili u svom radu.⁶⁶⁹

U aprilu je nekoliko građana Kefalonije ubilo janičara u Smirni kada je on pokušao da ih spreči u razbojništvu, što je donelo nove muke Vidmanu jer su Turci tražili nadoknadu koju on nije mogao da plati. Velika šteta je bila učinjena tim nepromišljenim ubistvom jer je besna turska rulja primorala konzule svih evropskih zemalja da na nekoliko dana potraže utočište na palubama u zalivu, dok je rulja pljačkala robu evropskih trgovaca.⁶⁷⁰

Vidman je bio itekako svestan važnosti religije i njenog uticaja naročito među siromašnijim stanovništvom. Upravo zato je u aprilu 1797. poslao proglase svim parohijama potpirujući njihov verski zanos i upućujući ih da svojim primerom pokažu pastvi da se drži jevanđenja, hrišćanske vrline.⁶⁷¹ Takav apel je bio poziv građanima na lojalnost, upravo zato što su nove republikanske vlasti po Apeninskom poluostrvu i venecijanskom zaleđu rušile autoritete na koje se Vidman pozivao. Podržavanjem Protopapasa i sveštenstva država je imala važnog saveznika.

Pa ipak, Vidman se nije ustručavao da u svojim izveštajima naglašava i one negativne osobine ostrvljana kao što su: lakomislenost, nedostatak strpljenja i zapaljiv duh, inače lojalnog stanovništva. Jedna od najizraženijih crta ostrvljana je netolerantnost i na najmanju uvredu. Neke od tih osobina su prevideli Francuzi nakon beskrvnog zauzimanja Krfa leta 1797. Vidman u svojim izveštajima u proleće 1797. nije javljao ili nije znao da se određeni broj Slovena i ostrvljana sa Zakintosa i Kefalonije koji su

⁶⁶⁸ Widmann, *Dispacci II*, doc. n° 170, 671-672, Krf 19.april 1797.

⁶⁶⁹ TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 1st April 1797.

⁶⁷⁰ TNA, PRO, FO, 78/18, Francis Werry to Sir Spencer Smith, Smyrna 8th April 1797.

⁶⁷¹ Isto.

premda državljani Venecije raspoređeni po skoro svim značajnijim lukama pod kontrolom sultana ipak otvoreno republikanski nastrojeni, i ako su nosili trobojnu republikansku kokardu. Njihovo prisustvo u turskim lukama je itekako zabrinjavalo Spenser Smita, britanskog ambasadora u Carigradu.⁶⁷²

U jednom od svojih poslednjih pisama iz aprila 1797. generalni providur rezignirano je konstatovao da je Senat očigledno prepustio Jonska ostrva svojoj sudbini i da ne može više da kontroliše ni vode oko samog grada. I pored odanih stanovnika i hrabrosti kapetana i oficira, Vidman poslednjim vapajem upozorava Veneciju da ne zna kako bi reagovao ako bi se naoružani stranci iskricali na ostrva. On više nije imao ni municije, ni trupa, ni hrane, ni opreme za plovidu; ništa osim prazne kase i dugova vojnicima i građanima.⁶⁷³ Francuski general Žontili koji se iskrcao na Krf krajem juna mudro je procenio da Vidman nije mogao dobiti jasna uputstva iz Venecije i iskoristio je to prilikom zauzimanja ostrva.

Francuskom zauzimanju ostrva juna 1797. prethodila je uzbuna zbog mogućeg iskrcavanja kada je u aprilu francuska flota od 4 broda pristala u Krf.⁶⁷⁴ Iz Vidmanovih dopisa saznaje se da je pojavljivane francuske flote na Cveti uzburkala duhove ostrvljana.⁶⁷⁵ Francuski brodovi se nisu dugo zadržali jer su nastavljali plovidbu ka Jadranu. Njihov komandant nije imao pilote koji su poznavali obale severne Albanije, Crne Gore i Dalmacije, te mu je bila neophodna Vidmanova pomoć. Vidmanu nije bilo drago da rizikuje da ostane bez nekolicine iskusnih pilota ali je posle upornih molbi francuskog komandanta popustio i ponudio mu usluge dvojice pomoraca, Petra Lukića i Dusepea Skarpe, koji su poznavali te vode. Vidmanu je bilo važno da Francuzi ne ostanu duže na ostrvu jer je nakon prvog iskrcavanja francuskih mornara izbio nekoliko tuča na *Strada Marine* između lokalnih stanovnika i mornara. Obračuni nisu bili naročito krvavi i stanovnici su doživeli brz odlazak Francuza kao potvrdu svoje snage

⁶⁷² TNA, PRO, FO 78/18, Sir Spencer Smith to Lord Grenville, Constantinople 16th April 1797.

⁶⁷³ M. Pratt, *nav. delo*, 39–40.

⁶⁷⁴ Foresti izveštava o tom događaju London i iznosi svoje sumnje da je u pitanju verovatno francuska prethodnica pošto je bila sačinjena od svega 4 broda od kojih su samo dva bili veći brodovi. TNA, PRO, FO 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 20th April 1797.

⁶⁷⁵ Cveti ili *Domenica delle Palme* su jedan od najvažnijih praznika za ostrvljane. Tada su ostrvljani pravili jednu od četiri procesije u kojoj bi iznosili Sv. Spiridiona na ulice grada.

nakon fizičkih razmirica.⁶⁷⁶ Francuska je nekoliko nedelja nakon ove posete Jonskim ostrvima okupirala Veneciju. Vidman nije znao da su piloti koje je obezbedio francuskom komandantu doveli brodove do Venecije.⁶⁷⁷

Na osnovu izveštaja Vidmana i Forestija saznaje se da je u nedeljama koje su prethodile francuskom iskrcavanju na Krf, Venecija imala više brodova na suvom doku nego opremljenih u upotrebi, kao i da su ostali bez ikakvih rezervi hrane i municije, te da trupe nisu dobile platu. Osim toga, Vidman se već zadužio kod koga god je mogao, tako da nije bilo moguće dalje zaduživanje.⁶⁷⁸

Sudbina Jonskih ostrva bila je odlučena Napoleonovim pobedama u Italiji u zimu i proleće 1797. Nakon osvajanja Ankone u februaru, Francuska je dobila najznačajniju luku na zapadnoj obali Jadrana preko koje je otpremala flote. Napoleon je u više manjih bitaka porazio Austrijance i došao u Tirol i Korušku, dok je u međuvremenu osvojio sve značajnije gradove u okruženju Venecije i ostavio je izolovanom. Primirje između Francuza i Austrijanaca od 7. aprila se završilo Mirom u Levenu između ove dve države. Mir u Levenu je potvrđen pola godine kasnije u Kampoformiju. Njime se Austrija odrekla teritorija u Lombardiji i Habzburških poseda u Nizozemskoj, a kao nadoknadu je dobila Veneciju i njene posede na istočnoj obali Jadrana. Veneciju je Francuska okupirala 15. maja, a dva meseca kasnije 12. juna, Napoleon je poslao flotu kojoj je cilj bilo zauzimanje Krfa i ostalih jonskih ostrva.⁶⁷⁹

Iz Napoleonove korespondencije saznaje se koliki je značaj Krf, kao i celi arhipelag, imao za njegove ratne planove. Osvajanje Malte i Jonskih ostrva bili su neophodni

⁶⁷⁶ Tuča je izbila zbog dobacivanja Francuza koji su komentarisali da Sv. Spiridon izgleda kao stari fosil u staklenom sarkofagu. Widmann, *Dispacci II*, doc. n° 175, 676-679, Krf 22. april 1797. M. Pratt, *nav. delo*, 61.

⁶⁷⁷ TNA, PRO, FO, 81/12, Sir Richard Worstley Bart. to Lord Grenville, Venice 6th May 1797.

⁶⁷⁸ Koliko je očajna situacija Vidman navodi u nastavku: ... *dodatni novac smo potrošili koji je trebalo da sačuvamo za renoviranje vojne bolnice, dobili smo akotanciju (unapred) od svih taksi, međutim, i to nije bilo dovoljno. Ali stanovnici Lefkade i Preveze su toliko siromašni da to nama ništa nije značilo. Uzalud smo tražili pare da nam se daju od ostatka Kefalonije. Svi moji lični kontakti su mi neupotrebljivi jer im već dugujem.*

Izgubio sam u potpunosti autoritet, nema više Saveta (ostrvskih senata), nema dobre volje, a ono što je najgore što ne mogu da se pokrenem, suočava me sa tužnim posledicama čak mi prete. Neću dalje da vam opisujem ovu nesrećnu sliku ali imajte u vidu da ako moje srce traži zaklon od ovakvih gorkih trenutaka kod vaših ekscelencija, požurite da mi pomognete ne bismo li na taj način poštedeli sebe novih razlog za tugu. Widmann, *Dispacci II*, doc. n° 175, 676-679, Krf 22. april 1797.

⁶⁷⁹ TNA, PRO, FO, 81/12, Sir Richard Worstley Bart. to Lord Grenville, Venice 29th March 1797.

preduslovi pohoda na Egipat. Osim toga, nije samo Bonaparta bio zainteresovan za jonski arhipelag. Napuljska kraljevina je polagala istorijska prava na tu teritoriju jer je posedovala ostrva u 13. i 14. veku; Rusija i Austrija su takođe bile zainteresovane. Međutim, Napoleona je najviše plašila mogućnost da Velika Britanija ne dođe prva u posed ovih ostrva.⁶⁸⁰ Na Napoleonovo insistiranje, Jonska ostrva nisu predana Napuljskoj kraljevini koja je Direktorijumu nudila Elbu u zamenu za Jonska ostrva. Vojvoda Modene je takođe želeo da prisvoji ostrva, kao i Ankona ali je na kraju Napoleon uspeo da članom 5 Mira u Kampoforniju obezbedi da Jonska ostrva ali i nekadašnji venecijanski posedi na kontinentu postanu deo Francuske.⁶⁸¹

Strah Francuza da im neka druga država ne preuzme Jonska ostrva bio je itekako opravdan. Nobili na Jonskim ostrvima, kao i građani, nisu odgovorili oduševljeno na proglas iz Venecije koji je stigao 1. juna na Krf i kojim su se nobili pozivali da žrtvuju svoje titule zarad zajedničkog boljitka i jednakosti svih građana. Ta deklaracija nije ni stigla na Zakintos, a Vidman je zaključio da većina ostrvljana i nema želju da menja stanje u kojem su živeli.⁶⁸² Takvo stanje na Krfu i odbijanje novog duha francuske revolucije bilo je u suštaj suprotnosti sa Venecijom gde su neredi trajali nekoliko nedelja sve do 16. maja kada su Francuzi zauzeli najvažnije pozicije u Veneciji.⁶⁸³

General Ženitli je vodio flotu koju je Napoleon poslao iz Ankone 12. juna. Ta flota je bila prilično skromna: dva linijska broda, dve fregate i dva katera pored više manjih brodova ukupno je prevozilo između 1.300 i 1.500 vojnika.⁶⁸⁴ Francuska flota se

⁶⁸⁰ TNA, PRO, FO 81/12 Sir Richard Worstley Bart. to Lord Grenville, Venice 23rd August 1797.

⁶⁸¹ Proklamaciju o aneksiji Jonskih ostrva pročitao je građanima Krfa Ežen de Boarne *Eugène Rose de Beauharnais*, sin Napoleonove prve žene Žozefine de Boarne, novembra 1797. Tom prilikom je jedva izbegao atentat koji je spremalo nekoliko građana Krfa. TNA, PRO, FO 42/2, Consul Spiridon Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 24th November 1797.

⁶⁸² M. Pratt, *nav. delo*, 62.

⁶⁸³ Britanski izveštaji iz Venecije navode da je situacija u gradu od početka aprila bila veoma napeta. To je bila zasluga Napoleona koji je u više navrata u toku aprila i maja slao Senatu različite ultimatumе u vezi sa potrebnim uslovima koje su morali da ispune. Ispostavilo se da je Napoleon samo čekao pogodan trenutak dok na kraju nije vojska uz pomoć republikanski nastorojenih građana preuzela kontrolu nad gradom. U danima pre pojavljivanja francuskih trupa besna rulja je išćupala i zapalila drvo slobode koje je krajem aprila bilo zasađeno na trgu Sv.Marka. Slična reakcija se dogodila i na Krfu nekoliko meseci kasnije. TNA, PRO, FOTNA, PRO, FO, PRO, 81/12, Consul John Watson to Lord Grenville, Venice 17th May 1797.

⁶⁸⁴ Druga literatrua spominje broj vojnika od oko 2.000 ili preko 3.000. Ono u čemu se izvori i literatura slažu jeste broj većih brodova, kojih je ukupno 5, uključujući i dva katera. Navodi se da je bilo više manjih brodova koji su nosili opremu i zalihe ali njihov broj nije tačan, dok se transporteri ne pominju

ukotvila u zalivu Krfa 28. juna, a prvi koga je poslao ostrvljanima Korzikanac Žontili, bio je poznati dramski pisac i helenista Antoan Vinsent Arno.⁶⁸⁵ On je građanima pročitao proglas na italijanskom u kojem ih je oslovio kao naslednike Odiseja i prve tvorce republikanskih i demokratskih ustanova. Ovakav potez je doprineo toplom prijemu kod većine građana Krfa.⁶⁸⁶ Vidman nije dobio nikakva uputstva iz Venecije o tome kako da odgovori u slučaju dolaska Francuza, tako da je prihvatio Ženitilijev poziv da pusti njegove trupe da uđu u tvrđavu. I pored daleko slabije brojnosti u odnosu na opsadu iz 1716, Žontili je uspeo u beskrvnom zauzimanju Krfa. To je bilo najbrže i najefikasnije zauzimanje krfske tvrđave ikada.⁶⁸⁷

Nakon ulaska Francuza na Krf, na tvrđavi se prvih nekoliko meseci zvanično vijorila zastava Cispalinske republike, dok je na pojedinim javnim zgradama u gradu pored cispalinske trobojke bila i francuska.⁶⁸⁸ Prvo telo koje su formirali Francuzi bio je Savet Dvadesetčetvorice koji je predstavljao sve stanovnike ostrva, uključujući i najvažnije seoske starešine ali i gradske Jevreje. Pošto je Vidman odbio da otvori prvo zasedanje, ta čast je pripala nobilu Spiridionu Teotokisu.⁶⁸⁹ Savet se raspao zbog protivljenja grčkih sveštenika, a zatim i većine pravoslavnih članova Saveta da Jevreji punopravno učestvuju u zajedničkom radu. Protest se pretvorio u haranje kraja *Hebraica* koje je stalo nakon što su francuski vojnici zaštitili ostrvske Jevreje.⁶⁹⁰

izričito. Osim toga Francuska nije imala potpunu kontrolu nad vodama Jadrana i nije sigurno da bi prevozila veliki broj trupa u nedovoljno obezbeđenim brodovima kao što su manji jedrenjaci koji su služili za transport. TNA, PRO, FOTNA, PRO, FO, PRO, 42/2, Consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, Corfu 5th August 1797.

⁶⁸⁵ A. Arnault, *nav. delo*. U apendiks u ovog izdanja se nalazi deo korespondencije Arnoa i Napoleona u toku njegovog boravka na Krfu.

⁶⁸⁶ Foresti navodi da je prijem bio topao ali da većina ostrvljana nije znala šta da očekuje, tako da oduševljenje proglasom nije bilo toliko značajno koliko ga ističe Milosavljević. TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, Zante 5th July 1797. Prilično je drugačiji izveštaj Arnoa koji u pismu Napoleonu ističe veliko zadovoljstvo ostrvljana i klicanje u čast Francuske. Vidi: A.V. Arnault, *nav. delo*, apendiks.

⁶⁸⁷ Jedini incident koji je pretio da poremeti vešto preuzimanje tvrđave napravio je ruski lekar koji je na novoj tvrđavi istakao rusku zastavu. Francuzi nisu uspeali da utvrde da li je to lekar uradio kao poziv na napad na Francuze od strane ruskih simpatizera ili je to bilo pomračenje svesti. TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, Corfu 5th August 1797.

⁶⁸⁸ TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, Corfu 28th August 1797.

⁶⁸⁹ Spiridion Georgios, *Teotokis Σπυρίδων Θεοτόκης*; P. Milosavljević, *nav. delo*, 35.

⁶⁹⁰ Foresti inače nije propuštao nijedan veći sukob a da o tom ne obavesti London, a koji je rezident Krfa od jula meseca, propustio je da izvesti o ovim sukobima. Arno je Grcima odgovorio u vezi sa njihovom

U prvih nekoliko nedelja trajao je prelazni period vlasti tokom kog je Žontili pokušao da privuče što je moguće veći broj venecijanskih činovnika i vojnika u francuske redove. Veoma mu je bilo važno da podseti građane da sve obaveze plaćanja prema državi koje su bile uspostavljene za vreme Venecije nastavljaju da važe do daljnjeg. Najveći problem sa kojim su se na ostrvima od početka suočavali Francuzi nije bio mnogo drugačiji od onog sa kojim se suočavao Vidman - nedostatak novca. Na početku svog boravka on je tvrdio da su Francuzi tu u ime novih venecijanskih vlasti. Međutim, veliki broj Slovena koji su bili venecijanski vojnici nisu bili raspoloženi da se pridruže novim trupama i Francuzi su u narednih nekoliko meseci dobili pojačanja iz Italije kojim su popunili manjak u trupama.⁶⁹¹

Milosavljević navodi veliki žar sa kojim su građani Krfa dočekali sađenje stabla slobode u svom gradu. Izvori koje Spiridion Foresti kao očevidac na Krfu daje ukazuju na sasvim suprotno. Drvo slobode je bilo zasađeno za dan Republike 21. septembra. Već naredne noći bilo je iščupano i uništeno na zgražavanje i bes Francuza. Francuski komandant Žontili je odmah naredio da se pokrene istraga, a i u javnom proglasu pozvao je ljude da otkriju ko je napravio taj incident i raspisao nagradu od 100 dolara. Pored toga i Protopapas je bacio anatemu na nepoznate počinioce koji nikad nisu bili uhvaćeni.⁶⁹²

Još je manje bilo oduševljenje Francuzima na drugim ostrvima, a naročito na Kefaloniji i Zakitnosu. Razloga za to je bilo više: osim tradicionalne mržnje prema Francuzima

netrpeljivošću prema Jevrejima da ni Grci nisu više psi Latina, kao što neće ni Jevreji biti psi Grka. M. Pratt, *nav. delo*, 64.

⁶⁹¹ Među vojnicima je najveći animozitet postojao između Francuza i Slovena, u više prilika je dolazilo do tuča na šta nadređeni nisu obraćali mnogo pažnje sve do sukoba 20.9. 1797. kada je Francuz neuspešno pucao na Slovena koji ga je potom ubo nekoliko puta nožem. Veći nered su sprečile trupe koje su razdvojile dve grupe. Preko 800 nekadašnjih venecijanskih vojnika, uglavnom Italijana ali i Slovena, je u nekoliko starih galeona isplovilo za Veneciju početkom avgusta, pošto nisu želeli da stupe u francusku vojsku. TNA, PRO, FO, 42/2, consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Corfu 5th August 1797.

⁶⁹² Milosavljević navodi bez pozivanja na izvore da je Drvo slobode bilo dočekano sa entuzijazmom bez navođenja događaja koji su usledili. Foresti smatra da su drvo sigurno uništili ili Grci ili Sloveni pošto oni najviše mrze Francuze. TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Corfu 23rd September 1797.

racionalni razlozi su bili trgovačke veze sa Velikom Britanijom i Rusijom, kao i strah od promena ali i redovnog plaćanja poreza.⁶⁹³

Nakon oktobra 1797. situacija u kojoj se nalazio Žontili postala je znatno teža. Glavni razlog tome je bio manjak novca.⁶⁹⁴ Snabdevanje žitom i sirovinama učinilo je da Francuska zavisi od Ali-paše. Do prvog sastanka Žontilija sa janjinskim pašom došlo je već u julu 1797. tek nekoliko nedelja nakon iskrčavanja Francuza na Krf. Napoleon je bio u zabludi smatrajući Ali-pašu za svog najvažnijeg saveznika, što se pokazalo kao zabluda nakon jeseni 1798.⁶⁹⁵ Žontili je rano uvideo Ali-pašinu pravu prirodu, njegovu nepouzdanost i ambicije. Već nakon napada Albanaca na Butrint on je upozorio Napoleona na to, ali Napoleon nije smatrao da je ovaj incident dovoljan razlog za sklapanje saveza sa pašama sa kojima je Ali-paša bio u sukobu.⁶⁹⁶ Napoleon je za pregovore sa Ali-pašom ovlastio generala Rosa koji je stigao na Krf početkom novembra i kome je ubrzo Ali-paša našao ženu u Janjini. Foresti je zahvaljujući svojim doušnicima čuo za to prijateljstvo i od početka je bio sumnjičav prema tome koliko će im dugo Ali-paša biti prijatelj.⁶⁹⁷

Žontilija je u decembru zamenio general Šabo koji je ostao do marta 1799. kada su združene rusko-turske snage osvojile Krf. Najznačajnija baština koju je Žontili ostavio na Jonskim ostrvima bila je nova administracija, formirana po republikanskom modelu.

⁶⁹³ Najveći razlog za pobune protiv Francuza na Zakintosu su bili zatvaranje trgovačkih puteva sa Velikom Britanijom ali i naplaćivanje poreza. TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Corfu 23rd October 1797.

⁶⁹⁴ Isto.

⁶⁹⁵ Napoleon je prevideo značaj drugih lokalnih paša sa kojima je Ali-paša bio u sukobu, od kojih su Mustafa-paša iz Delvine i Zafir-paša iz Valone. Obojica su tražili pomoć Francuza koji na to nisu reagovali što je kasnije dovelo do uvećavanja teritorije Ali-paše, prvo pobedom nad Mustafom, a zatim suzbijanjem uticaja Zafir-paše. Francuzi takođe nisu uspeali da iskoriste pleme Suliota kao protivtežu Ali-paši, kao što je to uspešno radila Venecija. TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Corfu 5th November 1797.

⁶⁹⁶ Isto.

⁶⁹⁷ Sudbina general Rosa (*Rose*) je interesantna jer je njegov tragičan primer vrlo dobar za ilustraciju Ali-pašine surovosti ali i nekonzistentan odnos prema saveznicima. Ali-paša je oženio Rosa šesnaestogodišnjakinjom, možda i svojom kćerkom, dvorio ga je da bi ga na prevaru uhvatio u jesen 1798. stavio ga u lance i poslao u Carigrad gde je umro u zarobljeništvu. M. Pratt, *nav. delo*, 72; TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Corfu 5th November 1797.

Ostrvljane je reforma sudskog sistema najviše iznenadila jer se ona pokazala veoma efikasnom za kratko vreme.⁶⁹⁸

Nakon što su ostrva postala deo Francuske podeljena su na tri departmana: 1. Departman Kerkira koga su činili Krf, Paksos, Antipaksos i Butrint i Parga na kontinentu; 2. Departman Itaka, koga su činili Itaka, Kefalonija, Lefkada, više manjih ostrva i Preveza i Vonjica na kontinentu; 3. Departman Egej, u čijem sastavu su bili Zakintos, Kitera, Antikitera i Strofades.⁶⁹⁹ Naziv poslednjeg departmana Foresti objašnjava željom Francuza da zavladaju Peloponezom.⁷⁰⁰ Departmani su bili podeljeni na kantone u koje je ulazilo oko 10.000 ili više stanovnika. U njima je izvršnu vlast imao Komitet kog su građani neposredno birali. Uloga kantona u najvećim gradovima arhipelaga se pokazala značajnom u poslednjim mesecima francuske uprave na ostrvima.⁷⁰¹

Departmani su birali i Komitete zadužene za funkcionisanje života na ostrvima. Najvažniji je bio Komitet za bezbednost, pored Komiteta za obrazovanje i Komiteta za trgovinu. Direktorijum od pet članova bio je zadužen za svako ostrvo. Mesto generalnog providura zamenila je pozicija generalnog komesara⁷⁰², koji je bio glavni administrator na arhipelagu. Generalni komesar je zajedno sa pomenutim direktorijumom sačinjavao izvršnu vlast na ostrvima. Prvi generalni komesar je bio građanin Sitojen Komejer koji je trebalo da preuzme svoju dužnost kad i general Šabo ali je na ostrva došao tek pošto je obezbedio dovoljno sredstava od Dubrovčana.⁷⁰³ Sitojena je početkom jeseni 1798.

⁶⁹⁸ M. Pratt, *nav. delo*, 64.

⁶⁹⁹ Francuzi su koristili naziv Kerkira, a ne Krf jer je *Kerkira* grčko ime ostrva.

⁷⁰⁰ Francuski oficiri sa kojima se Foresti družio tokom boravka na Krfu pričali su mu o značaju Maniotesa za njihove planove ovladavanja Peloponezom. U dopisima od jeseni on upozorava London da je pitanja trenutka kada će Francuzi napasti Tursku pod izgovorom oslobađanja Grka. Upravo iz tog razloga nazivanje jednog departmana nije uopšte slučajno. TNA, PRO, FO, 42/3, Consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, Corfu 4th January 1798.

⁷⁰¹ Ukoliko je kanton imao do 10.000 stanovnika u komisiji bi bilo 7 građana, dok bi se u slučajevima kada su kantoni brojali preko 10.000 građana komisija se sastojala od 9 članova. M. Pratt, *nav. delo*, 68.

⁷⁰² *Commissioner General*.

⁷⁰³ *Citoyen Bonhomme Comeyers*, je na Krf došao početkom leta i zbog rigidnog ponašanja i veoma oštih mera nanosio je štetu francuskoj upravi. Došao je i u sukob sa Šabom, obojica su se žalila jedan na drugog što je rezultiralo opozivom Sitojena početkom jeseni. Foresti je na svom putu preko Dubrovnika imao priliku da sazna za način na koji je Sitojen reketirao Dubrovčane. TNA, PRO, FO, 42/3, Consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, Lazzareto Venice 14th September 1798.

zamenio Dibua. Najveću odgovornost ipak je imao komandant francuskih snaga na ostrvima, general Žontili, do decembra 1797, odnosno general Šabo koji je bio na Krfu do kapitulacije marta 1799.

U prvim mesecima francuske uprave bilo je postavljeno javno gradsko osvetljenje, svaka kuća je dobila adresu, kvartovi gradova su uređeni i preimenovani u republikanskom duhu: *sloboda, jednakost, bratstvo i jedinstvo*. Najznačajniji javni radovi koje su Francuzi pokrenuli, ticali su se izgradnje puteva koji su bili u zapuštenom stanju.⁷⁰⁴ Značajni radovi na fortifikaciji Krfa, Zakintosa, Preveze, Lefkade i Kefalonije otpočeli su već u leto 1797. Međutim, toliki broj ambicioznih graditeljskih poduhvata nije uspeo usled nedostatka novca. Do dolaska rusko-turske flote jedino je fortifikacija Krfa bila najvećim delom gotova. Francuzi su želeli da utvrde ostrvo Vido koje je bilo značajno za odbranu Stare tvrđave i luke ali su do dolaska neprijateljske flote u tome samo delimično uspeali, što će biti presudno u opsadi Krfa u toku zime 1798/1799.⁷⁰⁵

Jedna od najznačajnijih promena do kojih je došlo za kratko vreme francuske administracije se odnosilo na obrazovanje. Jonska ostrva nisu imala ni jednu štamparsku presu, a obrazovanje se moglo steći ili u Padovi ili u nekom od ostrvskih manastira.⁷⁰⁶ Otvorena je prva osnovna škola koju su mogla da pohađaju sva ostrvska deca ukoliko su ih roditelji puštali. Najvažniji predmeti su bili aritmetika, čitanje, francuski jezik i istorija.⁷⁰⁷ Pored francuskog i italijanskog, prvi put su na Jonskim ostrvima počeli da se štampaju proglasi na grčkom jeziku. Takva periodična izdanja bila su zamišljena kao

⁷⁰⁴ O osvetljenju grada i numeraciji kuća u gradu Krfu Foresti obaveštava London već u oktobru. TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Corfu 23rd October 1797.

⁷⁰⁵ Stanju tvrđave na Krfu je bilo u toliko lošem stanju da je krov u kasarni propao. Francuzi su već od leta 1797. započeli su obimni radovi na tvrđavi, dok su u novembru počeli sa novim radovima na fortifikaciji koja nije prethodno postajala u predgrađu San Rocco, kao i na uzvišenjima Abraham i Sv. Salvador. Francuzi su tada utvrdili i ostrvce Vido sa 40 starijih bronzanih topova raspoređenih u 5 artiljerijskih baterija. Međutim, ni to nije bilo dovoljno snažno utvrđivanje što se pokazalo prilikom desanta na to ostrvce 1.marta 1799. Foresti u istom dopisu izražava sumnju u uspešnost francuske odbrane gradova na kontinentu jer je saznao da su jedan deo artiljerije uklonili iz nekih od gradova na kopnu. TNA, PRO, FO, 42/2, Consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Corfu 24th November 1797.

⁷⁰⁶ U poglavljima Administracija i Naselje i društvena struktura dato je više pažnje o stanju obrazovanja na Jonskim ostrvima.

⁷⁰⁷ M.Pratt, 70.

narodno glasilo. Prvo izdanje ovog glasnika potiče iz maja 1798.⁷⁰⁸ Svi viđeniji ostrvljani bili su pozvani na svečanost u januaru povodom obeležavanja godišnjice giljotiniranja kralja ali iz britanskih i ruskih izvora sa Krfa može se zaključiti da su Francuzi bili razočarani slabim odazivom ostrvljana.⁷⁰⁹

Stalni manjak novca je primoravao Francuze da budu veoma pažljivi u sakupljanju svih taksi koje su postojale u vreme venecijanske administracije. Tako su takse za izvoz suvog grožđa i ulja ostale iste, samo je izvoz u Francusku bilo najmanje oporezivan kao što se nekad činilo pri izvozu u Veneciju.⁷¹⁰ Prinos suvog grožđa je bio veoma dobar 1797. i iznosio je 15 miliona venecijanskih funti za ceo arhipleag, dok je naredne godine bio znatno lošiji, svega 8 miliona.⁷¹¹ Izvoz suvog grožđa pored francuskih trgovačkih brodova su u najvećoj meri obavljali švedski i danski brodovi. Oni su izvozili robu za Hamburg, dok su austrijski brodovi izvozili suvo grožđe za Livorno.⁷¹²

Ulje je bilo jedan od najznačajnijih prihoda Francuzima i ono je izvoženo pod starim venecijanskim žigom najčešće za Dalmaciju.⁷¹³ Nova administracija je bila veoma entuzijastična zbog mogućnosti izvoz najcenjenijeg ulja na Mediteranu, tako da je jedan od prvih zadataka bio popis maslinovih stabala, što je samo na Krfu i Paksosu završeno. Na ova dva ostrva bilo je nešto više od 2 miliona maslina. Sezona ulja je krajem 1797. bila veoma dobra. Jedini namet koje su francuske vlasti imale na ulje je iznosio 4 funte i 10 šilinga za bure (350 galona).⁷¹⁴ Uvoz je na jonska ostrva išao preko Epira i u daleko manjoj meri preko Peloponeza u odnosu na venecijansko vreme. Saradnja sa Ali-pašom

⁷⁰⁸ TNA, PRO, FO 42/3 consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, Corfu 25th May 1798.

⁷⁰⁹ TNA, PRO, FO 42/3 consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, Corfu 26th January 1798.

⁷¹⁰ TNA, PRO, FO 42/2 consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, Corfu 16th October 1797.

⁷¹¹ TNA, PRO, FO 42/2 consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, Corfu 23rd September 1797. i TNA, PRO, FO 42/3 consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, Venice 12th October 1798.

⁷¹² Preko neutralnih brodova kao što su švedski i danski izvoz je zapravo najvećim delom išao za Veliku Britaniju. Britanski trgovci su preko turskih podanika, odnosno grčkih trgovaca sa Peloponeza takođe izvozili suvo grožđe sa Peloponeza, tako da je 1797-1798. došlo do zamene tradicionalnih tržišta koje su koristili Britanci i Francuzi.

⁷¹³ TNA, PRO, FO 42/3 consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, Corfu 11th March 1798.

⁷¹⁴ TNA, PRO, FO, 42/2, consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, Corfu 23rd October 1797.

je bila od najvećeg značaja za kanale snabdevanja kojim su nesmetano Francuzi sve potrebne sirovine uvozili na Jonska ostrva do jeseni 1798. i početka rata.⁷¹⁵

Napoleon je imao velika očekivanja od trgovačkog značaja Jonskih ostrva kao i od jonskih trgovaca. Krf je trebalo da postane novi Livorno preko kog bi Francuzi organizovali trgovinu sa Levantom i balkanskim zaleđem. U tu svrhu su grčki trgovci dobili francuske pasoše i spiskove potrebne robe koju je trebalo da izvoze za Francusku.⁷¹⁶ Takvi planovi su se pokazali jalovim. Krf nije imao ni dovoljno veliku luku, niti je bio trgovački razvijen kao Kefalonija ili Zakintos nad kojim Francuzi nisu imali uvek potpunu kontrolu. Pored toga Selim III je u martu 1798. zatražio pomoć Specesa i Hidre u trgovačkim brodovima, upravo da bi onemogućio dalje širenje Francuza. Takav potez Selima je bio vrlo promišljen jer su upravo trgovci sa ta dva ostrva bili najznačajniji u prethodnom periodu za snabdevanje Francuske. Trgovci sa Zakintosa su bili veoma sumnjičavi prema francuskim predlozima nakon što ih je Žontili prevario tražeći im zajam od 30.000 talira neposredno pred svoj odlazak decembra 1797.⁷¹⁷ Zajam im nikad nije bio vraćen. Trgovci sa Kefalonije i Itake su značajan deo svojih poslova obavljali sa Rusijom, Velikom Britanijom i Turskom. Nakon što je trgovina s Rusijom i Velikom Britanijom stavljena van zakona i pošto je za kršenje ove zabrana propisana smrtna kazna, većini trgovaca je krijumčarenje postala jedina mogućnost za preživljavanje. Pored pomenutih razloga trgovci se nisu upustili u avanturu koju im je Francuska predlagala jer je to bio veliki poslovni rizik.⁷¹⁸

Jedan od najvećih zabluda francuske uprave bilo je očekivanje da će im seljaci sa ostrva biti zahvalni saveznici. U cilju pridobijanja njihovih simpatija u novo organozovanim *Monte di Pieta*⁷¹⁹ seljaci su mogli da ostave kao zalog za potreban novac onoliko robe

⁷¹⁵ Francuske trupe su najčešće jele svež hleb na osnovu čega se može zaključiti da nisu imali dovoljno potrebnih rezervi biskvita. Osim toga prevideli su značaj Valone i Delvine kao luka odakle su mogli obaviti uvoz potrebnih sirovina za ostrva. To je bila posledica toga što su se preterano vezali za Ali-paši i što su potcenili značaj drugih paša koji su kontrolisali ove luke. TNA, PRO, FO 42/2 consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Corfu 24th November 1797.

⁷¹⁶ M. Pratt, *nav. delo*, 69.

⁷¹⁷ TNA, PRO, FO, 42/2, consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Corfu 4th January 1798.

⁷¹⁸ TNA, PRO, FO 42/3 consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Venice 26th August 1798.

⁷¹⁹ Ustanova *Monte di Pieta* i njena važnost na Jonskim ostrvima je navedena u poglavlju Privreda.

koliko su želeli, što su oni zloupotrebljavali i što je dovelo do kolapsa narodne zalagaoničarske ustanove kako su je Francuzi zamislili.⁷²⁰

Manjak novca je uticao na to da su francuske vlasti u više prilika morale da traže od ostvljana prisilne zajmove. Francuski komandanti su bili prinuđeni na takve zajmove da bi mogli platiti trupe, tako je Šabo morao da se služi takvim nametom nedugo po svom dolasku. Trupe na Krfu su se bunile jer nekoliko meseci nisu primile platu.⁷²¹ Krf je bio najviše oporezivan jer je tu francuska administracija bila najefikasnija. Od svake kuće na ime poreza zahtevan je iznos od 6 do 40 talira, u zavisnosti od prihoda, što je dovelo do iznošenja novca iz gradova u provinciju i sklanjanje na sigurna mesta. Britanski konzul Foresti i ruski konzul sa Zakintos, Zigurisjki, koji je takođe bio interniran na Krf, primećuju isti trend.⁷²² Uredno naplaćivanje poreza je bila novina za stanovnike arhipelaga. Francuzi su gušili pobune na Zakintosu u oktobru i decembru 1797, kao i na Kefaloniji do kojih je došlo zbog prinudne naplate poreza. Dolazak novih trupa krajem decembra uspeo je da spreči dalje proteste ostrvljana.⁷²³ U septembru 1798. kada je Dibua zamenio preterano revnosnog jakobinca Sitojena i postao novi generalni

⁷²⁰ Na osnovu ozveštaja sa Krfa iz maja meseca saznaje se da su Francuzi ostavili slobodu seljacima da prilikom zaduživanja ostave u zalagaonici onoliko koliko mogu svojih proizvoda. Na taj način se poslovanje zalagaonica dovelo u pitanje jer su seljaci davali veoma mali deo u odnosu na ono što bi uzimali. Foresti je takođe mišljenja da seljaci upravo najviše od svih mrze Francuze i da se to stanje neće promeniti pored svog truda Francuza da pomognu seljacima. Razlog za to on navodi u korumpiranosti seljaka, njihovih predstavnika i nepoverenju prema promenama. TNA, PRO, FO 42/3 consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, Corfu 25th May 1798.

⁷²¹ Početkom maja meseca je od najbogatijih građana Krfa sakupio sredstva za plate vojnicima, upozorio je ostrvljane da je bolje da mirno sakupi ta sredstva nego da izgubi kontrolu nad trupama. TNA, PRO, FO, PRO, 42/2 consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, Corfu 6th May 1798 Francuski vojnici su dobijali dnevnicu od 8 penija, dok su Sloveni i Italijani dobijali po dva penija uz funtu biskvita. TNA, PRO, FO 42/2 consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, Corfu 23rd October 1797. Biskvit je bio dva puta prepečen hleb bez kvasca i soli koji bi bio veoma suv i mogao je znatno duže da traje od hleba. Postao je popularan u Engleskoj u toku druge polovine 17. veka, a većina savremenih mornarica su ga koristile u poslednjoj deceniji 18. veka. Vidi: Joan Thirks, Food in Earlz Modern England, London 2006, 109.

⁷²² Ruski konzul sa Jonskih ostrva Zagurijski je bio interniran na Krf zajedno sa Forestijem jula 1797. Forestiju je društvo u venecijanskom lazaretu takođe pravio ruski konzul kojeg su isto kad i Forestija proterali Francuzi. TNA, PRO, FO 42/2 consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, Venetian ship of line Georgia 13th July 1797.

⁷²³ Francuske snage na Krfu su bile daleko brojnije u toku 1797. i prvim mesecima 1798. sve dok većina snaga nije otplovila za Tulon u okviru priprema za Napoleonov pohod na Egipat. Obaveštajni podaci koje je Vajthol dobijao zahvaljujući Forestiju su veoma pomogli Nelsonu u pripremi za sukob sa Francuzima na istočnom Mediteranu. Sam kralj Džordž se u pismu od 3. oktobra 1798. zahvalio Forestiju na izuzetnu pomoć. TNA, PRO, FO 42/3 Lord Grenville to Spirdion Foresti, Downing street 3rd October 1798.

komesar, francuske pozicije na ostrvima su bile očajne kao nekada venecijanske za vreme Vidmanove uprave sredinom 1797. Značajni radovi na fortifikaciji najvažnijih tvrđava nisu bili gotovi, a zaliha hrane nedovoljne što je izazvalo paniku obzirom da je Ali-paša prestao da im izvozi sirovine od jeseni. Francuzi su manjak novca i sirovine rešavali zaplenom tovara trgovačkih brodova Napulja i Austrije od proleća 1798.⁷²⁴ Drugi značajan problem je nastao usled lošeg stanja flote jer je bilo više starih venecijanskih brodova koji se još nisu nalazili u operativnom stanju. Iz tog razloga su zajmovi nakon jeseni 1798. postali svakodnevni.⁷²⁵ U septembru je traženo od građana Krfa da sakupe 50.000 dolara da bi se opremile dve fregate, a nekoliko nedelja kasnije dodatno još 10.000 dolara zbog nabavke pšenice.⁷²⁶

Uticaj Francuza se osetio i kod dela pravoslavnog sveštenstva, koji su sa velikim oduševljenjem dočekali konfiskaciju dobara katoličkog sveštenstva. Protopapas Mandzaros je imao veoma srdačne odnose sa Žontilijem i Arnoom kojima je navodno poklonio bogato ukrašenu Homerovu Odiseju.⁷²⁷ Početkom 1798. među sveštenstvom se postale popularne novine koje su Francuzi doneli: šišanje i skraćivanje brada i u manjoj meri učenje francuskog. No, već do jeseni su francuske vlasti drugim merama uspele da okrenu najveći deo sveštenstva protiv sebe.⁷²⁸ Jedna od takvih mera odnosila se na proterivanje sveštenika koji nisu bili podanici Venecije po rođenju.⁷²⁹ Najveću štetu je, međutim, načinio revnosni generalni komesar Sitojen koji je za nekoliko letnjih meseci svog službovanja uspeo da navuče mržnju celokupnog stanovništva.⁷³⁰ Pobuna

⁷²⁴ TNA, PRO, FO 78/19 consul Spiridon Foresti to Spencer Smith, Corfu 16th May 1798.

⁷²⁵ Tokom inspekcije Zakintosa general Šabo je uhapiso veći broj trgovaca pod optužbom da su oni zapravo podanici Turske. Na insistiranje opštine Zakintosa oni su bili pušteni nakon što su platili otkup. TNA, PRO, FO 42/3 consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Venice 12th October 1798.

⁷²⁶ Interesatno je da taj drugi iznos ostrvljani nisu predali Francuzima, već trgovcima koji su obezbedili potrebnu količinu pšenice. TNA, PRO, FO 42/3 consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Venice 26th October 1798.

⁷²⁷ P. Milosavljević, *nav. delo*, 38.

⁷²⁸ TNA, PRO, FO, PRO, 42/2, consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Corfu 17th January 1798.

⁷²⁹ Ta mera je nakon protesta bila povučena. TNA, PRO, FO, PRO, 42/2 consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Corfu 4th January 1798.

⁷³⁰ Francuzima je nakon proleća 1798. nedostajalo i novca i sirovina, osim što su plenili brodove neutralnih sila, stanovnici Jonskih ostrva su često morali da pod prisilom obezbede ili robu ili novac koji je bio potreban Francuzima. TNA, PRO, FO 78/19 consul Spiridon Foresti to Spencer Smith, Corfu 16th May 1798.

protiv Francuza izbila je u Argostoliju na Kefaloniji, maja 1798. i ubrzo se proširila na celo ostrvo. Francuzi su u prvi mah morali da se evakuišu i tek nakon što su dobili pojačanja sa Lefkade i Krfa uspeali su da uspostave red. Razlog za pobunu bile su javne egzekucije koje su postigle sasvim suprotan efekat od zamišljenog.⁷³¹ Nakon proleća 1798. Francuzi su uočili i povećavanje austrijskog uticaja na Krfu i Zakintosu, dok su uz puno truda uspeali da onemoguće angažovanje albanskih najamnika koji se sakupljao na obalama Epira, a koje je Napuljska kraljevina želela da mobiliše.⁷³²

Kao što su promene u Italiji i rat sa Austrijom uticali na Jonska ostrva, tako je Napoleonov rat u Egiptu i prvi rat Francuske i Turske uticao na narednu promenu gospodara jonskog arhipelaga. U prvoj polovini 1798. Veliku Britaniju, kao i druge evropske države, zanimao je pravac Napoleonovih sledećih osvajanja, naročito nakon što se francuska flota koncentrisala u Tulonu na proleće. Forestijeva uloga obaveštajnog agenta bila je veoma značajna jer je London zahvaljujući njemu znao kakvo je brojčano stanje Francuza na Jonskim ostrvima, kao i u kom pravcu su se kretale njihove trupe.⁷³³ Selim III se najviše plašio francuskog prodora na Peloponez jer je znao za francuske agente koji su bili veoma aktivni na poluostrvu ali i za veze koje je Napoleon uspostavio preko Stefanopulosa sa Maniotisima.⁷³⁴ U toku proleća i leta 1798. na osnovu pisama koje britanski vicekonzul iz Patrasa slao ambasadoru u Carigrad saznaje se da je na Peloponezu strah od iskrcavanja Francuza bio veliki, kao i da su se Turci plašili odaziva Grka na Napoleonove pozive ukoliko bi došlo do desanta na Peloponez.⁷³⁵ U periodu

⁷³¹ TNA, PRO, FO 42/2 consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Corfu 25th May 1798.

⁷³² TNA, PRO, FO 78/19 consul Spiridon Foresti to Spencer Smith, Corfu 16th May 1798.

⁷³³ Foresti je u izveštajima u toku prvih meseci 1798. na osnovu jedara i opremljenosti brodova u luci Krfa ali i razgovora sa Francuzima poslao tačne informacije o tome da su francuski brodovi opremljeni za duže putovanje u pravcu zapada, što je mogao biti Tulon.

⁷³⁴ Foresti je takođe pisao Londonu više puta u toku 1797-1798 da je francusko prisustvo na Peloponezu veoma značajno i da postoji opasnost od napada na Peloponez. Hasan-paša, guverener Peloponeza, upozoravao je Selima III od jeseni 1797. na francusko prisustvo na Peloponezu. U svojim putopisima sa svog zadatka na Peloponezu korzikanski Grci poreklom sa Peloponeza daju detaljne izveštaje o situaciji na Peloponezu. Njihova uloga je važna kao francuskih agenata na Peloponezu je bila toliko važna da su Turci u objavi rata oktobra 1798. uz obrazloženje naveli i aktivnost francuskih agenata na Peloponezu, među kojima su Dimo i Nikola Stefanopuli bili najčuveniji. Vidi: Dimo i Nicolo Stephanopoli, *nav. delo*, 85–107.

⁷³⁵ Grci bi se najverovatnije priključili Francuzima u slučaju njihovog iskrcavanja zbog netrpeljivosti prema Turcima, iz istog razloga i Strani kao i Foresti misli da bi pojavljivanje britanske flote moglo da

nakon dolaska Francuske na Jonska ostrva odnosi sa Epirom i albanskim pašama postaju važniji nego pre, kada su oni bili isključivo trgovački. Francuska se uključila u borbe ajana, sarađivala je sa Pazvanogluom u Vidinu, Bušatlijama u Skadru i Ali-pašom. Francuski generali i generalni komesari na ostrvima su potcenili značaj Sulijota, kao i paša iz Delvina i Valone, čime su sebi otežali pozicije u vreme rusko-turske ofanzive na Jonska ostrva. Napoleonovo iskrcavanje u Egiptu predstavljalo je olakšanje za Rusiju koja se plašila francusko-turskog saveza i njihovog prodora na Crno more.⁷³⁶ Pobeda Nelsona u Bici na Nilu u avgustu⁷³⁷ 1798. i početak opsade Malte su označile defanzivu Francuza na Mediteranu (1798-1800). Rezultat Napoleonove invazije na Egipat bio je rat između dva nekadašnja saveznika, Francuske i Turske. Okolnosti na Mediteranu su se toliko promenile da je najznačajniji saveznik Turskoj pored Velike Britanije postala Rusija. Savez Selima III i Pavla I je bio krunisan rusko-turskim savezom koji je obeležio sledeću epohu odnosa na Mediteranu.⁷³⁸ Savezu je pristupila i Velika Britanija, koja je prethodno bila u savezu sa Austrijom, kao i Napuljska kraljevina. To je označilo stvaranje Druge koalicije u kojoj su najznačajniji protivnici Napoleonu pored Velike Britanije bile sile sa evropske periferije: Rusija i Turska.

Prve vesti o približavanju ruske flote Carigradu britanski ambasador je dobio krajem avgusta. Stanjem u kojem se ruska flota nalazi Smit nije zadivljen jer osim svoje

mobiliše Grke u njihovu korist. TNA, PRO, FO 78/19 viceconsul Nicholas Strani to Spencer Smith, Patras 28th June 1798.

⁷³⁶ Pavle I je naredio crnomorskoj floti da bude u pripravnosti u februaru 1798. a viceadmiral Fedor Ušakov je do početka leta krstario severnom obalom Crnog mora iščekujući neprijatelje. James Lawrence Mcknight, *Russia and the Ionian Islands 1798-1807 the Conquest of the Islands and their role in Russian diplomacy*, 17.

⁷³⁷ Francuzi na Krfu su bili među prvima koji su saznali sa Nelsonovu pobedu u Abukirskom zalivu zahvaljujući linijskom brodu *Le Généreux* koji je uhvatio britansku fregatu *Leander* između Anitkitera i Krita. TNA, PRO FO 42/2 consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Lazzareto Venice 14th September 1798. Koliko je bila važna Bitka na Nilu potvrda je što je Francuska izgubila najveći deo svoje Mediteranske flote, od 19 brodova, spasila su se samo 4 broda. Gubici Nelsonove flote su iznosili 218 ljudi i 677 ranjenih, dok su francuski gubici u ljudstvu iznosili 5225 ubijenih, udavljenih ili nestalih. TNA, PRO FO 78/20 Horatio Nelson to Spencer Smith, Rhodes 27th August 1798.

⁷³⁸ Sporazum je potpisan u ime Selima III i Pavla I, od strane ruskog poslanika Vasilija Tomare i Ahmed Atif-efendije i Ibrahim Ismet-bega, 3.januara 1799. sporazum je bio odbrambeni i obavezivao je da u slučaju napada na jednu od potpisinica. Sporazum je imao 14 tačaka i 13 tajnih odredba. Javne odredbe su se odnosile na potvrđivanje odredbi Mira iz Jašija iz 1792, teritorijalnog integriteta obe države i priznavanja Egipta kao turskog poseda, neprihvatanja sporazuma sa trećom stranom ukoliko je suprotno interesima sporazuma. Rusija je garantovala pomoć Turskoj, dok je izdržavanje ruske vojske trebalo da plaća Turska. Rusiji je omogućen slobodan prolaz kroz moreuze. P.Milosavljević, 75-76.

brojnosti, 6 linijskih brodova i 8 fregata⁷³⁹, brodovi su u znatno lošijem stanju u odnosu na tursku flotu koju su činili mlađi brodovi i na čijoj izradi su radili francuski inženjeri.⁷⁴⁰ Tek sredinom septembra nakon konsultacija turske, ruske i britanske strane odlučeni su dalji koraci. Naime, Nelsonu je bilo važno da može da računa na rusku pomoć za dalje operacije u Egiptu i Siriji. Rusko-turska pomoć na Levantu mu je bila neophodna da bi mogao da početi sa opsadom Malte.⁷⁴¹ Rusi i Turci su izdvojili iz svojih flota ukupno četiri fregate i veći broj manjih brodova, dok je ostatak pod komandom admirala Ušakova⁷⁴² trebalo da oslobodi Jonska ostrva i štiti zapadnu granicu Turske.⁷⁴³ Sjedinjena rusko-turska flota brojala je 16 linijskih brodova i fregata i veliki broj manjih brodova koji su prevozili oko 15.000 ljudi.⁷⁴⁴ Zajedničko ruskoj i turskoj floti je bilo veliko prisustvo Grka u obe flote. Najveći deo turske flote činili su grčki podanici sultana, među mornarima njih je bilo preko 3/4 ali i preko polovine artiljeraca su činili Grci. Pored toga u Ruskoj floti je bio značajan broj grčkih oficira, dok će se u toku ratnih operacija Ušakov popuniti svoje snage velikim odazivom ostrvljana.

Prema zajedničkom poduhvatu dva nekadašnja neprijatelja Horacije Nelson od početka je bio sumnjičav. Nelsonov stav prema Rusima i njihovom angažovanju na Mediteranu je bio pun podozrenja još od jeseni 1798. što se može saznati iz njegove korespondencije sa britanskim ambasadorom u Carigradu. U dopisu ambasadoru Smitu on predviđa da je savezništvo sa Rusijom i uvođenje njihove flote preko Dardanela na Mediteran nešto zbog čega će kasnije i Turska i Velika Britanija plaćati skupu cenu.⁷⁴⁵

⁷³⁹ TNA, PRO, FO, 78/19, Spencer Smith to Lord Grenville, Constantinople 28th August 1798.

⁷⁴⁰ K. Sakul, *nav. delo*, 78.

⁷⁴¹ Minutes of a Congress of Bebek TNA, PRO, FO, 78/20, Spencer Smith to Lord Grenville, Constantinople 10th September 1798.

⁷⁴² В. Снегирёв, *nav. delo*, 74.

⁷⁴³ Ruski kapetan Sorokin je sa dve turske i dve ruske fregate i 10 turskih manjih brodova bio poslat u pomoć britanskoj floti pod komandom Samjuel Huda. TNA, PRO, FO, 78/20, Spencer Smith to Lord Grenville, Constantinople 14th September 1798.

⁷⁴⁴ K. Sakul, *nav. delo*, 99–104.

⁷⁴⁵ Sakul navodi da je spor na konferenciji izbio u vezi sa turskim finansiranjem ruske flote u toku trajanja ekspedicije. Turska strana je tvrdila da su Rusi prvi tražili savez i da iz tog razloga nema razloga da oni snose najveći deo troškova. Uz pomoć britanskog ambasadora Smita nađeno je rešenje na osnovu kojeg je deo troškova pokrivala i Velika Britanija. Isto, 91; TNA, PRO, FO, 78/20, Spencer Smith to Lord Grenville, Constantinople 10th September 1798.

Prvi koji je napao Francuze bio je Ali-paša.⁷⁴⁶ U opsadi Preveze građani su zajedno sa francuskim trupama pokušali da se odbrane od Ali-paše ali je njegova vojska probila opsadu i zadala Francuzima prvi značajan poraz. Francuzi su izgubili skoro 400 vojnika, dok je od preostalih 150 zarobljenika niko nije preživeo marš do Carigrada.⁷⁴⁷ Do kraja oktobra Francuzi su izgubili i Butrint u čijem osvajanju je najvažniju ulogu odigrao Mustafa-paša iz susednog Delvina čiji su značaj Francuzi prevideli. Iz Butrnita su se trupe, bez značajnih gubitaka, povukle na Krf kao i skoro celokupno stanovništvo. Vonjicu je Ali-paša zauzeo za svega nekoliko časova u čemu mu je pomogla nepromišljenost Francuza koji su nemarno uklonili najveći broj topova, tako da je Vonjica bila bez mogućnosti efikasne odbrane. Stanovnici Vonjice su saznali kako je prošla Preveza i nakon garancije Ignjacija, mitropilita Arte, pouzdanog Ali-pašinog pregovarača, da neće biti tretirani kao ratni plen, Ali-paši su otvorili kapije grada u kojem uskoro nije bilo živih Francuza. Potvrda Ali-pašine pobede nad Francuzima bila je vidljiva i u Carigradu gde se 60 francuskih glava sušilo na kapiji saraja.⁷⁴⁸ Jedini kontinentalni grad koji Ali-paša nije osvojio bila je Parga. Građani Parge nisu Ali-paši predali malobrojne francuske vojnike, jer su već imali saznanja vesti o sudbini Preveze i Butrinta. Pojavljivanje zajedničke flote ih je spasilo jer su isticanjem ruske i turske zastave onemogućili Ali-paši da nastavi opsadu grada.⁷⁴⁹ Ali-paša je prilikom zauzimanja Preveze i Butrinta građane ovih gradova ili pobio ili proterao. Sudbina stanovnika ovih gradova bila je odlučujuća za jedan od razloga početka loših odnosa između Ušakova i Ali-paše koje će se nastaviti i posle Ušakovog odlaska sa Jonskih ostrva. Osvajanja Ali-paše su rezultirale poslednjim značajnim talasom mirgacija na Jonska ostrva pre početka Grčke revolucije.⁷⁵⁰

⁷⁴⁶ Napad Ali-paše na *Venecijansku Dalmaciju* odnosno nekadašnje venecijanske gradove na obali Epira bio je važan jer je prvi put nakon 1716. pružio Turcima mogućnost da u potpunosti kontrolišu zapadnu obalu države. Usled nedostatka turskih izvora prilikom ovog istraživanja nije moguće tvrditi da li je Selim III izdao posebne naredbe Ali-paši u vezi sa što bržim zauzimanjem kontinentalnih gradova ali na osnovu kasnijeg stava Turske da ti gradovi ne ulaze u teritoriju Jonske republike jasno je da su njima namenili da budu pod kontrolom kontinentalnih paša, a ne u okviru nove insularne republike.

⁷⁴⁷ Preveza je bila jedan od najbogatijih gradova Epira, pre napada Ali-paše imala je 8000 stanovnika da bi nakon 1798, taj broj pao na svega nekoliko stotina. Najbolju sliku razorenog grada daje britanski lekar koji je posetio Prevezu 1801. E. Dodwell, *nav. delo*, 54–56.

⁷⁴⁸ TNA, PRO, FO, 78/20, Spencer Smith to Lord Grenville, Constantinople 5th November 1798.

⁷⁴⁹ K. Sakul, *nav. delo*, 120.

⁷⁵⁰ TNA, PRO FO 78/20 Spencer Smith to Lord Grenville, Constantinople 2nd November 1798.

Rusko-turska flota je prošla kroz Dardanela početkom oktobra i zahvaljujući dobrom vetru za svega dva dana doplovila je do zaštićenih zaliva na severu Hidre.⁷⁵¹ Na tom ostrvu su angažovali iskusne pilote koji su dobro poznavali obalu Peloponeza i Jonskih ostrva, dok je floti Ušakova pristupilo još 150 iskusnih pomoraca sa Hidre.⁷⁵²

Ušakov plan je bio da počne sa osvajanjem najslabije branjenih ostrva da bi Krf ostavio na kraju. Prethodnica flote je na ostrvima pozivala stanovnike da pomognu u borbi protiv Francuza, čemu je doprinela i proklamacija Vaseljenskog patrijarha Grigorija V.⁷⁵³ Kitera je bilo prvo ostrvo koje su osvojili nakon dva dana opsade.⁷⁵⁴ Francuski vojnici su uspeli da se izbore za časnu predaju kojom su dobili prebacivanje u francuske ili neutralnu luke. Francuski vojnici zarobljeni na Zakintosu, Kefaloniji i Lefkadi su daleko lošije prošli.⁷⁵⁵

Jak zapadni vetar je rusko-turskoj floti onemogućavao dalju plovidbu nedelju dana, tako da su tek 17. oktobra, mogli nastaviti kurs ka Zakintosu. Borbe oko Zakintosu pokazale su drugačije lice ostrvljana u odnosu na mirne stanovnike Kitere. Pre dolaska flote na Zakintos 25. oktobra na ostrvu su izbili neredi u kojem je nekoliko hiljada seljaka provalilo u grad posle povlaćanja 500 francuskih vojnika u tvrđavu. Veliki broj građana Zakintosu pobjegao je iz grada da bi se spasao pobesnele rulje koja je u svom piru, između ostalog, uništila jevrejski deo grada.⁷⁵⁶ Francuske trupe koje je predvodio major

⁷⁵¹ Ostrvo Hidra ima samo dva zaštićena zaliva na severu: prvi se nalazi gde i grad Hidra i on je bio čuvan topovima na ulazi, kao i lancem kojim su ostrvljani mogli zaštititi ulaz u luku, drugi je zaliv Mandrakio koji se nalazi manje od milje od grada Hidre ka istoku. Jedina mana oba zaliva jeste što su otvoreni ka severozapadnom vetru. R. Heikell, *nav. delo*, 199–200.

⁷⁵² K. Sakul, *nav. delo*, 127.

⁷⁵³ Ona je bila jedinstvena jer je prvi put pozivala Grke, nekadašnje podanike Venecije, da se bore protiv bogohulnih Francuza u ime sultana i cara. Kada je Foresti poslao vesti o toj proklamaciji Londonu izrazio je sumnje da je u pitanju falsifikat. Međutim, ambasador iz Carigrada Smit je poslao u London poziv iz kojeg se vidi da nije u pitanju falsifikat.

⁷⁵⁴ Francuske trupe na Kiteri su brojale 86 vojnika, od kojih su 1/4 sačinjavali Italijani koji su omah po dolasku flote dezertirali i ostavili francusku vojsku u tvrđavi Kapsali koju su Francuzi branili sa svega nekoliko upotrebljivih topova. J. L. McKnight., *nav. delo*, 57–59.

⁷⁵⁵ Pukvil koji je u isto vreme bio na Peloponezu navodi teško stanje francuskih vojnika zarobljenih na Zakintosu, Lefkadi i Kefaloniji. F. Pouqueville, *nav. delo*, 196.

⁷⁵⁶ Interesantno je da Milosavljević ne pominje događaj prilikom pobune na Zakintosu koja je prethodila dolasku rusko-turske flote, kao i prilikom zauzimanja Krfa paljevinu i pljačkanje ostrvskih Jevreja. Milosavljević pobune seljaka naziva *snažnim antifrancuskim pokretom lokalnog stanovništva*, međutim, nakon zauzimanja Krfa može se primetiti da veliki broj ostrvljana koristi vanrednu situaciju da bi se osvetio ličnim neprijateljima ili da bi mogao nesmetano da pljačka. Emmanuel Rodocanachi, *Bonaparte*

Vernier⁷⁵⁷ su imale dovoljno zaliha i municije za nekoliko nedelja ospade, međutim, osim brojne nadmoćnosti neprijatelja Vernier se plašio pobesnelih ostrvljana. Nakon pregovora sa Rusima Francuzi su se predali i samo zahvaljujući zaštiti Rusa uspjeli su da izbegnu linčovanja od strane besnih ostrvljana.⁷⁵⁸

Kefalonija je bila ostrvo koje je rusko-turska flota još lakše osvojila, odnosno gde su ostrvljani već predali rusko-turskoj floti veći deo francuskih trupa koji nije uspeo na vreme da pobegne sa ostrva. Francuski major Rožer⁷⁵⁹ bio je svestan nemogućnosti odbrane ostrva, naročito nakon što je, nekoliko dana, pre dolaska neprijateljske flote buknuła pobuna u kojoj su kao i u slučaju Zakintos, seljaci bili predvođeni sveštenstvom. Francuzi su se prvo povukli u tvrđavu, da bi zatim podelili snage: manji deo od 150 vojnika predvođenih Rožerom uspeo je da se prebaci do Lefkade⁷⁶⁰, dok je veći deo od 200 vojnika pod komandom kapetana Demurea⁷⁶¹ pokušao da se probije na sever ostrva do tvrđave Asos odakle su mogli biti lakše evakuisani na Lefkadu ili Krk. Francuzi su uspjeli da se probiju do Asosa ali bosi, goli i razoružani nakon što su ih seljaci presreli i opljačkali, ubrzo zatim zarobili su ih Rusi.⁷⁶²

Na Itaci je sudbina Francuza bila sasvim drugačija u odnosu na Kefaloniju i Zakintos. Francuza je bilo svega 25 pod komandom kapetana Mileta.⁷⁶³ Njemu su stanovnici Vatića ponudili pomoć da se blagovremeno evakuiše. Nakon zajedničkog ručka, ostrvljani su Francuzima stavili na raspolaganje brod kojim je Milet sa svojom četom bezbedno doplovio do Krfa.⁷⁶⁴

Osim rusko-turske flote Lefkadu je želeo da zauzme i Ali-paša koji je u toku oktobra osvojio Prevezu u neposrednoj blizini ostrva. Francuzi su se povukli u tvrđavu odakle

et les îles Ioniennes un épisode des conquêtes de la république et du premier empire (1797-1816), Paris, 1899, 120–122.

⁷⁵⁷ Vernier

⁷⁵⁸ J. L. Mcknight, *nav. delo*, 67–68.

⁷⁵⁹ Roger

⁷⁶⁰ Na Lefkadi su ih ubrzo uhvatili seljaci sa tog ostrva.

⁷⁶¹ Demures.

⁷⁶² Seljaci iz okoline Asosa su želeli da pobiju goloruke Francuze ali su ih građani Asosa spasili nadajući se otkupnini koju bi im ruska vojska dala za njih. Kada je u Asos pristao ruski kapetan Poškoćin, Francuzi su bili prebačeni na ruski brod, dok su građani ostali bez nagrade kojoj su se nadali. J. L. Mcknight, *nav. delo*, 88–89.

⁷⁶³ Millet

⁷⁶⁴ M. Pratt, *nav. delo*, 74.

su mogli najlakše sprečiti upad Ali-paše sa kopnene strane.⁷⁶⁵ Situacija na Lefkadi je bila veoma složena: Francuzi su bili u tvrđavi odakle su artiljerijskom paljbom onemogućavali trupe Ali-paše da pređu na ostrvo, odatle su mogli kontrolisati i grad koji je bio u dometu topova sa tvrđave. Jedan od najuglednijih nobila Lefkade, Anđelo Orio, organizovao je ostrvske trupe koje su čekale iskrcavanje Rusa, dok su u isto vreme organizovali odbranu od Ali-paše. Francuzi nisu smeli da bombarduju grad nakon što su ih ostrvljani upozorili da će Rožer i ostatak Francuza sa Kefalonije biti ubijeni ako se to desi. Rusko-turska flota se nakon dolaska trudila da onemogući prebacivanje savezničkih trupa Ali-paše na ostrvo ali i da privoli Francuze na što bržu predaju. Tvrđava *Santa Maura* na Lefkadi je bila jedna od najbolje utvrđenih i francuski major Miale je uspeo da izdrži punih 15 dana opsade od strane ruskog kapetana Seniavina i ostrvskih odreda, sve do dolaska celokupne flote pod Ušakovim.⁷⁶⁶

Opsada Krfa, koja je trajala od novembra do marta, bila je prva uspešna opsada od 14. veka. U njoj su pored rusko-turske flote, učestvovala trupe Ali-paše, pomoćni odredi sastavljeni od ostrvljana, kao i manji broj Engleza. General Šabo je do početka opsade Krfa izgubio skoro polovinu svoje vojske u neuspešnoj odbrani ostalih Jonskih ostrva, tako da je morao da zove građane Krfa u pomoć. Na njegov poziv odazvalo se skoro 300 građana od kojih su veliku većinu sačinjavali Jevreji. Ukupne snage Francuza su iznosile oko 2.000 vojnika od kojih su skoro 700 bili mornari dve fregate i jednog linijskog broda u luci.⁷⁶⁷

Britanci su znali na osnovu preciznih Forestijevih izveštaja u toku 1798. da francuske snage nisu brojale više od 3.000 vojnika, kao i da su bile rasute po celom arhipelagu i gradovima na kopnu. Šabo nije na vreme koncentrisao svoje snage za odbranu Krfa, na jednom od najbolje utvrđenih ostrva Mediterana, čiji su značaj savremenici veoma često

⁷⁶⁵ Tvrđava se nalazi na krajnjem severoistoku ostrva i kontrolni deo kanala između ostrva i kontinenta.

⁷⁶⁶ Francuzi su se predali tek nakon što ih je Ušakov upozorio da će biti prinuđen da prihvati ponudu Ali-paše i prebaci njegovih 11.000 vojnika koji neće ostaviti nijednog zarobljenika. Interesantno je da Milosavljević i pored preciznog izveštaja opsade Lefkade ne pominje Ali-pašu i opasnost koja je pretila Lefkadi sa strane Epira.

⁷⁶⁷ TNA, PRO, FO, 42/3, Consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, 14th January 1799.

poredili sa Maltom. Admiral Ušakov je na početku ekspedicije bio vrlo oprezan jer je mislio da su francuske snage daleko brojnije na Krfu.⁷⁶⁸

Nakon pojavljivanja prethodnice rusko-turske flote pod komandom komodora Selivačeva izbila je pobuna građana u predgrađu Mandukio.⁷⁶⁹ Pobunu su Francuzi uspeli da uguše, dok je prethodnica rusko-turske flote nemoćno posmatrala događaje. Flota ili nije imala dovoljno trupa ili hrabrosti da se pridruži borbi Krfljana.⁷⁷⁰ Tek 20. novembra se glavnina združenih snaga pod komandom Ušakova i Kadir bega koncentrisala u kanalu između Krfa i Epira, nakon čega su Šabou bile odsečene sve veze.⁷⁷¹ U borama koje su se vodile van grada sa dva uzvišenja Sv. Salvator i Abraham najviše su gubitaka imale snage Ali-paše kojih je bilo na ostrvu oko 2.500 u toku prva dva meseca opsade.⁷⁷²

Ključ za odbranu Krfa bilo je ostrvo Vido koje su Francuzi utvrdili najbolje što su mogli ali koje je i dalje sa svega 40 topova predstavljalo lakši plen nego što bi bio napad sa kopnene strane. Foresti je mape ostrva, kao i planove tvrđave, koje je nabavio u Veneciji u toku jeseni 1798. dao Ušakovu. Krajem januara, nakon vesti o porazu napuljskog kralja Ferdinanda IV, Ušakov i Kadir beg su morali da ubrzaju opsadu. Obojica su tražili pojačanja i nadali se da će Britanci poslati nekoliko brodova u pomoć,

⁷⁶⁸ Rizik kojim je izložio ekspediciju ostavljajući Krf za kraj je bio veliki jer je u međuvremenu Francuzima moglo da stigne pojačanje iz Ankone. TNA, PRO, FO, 42/3, Consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, 14th January 1799.

⁷⁶⁹ Na prvu ponudu Rusa Francuzima da predaju tvrđavu, do koje je došlo nakon gušenja pobune u Mandukiu, Šabo je odveo ruskog oficira na operu *Ulazak Francuza u Kairo*, nakon čega je odbio da prihvati predaju koja mu je predlagana. M. Pratt, *nav. delo*, 77.

⁷⁷⁰ Francuzi su u nedeljama pre početka opsade uspeli da obezbede hranu za zimu najviše zahvaljujući nekolicini austrijskih trgovačkih brodova čiji su tovar zaplenili na gusarski način. TNA, PRO, FO, 42/3, Consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, 14th January 1799.

⁷⁷¹ Kombinovana rusko-turska flotu je činilo: 8 linijskih brodova i 6 fregata pod ruskom zastavom i 4 linijska broda, 8 fregata i 3 korvete pod turskom zastavom. Međutim, i pored tolike brojnosti, nisu uspeli da spreče probijanje francuskog linijskog broda koji je početkom februara probio blokadu i pobegao u Ankonu. TNA, PRO, FO, 42/3, Consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, Bocche di Cattaro 28th December 1798.

⁷⁷² Više puta su francuske trupe napuštale utvrđenje i upuštale se u borbu zbog ova dva uzvišenja. Ostrvljani su se pokazali kao veoma loši vojnici, dok ni trupe Ali-paše nisu bile upotrebljive kao regularne turske i ruske trupe. TNA, PRO, FO, 42/3, Consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, 14th January 1799.

dok je Nelson očekivao što skorije nadiranje dela rusko-turkse flote ili za blokadu Egipta ili za borbe u Napuljskoj kraljevini.⁷⁷³

Francusko pojačanje od 3.000 vojnika iz Ankone nije uspelo da stigne do Šaboa i pored toga što je došlo do zapadne strane Krfa. Naime, seljaci su uhvatili francuski odred iz tvrđave koji je trebalo da sačeka flotu na zapadnoj obali Krfa očekivala, tako da su brodovi digli sidro i vratili se u Ankonu. Bez pojačanja Šabo je uspeo da spase tek jedini linijski brod koji su imali, veterana Bitke na Nilu, *Le Gënëreux*, koji je poslat za Ankonu nakon što se probio kroz linije neprijateljskih brodova.⁷⁷⁴ Šabo je kapitulirao tek 3. marta, posle krvavog desanta na ostrvo Vido.⁷⁷⁵ Francuzi su dobili časne uslove predaje uz amnestiju za sve svoje saveznike na ostrvu i prebacivanje do Ankone ili Tulona.⁷⁷⁶ Građani Krfa su nekoliko dana nakon uspostavljanja rusko-turske kontrole nad tvrđavom obrazovali komisiju od 6 članova, od najuglednijih nobila i koji su se zahvalili vladarima sve tri države koje su učestvovala u oslobođenju Krfa.⁷⁷⁷

U toku poslednjih decenija venecijanske uprave na ostrvima trgovačke veze sa Livornom na zapadu i Krimom na istoku su postale značajne, što je dovelo do stvaranju jake trgovačke flote Jonskih ostrva u prvim decenijama 19. veka. Suzbijanje piraterije i gusarstva admirala Ema je omogućilo razvoj trgovine sve do ratova koji su ugrozili trgovinu na Mediteranu nakon 1793. Venecijanska uprava je za vreme poslednjeg generalnog providutra Vidmana izgubila i veliki deo prihoda zahvaljujući smanjenom izvozu suvog grožđa i padu trgovine sa Velikom Britanijom. U toku poslednje decenije

⁷⁷³ TNA, PRO, FO, 42/3, Consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, 23rd January 1799.

⁷⁷⁴ Francuski brod je iskoristio pogodan južni vetar, dok su Rusi i Turci jedni druge krivili za uspešan beg Francuza. Kapetani kombinovane flote nisu prepoznali dobro signale koje su razmenili, tako da nisu uspeali na vreme da organizuju ni poturu za francuskim brodovima. TNA, PRO, FO, 42/3, Consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, Corfu 8th February 1799.

⁷⁷⁵ 20. februarar britanski slup *El Corso* pod komandom Lord Viljema Stjuarta *William Stuart* je došao sa Sicilije i priključio se napadu na ostrvo Vido posle kojeg su se Francuzi predali. TNA, PRO, FO 42/3 consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, 3rd March 1799.

⁷⁷⁶ TNA, PRO, FO 42/3 consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Prinicipal Secretary of the State, 26th March 1799.

⁷⁷⁷ Obrazovanje komisije je bilo značajno jer su građani Krfa želeli da restauriraju venecijansku administraciju uz pomoć Rusa i Turaka. Jedno od najvažnijih pitanja na Jonskim ostrvima u toku 1799-1807 odnosilo se na uređenje ostrva, kao i na podelu vlasti samih ostrvljana. Borbe oko ustava su upravo bile borbe različitih ostrvskih frakcija. Potpisnici su bili: Antonio Capodistria, Antonio Leucochilo, Cristodulo Doria Trossalendi, Vincenzo Lezritin, Stamo Calichipulo, Antonio Pieri TNA, PRO, FO 42/3 Nobil e Magnifico Consoglio, Corfu 13. Marzo 1799.

18. veka slabost Venecije bila je sve uočljivija, fiskalni problemi su onemogućili održavanje jake flote što je uticalo na nemogućnost zaštite najvažnijih plovnih puteva. Na kontinentu je Ali-paša počeo da izaziva Republiku i njenu kontrolu nad Ambrakijskim zalivom i obalom Epira. Sposobnost venecijanske administracije i odanost velikog broja nobila i građana je omogućilo funkcionisanje ostrvske administracije čak i kada Republika nije imala dovoljno novca za sve tekuće troškove.

Napoleonova uspešna kampanja u Italiji u toku 1796-1797. je dovela Veneciju u nezavidan položaj. Nakon što je njen kontinentalni saveznik, Austrija, bila poražena, Venecija je u maju 1797. postala još jedna od francuskih klijentskih država. Dolazak Francuza na Jonska ostrva jula 1797. i njihovo potonje ujedinjenje sa Francuskom, posle Kampofornija, novembra 1797. dovele su do velikih promena i na ostrvima ali i na Peloponezu i u Epiru. Za period nešto duži od godinu i po dana Francuzi su modernizovali ostrva u duhu novog vremena: uvođenjem funkcionalnog pravosuđa i suzbijanjem anarhije na ostrvima, urbanističkim i infrastrukturnim uređivanjem, štampanjem časopisa i knjiga, otvaranjem škola i opismenjavanjem stanovništva ali i potpunom emancipacijom i jednakošću svih stanovnika uključujući i ostrvske Jevreje. Promene koje su uveli Francuzi bile su suviše brze i nepoznate izolovanim ostrvljanima od kojih je tek mali broj video Veneciju i Padovu, a većina nije putovala dalje od svog radnog mesta ili najdalje do Epira. Nedostatak novca koji je Francuze pratio od njihovog dolaska na ostrva, uticao je na to da poreskom disciplinom ali i vanrednim nametima postanu omraženi od strane većine ostrvljana. Osim toga očekivanja da će im ruralno stanovništvo biti prijateljski nastrojeno bila su velika zabluda.⁷⁷⁸ Zabranom trgovine sa Rusijom i Velikom Britanijom, kao i čestim zaplenama tovara neutralnih brodova u toku druge polovine 1798. Francuzi su jonske trgovce takođe okrenuli protiv sebe. Plan da Krf postane važna luka preko koje bi Francuska razvijala levantsku trgovinu bili su nerealni, a nakon Nelsonove pobeđe u Bici na Nilu avgusta 1798. praktično nemogući. Velika Britanija je iskoristila Nelsonovu pobeđu, kao i savezništvo sa Turskom i Rusijom da bi se uključila u trgovinu Crnim morem.⁷⁷⁹ Francuzi su i pored

⁷⁷⁸ Upravo su seljaci na ostrvima pokazali kao najveći neprijatelji Francuza tokom borbi na Zakintosu, Kefaloniji i Krfu u periodu od oktobra do decembra 1797. godine.

⁷⁷⁹ U dopisu britanskom ambasadoru u Carigradu predstavnici Levantske kompanije navode da je od izuzetnog značaja da se od Rusije dobiju dozvola slobodne plovidbe Crnim morem. Trgovačka očekivanja su bila velika jer su u trgovini Crnim morem učestvovali ruski, turski i austrijski brodovi dok su kapetani

toga što im većina ostrvljana nije bila naklonjena uspevali da, uz povremene pobune, kontrolišu ostrva s malobrojn timerupama.⁷⁸⁰ Suprotno tome francuska popularnost na Peloponezu je bila veća nego popularnost Rusa. Stoga su u toku 1798. ambasadori evropskih država u Carigradu sa nestrpljenjem čekali vesti o francuskom osvajanju tog poluostrva. Promene do kojih je došlo 1798. kao rezultat Napoleonove egiptastke ekspedicije dovele su do saveza Rusije i Turske. Obe ove države su prvi put ušle u koaliciju protiv Francuske i njih je predvodila Velika Britanija. Zajedničkom kampanjom rusko-turska flota je pod komandom admirala Ušakova za vrlo kratko vreme osvojila celokupni Jonski arhipelag. U opsadu Krfa osim pomenute flote uključio se i Ali-paša, ostrvljani i Velika Britanija. General Šabo je posle skoro četiri meseca kapitulirao, što je predstavljalo prvu uspešnu opsadu Krfa nakon 1386. godine.

Francuska uprava je Jonska ostrva uvukla u složen splet međunarodnih sukoba na Mediteranu. Nakon što je Venecija izgubila nezavisnost, sudbina arhipelaga je bila vezana daleko više za Maltu, Peloponez, Epir i Siciliju nego za nekadašnju metropolu. Po prvi put nakon 12. veka Jonska ostrva zajedno sa Epirom postala su značajna za sudbinu Napuljske kraljevine i za operacije na Apeninskom poluostrvu.⁷⁸¹ Albanski najamnici su posle Šaboove kapitulacije počeli da ratuju sa kardinalom Fabriciom Rufom u Italiji i Sidni Smitom u Akri.⁷⁸² Gubitak Jonskih ostrva Francuska je skupo

najčešće bili Grci. Državni sekretar Lord Grenvil se složio sa predstavnicima kompanije da bi Velika Britanija bila u povoljnijoj situaciji ukoliko bi dobili slobodu trgovine u tom basenu, u odnosu na pomenute nacije jer su britanski brodovi noviji, izdržljiviji. Njihova pretpostavka je da će se i drugim stranama isplatiti da angažuju britanske brodove upravo iz pomenutih razloga. TNA, PRO, FO 78/20 S. Bosanquit to Spencer Smith, London 2nd November 1798.

⁷⁸⁰ Početkom 1798. najveći deo trupa sa Jonskih ostrva je bio prebačen za Italiju i Francusku. TNA, PRO, FO 42/3 consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Corfu 4th January 1798.

⁷⁸¹ Otomanska opasnost je u drugoj polovini 15. i prvoj polovini 16. veka bila velika ali se turska vojska nije angažovala u ratovima u unutrašnjosti poluostrva i osim što je neko vreme držala grad Otrant nije uspela da ugrozi Apeninsko poluostrvo. Nikola Samardžić, *Istočna politika Karla V*, neobjavljena doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Beograd, 1994, 1–11. U toku 1799. i 1800. Jonska ostrva će biti najvažnija baza odakle se ruska flota angažovala u borbama na Apeninskom poluostrvu. Osim toga preko Jonskih ostrva Velika Britanija je angažovala albanske trupe za borbe u Italiji, kao i Levantu. Tranzitna uloga koja Jonska ostrva imaju u tom periodu su bila važna i zbog korepsodencije između i Nelsona saveznika u Carigradu, u kojoj je Foresti bio veoma važan kao pouzdana osoba koja je mogla da obezbediti bezbedno i brzo slanje vesti preko Krfa.

⁷⁸² Domaći istoriografija, kao i strana koja su se bavila Jonskim ostrvima nije dovoljno pažnje posvetili značaju Jonskih ostrva za operacije koje je Nelson vodio u Italiji, opsadi Malte i odbrani Akre. Preko Jonskih ostrva je bila organizovana mobilizacija albanskih plaćenika koji su se borili na pomenutim

platila, jer su ona nakon marta 1799. postala jedna od najznačajnijih baza za operacije protiv Francuske od Levanta do Italije i Malte.⁷⁸³ Naredni period u istoriji Jonskih ostrva obeležiće jedinstveni savez u istoriji rusko-turskih odnosa koji je nemoguće posmatrati izolovano u odnosu na ratove na Mediteranu.⁷⁸⁴

frontovima. TNA, PRO, FO, 42/4, consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, Corfu 25th May 1800.

Više o kardinalu Rufo: Giovanni Ruffo, Domenico De Maio, *Il cardinale Fabrizio Ruffo tra psicologia e storia: L'uomo, il politico, il sanfedista*, Rubbettino, 1999, 118.

⁷⁸³ Na osnovu britanskih izveštaja sa Krfa, Zakintosa, Patrasa, Carigrada, Palerma i Aleksandrije u toku 1799 saznaje se koliko su ostrva bila važna za trupe sastavljene od Albanaca iz Epira.

⁷⁸⁴ Kao posledica mira u Amijenu 1802. između Francuske i Turske, uticaj Francuske na Jonskim ostrvima je porastao. Da bi nakon Austerlica Austrija prepustila i Požunskom mira još više porastao nakon što je Francuska zagospodarila istočnom obalom Jadrana. Nakon bitke kod Fridlanda uticaj Rusije je oslabio i Tilzitskim mirom Rusija je prepustila ostrva Francuskoj čime je prekršila savez sa Turskom koji je bio obnovljen 1805.

JONSKA OSTRVA 1800 - 1807

Jonska ostrva stekla su nezavisnost 1800, zahvaljujući uspešnoj rusko-turskoj kampanji, koja je okončana osvajanjem Krfa marta 1799, i važnim britanskim pobedama na Mediteranu. Potom su, već 1807, izgubila nezavisnost Tilzitskim ugovorom, kad ih je okupirala Francuska. Između 1809. i 1810. Britanija je zauzela sva ostrva osim Krfa i Paksosa koje su im Francuzi predali 1814.

Turski i ruski vladari, Selim III i Pavle I, još uvek nisu bili sasvim odlučili na koji način će biti uređena Jonska ostrva. Nakon septembra 1798. i carigradskih pregovora (Bebek kongres)⁷⁸⁵ dogovoreno je da bi kao model organizovanja Jonskih ostrva mogla da posluži Dubrovačka republika.⁷⁸⁶

Godinu dana nakon osvajanja Krfa, na Jonska ostrva došao je ruski admiral Ušakov koji se na Medietranu bavio do avgusta 1800. Admiral Ušakov je pre konačnog dogovora ruske i turske strane pristupio organizaciji Jonskih ostrva prema instrukcijama Tomare iz Carigrada. Ruski admiral je brzo delovao i već 27. maja Senat na Krfu usvojio je prvi privremeni plan o uređenju ostrva koji se u domaćoj istoriografiji naziva i "Ušakov ustav".⁷⁸⁷ Bio je to prvi takav dokument u istoriji Jonskih ostrva, koji su izglasali delegati sa ostrva.⁷⁸⁸

⁷⁸⁵ Minutes of a Congress of Bebek TNA, PRO, FO, 78/20, Spencer Smith to Lord Grenville, Constantinople 10th September 1798.

⁷⁸⁶ Pregovore o budućnosti Jonskih ostrva Turska je pokrenula odmah nakon početka zajendičke kampanje početkom oktobra 1798. Turska je predlagala tri rešenja za jonski arhipelag: 1. Da budu predata slabijoj i prijateljskoj mediteranskoj državi kao to je bila Napuljska kraljevina, čiji je kralj Ferdinand IV bio saveznik i Selima III i Pavla I; 2. Da dobiju status Dubrovačke republike, a da sizeren bude Selim III; 3. Da dobiju status isti kao Dunavske kneževine. Turskoj strani je uređenja kao u slučaju Dunavskih kneževina bilo najprihvatljivije rešenje, međutim ruska strana je bila za uređenje koje bi kao model uzelo Dubrovačku republiku. Vidi: *Le Tre Costituzioni 1800, 1803, 1817 delle Sette Isole Jonie, Corfu tipografia Mercurio di Nicolaides Filadelfeo*, 32–45.

⁷⁸⁷ P. Milosavljević, *nav. delo*, 116–122.

⁷⁸⁸ Senat na Krfu koji je zasedao u ime arhipelaga činilo je 14 senatora, od kojih su po 3 davala tri najveća ostrva, Lefkada 2, a Itaka, Paksos i Kitera po jednog. Takođe je utvrđen da od 11 senatora sa Krfa, Kefalonije, Zakintos i Lefkade četvorica moraju da pripadaju *secondo ordine*. *Le tre costituzioni (1800, 1803, 1817) delle Sette Isole Jonie ed i Relativi documenti con l' aggiunta dei due progetti di Costituzione del 1802 e 1806 e delle Modificazioni e riforme. Alla Costituzione del 1817, Corfù, 1849*, 32–45.

Bogatiji trgovci i građani van reda nobila dobili su mogućnost da biraju i budu birani za pozicije koje su do tada pripadale samo nobilima. To je dovelo do rasta tenzija na ostrvima. Združeni plemići Zakintosa već su 19. aprila 1800. molili Forestija da utiče na Britaniju i ne dozvoli rušenje starih privilegija širenjem političkih prava. Od uspostavljanje privremenih organa na oslobođenim ostrvima oktobra 1798. učešće ostrvljana u upravnim organima bilo je sve češće. Najvažnije ostrvske porodice uključile su se 1799. u borbe stranaka međusobno podeljenih uglavnom u odnosu na to za koju spoljnu silu su vezivale svoje poslovne ciljeve. Za sve vreme postojanja Jonske republike najznačajnije su bile ruska, turska i britanska struja. Osim navedenih, postojale su i austrijska i francuska stranka, ali su bile manjeg značaja. Najznačajnije porodice koje su pripadale ruskoj strani su bile Kapodistrija, Benaki, Vulgaris, Orio, Mokenigo, Anino. Britanskoj struji su pripale Logotet, Salomon, Žorži, Makri, Foresti i Metaksa.⁷⁸⁹

Jedan od najvažnijih razloga nezadovoljstva je bila odluka da prihode šalju u zajedničku blagajnu na Krfu. Situacija na Zakintosu je bila veoma zategnuta. Ostvro je od 17. veka najviše prihodovalo.⁷⁹⁰ Turski i ruski vojnici na Zakintosu nisu mogli da nateraju ostrvski Senat da poštuje odluke koje su stizale s Krfa. Jedan Forestijev dopis Londonu iz jula 1799. obaveštava da su se nobili sa Zakitnosa obraćali njemu kao britanskom konzulu tražeći zaštitu Velike Britanije protiv ovakve odluke.⁷⁹¹ Na Zakontosu je naročito bio prisutan britanski uticaj. Građani ovog ostrva poklonili su admiralu Nelsonu mač ukrašen briljantima i posvetom Phario Vicotri Zakynthus.⁷⁹² Da su okolnosti na Jonskim ostrvima bile samo privremene, i da je takav bio i Ustav, bilo je očigledno i Ali-paši koji nije odustao do pretenzija prema Lefkadi. Ušakova je

⁷⁸⁹ Metaksa je bila veoma brojna porodica rusofilski orijentisama ali je nakon što je vođa porodice Metaksa bio proteran sa Kefalonije u čemu je učestvovala i porodica Kapodistrija počela da vezuje svoje interese i za Veliku Britaniju.

⁷⁹⁰ Pogledati poglavlje Privreda.

⁷⁹¹ Foresti navodi da su ostrvljani ubeđeni da se nalaze podjedanko i pod zaštitom Velike Britanije koliko i Rusije i Turske, dok nobili TNA, PRO, FO 42/3, Consul Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of the State, 6th July 1799.

⁷⁹² Ovo nije bio uobičajen poklon i izazvao je veliku pažnju i u Carigradu i Palermu i Londonu. Na osnovu prepiske Forestija saznaje se da je na Zakintosu vladalo ubeđenje da je Nelson podjedako zaslužan za oslobađanje Jonskih ostrva zbog svoje pobede u Egiptu. U toku većeg dela 1801. ostrvljani na Zakintosu su se proglasili britanskim podanicima što je izazvalo skandal u Carigradu i probleme Britancima u odnosu sa saveznicima. TNA, PRO, FO 42/3, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 14th November 1799.

zabrinjavao veliki broj pašinih ljudi na drugoj obali uskog kanala između Lefkade i kontinenta.⁷⁹³

Položaj Jonskih ostrva u aktivnostima Druge koalicije i ratovima koji su se vodili na Mediteranu 1799-1801. bio je značajan za članove koalicije. Krk je bio jedna od najvažnijih tranzitnih luka ne samo za rusku vojsku koja je ratovala u Južnoj Italiji i Siciliji, već je i za albanske vojnike. Uz pomoć jonskih morepolovaca ali i pomoraca s Hidre i Specesa, veliki broj albanskih vojnika je preko Krfa bio angažovan na različitim frontovima od Egipta do Levanta i Italije. U periodu 1799–1800. bilo ih je nekoliko desetina hiljada.⁷⁹⁴

Osim ostrvljana koji su u nekoliko navrata tražili britansku zaštitu, i neki od albanskih plemenskih poglavara tražili su da ratuju pod britanskom zastavom. Razlog za to je bio finansijske prirode. Isplate koje su davali Britanci bile su veće nego turske, i ređe su kasnile. U očima savremenika jedino je Britanija mogla da se suprotstavi Francuskoj.⁷⁹⁵

Turska flota je u operacijama od Levanta do Italije imala daleko važniju ulogu nego što su istoričari koji su se bavili ovim pitanjem pretpostavljali. Tokom dve godine, od 1799. do 1800, Turci su bili često posrednici između Ušakova i Nelsona. Neslaganje dvojice admirala vešto je umeo da iskoristi Kadir-bej čija je posrednička uloga bila neprocenjiva.⁷⁹⁶

U avgustu 1799. izbile su nove pobune na Kefaloniji i Zakintosu, i ugušene su tek posle dva meseca. Borbe na Kefaloniji bile su nastavak rivaliteta između dve najmoćnije porodice Metaksa i Anino. Veliki broj naoružanih seljaka, koje niko nije bio u stanju da

⁷⁹³ Isto.

⁷⁹⁴ Jedan od najvažnijih poslova britanskih ambasadora u Carigradu jeste bilo dobijanje fermama od Selima III kojim bi se dozvoljavalo angažovanje albanskih vojnika za borbe na Levantu i Italiji. To se može zaključiti na osnovu arhivske građe iz fondova FO, 42/3, 42/4, 42/5, 42/6, 42/7, 42/8 i FO 348/5, FO 348/6, kao i FO 18/20, FO 78/21, FO 78/22. Fond CO 323 koji pripada odeljenju Colonial Office daje precizne podatke o angažovanju albanskih vojnika u službi Velike Britanije.

⁷⁹⁵ TNA, PRO, FO, 348/5, Spiridion Foresti per Capitano Leache, Corfu 3 Maggio 1805.

⁷⁹⁶ Tek su istraživanja turskih istoričara početkom ovog stoleća koja su zasnovana na do sada nekorišćenom turskom građom bacila više svetlosti na značaj turske flote i njihovih komandanata u uspesima Druge koalicije. Kada se izvori koje navodi Kahraman Sakul uporede sa britanskim konzularnim izvorima može se zaključiti da su među Britanskim komandantima turski visoki oficiri i trupe bile poštovane i smatrani vernim saveznicima. Vidi: Tucker, *The Foreign Policy of the Tsar Paul I*, 225–226.

zaustavi pošto su Francuzi proterani sa ostrva, doprineo je širenju sukoba na Kafaloniji. Pobunu su uspele da obuzdaju tek rusko-turske trupe pošto je zaključen privremen dogovor kojim su predstavnici obe porodice bile uključeni u ostrvsku vladu. Foresti je izvestio da je građanski rat na Zakintosu posredno izazvao ruski oficir koji se nespretno mešao u ostrvske poslove. Protov ovoga pobunili su se seljaci, umireni tek nakon što su trupe sa Krfa streljale dvojicu ustaničkih vođa koji su hteli da ruše ostrvsku vladu.⁷⁹⁷

Do pobuna na ostrvima je dolazilo i pre 1797. ali su u periodu nakon pada Venecije one postale daleko učestalije. Tek je nakon što je Velika Britanija obuhvatila pod svoju kontrolu sva ostrva 1814. pobune ostrvljana su postale ređe. Malobrojne i rasute francuske trupe nisu mogle da obuzdaju nemire na ostrvima. Isto je važno i za rusku vojsku. Premda su Rusi bili daleko popularniji, čim bi ostali s manjim brojem vojnika, gubili bi kontrolu nad bunotnim ostrvljanima. Odlazak najvećeg dela rusko-turskih trupa za Italiju leta 1799 učinio je da buknu ustanci koji su zahvatili deo arhipelaga početkom jeseni.⁷⁹⁸ Česte pobune izbijale su među turskom vojskom, koju su velikim delom sačinjavali Albanci iz Epira, jer su, s jedne strane, neredovno plaćani a s druge, često su im produžavali učešće u ratnim operacijama u odnosu na dogovoreno. Jedna od pobuna koja je mogla da urgozi zajedničke operacije u Italiji dogodila se u Palermu septembra 1799. Svedoci te pobune su bili Nelson, Ušakov i Kadir-bej.⁷⁹⁹ Turski admiral je sumnjao na Ali-pašu kao jednog od odgovornih za podstrekivanje o čemu je obavestio Carigrad. S Krfa i iz Butrinta je krajem septembra dezertiralo 3.000 turskih vojnika, oni su se nakon otkazivanja poslušnosti izgubili po selima Epira.⁸⁰⁰

O stanju u turskoj floti svedočila je i svađa između dvojice najznačajnijih turskih komandanata, Kadir-beja i Šeremet Patrona-beja. Za razliku od ruskih, turski vojnici su i dalje bili omraženi među domaćim stanovništvom, mada su učestvovali u oslobođenju ostrva od Francuza. Štaviše ih je više poginulo. Turci nisu boravili u gradu i većina njih

⁷⁹⁷ TNA, PRO, FO, 42/3, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 19th October 1799.

⁷⁹⁸ TNA, PRO, FO, 42/3, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 6th July 1799.

⁷⁹⁹ K. Sakul, *nav. delo*, 192–193

⁸⁰⁰ TNA, PRO, FO, 42/3, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 22nd September 1799.

je bila ili u tvrđavi ili na borodvima u luci Krfa. U junu 1799. desetorica turskih vojnika stradali su od ruke nekolicine ostrvljana koji su pomislili da su ovi hteli da otmu dečaka koji se tu našao.⁸⁰¹ Drugi slučaj se desio već u septembru kada je neki Turčin pokazao nepoštovanje prema jednoj ostrvljanki. Isto se dešavalo na Siciliji između turskih vojnika i Sicilijanaca.⁸⁰² Zahvaljujući Forestijevim detaljnim izveštajima može se pretpostaviti da su ostrvljani bili veoma okrutni prema turskim vojnicima koji su tu bili radi obezbeđivanja njihove nezavisnosti. Najveći zabeleženi sukob ostrvljana desio se u maju 1801. kad je stradalo dvanaest Turaka, dok su petorica teško ranjeni. Tom prilikom poginulo je i troje Krfljana. Da ruski oficir nije reagovao, besni ostrvljani bi zapalili kuću u kojoj je potražilo utočište još oko 30 Turaka.⁸⁰³ Nakon ovakvih događaja, Turci su bili svesni da sami ne mogu da kontrolišu ostrva.⁸⁰⁴

Period do potpisivanja rusko-turske konvencije 21. marta 1800. bio je obeležen međusobnom borbom Turske i Rusije za uticaj na arhipelagu. Rusija, brojnija u ljudstvu, kršila je sve prethodne dogovore i onemogućavala turskim vojnicima da koriste tvrđavu i iskrcavaju se na ostrva u dogovorenom broju.⁸⁰⁵ Rusi su krajem 1799.

⁸⁰¹ U Turskoj je do 20. veka među hrišćanskim podanicima postojao strah da će im decu oteti Jevreji. Taj strah je bio vezan za zablude da Jevreji za Pesah koriste krv hrišćanske dece. To snažno antisemitsko uverenje je postojalo i u drugim devlovima Evrope. Upravo su takva primitivna verovanja bila osnova čestih obračuna između hrišćanski i jevrejskih podanika u turskim gradovima.

⁸⁰² K.Sakul, *nav. delo*, 196.

⁸⁰³ U nastavku je dat ceo opis događaj koji su se dogodili 27. maja, prema svedočenju britanskog konzula. *Turci su već neko vreme navikli da se iskrcavaju na obalu sa oružijem sa brodova. taj dan su se međusobno posvađali, prilikom razdvajanja Turaka Grk koji se tu zatekao je poginuo. To je razbesenlo ostale građane koji su nadjačali Turke koji su se dali u beg u kuću komandanta patrola. mala četa Jonske republike je pokušala da zaustavi rulju ali kad nije uspela pridružila im se. Planirali su da zapale kuću i pucali su na njih unutra, a oni su vraćali plajbu. Zamolio sam ruskog komodora koji se tu zatekao da spreči dalji rusvaj. On ej to i uradio nakon što ga je Senat za to zamolio. Kad su se pojavili Rusi, Grci su se povukli. Ukupno je stradalo 12 Turaka i 5 ih je ranjeno, dok je trojica ostrvljana stradala (Grka). Ja lično mislim da su grci bili previše okrutni u svom postupku prema Turcima. Ja sam izgubio svako uverenje da Turci ovde mogu sami da održavaju red.*

Senat je pisao Turcima sa molbom da što pre napuste zaliv, kao i da odvedu 170 albanaca koje plaća Senat.

Turski komandant je odgovorio da su Grci izazvali problem, ali da je dobio uputstva iz Carigrada da ode u patrolu, a da za Albance mogu samo da obrate Carigradu jer on nema mogućnosti da to izvrši. TNA, PRO, FO, 42/3, Spiridion Foresti to Lord Hawkesburry, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 5th June 18

⁸⁰⁴ Isto.

⁸⁰⁵ General major M. Borozdin, koji je došao došao sa 1700 ljudi krajem novembra, nije pustio 250 turskih vojnika da se iskrcaju na Krf i pored toga što je u januaru na Krfu bilo 3000 ruskih vojnika i što je po prethodno bilo dogovorena da na Krfu bude po 700 vojnika obe strane. TNA, PRO, FO, 42/4,

preuzeli i turske kasarne na Krfu, i vojnu bolnicu koju su obnovili vojnici Kadir-beja. Turski zapovednik, Musatafa aga, kojeg je Selim poslao za turskog komandanta na Krfu, nije mogao da se iskrca dva meseca po dolasku na ovo ostrvo.⁸⁰⁶ Međutim Rusija nije imala dovoljno sredstava za finansiranje tolikih trupa na ostrvima, tako da je general Borozdin tražio od Senata na Krfu da mu se za isplati 10.000 carskih dolara. Senat nije imao taj novac, pa je predložio generalu da namiri svoje potrebe preko carinske kuće na Zakintosu.⁸⁰⁷ I mada je bilo predviđeno da Jonska ostrva budu pod suverenitetom Turske, Rusija je pokušavala na svaki način da zadrži dominantan uticaj koji je imala. Ušakov ustav je pružio mogućnost da, na osnovu imovinskog cenzusa, i bogatiji građani čiji očevi nisu bili upisani u zlatnu knjigu biraju i budu birani. U mesecima koji su prethodili formiranju Jonske republike 1800. Ušakov je pokušao da okupi širok savez ostrvljana, od nobila, preko bogatih građana do trgovaca. Turci su bili svesni ruskih aktivnosti na ostrvima i nisu želeli da dozvole dalje širenje ruskog uticaja. Obe strane su u međusobnoj borbi za uticaj koristile lokalne porodice.⁸⁰⁸ Borba Rusije i Turske omogućila je jačanje političkog uticaja jonskih porodica koje su time dobile veliku političku moć koju su izgubili tek kad su Jonska ostrva došla pod potpunu Britansku zaštitu.⁸⁰⁹ Turski saveznici bili su nobili, zastrašeni gubitkom neprikosnovenih privilegija do kog je došlo zbog novog, imovinskog cenzusa, ali i zbog mešanja Ušakova i drugih ruskih oficira na arhipelagu u poslove ostrvskih senata.⁸¹⁰

Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 26th January 1800.

⁸⁰⁶ Senat Krfa je prihvatao da se Mustafa aga iskrca ali nije ga puštao da uđe u tvrđavu, tako da je Mustafa aga rešio da dok mu se ne dozvoli da uđe u tvrđavu ne napušta svoj brod. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 21st January 1800.

⁸⁰⁷ Isto.

⁸⁰⁸ Izbor protopasa je doveo do zaoštavanja između ruskog i turskog favorita. Izbor Benakija, brata ruskog konzula Liberala Benakoja, vasiljenski patrijarh usled prekršaja u proceduri nije mogao da prihvati. Foresti je saznao da je zapravo patrijarh imao svog kandidatata koji je kupio to mesto. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 12th January 1801.

⁸⁰⁹ Porodice nobila su od vremena Venecije bile važne u životu Jonskih ostrva, međutim u periodu nakon 1799. neke od najvažnijih porodica kao što su bile Kapodistrija, Vulgaris i Benaki proširile su svoj uticaj zahvaljujući diplomatskim i poslovnim sposobnostima daleko van granica jonskog arhipelaga. Njihova snaga i uticaj van granica arhipelaga će se oseliti nakon početka Grčkog ustanka 1821.

⁸¹⁰ Ušakov je nakon osvajanja prvih ostrva arhipelaga ostvajao na svakom ostrvu najmanje jednog ruskog oficira koji je imao veliki uticaj u ostrvskom senatu. Ti oficiri su uglavnom bili ili Grci sa tih ostrva ili poreklom sa Jonskih ostrva. P. Milosavljević, *nav. delo*, 88–89.

I pošto se činilo da je pobedio tursku stranu u borbi za kontrolu nad ostrvima, a zahvaljujući njegovom ustavu i velikom broju trupa održan mir, Ušakov ipak nije uspeo da obezbedi da delegacija ostrvrljana koja je išla u Carigrad i Sankt Petersburg bude sastavljane od njemu odanih nobila.⁸¹¹ Na put su krenuli članovi Senata izabrani na Krfu nakon konstituivne skupštine maja 1799.⁸¹²

Na osnovu ruskih izvora može se pratiti zahlađenje odnosa između Ušakova i Tomare, od oktobra 1799.⁸¹³ Ušakov je uspeo da sazna u kom se pravcu razvijaju pregovori u Carigradu, i da postoji koncenzus između ostrvskih nobila, Tomare, lorda Elgina i Porte o budućem uređenju ostrva kojim bi bio poništen privremeni ustav.⁸¹⁴ Budući da nije mogao da se suprotstavi koaliciji u Carigradu, Ušakov je ugrozio odredbe saveza s Velikom Britanijom uskrativši dozvolu za iskrcavanje na Krf albanskim vojnicima u britanskoj službi.⁸¹⁵ Prethodni istraživači su prevideli negativan uticaj Ušakova na stabilnost Jonskih ostrva u periodu 1800-1801.⁸¹⁶ On je među samim ostrvljanima agitovao protiv delagata Jonskih ostrva koje je, pritiskom na predsednika Senata Spiridiona Teotokasa, pokušao bezuspešno da opozove.⁸¹⁷ U sledećoj fazi Ušakov je uz pomoć generala Borozdina i drugih ruskih oficira rasutih po Jonskim ostrvima optužio

⁸¹¹ Najznačajniji član delagacije koji je bio i među najuticajnijim nobilima Krfa bio je Antonio Kapodistria, otac prvog predsednika Grčke Joanisa Kapodistrije, kao i Sikuros Disilas sa Zakintos. Nobili E. Lovredas i G. Kladen su bili sa Kefalonije, a Anđelo Orio, koji je bio i predsenik prvog Senata Jonskih ostrva na Krfu je bio najznačajniji plemić sa Lefkade. J. L. Mcknight, *nav. delo*, 171.

⁸¹² Zahvaljujući Forestijevim i Morijerovim izveštajima saznaje se da je Turskoj važno da Jonska ostrva ostanu pod suverniteto Turske ali i da bi Selim prihvatio da Rusija bude garant novom uređenju arhipelaga TNA, PRO, FO, 42/3, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 6th July 1799.

⁸¹³ Tomara je počeo Ušakovu da šalje uputstva od oktobra 1799. kojim je ograničavao mešanje Rusa u poslove na ostrvima i upućivao ih da njihova delatnost bude ograničena na vojne poslove. P. Milosavljević, *nav. delo*, 148.

⁸¹⁴ TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 21st January 1800.

⁸¹⁵ TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 4th March 1800.

⁸¹⁶ Džejms Lorens Meknajt (James Lawrence Mcknight) je u svojoj doktorskoj tezi prevideo Ušakov negativan uticaj na stabilnost ostrva preko podriivanja Ustava iz 1800. U domaćoj istoriografiji Petar Milosavljević je svoje istraživanje Jonskih ostrva zasnovao isključivo na ruskim izvorima i pored toga nije postavio pitanje Ušakove odgovornosti za nestabilnost na ostrvima u periodu nakon donošenja ustava u martu 1800.

⁸¹⁷ TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 4th March 1800.

delegate da su izdali sugrađane i dali im lažnu nezavisnost ustavom iz marta 1800. a zapravo od njih načinili turske podanike.⁸¹⁸

Republika Sedam ujedinjenih ostrva osnovana je 21. marta 1800. potpisivanjem rusko-turske konvencije u Carigradu.⁸¹⁹ U prvom članu Ustava napominje se da će stanovnici Jonskih ostrva imati onaj pravni status koji je uživala Dubrovčka republika prema Turskoj. I Jonska republika bila je turski vazal, dok je Rusija garantovala zaštitu i suverenitet nove republike, i poštovanje Ustava. Jonska ostrva imala su pravo na sopstvenu konzularnu mrežu i isticanje zastave.⁸²⁰ Turska je brodovima Jonske republike garantovala bezbednost od berberskih korsara, dok je zastava Septininsularne republike i dalje omogućavala slobodu trgovine Crnim morem. Trgovci sa ostrva bili su oslobođeni plaćanja svih izvoznih nameta (važno za ostvjlane zbog uvoza hrane sa Peloponeza i Epira). Republiku je činilo sedam najvećih ostrva arhipelaga (Krf, Kefalonija, Zakitnos, Leafkada, Itaka, Kitera i Pakos), i ostala manja ostrva koja su ulazila u venecijanski posed. Od četiti grada na kopnu koji su ranije teritorijalno pripadali Jonskim ostrvima, nijedan nije ostao u posedu novonastale republike, ali su tamošnji stanovnici dobili garancije slobode veroispovesti, nasleđivanja poseda, i oslobođenje od poreza za period od dve godina. Ovakva odluka bila je promišljena s obzirom na razaranja kroz koja su prošli svi gradovi osim Parge. Najvažniji znak vazalnosti ogledao se u tributu od 25.000 pjastira godišnje i taj se iznos nije mogao menjati. Ustav je mogao da postane pravosnažan tek pošto bi ga sultan i car ratifikovali. Samo u slučaju rata i neposredne opasnosti za Jonsku republiku, turskim i ruskim trupama bilo je dopušteno da borave u tvrđavama arhipelaga. Vladu Republike činilo je 13 poslanika koji su se birali sa svih ostrva. Morali su stalno da borave na Krfu. Njihov mandat je trajao dve godine. Prema novom Ustavu iz 1800. beneficije najvišeg staleža ostale su nepromenjene. Pravosuđe takođe nije pretrpelo promene od vremena venecijanske uprave. U zajedničku blagajnu na Krfu svako ostrvo je bilo dužno da šalje 25% prihoda u prvih 10 godina, da bi potom slalo trećinu svojih prihoda, a ostatak je

⁸¹⁸ Isto.

⁸¹⁹ U literaturi se naziva najčešće navodi skraćeni naziv, Jonska republika ili Septinuslarna republike. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 30th April 1800; *Le Tre Costituzioni (1800, 1803, 1817) Delle Sette Isole Jonie*. i

⁸²⁰ Zastava je bila nalik zastavi Venecije, lav Sv. Marka koji je držao snop od sedam strelica sa godinom osnivanja i ustavom na kojem je bio krst. Lav je bio zlatne boje, koji se nalazio u sredini zelenog polja. Na zastavi koja je priložena kao primer ta zelena boja više podseća na plavu boju.

ostajao na ostrvima. Svako ko je imao završenu školu u Evropi i bio obrazovan mogao je da bude biran i učestvuje u biranju bez obzira na materijalno stanje.⁸²¹ Vesti o novom ustavu, u istoriografiji zapamćen i kao Vizantijski ustav, došle su do ostrva u aprila 1800. Milosavljević navodi da su široke narodne mase bile razočarane ovim ustavom. Međutim, na osnovu Forestijevih izveštaja saznaje se da to nije bio slučaj i da je nezadovoljstvo ustavom s jedne strane bio rezultat Ušakovog podrivanja mlade Republike, dok je s druge podrivanje ustava bio interes određenih krugova nobila koji su partijski, porodično i poslovno bili suprotstavljeni nobilima koji su kao delegati bili poslati za Carigrad i Sankt Petersburg.⁸²²

Jonska ostrva nisu mogla da koriste svoju zastavu sve do novembra 1800. kad su Pavle I i Selim III ratifikovali ustav. Takvu situaciju iskoristio je ruski konzul Liberal Benaki i izdavao ruske papire jonskim trgovcima suprotno konvenciji potpisanoj između Rusije i Turske.⁸²³ Kao rezultat podrivanja Ustava prva pobuna protiv Vlade na Krfu izbija već u junu. Delegacija sa Zakintos koja je došla na Krf zabrinuta zbog lažnih vesti da će im Senat na Krfu oduzeti sve prihode. Delegacija je takođe želela da proveriti da li je za sporna pitanja u kojima se novi ustav razlikuje od prethodnog, Ušakovog, potrebno da traže tumačenje od Senata ili Ušakova. Senat je tom prilikom pokazao slabost pošto je izjavio da admiral Ušakov ima puno pravo na ostvarivanje svojih planove preko ranije usvojenog privrmenog ustava.⁸²⁴ Naredna pobuna je izbila na Kefaloniji krajem juna. Na ovom ostrvu propaganda koju su širili Ušakovi ljudi naišla je na još plodnije tle. Kefalonjani su odlučili da odbace nametnuti ustav i pošalju delegate koji bi radili na ujedinjenju ostrva sa Rusijom caru Pavlu. Takva ideja se potom proširila i na Zakintos. Na oba ostrva su Senati bili paralisani i nisu održavali vezu sa Krfom.⁸²⁵ Stanovnici

⁸²¹ TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 30th April 1800; *Le Tre Costituzione (1800, 1803, 1817) Delle Sette Isole Jonie*.

⁸²² Foresti je na osnovu prethodnog Ušakovog ponašanja zaključio u svom prvom izveštaju u kojem pominje konvenciju i ustav da će Ušakov na svaki način pokušati da onemogući poštovanje novog ustava. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 30th April 1800.

⁸²³ Foresti ne sumnja da je Benaki to radio u dogovoru sa ruskim oficirima na ostrvu kojima je takve instrukcije dao Ušakov. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 9th August 1800.

⁸²⁴ Foresti u izveštaju navodi da je Senat bio uplašen za sebe i da je sopstvenom inertnošću i kukavičlukom sebe doveo u situaciju gubitka autoriteta. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 12th June 1800.

⁸²⁵ Isto.

Kefalonije su bili do te mere obmanuti da su verovali da će naredna Jonska republika, koja bi bila pod zaštitom ili u okviru Rusije, imati centar na ovom ostrvu.⁸²⁶

Ušakov je avgusta 1800. napustio Jonska ostrva s najvećim delom ruske flote.⁸²⁷ Od velike ruske flote na Mediteranu ostale su samo tri fregate u Ankoni i kapetan Sorokin sa istim brojem brodova i dva bataljona generala Borozdina u Napulju.⁸²⁸ Nakon odlaska, Ušakov je ostavio po nekoliko oficira od poverenja na svakom ostrvu. Oni su imali značajnu ulogu u podrivanju autoriteta Vlade na Krfu i pobunama koje su obeležile 1800, 1801. i prvu polovinu 1802. Ušakov je prilikom odlaska Senatu na Krfu uputio želju da prevaziđu međusobne razlike i rade zajedno na očuvanju Republike i stvaranju stabilnog društva.⁸²⁹

Septembar je doneo nove pobune na ostrvima. Zakintos i Kefalonija su bili paralisani. Foresti krivi ruske oficire koji su ostali tamo. Oni su skoro godinu dana nakon Tomarinog dopisa od oktobra 1799. nastavili da se mešaju u unutrašnja pitanja na ostrvima.⁸³⁰ Međutim u septembru su prvi put neredi izbili i na Krfu i malobrojno trupe Republike su s teškoćom uspele da obeshrabe naoružane seljake da se pojavljuju u gradu.⁸³¹ Ostrva su u septembra ostala bez zaštite i samo je nekoliko preostalih turskih fregata sprečavalo Ali-pašu da se iskrca. U isto vreme paša je sakupljao nekoliko hiljada vojnika koje su uz dozvolu sultana mogli da ratuju sa britanskim snagama u Italiji. To su ruski agenti koristili za širenje panike ubeđujući lakoverne ostvljane da će turske desantne trupe zaposeti ostrva.⁸³²

⁸²⁶ Isto.

⁸²⁷ TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 9th August 1800.

⁸²⁸ Stanovnici Zakitnosa su sličan poklon koji su poslali 1799. preko Forestija Nelsonu ovom prilikom dali Ušakovu, zlatni mač. Od Itačana je dobio medalju sa posvetom *Za Oslobodioca Itake*, dok su mu ostrvljani na Kefaloniji dali predali zlatnu medalju. J. L. Mcknight, *nav. delo*, 190–191.

⁸²⁹ Isto, 193.

⁸³⁰ U izveštaju se navodi da je Senat i na Zakitnosu i na Kefaloniji paralisan i da usled straničkih borbi u kojima su se nekad i otvoreno pojavljivali ruski oficiri tokom sednica Senata. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 25th September 1800.

⁸³¹ Isto.

⁸³² Selim III je dozvolio angažovanje dodatnih 10.000 albanskih najamnika u britanskoj službi, čije okupljanje je organizovao Ali-paša. U međuvremenu je u avgustu i septembru prebačeno 3000 Albanaca za Jafu na Levantu, tako da je do tada u brobama na Levantu već bilo mobilisano preko 10.000 albanskih vojnika. Jedan od najvažnijih poslova ambasadora Elgina je upravo bio u dobijanju potrebnih fermana od

Situacija se smirila početkom oktobra nakon što se u luku Krfa ukotvila ruska flotila od tri fregate i dva briga grofa Vojinovića. On je pre dolaska na Krf imao misiju u Crnoj Gori gde je vladiki Petru I u Budvi dao oružje, novac i potvrdu cara Pavla kojom se vladici priznaje samostalnost i pruža zaštitu ruskog cara.⁸³³ Tomara je Vojinoviću poslao uputstva da se vrati za Crno more pošto osigura bezbednost na ostrvima, dok je Ušakov u isto vreme požurivao Vojinovića da što pre napusti ostrva.⁸³⁴ Turski brodovi na Krfu nisu učestvovali u smirivanju situacije na ostrvima jer su smatrali Ruse odgovornim za pobune, podsećajući istovremeno Senat na Krfu da bi prema odlukama konvencije i Ustava najpre morali da traže pomoć sultana, a tek zatim Rusije. Početkom decembra 1800. ruski i turski komandanti dogovorili su se da zajedno učestvuju samo u slučaju da se pojavi francuska vojska ili privatira koji su napadali trgovačke flote ostrva.⁸³⁵

Pad Malte doveo je do pogoršanja odnosa između Velike Britanije i Rusije.⁸³⁶ Ruski car Pavle postao je Veliki majstor Malteških vitezova kojima je pružio utočište kad je Napoleon osvojio Maltu 1798. Britansko odbijanje da se vrati ostrvo Malteškom redu izazvalo je oštru reakciju ruskog cara koji je u zimu 1800/1801. počeo da se približava

sultana kojim se omogućavalo angažovanje preko potrebnih trupa. TNA, PRO FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 25th September 1800.

⁸³³ Izvori koji su došli do Forestija preko njegovih agenata u Draču i Kotoru su javili o tome da je ruski oficir pristao u Budvu gde se video sa poverljivim ljudima mitropolita Crne Gore. Njima je grog Vojinović ostavio topove, municiju, kao i potvrdu samostalnosti vladike Petra, koju mu je ydao ruski car. Takođe navodi da svaki ruski podanik tj. vojnik ili oficir je dužan da pomogne crnogorskom vladici. Foresti ga u daljem izveštaju zveštaju navodi kao vrlo sposobnog vojskovođu koji se pokazao hrabrim u borbama koje je vodio sa turskim pašama.. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 7th October 1800. Interesantno je da Milosavljević uopšte ne pominje grofa Vojinovića čiji je dolazak oktobra 1800. bio važan za umirivanje buntovne situacije na ostrvima. J. L. Macknight pominje dolazak grofa Vojinovića ali pritom ne navodi kontradiktorna uputstva koja su stizala grofu od Tomare i Ušakova.

⁸³⁴ Vojinović je vrlo brzo po dolasku na Krfu poslao jednu fregatu na Zakintos da bi se tamo smirio situaciju, dok je drugu fregatu poslao na Kefaloniju. Krf umirio nakon što je poslao odred od 220 ljudi u provinciju da umiri seljake. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 23thOctober 1800; TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 8th November 1800.

⁸³⁵ TNA, PRO., FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 14th December 1800.

⁸³⁶ TNA, PRO., FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 8th November 1800; Franklin L. Ford, *A General History of Europe 1780–1830*, London, 1970, 191–192.

Napoleonu.⁸³⁷ Zato su na Jonskim ostrvima mirovali ruski brodovi, čiji se kapetani nisu usuđivali da zaplove van zaštićenih luka i rizikuju da postanu britanski plen.⁸³⁸

Istoriografija razlog za neuspeh Vizantijskog ustava nalazi u njegovom aristokratskom karakteru, u očuvanju tradicije iz vremena venecijanske uprave. Međutim, na osnovu detaljnih izveštaja sa samih ostrva može se zaključiti da je na neuspeh pomenutog ustava uticao ruski car Pavle koji je počeo povlačiti ruske trupe već od jeseni 1800, da bi u toku 1801. Jonska ostrva štitile britanska flota koja je kontrolisala Otrantski prolaz, i turska koja je čuvala ostrva sa istočne strane. Drugi krivac za neuspeh ustava je bio admiral Ušakov jer je veoma svesno tokom cele 1800. širio vesti o izdaji koju su počinili jonski delegati u Carigradu. Istovremeno je Ušakov podsticao i partijsko-porodične sukobe na ostrvima i dovodio u pitanje legitimitet Senata.⁸³⁹

Godine 1801. na Jonskim ostrvima zavaljala je do tad nezapamćena anarhija izazvana nepoštovanjem Ustava. Usledila je otvorena pobuna protiv centralne vlasti na Krfu, kao i borba različitih frakcija po ostrvima.⁸⁴⁰ Senat na Krfu nije bio u stanju uspostavljati kontrolu na drugim ostrvima. Vesti admirala Kejta o mogućem napadu Francuza na arhipelag izazvale su paniku budući da nije bilo dovoljno trupa koje bi mogle zaštititi tvrđavu.⁸⁴¹

⁸³⁷ Pavle je zaplenio sve britanske trgovačke brodove koji su se nalazili u ruskim lukama, što je dovelo do toga da su svi ruski trgovački i vojni brodovi postali plen britanskih brodova na Mediteranu. Vidi: Ole Feldbæk, *The Foreign Policy of Tsar Paul I, 1800–1801: An Interpretation*, Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, 30, 1 (1982), 16–36; Muriel Atkin, *The Pragmatic Diplomacy of Paul I: Russia's Relations with Asia, 1796–1801*, Slavic Review, 27, 1 (1968), 85–90

⁸³⁸ Ruski kapetani traže pismenu potvrdu od britanskog konzula kojom bi se mogli spasiti zarobljavanja ukoliko bi ih uhvatio britanski vojni brodovi. Foresti do proleća i instrukcija iz Londona to nije mogao da napiše. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 28th February 1801.

⁸³⁹ TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 23rd October 1800.

⁸⁴⁰ Senat na Krfu je početkom decembra usvojio novi ustav nakon što je bilo potvrđeno da su i turski sultan i ruski car ratifikovali ustav. Ruski konzul Benaki je zamoljen da ode u Pargu i omogući da Turci uđu u grad koji je postao njihov posed na osnovu rusko-turske konvencija iz marta 1800. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 14th December 1800.

⁸⁴¹ Isto.

U januaru 1801. prvi put je istaknuta nova zastava Jonske republike pošto su uz počasni plotun spuštene zastave Turske i Rusije.⁸⁴² Naizgled jednostavan zadatak kao što je promena zastave doveo je do otvorene pobune na Zakintosu. Trajala je od februara do septembra i bila najduža pobuna do tada. Ostrvljani su u tom periodu tražili prvo britansku zaštitu, a zatim status Malte, da bi na kraju zahtevali ujedinjenje s Velikom Britanijom.⁸⁴³ Buntovni ostvljani na Zakitosu su od avgusta 1800. bio pod uticajem ruskog poručnika Tisigausena kojeg je Ušakov ostavio pod izgovorom da je bolestan.⁸⁴⁴ Sasvim neočekivano se u februaru na ostrvima zatekao britanski pukovnik Kalendar koji je svojim ponašanjem ugrozio britansko-turske odnose. Na osnovu prikupljenih vesti iz Carigrada i Napulja od strane britanskih diplomata i oficira, Foresti je saznao da je Kalendar zapravo opasan i lud. Dodagaji na Zakitosu bili su povod ruskom poručniku da optuži Britaniju da planira napad na ostrva. Foresti je uspeo da ubedi Senat na Krfu da će nesporazum na Zakintosu u vezi sa zastavom Velike Britanije, istaknutom tamo 19. Februara, biti rešeni.⁸⁴⁵

U toku februara i marta Rusi su vršili radove na fortifikaciji ostrva što je bilo suprotno konvenciji. Turci su se plašili daljih postupaka Rusa koji su na taj način ugrožavali neutralnost Jonske republike. Fortifikacija ostrva se pokazala blagovremenom pošto su Francuzi u februaru 1801. zauzeli Otranto koji je bio idealna luka sa desant na Krf i vesti o tome su izazvale novi talas panike na ostrvima. Do kraja marta 1801. pozicija

⁸⁴² Uz počasni plotunovi 12. 1. spuštene je ruska i turska zastava i an tvrđavi i svim javnim zgradama se vijori nova zastava. 21 top sa turskog, pa ruskog broda je pozdravio svaku zastavu zasebno, an to je odgovoreno salvom iz 21 plotuna sa nove, a zatim i stare tvrđave. Nova zastava je trebalo da se podigne danas ujutru ali je zbog lošeg vremena pomerena za prvi lep dan. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 25th January 1801.

⁸⁴³ Status Malte je zapravo značio britansku okupaciju do daljnjeg.

⁸⁴⁴ Foresti navodi da je ruski oficir ostao na Zakintosu da bi vršio sabotažu primene novog ustava, u prilog tome navodi vesti koje je dobio od britanskog vicekonzula Sargenta koji mu je javio da je ruski poručnik vrlo brzo ozdravio nakon odlaska Ušakova. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 27th February 1801.

⁸⁴⁵ Pukovnik Kalendar je uverio Senat na Krfu i Forestija u svoje dobre namere obećavajući da će nesporazum u vezi sa britanskom zastavom an Zakintosu biti rešen u najkraćem periodu, kao i da ne želi da ugrožava savezničke odnose sa Turskom i Rusijom. U međuvremenu je Foresti na osnovu pisma koje je dobijao od strane Senata sa Zakintosa počeo da sumnja u ono što im je Kalendar rekao, jer su vesti sa Zakintosu bile sasvim drugačije. Kalendar je ostrvljanima obećavao ostvljanima zaštitu Velike Britanije na osnovu nepostojećeg Nelsonovog obećanja. Na Lefkadi delegacija Senata koja je bila zadužena da istakne novu zastavu nije uspevala u svojoj nameri jer meštani nisu hteli da skinu tursku i rusku zastavu. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 14th March 1801.

Rusije na Mediteranu bila je dodatno otežana obzirom da su njihovi brodovi postali meta britanske flote. Bezuspešni pokušaj hvatanja britanskog transportera zapadno od obala Krfa stavio je ruske trupe na Krfu u nezgodan položaj, s obzirom da nisu imali ni hrane, ni novca za dalji boravak na ostrvima. Foresti je tek krajem aprila pismeno garantovao Rusima da neće biti zarobljeni od strane kraljevske flote ukoliko budu plovili za Carigrad, odnosno Crno more.⁸⁴⁶

Britanski ambasador u Carigradu, lord Elgin, kao i Foresti, potcenili su ambicije pukovnika Kalendaru na Zakintosu.⁸⁴⁷ Na Kefaloniji i Lefkadi situacija je bila mirna i od marta se i tamo vijorila zastava Republike, međutim u maju je došlo do pobune na Kefaloniji koju su izazvali upravo Kalendarovi agenti.⁸⁴⁸

Aprila 1801. bezbednost Jonske republike je dodatno ugrožena dok je turska flota jedina pružala pomorsku zaštitu.. Ruski brodovi su bili, i zbog lošeg stanja nisu mogli da idu u redovna krstarenja. Situacija je bila još složenija jer Turci sami nisu mogli da obezbeđuju ostrva, tako da su na turskim lađama plovili i ruski vojnici kada bi išli u obilaske.⁸⁴⁹

Početkom juna 1801. na Krf je pristigla velika flota od šest britanskih linijskih brodova i dva turska. Bilo je to prvo značajnije prisustvo britanskih vojnika i flote na arhipelagu. To je izazvalo vrlo brzu reakciju i na Krfu i na drugim ostrvima, odakle su admirlu Vorenu stizala pisma kojima su ostrvljani tražili zaštitu Velike Britanije. Među njima je

⁸⁴⁶ TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Grenville, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 22nd April 1801.

⁸⁴⁷ Elgin, britanski ambasador u Carigradu, je bezuspešno pisao Kalendaru da skine britansku zastavu. Isto.

⁸⁴⁸ Izvori ne navode razloge zbog kojih se pobuna nije raširila ali na osnovu pretodnih izveštaja sa ostrva veoma je moguće da je jedan od razloga uticaj Rusa koji je na Kefaloniji bio veliki, kao i međusobni animozitet ostrvljana zahvaljujući kojem stanovnici Kefalonije nisu želeli da im pobune podižu Zakintošani. Ovaj događaj je na kraju pomogao Senatu na Krfu jer je Senat Kefalonije tražio pomoć u ljudstvu sa Krfa što je bio prvi put da neko ostrva arhipelaga traži pomoć trupa Jonske republike. Senat je u najkraćem roku poslao nešto više od 100 vojnika da pomognu ostrvljanima u potrazi za agitatorima koji su nakon sloma pobune potražili zaštitu u brdima i šumama u unutrašnjosti ostrva. TNA, PRO,, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 22nd April 1801.

⁸⁴⁹ Koliko je ruski uticaj bio značaj uprkos malobrijnosti ilustruje slučaj kada je stradalo 12 turskih vojnika, a kada je samo reakcija ruskog oficira sprečila dalje ubijanje turskih vojnika na ostrvu. TNA, PRO,, FO, 42/3, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 5th June 18.

dopis Senata Zakintosa značajan jer pruža objašnjenje ostvarenja zbog čega žele sopstvenu samostalnost u odnosu na zajednicu sa drugim ostrvima.⁸⁵⁰ U toku leta došlo je i do promene ruskog stava prema ostrvima o čemu je britanski ambasador u Sankt Petersburgu lord Helens obavestio London.⁸⁵¹ Korespondencija Forestija i Elgina pruža uvid u to da je postajala mogućnost većeg vojnog angažovanja britanskih trupa na Jonskim ostrvima kako bi se obezbedila odbrana u slučaju francuskog napada. Međutim, takav postupak bi ugrozio savezništvo s Turskom koja je snabdevala Veliku Britanijom ne samo dodatnim trupama iz Epira, već i hranom i sirovinama sa Peloponeza i Epira.⁸⁵²

Aleksandar I je nakon dolaska na ruski presto marta 1801. želelo da obnovi dobre odnose s Velikom Britanijom koji su obeležili rusku spoljnu politiku 1798–1800, ali je istovremeno pokušao da uspostavi mir s Napoleonom. Francuska je početkom oktobra

⁸⁵⁰ Sledeći senatori Zakintosa su napisali pismo valdi Velike Britanije:

Basilio Macri, Antonio Martinengo, Stellio Stravopodi, Zorzo Chiadi i Zorzi Dalsamo - *Presidenti del Governo del Isola di Zante stoji dalje i: Presidents of the Governemnet of the Island of Zante.*

U pismu navode da je Zakintos bio su potpunosti zapušten nakon pada Venecije, da se Francuzi nisu Nelsona kao garant zaštite ostrva od strane britanske krune i Nelsonove obećanje. U međuvremenu zjurade njime bavili osim što su ga pljačkali. Da se Rusi takođe nisu njime bavili i da im je lord Nelson dao za pravo da istaknu zastavu Velike Britanije što su u februaru 1801. godine i učinili. Ljudi sa ostrva smatraju proklamaciju Lord osobe koje zastupaju interese Rusa i Francuza su ovd ezagovarale da se interesi Zakintošana mogu ispuniti ukoliko bi se bogati Zakintos spojio sa Krfom i to pod vođstvom Krfa, koji je udaljeno i siromašno ostrvo. Njihovo ostrvo ama jake trgovačke veze sa Engleskom i oni žele da budu pod zaštitom držabve koja ima najjaču flotu. Dok je postojala Venecijanska republika Zakintos je imao zaštićenu trgovinu ali toga više nema, stoga smatraju da im je najbolje ako se priključe Malti. Potpisani senatori smatraju da ovom molbom štite trgovačke interese i pravo da se bave svojom profesijom, te zbog toga žele da budu pod zaštitom Velike Britanije. Navode da je Zakintos samo 1800. prihodovao 100.000 funti. Ostrvljani bi ekskluzivno dali samo Velikoj Britaniji trgovinu voćem (suvim groždem), što bi omogućilo dobitak i do 200.000 funti i zaposlenje za 50 trgovačkih brodova sa posadom od oko 10 ljudi po brodu.. Ostrvo se nalazi blizu Turske i senatori nude razvijene trgovačke veze sa Peloponezom od kojih bi Velika Britanija imala koristi. Zaključuju sa konstatacijom da bi svakoj velikoj sili bilo veoma važno da ima posed ovde. Oni se obavezuju na vernost kralju Džordžu III i Velikoj Britaniji ukoliko im Velika Britanija bude pružila zaštitu. To je predstavljao samo kratki uvid u njihovo stanje bez ulaženja u detalje. Oni mole za što skoriji odgovor i nadaju se da je i u interesu Velike Britanije da pomogne Zakintosu ali i da iskoristi veoma dobre pozicije koje bi imala ukoliko bi želela da zaštiti Zakintos.

Ukoliko se britanskoj vladi njihova molba ne dopada ili ne mogu da prihvate zaštitu oni traže izvinjenje i nadaju se da će u drugoj prilici moći da im pruže zaštitu.

TNA, PRO, FO, 42/3, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu, 10th June 1801.

⁸⁵¹ Car Aleksandar je ambasadoru izjavio da Rusija neće da se uspostavi ukoliko Velika Britanija bude u svrhu zaštite ostrva zauzela tvrđavu na Krfu i ostala ostrva. J. L. Mcknight, nav. delo, 203–204.

⁸⁵² Malta je zavisila od uvoza sa Peloponeza.

sklopila mirovne ugovore sa svim članicima Druge alijanse, da bi mirom u Amijenu 25. marta 1802. privremeno zaustavljen rat.⁸⁵³

Amijen je za Jonsku republiku značio prestanak spolje opasnosti, ali je šteta koju je napravio Ušakov na arhipelagu, kao i Kalendar na Zakintosu uz manjak ruskih i turskih trupa, bila velika.⁸⁵⁴ Pozicija vlade na Krfu je bila slaba. Protesti, pokrenuti u septembru 1801, u oktobru su doveli do pada Senata na Krfu. Pobunjeni građani na Krfu preuzeli su vlast. Među njima najbrojniji su bili građani Krfa uz manji broj nobila. Ustav koji su oni doneli zabeležen je kao Onoranda.⁸⁵⁵ Taj ustav je bio reakcija na prethodni koji je pravio kontinuitet sa Venecijom. dok se ovaj oslanjao na tekovine Francuske revolucije. Najvažnije pravo je bilo pravo glasa za sve punoletne muškarce, ukidanje plemstva, kao i Generalna skupština od 240 članova od kojih je nobilima pripadalo samo 48 mesta.⁸⁵⁶

Za Jonsku republiku to je značilo prestanak spoljne opasnosti ali šteta koju su napravili Ušakov na arhipelagu i Kalendar na Zakintosu, doprinela je slabljenju pozicija vlade na Krfu. Pobune, koje su na Krfu počele u septembru, dovele su do pada Senata. i pobunjenici su u oktobru preuzeli vlast. Najveći broj ustanika dolazio je iz građanskih redova dok je nobila bilo dosta manje. Ustav koji su oni doneli u istoriografiji zapamćen je kao Onoranda.⁸⁵⁷ Novi ustav oslanjao se na tekovine Francuske revolucije i bio je

⁸⁵³ F. L. Ford, nav. delo, 198–199.

⁸⁵⁴ Najveća pobuna u turskoj vojsci zabeležena u izvorima je izbila na Krfu u septembru 1801. Tada se skoro polovina posada na turskim brodovima pobunila, tako da je Patrona Šeremet-bej morao da traži utočište na britanskom brodu *The Champion*. Foresti se ponudio da pomogne turskom admiralu, koji je prateći njegova uputstva uspeo da prevari najbuntovnije vojnike tako što ih je iskrcao na Vido gde ih je lako razoružao nakon što ih prethodno ostavio bez hrane i pića. Vođe pobune su ubijene davljenjem ili batinjanjem na palubi brodova što je bio spektakl za ostrvljane koji su sa obale Krfa to gledali. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 18th October 1801.

⁸⁵⁵ *Le Tre Costituzione (1800, 1803, 1817) Delle Sette Isole Jonie*, 22–27.

⁸⁵⁶ Foresti navodi da su građani koji su srušili stari Senat vrlo profrancuski raspoloženi. Oni su napravili različite komitete i nadaju se dolasku Francuza za šta su već spremni. Oni su napravili svoj draft Ustava i zahtevali su od Senata da ga odmah usvoji da bi mogao da zaživi. Ruski konzul, kao i turski predstavnik su rekli da novi ustav može zaživeti samo nakon što ga ove vlade prihvate odnosno ratifikuju. Međutim komitet je po svaku cenu želeo da se što pre ustav donese, dok su ratifikaciju u Carigrad smatrali dovoljnom. U decembru su se na Krfu našle dve britanske fregate koje su smirile situaciju i onemogućile dalje zaoštavanje situacije. Senat je pokušao da preko Forestija obezbedi duži boravak britanskih brodova na Krfu ali se od toga odustalo jer Britanci bez izričite turske dozvole nisu želeli da povreduju suverenitet Jonskih ostrva. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 8th December 1801.

⁸⁵⁷ *Le Tre Costituzione (1800, 1803, 1817) Delle Sette Isole Jonie*, 22–25.

direktni odgovor na prethodni ustav koji se temeljio na uređenju iz vremena venecijanske uprave.⁸⁵⁸ Najvažnije pravo bilo je pravo glasa uvedeno za sve punoletne muškarce, ukidanje plemstva. Najvažnije telo Jonske republike, Generalna skupština, sačinjavalo je 240 članova od kojih je nobilima pripadalo samo 40 mesta, isto koliko je pripalo i građanima nosiocima slobodnih profesija arti liberali, dok je građanima pripalao čak 100 mesta.⁸⁵⁹ Ovakav revolucionarni ustav izazvao je pobunu u unutrašnjosti ostrva koju je početkom decembra zaustavila britanska posada sa dve frigate.⁸⁶⁰

Onoranda je važna jer pokazuje da su građani glavnog grada dali prednost Francuskom povratku na ostrva u odnosu na rusko-tursko dvovlašće. Takva situacija je izgledala neverovatnom samo dve godine pre toga kada su Francuze u poslednjim mesecima na Krfu podržavali samo ostrvski Jevreji i neznatan broj građana. Potvrda smanjenog uticaja Rusa je i u tome što donosioci novog ustava nisu videli potrebu da se ustav ratifikuje u Sankt Petersburgu, smatrali su da je dovoljno da ga prihvati sultan.⁸⁶¹

Napoleon je želeo da iskoristi novonastalu situaciju i s jeseni 1801. predložio ruskom caru Aleksandru da Rusija i Francuska zajedno uspostave red na ostrvima, pošto je bilo jasno da Turska nije bila dorasla tom zadatku. Sa ovom idejom Napoleon je ovlastio

⁸⁵⁸ Francuska je u oktobru postala jedna od sila koja su garantovale nezavisnost Jonske republike, pored Rusije i Velike Britanije koja je to postala početkom godine. Turska je bila zaštitnik takođe obzirom da je Jonska republika bila u vazalnom odnosu prema Turskoj. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 8th December 1801.

⁸⁵⁹ Foresti dodaje da su pobunjeni građani koji su preuzeli vlast napravili komitete, po uzoru na francuske i da su očekivali dolazak Francuza. Nacrt ustava koji su doneli podneli su Senatu na Krfu na momentalno usvajanje. Ruski konzul i turski predstavnik su rekli donosiocima ustava da je neophodno da se ustav ratifikuje od strane oba vladara da bi mogao da zameni Vizantijski ustav. Međutim komitet je po svaku cenu želeo da se što pre Ustav donese, tako da je Ustav usvojen i predloženo je bilo da se samo u Carigradu ratifikuje. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 8th December 1801.

⁸⁶⁰ Senat je zatražio od britanskog konzula, sipridona Forestija, da da zadrži britanske brodove na Krfu, ali bez uspeha. Turski komandant čiji su brodovi bili ukotvljeni Šeremet Patrona-bej se nije složio sa britanskim zadržavanjem na Krfu. Isto.

⁸⁶¹ Ustav koji je usvojen 24. oktobra, imao je neke veoma očigledne jakobinske odredbe kao što je bila potpuna konfiskacija crkvenih dobara. Interesantno je da drugi istraživači Jonskih ostrva nisu došli do zaključka da je pobuna građana Krfa koja je rezultirala donošenjem ovog ustava bila veoma značajan pokazatelj smanjenja ruske popularnosti među građanima Krfa. Ovu pobunu su samostalno sproveli građani. Predstavnici Gnerelane skupštine koja je usvojila ustav bili su *Carlo Manessi, Demetrio Alexachi i Agostino Cogevina*, dok je sekretar bio *Spiridion Delviniotti*. Vidi: *Le Tre Costituzione (1800, 1803, 1817) Delle Sette Isole Jonie*, 26–27.

vrlo sposobnog građanina Romjua za francuskog konzula na Krfu.⁸⁶² Međutim, uprkos strahu od jačanja austrijskog uticaja na Jonskim ostrvima, ruski car nije prihvatio Napoleonovu ponudu. Kao moguće rešenje Viktor Kočubej, ministar spoljnih poslova, predložio je da se Jonska ostrva prepuste na upravu prijateljskoj i slabijoj evropskoj državi, kakva je bila Napuljska kraljevina.⁸⁶³ Februara 1802. Aleksandar je odlučio da se Rusija ponovo aktivira na ostrvima.⁸⁶⁴

Pre nego što će ostrvljani saznati za dolazak ruskih snaga pod komandom grofa Močeniga, svako ostrvo je bilo faktički nezavisno, dok je na Krfu uticaj jakobinski nastrojenih građana i dalje bio dominantan.⁸⁶⁵ Ipak, marta 1802. združena akcijam nobila na čelu sa Forestijem i britanskim kapetanom Martinom koji se tada zatekao na arhipelagu, grad je zaštićen od ruralnog stanovništva. Nakon ovog događaja, jakobinski uticaj je počeo da slabi.⁸⁶⁶ Zahvaljujući britanskoj intervenciji, Spiridion Teotoki se vratio na mesto predsednika Senata, što je dovelo do smirivanja situacije na Krfu od marta 1802.⁸⁶⁷

Aleksandar I je odlučio da na ostrvo pošalje svog pouzdanog čoveka, grofa Georgija Močeniga čiji je otac Demetrio svojevremeno pomagao admiralu Orlovu mobilisući

⁸⁶² O tome njegovoj ulozi u kontrolisanju situacija i onemogućavanju veće anarhije Foresti izveštava London. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 8th December 1801.

⁸⁶³ P. Milosavljević, *nav. delo*, 179.

⁸⁶⁴ Ona je bila jedna od dve sile koje su ratifikovale ustav i njeno veće prisustvo na arhipelagu ne bi moglo da izazove protivljenje dve najveće mediteranske sile, Velike Britanije i Francuske uoči potpisivanja mira u Amijenu J. L. Macknight, *nav. delo*, 212–213.

⁸⁶⁵ Foresti u izveštajima upozorava London da se Jonska ostrva mogu sa veoma malobrojn timerupama zauzeti i da bi bilo veoma važno da Velika Britanija, Rusija ili Turska pošalje ovde dodatne trupe. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 17th January 1802.

⁸⁶⁶ Turskoj je bilo veoma važno da se uticaj koji je Oranada imala u manji u iz Carigrada je stigao ferman ostrvljanima da je neophodno da se izvrši restitucija prethodnog ustava i vlast prebaci legitimnom Senatu koji je bio smenjen oktobra 1801. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 10th March 1802.

⁸⁶⁷ Period od oktobra 1801. do marta 1802. je jedan od najslabije poznatih na Krfu. Na osnovu izveštaja koji su bili dostupni prilikom ovog istraživanja može se zaključiti da su tokom većeg dela ovog perioda postojale paralelne institucije i da su zapravo oba ustava bila na snazi, i Vizantijski i Onoranda ustav. Građani nisu mogli da preuzmu u potpunosti vlast jer nisu imali podršku seljaka da bi mogli zavladati unutrašnjosti ostrva, pored toga nisu imali ni jednog saveznika od velikih sila koji bi mogao omogućiti nabavku žitarica i sirovina sa Peloponeza i Epira u slučaju potpunog preuzimanja vlasti. Francuska je bila smatrana njihovom zaštitnicom ali u vodama oko Krfa nije bilo francuskih brodova.

ostrvljane 1770. zbog čega su ga Vencijanci proterali sa ostrva.⁸⁶⁸ Početkom marta Aleksandar I je doneo ukaz kojim je Mokenigo imenovan za opunomoćenog ministra Rusije na Jonskim ostrvima.⁸⁶⁹ Mokenigovo postavljenje bilo je veoma značajno za Jonska ostrva jer je on imao ovlašćenja nalik venecijanskim generalnim providurima. Na taj način prvi put je jedan ostrvljanin, nobil sa Zakintos, postao najuticajnija osoba na arhipelagu.⁸⁷⁰ Rusija nije htela ništa da rizikuje u slučaju Mokenigove misije, tako da su mu obezbeđena materijalna sredstva u Napulju kako ne bi zavisio od pomoći koje bi mogao dobiti od Senata na Jonskim ostrvima.⁸⁷¹

Uputstva koja je britanski konzul Foresti dobio iz Londona nedvojbeno su podržavala Mokenigov dolazak.⁸⁷²

Mokenigo je u avgustu turskom fregatom došao na Krf. Njegovom iskrcavanju prethodio je dolazak 1.200 ruskih vojnika i 400 mornara iz Italije. Situacija se na svim ostrvima u međuvremenu smirila. Jedino ostrvo koje je i dalje bilo odmetnuto od Senata na Krfu bila je Kitera. Uticaj Onorande ipak je ostao jak i na Paksosu, Lefkadi i Itaci.⁸⁷³

⁸⁶⁸ Videti poglavlje "Jonska ostrva 1774–1799".

⁸⁶⁹ Mokenigov odlazak je bio veoma značajan za Jonska ostrva jer je on nakon svog dolaska imao ovlašćenja nalik venecijanskim generalnim providurima. Na taj način prvi put je jedan ostrvljanin, nobil sa Zakintos, postao najuticajnija osoba na arhipelagu. Njegova puna titula je bila *minister plenipotentiary*, opunomoćni ministar. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 1st August 1802. Foresti je godinu dana kasnije, 5. aprila 1803. imenovan odlukom kralja Džordža III za *Resident Minister* zbog svojih zasluga i preporuka i pohvala nadređenih na njegov rad ali i lorda Nelsona, lorda Kejta i ser Smita, koji su bili jendi od najvažnijih britanskih vojnih komandanata. Nedeljna plata mu je bila povećana na 21 funtu nedeljno. TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 8th July 1803.

⁸⁷⁰ Ruske diplomate su imale težak zadatak u ubeđivanju Selima III da je Jonskoj republici potreban Mokenigo, obzirom da je on bio ruski službenik i pripadao uticajnoj porodici nobila sa Zakintos, kao i da se njegov otac istakao u brobi protiv Turaka početkom osme decenije 18. veka. Turska sumnja u ruske namere bila je opravdana jer je Aleksandar želeo da Mokenigo stabilizuje ostrva i učini ih nezavisnijim u odnosu na Tursku. O tim namerama su bili obavešteni predstavnici Velike Britanije i Francuske. P. Milosavljević, *nav. delo*, 182.

⁸⁷¹ Isto, 183–184.

⁸⁷² U pismu se navodi da se očekuje da će Mokenigo koji bi trebalo da dođe sa ruskom flotom imati težak zadatak da stabilizuje ostrva ali da je Velikoj Britaniji kao i Turskoj veoma važno da mu se pruži pomoć. TNA, PRO, FO, 42/4, To Spiridion Foresti Downing street London, 22nd April 1802.. Slično uputstvo Foresti je dobio i u maju od Admiraliteta. TNA, PRO, FO, 42/4, Mr. Maison to Mr. Foresti, Admiralty office 22nd May 1802.

⁸⁷³ Francuski konzul Romju je u toku od juna do avgusta radio na tome da zaštiti najznačajnije predstavnike Onorande tako što je neke od njih imenovao svojim zamenicima i postavio po drugim

Ubrzo posle dolaska, Mokenigo je objavio proglas sa ruskim grbom kojim se obraćao građanima svih klasa i redova i obavestio ih da nikome neće da se sveti u ime cara Aleksandra, te da ga je ruski suveren poslao da obezbedi mir i prosperitet ostvljanima.⁸⁷⁴ Uprkos svojoj nameri, taj proglas nije sprečio krfske seljakeda ne krenu s pljačkama nobila, čim se ruska flota pojavila na ostrvu.⁸⁷⁵ Dva dana nakon Mokenigovog proglasa, predsednik Senata Teotoki izdao proglas građanima Jonske republike potvrdivši potvrdio Mokenigovo saopštenje i izjavio zadovoljstvo zbog ruske zaštite.⁸⁷⁶

Teotoki je nakon konsultacija sa Mokenigom sazvaio Senat u koji su ušli najuticajniji nobili sa arhipelaga. Mokenigo se pokazao mudrim jer je na samom početku napravio čvrst savez sa najmoćnijim porodicima Jonske republike.⁸⁷⁷ Senat je odlučio da na najveća ostrva pošalje delegacije, opunomoćnike koji bi bili zaduženi za red. Senat je, zanimljivo, odlučio da primeni venecijanskih pravila, pa je tako na svako ostrvo otišao delegat koji nije smeo da bude poreklom s tog ostrva: jedan delagat sa Zakintsa ostao je na Krfu, drugi delegat je otišao na Kefaloniju, delegat sa Krfa na Zakintos, a deleget s Kefalonije na Lefkadu. To je bio veoma hrabar potez jer su pojedini od naimenovanih delegata (poput Atanasija Anina) bili veoma omraženi čak i na drugim ostrvima.⁸⁷⁸ Najvažniji Mokenigovi saradnici bili su predsednik Senata, grof Spiridion Teotoki, i sin

gradovima i ostrvima arhipelaga. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 1st August 1802.

⁸⁷⁴ PROCLAMAZIONE ABITANTI DI TUTTE LE CLASSI, E DI TUTTI GLI ORDINI DELLA REPUBBLICA DELLE SETTE ISOLE UNITE. Conte Gerogio Mocenigo Pleniopotenziario, A Corfu li 19. Agosto 1802. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 19th August 1802.

⁸⁷⁵ Foresti je zaključio da su seljaci shvatili dolazak ruske flote kao vakum koji je pružao dobru priliku za pljačku. TNA, PRO,, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 22nd August 1802.

⁸⁷⁶ IL PRINCIPE E PRESIDE DEL SENATO ALLA SETTE ISOLA FEDERATE. Spiridion Georgio Teotochi, Corfi li 21 Agosto 1802. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 22nd August 1802.

⁸⁷⁷ Nakon popisane proklamacije kojim se stanovnici obaveštavaju o promenama data su imena svih potpisinika pored Teotokija. Tu su: *Anino, Zorzi, Metaxa, Carazia, Calichiopulo, Sicuro, Mercati*. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 12th Septembar 1802.

⁸⁷⁸ TNA, PRO, FO 42/4, PROCLAMAZIONE AGLI ABITANTI DELLE SETTE ISOLE UNITE. Conte Georgio Mocenigo Pleniopotenziario, A Corfu li 12. Settembre 1802.

Antionija Kapodistrije, Joanis Kapodistrija.⁸⁷⁹ U proglasu od 12. septembra 1802. građani su obavešteni da je počela priprema novog ustava kao i da delegati – opunomoćnici preuzimaju izvršnu vlast na ostrvima. U ovom proglasu definisano je i da će sve ostale poslove koje su spadale u domen nekadašnjih venecijanskih kancelara preuzeti privremeni organ na svakom ostrvu.⁸⁸⁰ Većeg protivljenja novouvedenim merama nije bilo, osim na Kiteri čije je dalje pobune zaustavila ruska vojska koje je na ovo ostrvo stigla u oktobru 1802. fregatom Nazaret. Najteže je bilo uspostaviti red po selima, o čemu nam rečito svedoči primer sela Potamos, u neposrednoj blizini grada Krfa. Pobuna seljaka u tom selu bila je naročito velika i opasna. U smirivanju seljaka važnu ulogu su odigrali sveštenici, pošto se ruralno sujeverno stanovništvo veoma plašilo anatema. Čim su sveštenici stali uz vojnike Rusije i Jonske republike, promene su prihvaćene bez daljeg oprijanja. Strah od anatema i prisustvo oružanih trupa kombinacija je koja je uspešno ugušila seljačke bune.⁸⁸¹

Vesti koje je dobijao iz svojih izvora o razvoju situacije na Jonskim ostrvima podstakle su Napoleona da predoži Aleksandru da organizuju zajedničko suzbijanje privatirskih i piratskih aktivnosti. Smatrao je da bi na taj način posredno mogao da učvrsti francuski uticaj na ostrvima.⁸⁸² Međutim, jedan skandal krajem 1802. uznemirio je ostrvljane. Naime francuski general Sebastijani⁸⁸³ se u decembru, na povratku iz Sirije, neobično dugo zadržao na Krfu. Svoj boravak je iskoristio za proveru fortifikacije Krfa i širenje političkih pamfleta na Krfu, Zakinstosu i Kefaloniji o čemu je Foresti alarmirao London. Pored toga francuski general je senatore i građane na prijemu koji su mu organizovali podsetio “da je Bonaparta prvi slomio lance i doneo slobodu

⁸⁷⁹ Stamati Lascaris, *Capodistrias avant la revolution grecque; sa carriere politique jusqu'en 1822*, Lausanne, 1918, 18.

⁸⁸⁰ TNA, PRO., FO, 42/4, PROCLAMAZIONE AGLI ABITANTI DELLE SETTE ISOLE UNITE. Conte Georgio Mocenigo Pleniopotenziario, A Corfu li 12. Settembre 1802. TNA, PRO., FO, 42/4 Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 12th Septembar 1802.

⁸⁸¹ Foresti je javio da su dvojica uhapšenih seljaka iz sela Potamo imala veze sa francuskom konulom Romjuom koji je potom pokušao da ih izvuče iz zatvora. TNA, PRO., FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 5th October 1802.

⁸⁸² Fracuska je uputila predlog Rusiji da zajednički suzbiju aktivnosti Berberskih korsara tako što bi obrazovali mešovitu flotu kojoj bi baza bila na Krfu. Na taj način nekoliko francuskih brodova bili često usidreni na Krfu. Rusija je u januaru 1803. odbila taj predlog. J. L. Mcknight, *nav. delo*, 220–221.

⁸⁸³ *Horatio Sebastiani*.

ostrvljanima”.⁸⁸⁴ Sebastijani je vrlo dobro izabrao šta da kaže jer uprkos tome što su ostrva štitili Rusija, Turska i Velika Britanija, kao i paše sa kontinenta. Francuski general je bio dobor obavešten da su Francuzi prilično popularni u delu građanstva.

Do decembra 1802. deo ruske vojske je napustio ostrva. Na Krfu su ostale dve fregate dok je na ostatku arhipelaga bilo raspoređeno oko 2.000 ruskih vojnika. Do kraja godine situacija na ostrvima se uglavnom stabilizovala, mada je Senat imao nepredviđeno velike izdatke zbog boravka ruskih trupa koje su ostrvljani većim delom morali da finansiraju. To je najviše opterećivalo Zakintos.⁸⁸⁵ Mokenigo nije gubio vreme, te je iskoristio kratki mirnodopski period u toku 1802. i 1803. za donošenje novog ustava. Takva promena bila je neophodna jer je nakon proglasa Senata od septembra 1802. na ostrvima i dalje bilo vanredno stanje u kojem su privremeni organi vršili sve nivoe vlasti. Osim toga, razvoj trgovine, otvaranje novih konzulranih mesta, napalata taksi, carina, poreza i drugih dažbina pritiskale su Močeniga i Senat da što pre donesu novi ustav koji bi Jonskoj republici omogućio stabilnost i veće prihode. Ruske diplomate u Carigradu, Parizu i Londonu uspele su do marta 1803. da obezbede podršku za promenu ustava.⁸⁸⁶ Nakon konsultacija sa ruskim poslanikom u Napulju, A. J. Italinskim, i carom Aleksandrom I, Mokenigo je u mesecima koju su prethodili izborima delegata za konstituivnu skupštinu sastavio ustav koji će ostati na snazi do kraja Jonske

⁸⁸⁴ Foresti se takođe žalio na aktivnosti francuskog konzula Romjua za kojeg tvrdi da pravi svoje paralelne komitete među građanima koji su naklonjeni Francuskoj. Francuski konzul tvrdi da su u pitanju trgovačke aktivnosti koje spadaju u polje njegovog delovanja kao konzula. Ova izjava nije prijala ni Rusima, ni Turcima, ni Britancima upravo jer je bila tačna i zbog toga što je i dalje veliki deo građana gledao na Francuze kao na svoje prve oslobodioce. Na to je Foresti upozoravo London tvrdeći da Francuzima ne bi bilo teško da ponovo uspostave svoju upravu na arhipelagu. TNA, PRO, FO 42/4, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 10th December 1802; TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 2nd July 1803.

⁸⁸⁵ Rusi su za boravak trupa i fregata tražili 120.000 španskih dolara. Senat na Krfu im je obezbedio 32.000, dok je bilo predviđeno da ostala ostrva sakupie razliku u iznosu. Kao i u prethodnim prilikama došlo se do ideje da Rusi preuzmu deo prihoda od poreza i carina najbogatijeg ostrva, Zakintosa. Ostrvljani nisu bili zadovoljni tim rešenjem ali ih je strah od Francuza primoravao da plaćaju koliko je traženo. Foresti je bio mišljenja da će zbog takvih mera Rusija izgubiti popularnost među ostrvljanima, od kojih će prvi najverovatnije biti sa Zakintosa. Pored toga Foresti hvali Močeniga za kojeg tvrdi da je izabrao poštene i sposobne ljude na odgovorne položaje i da su do decembra ostrva postala veoma stabilna. TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 8th December 1802; TNA, PRO, FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 10th December 1802.

⁸⁸⁶ J. L. Mcknight, *nav. delo*, 224–225.

republike.⁸⁸⁷ Mokenigo je u izradu ustava uključio i ostale nobile sa ostrva, tako što je već u januaru 1803. imenovao komisiju koja je imala zadatak da napravi nacrt ustava.⁸⁸⁸

U maju 1803. Velika Britanija i Francuska obnovile su ratna dejstva. Francuzi su već narednog meseca okupirali Otranto sa 13.000 vojnika. Izbila je panika na Jonskim ostrvima.⁸⁸⁹ Francuska se proglasila zaštitnicom katolika na arhipelagu početkom 1803, i time tumačila intervenciju na ostrvima.⁸⁹⁰ Dolazak francuske fregate L'Arabe na Krk 23. aprila 1803. alarmirao je i Veliku Britaniju i Tursku. L'Arabe je prevozila veliku količinu oružja namenjenog Maniotima i Suliotima.⁸⁹¹

⁸⁸⁷ Milosavljević zahvaljujući ruskim diplomatskim izvorima koje je koristio u svom radu daje vrlo detaljnu prepisku Močeniga sa ruskim diplomatama na osnovu koje se može lako zaključiti velika zasluga Močeniga u izradi ustava. P. Milosavljević, nav. delo, 189–196. Značaj ustava iz 1803. nije previdela ni Velika Britanija i prilikom donošenja ustava iz 1817. koristili su se nekim od rešenja koja je ovaj ustav nudio. Mokenigov predlog je bio da se ukine venecijansko pravilo koje je i dalje ostalo važeće i kojim je neko mogao postati nobili ukoliko mu se ni otac, ni deda nisu bavili poslom nedostojnog nobila, već je pružao mogućnost svakom građaninu dovoljno bogatom, prethodno neosuđivanog i uglednog da uđe u red nobila. *CONSTITUZIONE DELLA REPUBBLICA SETTINSULARE*, Corfu 25. Novembre 1803. TNA, PRO., FO, 42/4, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 17th December 1802; *Le Tre Costituzioni (1800, 1803, 1817) Delle Sette Isole Jonie*, 82–122.

⁸⁸⁸ U komisiji za taj posao je pozvano po troje delagata sa Krfa, Kefalonije i Zakintos, dva sa Lefkade i po jedan sa Paksosa, Itake i Kitere. TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 22nd January 1803.

⁸⁸⁹ Jonska republika je u toku 1803. počela sa sve većim angažovanjem Albanaca po prvi put, najvažniji razlog tome je bio što su albanske trupe bilo daleko jeftinije nego ruske čije održavanje je bio priličan trošak za budžet Republike. Senat je izdao proklamaciju 9. jula kojom je potvrđena neutralnost Jonske republike u ratnom sukobu Velike Britanije i Francuske. TNA, PRO, FO, 42/5, *PROCLAMAZIONE DEL PRINCIPE E PRESIDE DEL SENATO DELLA REPUBBLICA DELLE SETTE ISOLE*, Spiridion Girogio Teotochi Preside, a Corfu ili 9. Luglio 1803. Nelson je pre proklamacije obavestio Senat Republike da će Velika Britanija poštovati neutralnost Jonske republike i da će u lukama koje kontroliše Velika Britanija brodovi republike biti zaštićeni. Lord Nelson to the Senate of Corfu, 16th June 1803. TNA, PRO, FO, 42/5, Lord Nelson to the Senate of Corfu, 16th June 1803.

⁸⁹⁰ Statut nije diskriminisao katolike u odnosu na pravoslavce jer su i po Vitanjskom statutu iz 1800. hrišćani bili ti koji su mogli biti birani ili učestvovati u biranju. Jedina grupacija koja je bila diskriminisana ustavom bili su Jevreji sa Jonskih ostrva. Rusija i Turska su odbila bilo kakvo francusko mešanje u unutrašnja pitanja Jonske republike, međutim to nije sprečilo Napoleona da proglasi francusku zaštitnicom ostrvskih katolika. TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 2nd January 1803.

⁸⁹¹ Sulioti će ova privremena francuska pomoć skupo koštati jer je Ali-paša vesti o ovome predstavio na taj način Selimu III što je dovelo do sultanovog odustajanja od zaštite Sulioti. Selim III je bio svetsan do tada da je bolje da Sulioti ostanu van domašaja Ali-paše i da paša ima protivtežu na kopnu. TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 12th May 1803.

Francuska je imala brojne saveznike u Epiru i na Peloponezu, među kojima su se isticali Sulioti, koje je Francuska naoružavala tokom njihovog višegodišnjeg rata sa Ali-pašom. Francuski konzul je od aprila do juna 1803. boravio na Zakynthosu da bi mogao bolje da prati aktivnosti na Peloponezu. Francuzi su sa Peloponeza organizovali krijumčarenje drva za Francusku, gde su se nalazile i njihove privatirske baze.⁸⁹² Budući da su Francuzi tokom leta nastavili da s isporukama oružja na Peloponez, u Jonskoj republici javila se sumnja da Francuska sprema desant na ostrva.⁸⁹³

Bez obzira na česte smene vlasti i slabost institucija, na osnovu izvora može se primetiti da je trgovcima sa Jonskih ostrva posao cvetao. Najvažniji razlog tome bio je manjak konkurencije jer su druge veće trgovačke nacije Mediterana bile zahvaćene ratom. O tome svedoči i nova socijalna mobilnost. Odluka Močeniga da se bogatijim građanima arhipelaga dozvoli da postanu plemići pomogla je snaženju reda ostrvskih nobila. Promena je bila ta da se u računanje kapitala za imovinski cenzus prvi put ravnopravno računao i kapital u brodovima kao i onaj vezan za kopnene posede i prihode koji su se na taj način ostvarivali.⁸⁹⁴ Veliki broj konzularnih mreža od Lepanta i Crnog mora do Minorke i Azurne obale bio je takođe pokazatelj trgovačkog uspona arhipelaga. Međutim, pohlepa mnogobrojnih konzula Republike i odluka Rusije juna 1803. da preuzme konzularnu mrežu Jonske republike oštetili su trgovački uspon ostrvljana.⁸⁹⁵ Napoleon je, kao odgovor na takvu odluku Rusa, rešio da sam imenuje konzula Jonske

⁸⁹² Francuzi su na ovaj način destabilizovali i Jonska ostrva i turski kontinent jer su ugrožavali interese Ali-paše od kojeg je zavisilo snabdevanje Jonskih ostrva. Turci su bili veoma ogorčeni zbog ovoga što je dovelo francuskog ambasadora u Carigradu u nezgodan položaj TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 22nd May 1803.

⁸⁹³ TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 23rd August 1803.

⁸⁹⁴ TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 17th December 1803.

⁸⁹⁵ Veliki broj trgovačkih brodova koji je plovio pod zastavom Jonske republike čine zapravo brodovi Napulja, Đenove i Livorna čiji vlasnici na osnovu unajmljenog kapetana sa Jonskih ostrva stiču pravo na korišćenje Septinsularne republike. To je jedan od razloga zbog kojih je neutralnost Jonske republike bila ugrožena. Pored toga tu činjenicu su zloupotrebljavali Berberski korsari koju su povremeno napadali jonske trgovačke brodove uprkos toga što su oni bili zaštićeni kao sultanovi vazali. TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 26th May 1803. Više o konzularnoj mreži Jonske republike u poglavlju "Trgovina".

republike u Marseju. Do dodatnog pogoršanja rusko-francuskih odnosa dolazi na leto zbog francuskih isporuka oružja Suliotima i Maniotima na kontinentu.⁸⁹⁶

Prisustvo ruske flote ipak je stanje na ostrvima činilo stabilnim. Međutim, Jonska ostrva su bila daleko od ideala koji je Mokenigo postavio svojim sugrađanima: da budu bogati, prosperitetni i nezavisni kao italijanske republike.⁸⁹⁷ Godišnji prihodi Jonskih ostrva iznosili su oko 300.000 španskih dolara, od čega je čak 120.000 odlazilo za potrebe plaćanja ruske vojske. Osim ruskih, Jonska republika morala je da izdržava i sopstvene trupe.⁸⁹⁸ U ratnim godinama i pored neutralnosti Jonskih ostrva najveći izdatak je bio budžet za odbranu ostrva.

Foresti kao najveću prepreku ostvarivanju funkcionalne države na jonskim ostrvima vidi mentalitet ostvljana, siromaštvo, neobrazovanje i lošu spoljnopoličku situaciju.⁸⁹⁹

Novi ustav donet je 5. Decembra, odnosno 24. novembra po starom kalendaru, 1803. To se zbilo zbilja u poslednji čas, s obzirom na sve veću popularnost Francuza među građanima ostrva.⁹⁰⁰

Ustav je bio aristokratski ali bliži privremenom Ušakovom ustavu nego ustavu iz 1800.⁹⁰¹ Najvažnija tekovina novog ustava bilo je uvođenje u red plemstva i drugih građana koji su ispunjavali određene uslove, dok bi građani koji su završili univerzitet

⁸⁹⁶ Pored toga Rusija se plaši da Francuska ne napravi desant na obalu Crne Gore jer bi eventualna saradnja sa Paštrovićima mogla ugroziti ruske pozicije kod drugih plemena Crne Gore. J. L. Mcknight, *nav. delo*, 229–232.

⁸⁹⁷ Močenigovo obraćanje građanima koje je preneo Foresti. TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 2nd July 1803.

⁸⁹⁸ U periodu od 1804. i Jonska republika ali i Rusija su počeli da angažuju albanske vojnike za svoju službu. TNA, PRO, FO, 348/5, Spiridion Foresti to Captain Broderick, Corfu 5th July 1805.

⁸⁹⁹ Od svog dolaska 1802. do usvajanja ustava Jonska republika je funkcionisala zahvaljujući jednom sposobnom državljaninu, administratoru i diplomati grofu Mokenigu i dovoljnom broju ruskih trupa. TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 2nd July 1803.

⁹⁰⁰ Ustavu su prethodile složene pripreme koje su omogućile da se svi zainteresovani ostrvljani koji su ispunjavali uslove uključe u proces. Svaki građanin koji je rođen na Jonskim ostrvima, Hrišćanin, čistog dosijea i ukoliko je ispunjavao određeni imovinski cenzus, mogao je da učestvuje na elektorskoj skupštini koja je izabrala članove. Izbori za članove zakonodavne skupštine bili su organizovani u septembru, a skupština se sastala krajem novembra. TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 17th December 1803.

⁹⁰¹ U prvom članu ustava se navodi da je jedinstvena aristokratska republika. Isto; *Le Tre Costituzione (1800, 1803, 1817) Delle Sette Isole Jonie*, 82–122.

bili automatski primani u red nobila.⁹⁰² Najvažnije izvršno telo bio je Senat na Krfu koji je bio sastavljen od 17 senatora sa celog arhipelaga, njima je rukovodio princ i predsednik ostrva, kome su pomagala trojica državnih sekretara.⁹⁰³ Senat je imao i tri komiteta – za spoljnu politiku, unutrašnje poslove, finansije.⁹⁰⁴ Pored toga, Senat je birao 7 pritana koji su bili guverneri ostrva. Svako ostrvo imalo je svoj sopstveni Senat u koji su mogli da ulaze svi izabrani nobili. Postojala su, zatim, i tri državna cenzora koja su mogli da stave veto na olduke Senata, kao i na zakone koji nisu bili u skladu sa ustavom. Ustavom su bila izričito garantovana lična prava i zaštita lične svojine imovine. Takođe, niko nije mogao da bude zadržan duže od 24h u pritvoru bez pokretanja procesa.⁹⁰⁵ Slaba strana ustava ogledala se u tome što je dopuštala građanima koji su sticali prava da vrše različite funkcije zahvaljujući imovinskim cenzusom da budu birani čak i ako su bili nepismeni. Najveća mana Ustava bila je u ostavljanju velikog dela građana koji su bili zagovornici Onoranda van mogućnosti da učestvuju u podeli vlasti i budu birani za državne funkcije.⁹⁰⁶

⁹⁰² Da bi neko mogao da učestvuje u boranju i bude biran, čime je mogao da bude *Syncleti* neophodno je bilo ispunjavati sledeće uslove: biti rođen na Jonskim ostrvima ili u gradovima koji su nekad pripadali Veneciji, biti rođen u bračnom odnosu roditelja hrišćana, imati odgovarajući godišnji prihod koji jevarirao od ostrva do ostrva. Na Krfu je to bio iznos od 1800 dukata, na Zakintusu, na Zakintusu 1300, na Kefaloniji 675, na Lefkadi i Paksosu 540, na Itaki 320 i Kiteri 225. Jedan španski dolar je odgovarao iznosu od 4.5 dukata. TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 17th December 1803.

⁹⁰³ To je ista osoba koja je imala dve titule. Senat su činili predstavnici svih ostrva: sa Krfa, Kefalonije i Zakintosu po četvero senatora, sa Lefkade dvojica, a sa ostalih ostrva po jedan senator. TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 27th November 1803.

⁹⁰⁴ Milosavljević navodi četiri komiteta što ne odgovara članu 114. ustava u kojem se navode precizno tri komiteta. U okviru poslednjeg komiteta spadaju i troškovi u vezi sa odbranom ostrva. dok u domen prvog komiteta spadaju pomorsko-trgovački poslovi.

⁹⁰⁵ *Le Tre Costituzioni (1800, 1803, 1817) Delle Sette Ionie Isole*, 64–73.

⁹⁰⁶ Detaljnu analizu ustava navode i McKnight i Milosavljević, kopiju celog ustava u celosti na grčkom i italijanskom šalje Foresti Londonu. On misli da je ustav došao iz Sankt Petersburga i da je želja Rusije bila da stanje na ostrvima nikada ne bude dovoljno stabilno da bi ostrvljani nastavili da smatraju rusko prisustvo neophodnim.. Rusija pritom nije imala nikakve nikakvih troškova u vezi sa boravkom carskih trupa jer je te troškove od 1802. pokrivala vlada Jonske republike.CONSTITUZIONE DELLA REPUBBLICA SETTINSULARE, Corfu 25. Novembre 1803. TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 17th December 1803; *Le Tre Costituzioni (1800, 1803, 1817) Delle Sette Ionie Isole*, 82–122.

Ustav je stupio na snagu u januaru 1804. i pored svih mana obezbedio je veću stabilnost ostrvima nego prethodni ustavi. Najveći izazovi za Jonsku republiku bili su ratovi na Mediteranu i izložen položaj između Apulije i Epira arhipelaga.

Kraj 1803. i početak 1804. obeležio je jedan od poslednjih migracionih talasa koji je uzrokovao Ali-paša pobedivši Suliote posle 4 godine opsade.⁹⁰⁷ Najveći broj Suliota koji je izbegao na Jonska ostrva došao je na Paksos, Krf i Lefkadu.

Poraz Suliota je pokazao još jednom Grcima na kontinentu da Rusi nisu mogli ili nisu smeli da spasu poslednje nezavisno grčko pleme u Epiru.⁹⁰⁸ Ipak, izbavljenje dela Suliota, koji su uspeli da izbegnu Ali-pašin bes, omogućio je ostrvljanima da prvi put formiraju jedan puk sastavljen od iskusnih boraca.⁹⁰⁹

Početak 1804. bio je obeležen strahom Rusije i Britanije od širenja francuskog uticaja na Peloponezu, Epiru, Dalmaciji i Crnoj Gori. Foresti je bio siguran da je Francuska nepopularna među Crnogorcima i Dalmatincima i da je postoji daleko veća opasnost od francuskog napada na Peloponez, nego od njihovog iskrcavanja na obale Dalmacije ili Crne Gore.⁹¹⁰ Iste te vesti je potvrđivao i Džon Filip Morijer, britanski konzul na Peloponezu i Epiru.⁹¹¹

⁹⁰⁷ V. Rašić, *nav. delo*, 58–86.

⁹⁰⁸ U Foresitjevima izveštajima Sulioti se nekad nazivaju Grcima, dok se daleko češće ističe da su bili hrišćani. Suliotima, kao i drugim hrišćanima koji su živeli na nekadašnjim venecijanskim posjedima Ušakov je obećao zaštitu koju nije uspeo da održi. Selim III je poslednji onemogućavao Ali-paši da se obračuna sa Suliotima sve dok se Francuzi nisu umešali. Francusko naoružavanje Suliota je Selimu bio znak da odustane od zauzimanja ya Suliote i da ih prepusti Ali-paši.

⁹⁰⁹ Pored toga zanimljivo je da u izveštajima Forestija Lodnonu u vezi sa sudbinom Suliota nema nikakve empatije prema njihovoj sudbini za koje samo konstatuje da su bili ubijnei ukoliko nisu stigli da se spasu na vreme ili ubiju dizanjem u vazduh kao što je uradila nekolicina njih.

⁹¹⁰ Foresti je i ubeđen u to da su Sloveni prilično neprijateljski nastrojeni Francuzima. Ubeđen je da Sloveni i Dalmatinci prilično mrze Francuze. TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 20th January 1804.

⁹¹¹ Džon Filip Morier (*John Philip Morier*) bio je poreklom iz sefardske porodice iz Smirne, gde je i rođen. Bio je jedan od najsposobnijih britanskih diplomata kojem su se poveravali najteži zadaci. Proslavio se prilikom ratovanja u Egiptu i Levantu. Zahvaljujući tome što je bio rođen u Smirni umeo je vrlo dobro da se snalazi kao specijalni izaslanik Lorda Elgina. Za Elgina je izvršio zahtevan zadatak skidanja frizova sa Partenona na Arkopolju kao i uspešno prebacivanje u London. U decembru 1803. je imenovan za generalnom konzula zaduženog za Albaniju i Peloponez. Njegova sposobnost se pokazala naročito u toku 1805. kada je brzom akcijom uspeo da organizuje odbranu Albanije i Peloponeza od mogućeg francuskog desanta. Posle 1810. nije imao više diplomatskih misija po Mediteranu. Ostao je u službi *Foreign Office*-a do penzionisanja 1825. godine. Na osnovu ruskih izvora koje je Milosavljević u

Velika Britanija je pristala da se da se Senatu Jonske Republike pomogne iznosom od 10.000 funti sterlinga za odbranu ostrva, dok je iz Carigrada Rusima stigla turska pomoć od 120.000 pijastera i veliki tovari kukuruza i biskvita za vojsku.⁹¹² Aleksandar je prihvatio apele Velike Britanije i Napulja, te je rešio da osnaži ruske pozicije na Jonskim ostrvima.⁹¹³ Ova promena dovela je do značajnog uvećanja ruskih kopnenih trupa i flote u periodu od 1804. do 1806. Novonastala situacija omogućila je Rusiji da koristi Jonska ostrva kao najvažniju vojnu bazu za operacije u Italiji i Jadranu u toku 1804-1806.

U martu je izbirla pobuna koju su finansirali francuski agenti na Peloponezu ali koju su Turci uz pomoć dela stanovništva i mitropolita uspešno ugasili.⁹¹⁴ Rusija se takođe zabrinula zbog vesti o korespondenciji vladike Petra i Francuza.⁹¹⁵ Nove borbe u blizini

svom istraživanju koristio može se zaključiti da su ga Rusi smatrali jednim od najsposobnijih britanskih diplomata i da su zazirali od njegovog uticaja kod Ali-paše. Milosavljević naivno napada Morijera opružujući ga da je štitio Ali-pašine interese pre nego Grka na Jonskim ostrvima, U takvoj uskoj analizi Morijerove delatnosi previda se da je on bio britanski diplomata, kao i da je u trenucima napetih odnosa Rusa i Jonske vlade na ostrvima i Ali-paše omogućavao nesmetano snabdevanje neophodnim žitaricama. Milosavljević je u svom istraživanju prevideo vrlo složene odnose između ostrvljana, paša na kontinentu i drugih država prisutnih u Mediteranskom basenu. Drugi razlog zbog kojeg je Morijer bio omražen među ruskim diplomatama koji su često bili grčkog porekla je njegovo sefardsko poreklo, Grcima su upravo Sefardi bili najveća trgovačka i poslovna konkurencija u Turskoj i šire na Levantu. P. Milosavljević, *nav. delo*, 210–212.

⁹¹² Britanska vlada upozorava Forestija da postoji velika opasnost od momentalnog desanta Francuza ili na ostrva ili na Peloponez. Traže da o tome što pre obavesti Močeniga i da usklade akcije. U vezi sa tim kaže da će imati na rapsolaganju iznos do 10.000 funti sterliga kojim može da se pomogne napor vlade Jonskih ostrva (ne kaže se da li je to pozajmica ili ne). TNA, PRO, FO, 42/5, to Spiridion Foresti Downing street, 1st February 1804.

⁹¹³ Adam Giedlgud, *Memoirs of Prince Adam Czartoryski and his Correspondence with Alexander I vol II*, London, 1888, 495–497.

⁹¹⁴ Francuski brod koji je došao pun robe iz Marseja plovio je pod zastavom Jonske republike samo jer je kapetan sa Itake, brod krijumčari robu za Francusku. Uhvaćen sveštenik koji je zapravo francuski špijun sa pismima koji potvrđuju povezanost Maniota sa Francuzima. Džon Filip Morijer, konzul Velike Britanije u Albaniji i na Peloponezu, navodi 27. aprila da je već bila organizovana jedna profrancuska pobuna u martu ali da nije bila u potpunosti uspešna. Uticaj Francuza na Peloponezu je bio veoma veliki i 1804. ali i narednih godina. TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 22nd February 1804; TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 27th April 1804.

⁹¹⁵ Britanski izvori navode da je Močenigo došao u posed presretnute korespondencije između vladike Petra i Francuza početkom 1804. Rusiju je to veoma zabrinulo, pa su poslali svog generala rodnom iz Risna Marka Ivelića da se nađe sa vladikom Petrom leta 1804. Foresti Ivelića naziva profesorom grčke teologije i ističe da je on bio građanin Venecije, pošto je rođen u Risnu. Vladika se zakleo na vernost ruskom caru u Kotoru, a za prepisku je okrivio svog sekretara opata Dolčea. Vladici je došao francuski kurir baš u vreme kada je tu bio Ivelić ali za to je bio okrivljen pomenuti opat. Forestijev agent iz Drača

arhipelaga razbuktalesu se u Epiru u kojem je došlo do sukoba između Ali-paše i drugih albanskih i turskih paša, što je u nekoliko navrata ugrozilo isporuke sirovina Jonskim ostrvima.⁹¹⁶ Osim toga, snabdevanje Jonskih ostrva i trgovačku ekspanziju jonske flote ugrožavali su i francuski privatiri. Oni su bili suzbijeni zahvaljujući britanskim patrolama u vodama arhipelaga, kao i dolasku ruske flote krajem marta.⁹¹⁷ Francuski privatiri su se aktivirali u većem broju u toku 1806. kada su Francuzi zadobili kontrolu nad istočnim Jadranom. Strah od francuskog prodora na Peloponez prestao je tek pošto su se nove ruske iskrcale na ostrva i pošto je Žanet-bej, turski upravnik u Kalamati, uhvatio francuskog agenta sa novcem za ustanike.⁹¹⁸

S druge strane, trgovci Jonske republike su plovili pod neutralnom zastavom, i uživali zaštitu od berberskih korsara i slobodan prolaz kroz moreuze. Razvijala se trgovačka flota a ostrvljani se bogatili.. Osim rasprostranjenih trgovačkih mreža, trgovci su koristili i ruska konzulrana predstavništva.⁹¹⁹ Trgovina s Crnim morem je omogućila veću nezavisnost u odnosu na uvoz žita iz Epira i sa Peloponeza, dok je britansko

misli da je on bio samo žrtveno jagnje, što mu je potvrdio i izvor iz Kotora. Boravak Ivelića nije promakao paši u Skadru koji je bio uzmeniren time i koji je preko Ibrahim-paše iz Berata obavestio britanske diplomate na Jonskim ostrvima i Epiru o tome. TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Harrowby, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 6th September 1804.

Videti: Лазар Ј. Дробњаковић, *Рисан и старе рисанске породице*, Београд, 2003, 423.

⁹¹⁶ Francuski privatirski brod *La Veloce* uhvaćen je od strane engleskog broda kod Kefalonije. Posadu su činili Grci, Albanci i Francuzi. *La Veloce* je brod koji je prethodnih meseci zarobio nekoliko trgovačkih brodova sa Jonskih brodova. Francuski konzul na Krfu je tvrdio da je u pitanju trgovački brod.. TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Harrowby, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 26th June 1804.

⁹¹⁷ Jedan od najuticajnijih plemića sa Zantea Antinio Comuto je imao slično kretanje kao francuski konzul Romju. Na osnovu toga britanski izvori zaključuju da je moguće da ima zajedničke poslove za francuskim konzulom. Ruska flota od 6 fregata pod komandom pukovnik Papadopoulos i 1070 ljudi se usidrila na Krfu 26. marta. TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Harrowby, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 26th March 1804.

⁹¹⁸ Žanet-bej, javlja Forestiju da su uspeli da spriječe pobunu koju su francuzi palnirali na Peloponezu jer je njihov glavni agent uhvaćen sa velikom količinom para koja je trebalo da posluži dizanju vojske. Pismo je napisano na grčkom. Bej mu javlja da je čuo od Šeremet Patrone-beja da Porta neće imati lak zadatak da obuzda Ali-pašu sada koji je već napao okolne paše nakon što se rešio Sulioti. TNA, PRO, FO, 42/5, Zannet bey to Spiridion Foresti, Kalamata 12th July 1804.

⁹¹⁹ Kaže da su engleski ratni brodovi pomogli da se trgovina Zakintosa osnaži i uspostave bezbedne veze sa Venecijom. Što se Rusa tiče, tu komanduje general major oman Karlovič Anrep.

Rusi postavljaju veliki broj konzula po Albaniji, peloponezu ali i ostrvima Egejskog mora. Postavljaju isključivo Grke na te pozicije od kojih je jedan deo prethodno sticao iskustvo u ruskoj službi. Te iste konzulate često koristi i Senat Jonske republike koji želi po svaku cenu više poslovnih veza sa Apulijom. TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Harrowby, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 21st August 1804.

prisustvo na Malti omogućilo jonskim trgovcima da tamo postanu najvažniji izvoznici. Na zapadnom Mediteranu Sicilija je postala najvažnija baza jonskim trgovcima pošto su Livorno okupirali Francuzi.⁹²⁰ Grčke trgovce rat nije oterao ni iz Apulije, s kojom su Jonska ostrva tradicionalno trgovala, tako da je i pored ratnih okolnosti Jonska republika otvarala svoje emporije na tamošnjoj jadranskoj obali.⁹²¹

Stanje na Jonskim ostrvima bilo je stabilno iako se ustav nije poštovao, a kršili su ga upravo oni koji su ga doneli nekoliko meseci ranije.

Jedan od ambicioznih francuskih planova prodora na Balkan uključivao je iskrcavanja kod Valone u Albaniji a zatim prodorom do Beograda. Vest o ovome stigla je do Močeniga i Forestija u junu 1804. Britanski konzuli, Foresti i Morijer, su prilično sigurno obavestili nadređene da je takav plan teško izvodljiv, uprkos brojnim francuskim trupama u Italiji, budući da su britanske i savezničke flote na Jadranu bile nadmoćne. Neslon je pred britanske saveznicima izneo svoje čvrsto uverenje da će francuska flota iz Tulona, i pored svoje svojoj brojnosti, vrlo teško rizikovati plovidbu ka Jadranu i istočnom Mediteranu.⁹²²

U jesen 1804. na Krf je stigla ruska flota pod komandom Alekseja Griga.⁹²³ Upravo se ovi ruskim trupama imalo zahvaliti što je Krf 1805. bio najbolje čuvano ostrvo pored

⁹²⁰ Na ovom ostrvu je Jonska republika imala čak 9 konularnih predstavništva, od kojih je samo onaj u Palermu imao status generalnog konzulata. Vidi: G. Pagratis, *nav. delo.*, 1–7. Jonska ostrva su nasledila deo prethodne venecijanske trgovačke mreže, detaljnije: Costantini Massimo, *Porto navi e traffici a Venezia 1700–2000*, Venice, 45–95.

⁹²¹ Ruralno stanovništvo ostrva i pored svoje nepismenosti nije prihvatilo da učestvuje u Mokenigovoj zamisli potpisivanja peticija koje im je Mokenigo davao da potpisuju. Britanski izvori navode da je Mokenigo hteo da pomenutih peticija koje bi mu potpisivali nepismeni ljudi, skoro isključivo seljaci, izbori za sebe snažnije pozicije u zagovaranju izglasavanja dodatnih zakona kojima bi se ojačao uticaj Rusa. Izveštaji navode da su stanovnicima ostrva iskoristili ustav i slobode koje im je on doneo da se obračunavaju sa svojim protivnicima koji nisu imali zaštitu lokalnih ostrvskih senata ili nekog važnijeg magistrata kao što su bili pritani (guverneri ostrva). TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 30th April 1804.

⁹²² Ono što je važan podatak jeste da se i ruski i britanski obavешtajni izvori u to vreme slažu sa tim da bi Francuska daleko više uspeha mogla da ima ako bi pokušala da zauzme Jonska ostrva nakon dobijanja baza na Epiru ili Peloponezu. Događaji iz 1806. i 1807. su potvrdili tu pretpostavku. TNA, PRO, FO, 42/5, Spiridion Foresti to Lord Hawkesbury, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 20th June 1804.

⁹²³ Otac Alekseja Griga, Samjuel Grig *Samuel Greig* je bio proslavljeni britanski pomorski oficir koji je se proslavio učestvovanjem u ekspediciji admirala Orlova u bici u zalivu Česme. Videti poglavlje “Jonska ostrva 1774–1799”.

Malte. No, i pored rusko-turske konvencije u Carigradu, kao i u Beču, se nije gledalo sa velikim oduševljenjem na dolazak ruske flote i dodatnih trupa.

Važan uslov stabilnosti Jonske republike bili su odnosi sa Ali-pašom, pre svega zbog sirovina koje su se uvozile s teritorija pod njegovom kontrolom, ali i usled straha, budući da je Ali-paša mogao lako da podigne vojsku od nekoliko hiljada. Ali-paša je 1803. otpočeo izgradnju flote radi konačnog obračuna sa Suliotima koje je napokon pobedio posle duge i iscrpljujuće opasade. Do kraja 1806. Ali-pašin najvažniji saveznik je Velika Britanija. Ali-paša je bio dovoljno važan Velikoj Britaniji da se na njegovom divanu u Janjini pored Morijera često nalazio i britanski kapetan Lik.⁹²⁴ Boravak Lika kod paše se podudara s boravkom dvojice važnih Francuza, de Vandekura i Pukvila. Po donošenju ustava na Krfu 1803. i Velika Britanija i Francuska borile su se posredno za uticaj na ostrvima upravo preko Ali-paše. Na osnovu korepsodencije paše sa britanskim diplomatama i oficirima može se zaključiti da je Ali-paša do pojavljivanja Francuza u Dalmaciji, a potom i na Jonskim ostrvima, bio više nakolonjen Velikoj Britaniji.⁹²⁵ Godine 1805. Ali-paša je zatražio zaštitu od Velike Britanije, čime je najavljivao mogućnost daljeg osamostaljivanja od Carigrada.⁹²⁶ Foresti, Morijer i Lik zajedno sa lordom Elginom i lordom Arbutnotom u Carigradu su svojom predusretljivom politikom u periodu od 1800 do 1807. uspeali da onemoguće Ali-paši da ucenjuje Jonsku republiku isporukom sirovina i pored priličnog animoziteta između paše i Rusa na ostrvima. U periodu 1804–1806, trgovačke veze ostrvljana i Ali-paše bile su bolje nego ikad. Trgovalo se osim pšenicom i stokom, a u porastu je bila i trgovina kukuruzom i

⁹²⁴ W. M. Leake, *nav. delo*. Bio je u vodama oko Jonskih ostrva, Epira i Peloponeza od 1804. do 1806. godine, takođe u misiji Ali-paši. Njegovi memorai su veoma značajan izvor za razumevanje odnosa između Ali-paše i njegovih savremenika ali i zbog opisa Grka i Albanaca.

⁹²⁵ Ali-paša je održavao korespondenciju sa Nelsonom koja je išla preko Forestija ili Morijera. Ali-paša mu se obraćao uvek *My Lord Nelson*. Smatrao se britanskim čovekom ili je barem u svojim pismima želeo tako da se prikaže tako. Na osnovu dostupne građe može se tvrditi da je Ali-paša sebe smatrao najvažnijim "britanskim čovekom" i da je protestovao kada nije bio na vreme obavešten ili kad bi sa zakašnjenjem dobio vesti o kretanjz Francuza na Mediteranu ili neke druge vesti u vezi sa tekućim političkim pitanjima u Evropi.

TNA, PRO, FO, 348/5, Spiridion Foresti per Constantino Sano Cosule sostituto Brittanico, Corfu 27 Aprile 1805.

⁹²⁶ Velika Britanija je shvatila koliko je ozbiljna ponuda Ali-paše jer su u Lodnonu mogli da pretpostave da bi ponudu koju su oni dobili od paše Napoleon veoma lako prihvatio da mu se paša ponudio kao Britaniji. TNA, PRO, FO, 348/5, Spiridion Foresti per general Brittanico Brittanico, Corfu 5 Maggio 1805.

duvanom.⁹²⁷ Birtanske diplomate pomagale su paši u konzulranim poslovima na arhipelagu i na Peloponezu, kao i u održavanju kontakta sa drugim državama. Drugi, podjedanko značajan faktor stabilnost Jonskih ostrva pored britanskog zalaganja bio je što su i Ali-paša i Jonska republika bili u granicama iste države i imali istog sizerena.⁹²⁸

Događaje u Italiji i dodela italijanske krune domu Bonaparta 1805. Napoleon je dobro iskoristio kao pritisak na Rusiju i njene pozicije na Jonskim ostrvima. Francuska je svoj dalji boravak u Italiji uslovljavala evakuacijom Rusije i britanskom okupacijom Krfa i Malte.⁹²⁹

Zime 1804/1805. Jonska ostrva bila su veoma lak plen budući da skoro ceo decembar trupe nisu imale dovoljno baruta.⁹³⁰ Zahvaljujući britanskom posredovanju, nije došlo do većeg zaoštavanja odnosa Ali-paše i Močeniga. Naime, uplitanje Jonske republike, skupa sa ruskim vojnicima u borbe između paša na kontinentu mogle su da izazovu diplomatski skandal, koji je izbegnut samo zahvaljujući britanskoj intervenciji.⁹³¹

Kao nekada u proleće 1798, ceo Mediteran je ponovo početkom 1805. izgarao da sazna pravac kretanja francuske flote. Na osnovu različitih izveštaja sa Peloponeza, Krfa i Zakintos, može se saznati da su se francuski agenti aktivirali na Peloponezu u isto vreme kada su postali aktivni i u Dalmaciji i Albaniji. Zahvaljujući dobrim odnosima

⁹²⁷ Britanski trgovci javljaju Ali-paši da ne kupuje duvan jer je loš. TNA PRO, FO, 348/5, Spiridion Foresti per Ali Pascha Visir, Corfu 14 Aprile 1805.

⁹²⁸ Ali-paša je takođe u toku 1805. nije opstirao Ruse u regrutaciji Albanaca za potrebe Rusije. U toku jula pred početak britansko-ruske kampanje u Italiji Rusi imaju oko 2000 Albanaca među svojim trupama na Krfu. TNA, PRO, FO, 348/5, Spiridion Foresti per general Brittanico Brittanico, Corfu 5 Maggio 1805

⁹²⁹ TNA, PRO, FO, 348/5, Spiridion Foresti per Constantino Sano, Cosule sostituto Brittanico, Corfu 27 Aprile 1805; TNA, PRO, FO, 348/5, Spiridion Foresti per Capitano Leache, Corfu 3 Maggio 1805.

⁹³⁰ Krf je imao veoma malo baruta. Loše vreme Francuzima ne bi tako lako dopustilo da dođu do Krfa iz Apulije. TNA, PRO, FO, 42/7, Spiridion Foresti to Lord Harrowby, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 8th January 1805.

⁹³¹ Ali-paša je zaključio da mešanje Jonske republike u međusobne nesuglasnice paša na kontinentu nije moglo da se desi bez ruske dozvole. On je samo donekle bio u pravu jer se na osnovu korepsodencije iz septembra 1804. saznaje da ruski general Anrep smatrao pogrešnim rusko mešanje u borbe turskih paša na kontinentu. Međutim na osnovu drugih izvora iz oktobra i novembra može se zaključiti da Rusi nisu onemogućili mešanje Jonskih ostrva, kao i da je Mokenigo koristeći Sulijote koji su bili u sastavu *grčkog puka* ruske vojske uključio posredno i Rusiju u sukob. Na osnovu dostupne literature može se zaključiti da je ova važna epizoda u odnosima Ali-paše i Jonskih ostrva zanemarena. Isto.

Ali-paše i Velike Britanije, odbrana Peloponeza i Albanije je ubrzo bila zagarantovana.⁹³²

U periodu od oktobra 1804. do februara 1805. britanski konzul sa Zakitnosa izveštavao je London o molbama Dubrovčana da ih Velika Britanija uzme pod zaštitu.⁹³³ Dubrovnik je želeo da dobije od Velike Britanije zaštitu nalik onu koju je Jonskoj republici pružala Rusija. Dubrovačka republika je poslednji put platila tribut Carigradu upravo 1804. i nakon Kampoformija njena teritorija je ostala uklještena između dalmatinskih poseda Austrije. Velika Britanija nije odgovorila Dubrovčanima preko konzula Rajta na njihove molbe, niti je poslala flotu u Dubrovnik.⁹³⁴

Crnogorski vladika Petar II bio je saveznik antifrancuske koalicije i važan oslonac u slučaju francuske ofanzive. On je u te svrhe u februaru 1805. bio snabdeven dodatnim ruskim naoružanjem. Ruski general Anrep i britanski kapetan Leake verovali su da je vladika mogao da sakupi vojsku i do 60.000 ljudi. Foresti je, s druge strane, na osnovu vesti agenta iz Kotora i Drača, kao i prethodnih ratova u kojima je Petar učestvovao obavestio London da on ne može da sakupi više od 24.000.⁹³⁵ Pojava kuge na Peloponezu u februaru dodatno je otežala francuski desant na poluostrvo.⁹³⁶ Do naredne, daleko ozbiljnije francuske diverzije na Peloponezu došlo je poto je u aprilu

⁹³² Morijer je javio Londonu i Nelsonu da je Ali-paša poslao nekoliko stotina ljudi do Korinta, a da može da pošalje i do hiljadu koliko je bilo dovoljno da se u potpunosti kontroliše prevlaka. Britancima, Turcima i Rusima je bilo važno da ukoliko dođe do francuskog iskrcavanja. TNA, PRO, FO, 42/7, Spiridion Foresti to Lord Harrowby, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 10th February 1805.

⁹³³ Britanski konzul sa Zakintosa obaveštava London o molbama Dubrovčana koje je primio. On je predlagao da im se izađe u susret koliko je god to bilo u britanskim interesima. Zamnamljivo je da ni u jednom pismu u daleko obimnijoj korepsodenciji između Forestija i Londona, britanski opunomoćeni ministar sa Krfu ne pominje Dubrovčane. Razlog za to je ili zbog toga što mu se oni ne javljaju što je čudno obzirom da je Krf imao bolje trgovačke veze sa Dubrovnikom. TNA, PRO, FO, 42/6, Waller Rodwell Wright to Lord Harrowby, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 31st October 1804.

⁹³⁴ U istom pismu u kojem još jednom navodi u kakvoj su situaciji bili Dubrovčani i njihovu želju da dobiju zaštitu Velike Britanije navodi i planove Močeniga na Krfu da preko Senata proširi svoja ovlašćenja. Konzul Rajt javlja Londonu da bi većina trgovaca sa Zakintosa volela kada bi imala veću britansku zaštitu i da svoje trgovačke interese uglavnom vezuju za Veliku Britaniju. TNA PRO, FO, 42/6, Waller Rodwell Wright to Lord Harrowby, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Zante 26th February 1804.

⁹³⁵ TNA, PRO, FO, 42/7, Spiridion Foresti to Lord Harrowby, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 16th February 1805.

⁹³⁶ Isto.

Napoleon anektirao Đenovu i Luku. To je približilo Austriju i Rusiju i dovelo do formiranja treće koalicije.⁹³⁷

Zajednički neprijatelj, Napoleon, je bez obzira na međusobno podozrenje Rusije i Ali-paše, naterao sve strane da se ujedine i obezbede i arhipelag i kontinent. Taj posao su podelili Rusija, Turska i Ali-paša.⁹³⁸

Veliko prisustvo ruskih trupa je omogućio mir na ostrvima 1805–1807. Ustav iz 1803. ne bi bio toliko uspešan da nije bilo dovoljno vojnika na arhipelagu.⁹³⁹ I pored velikog broja trupa stari sukobi na ostrvu nisu mogli da nestanu, tako je na Kefaloniji stranačka borba između porodičnih saveza Metaska i Anino bila toliko oštra da su članovi porodice Metaksa bile proterane sa Kefalonije na neodređeni periodu. U septembru 1805. je struja Anina i dela senatora sa Kefalonije, čiji je saveznik bio Kapodistrija, bila nadjačana tako da su Metakse mogle da se vrate. U narednom periodu, sve do dolaska Francuza 1807, Kefalonija je ostala mirna. Prema britanskim izvorima, stanovnici Itake i Kitere bili su naklonjeniji Francuskoj nego Velikoj Britaniji i Rusiji. Tokom prve decenije 19. veka Itaka je još uvek bila česta baza privatirima i piratima. Isto je važno i za manja ostrva između Itake, Lekfake i kontinenta.⁹⁴⁰ Krf je, po mišljenju Forestija, imao priličan broj francuskih simpatizera ali je veliki broj vojnika kao i to što je bio

⁹³⁷ Britanci obaveštavaju Ali-pašu o oko 30 lažnih trgovaca koji su se kretali po Epiru i Peloponezu, a koji su bili primećeni i na Kefaloniji. Britanski izvori ih ne smatraju francuskim krijumčarima, već agentima koji su došli da pripreme francuski deant. Naročitu pažnju Velike Britanije izazvalo je prisustvo *Kazzin Nicola*, Grka ili Albanca u službi Francuske. čiji brod se pojavio na Kefaloniji zbog poslova koje je tamo imao. TNA, PRO, FO, 348/5, Spiridion Foresti per Ali Pascha Vesir, Corfu 6 Iuglio 1805. O vezama Grka i Albanaca sa Francuskom u prvoj deceniji 19. veka, videti: Trajčo Arsov, *Marbles and Politics William Martin Leake's Missions in the Ottoman Balkans 1799–1810*, Istanbul, 2010, 35–64. kao i memoare Lika: W. M. Leake, *nav. delo*.

⁹³⁸ Rusi su utvrdili Krf i pored toga su krstarili između ostrva i Epira, dok su jednu fregatu imali u zalivu Lepanta. Ali-paša je aktivirao nekoliko hiljada vojnika, dok su ostale manje paše primile uputstva janjinskog paše o tome da budu u pripravnosti i obezbede potreban broj vojnika ukoliko se Francuzi pojave. Turska flota Šeremet Patrone-beja je obebeđivala južnu oabl u Peloponeza, odnosno Mani, gde se Orlov iskrcao u martu 1770. TNA, PRO, FO, 42/7, Spiridion Foresti to Lord Harrowby, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 30th 1805.

⁹³⁹ U aprilu 1805. na Jonskim ostrvima je bilo 12.000 ruskih vojnika. TNA PRO, FO, 348/5, Spiridion Foresti per Capitano Leache, Corfu 3 Maggio 1805.

⁹⁴⁰ Nije bila proterana čitava porodica, već glava porodice i drugi najviđeniji članovi koji su takođe napustili ostrvao da ne bi rizikovali da budu ubijeni. Ovom izmirenju je doprineo veoma nobili Kalihiopulo (Calichiopulo). TNA, PRO, FO 348/5, Spiridion Foresti per Nicola Salamon, Console Prussiano, Corfu 25 Agosto 1805; TNA, PRO, FO, 348/5, Spiridion Foresti per Nicola Salamon, Console Prussiano, Corfu 6 Settembre 1805.

prestonica Republike uticalo na suzbijanje francuskog uticaja. Pošto je Ali-paša kontorlisao gradove preko puta Krfa – Butrint, Sarandu i Igumenicu, dovoljno jaka flota i posada u tvrđavi bile su jedina zaštita od paše građanima Krfa. Lefkada i Paksos su za vreme borbe Sulijota i Ali-paše primile najveći broj izbeglica iz Epira, stoga su se oni daleko više nego bilo koji drugi ostrvljani plašili Ali-paše. Trgovci sa Kefalonije i Zakintosu su zahvaljujući beneficijama koje su imali kao građani Jonske republike, kao i zahvaljujući ratovima na Mediteranu, procvetali. Razlika između ova dva ostrva bio je pravac trgovine: Zakintosu su, pored Velike Britanije i Turske (Peloponez), Malta i Sicilija bili najvažniji partneri dok su trgovci sa Kefalonije, osim sa pomenutim državama i oblastima, trgovali i u Apuliji i Epiru. Ipak, Kefalonija je najveće prihode ubirala u trgovini sa Crnim morem. Ovakve trgovačke orijentacije učinile su da je na Zakintosu Velika Britanija bila posmatrana kao idelaan zaštitinik ostrva. Britanci su, s jedne strane, mogli da održavaju trgovinu bezbednom, dok se s druge strane njihova administracija činila dovoljno liberalnom da su Zakintošani očekivali da im se ne bi mnogo mešala u poslove i upravljanje.

Na Kefaloniji su veze sa Rusijom bili jače nego na Zakintosu ali je i pored toga Velika Britanija, uz Rusiju, viđena kao idelani zaštitinik ostrva zbog svoje premoći na moru.⁹⁴¹ Ostrvljanima i pred toga što su im ruski i britanski brodovi pružali zaštitu nije ipak smetalo da trguju i sa Francuskom. Oni su za potrebe Francuske organizovali najčešće prevoz drva iz Epira što je verovatno rađeno uz pristanak nekog od albanskih paša.⁹⁴²

Posle juna 1805. došlo je do pogoršanja odnosa između Rusije i Velike Britanije na Jonskim ostrvima. Mokenigo se žalio na Forestija ruskom ambasadoru u Carigradu koji se žalio na to da britanski opnumoćeni ministar Foresti više vodi računa o albanskim interesima, nego grčkim kao i da je predstavnik i Ali-paše za kojem vrši trgovačke poslove. Mokenigova optužba je bila prilično površna jer je i pored zaštite interesa Ali-

⁹⁴¹ Zamenik britanskog konzula Rajta koji je tada bio odsutan sa Zakintosu Kaluči javio je Forestiju o povećanoj aktivnosti trgovaca sa Hidre i Specesa koji prave pauze na Zakintosu prilikom svojih plovidbi na zapad Mediterana. Zamenik konzula pretpostavlja da ostrvljani iz Argolidskog zaliva krijučare robu za Francuze. TNA, PRO, FO, 348/5, Spiridion Foresti per Emmanuel Calluci, sostituto Console Britanico, Corfu 25 Agosto 1805.

⁹⁴² Slučaj korsara kapetana *Pandelli* koji je radio za francuze i koji je često dolazio na Itaku. TNA, PRO, FO 348/5 Vetori Caridi per Foresti Corfu 2 Agosto 1805.

paše i očuvanja savezništva između paše i Velike Britanije, veliki deo Forestijevog posla se odnosio na potraživanje dugova i kompenzaciju od Ali-paše za štetu koju je on činio britanskim i jonskim trgovcima. Kefalonija, Itaka i Zakintos su, pored Misolongija i Patrasa na kontinentu, bile najvažnije luke za obezbeđivanje britanskih provizija na Malti. Ometanje i usporavanje isporuka žitarica moglo je da ugrozi britanske pozicije na ostrvu pre planirane združene akcije sa Rusijom na Italiji.⁹⁴³

Veliko olakšanje za Jonska ostrva, Tursku i Rusiju bile su vesti da se francuska flota iz Tulona uputila ka zapadu. Neophodnost britanskog posredovanja u odnosima unutar rusko-turske alijanse bila je potvrda slabljenja uticaja Rusije u Carigradu. Na jesen 1805. Rusija, Velika Britanija i Austrija započele su ofanzivu protiv Napoleona.⁹⁴⁴ U oktobru se komodor Grig sa 13.000 ruskih vojnika spojio sa 7.000 britanskih na Siciliji, pa su 20. novembra združenim snagama ušli u Napulj. Velika Napoleonova pobjeda u bici kod Austerlica 3. decembra indirektno je označila i kraj rusko-britanske kampanje u južnoj Italiji.⁹⁴⁵ Ruska vojska je sredinom januara napustila Napulj i vratila se na Krf.⁹⁴⁶

Ishodi dve velike bitke, Trafglara i Austerlica, bili su važni i za Jonsku republiku. Nakon Nelsonove pobjede uticaj Velike Britanije na ostrvima je porastao, dok je poraz austrijskog i ruskog cara doveo do Požunskog mira kojim je Francuska dobila istočnu obalu Jadrana.⁹⁴⁷ Memoari ruskog kneza Čartoriskog opisuju događaje iz 1806. posle

⁹⁴³ Ruski komodor Grig i general Anrep nisu mogli da budu smatrani odgovorni za propadanje žita koje lučke vlasti na Itaci i Kefaloniji nisu htele da puste da se osmah ukrca. Pre je moguće da je to toga došlo zahvaljujući Mokenigu i Benakiju. Britanci na Malti i njihovi trgovci navode da je mogući razlog za to zavist ruskih konzula na Jonskim ostrvima što su trgovinu kukuruzom velim delom preuzeli grčki trgovci u britanskoj službi. TNA, PRO, FO, 348/5, Spiridion Foresti to Joseph Tomas, Corfu 5th August 1805.

⁹⁴⁴ Paul F. Shupp, *The European Powers and the Near Eastern Question 1806–1807*, New York, 1931, 46.

⁹⁴⁵ Samo u oktobru 32 engleska transportera su prebacila ruske trupe sa arhipelaga u Italiju TNA, PRO, FO, 348/5 Spiridion Foresti per Nicolla Strani, Corfu 19 Novembre 1805.

⁹⁴⁶ Sir Henry Bunbury, *Narratives of Some Passages in the Great War with France from 1799–1810*, London, 1854, 202, 218.

⁹⁴⁷ Na osnovu odredbi mira u Požunu, kraljevini Italiji su pripale teritorije na istočnoj strani Jadrana ali obzirom da je Napoleon imao obe krune te teritorije su okupirali francuski vojnici. F. L. Ford, *nav. delo*, 204–206.

kojih je Aleksandar I morao da obezbedi granicu Rusije zbog čega je bilo otvoreno pitanja daljeg boravka ruskih trupa na Jonskim ostrvima.⁹⁴⁸

Zadržavanje većeg dela ruskih trupa na Krfu omogućilo je rusko osvajanje Kotora u aprilu 1806, ojačalo je pozicije Rusa na arhipelagu i onemogućilo uticaj Napoleona na albanske paše.⁹⁴⁹ Rusija je, iskoristivši svoje pozicije na neutralnom Krfu, učinila da Francuzi više nisu smatrali Septinsularnu republiku neutralnom budući da je postalo jasno da je ona postala baza za vojne operacije usmerene protiv francuskih interesa.⁹⁵⁰ Uticaj Francuske ipak je porastao u Epiru i Albaniji, što je bila zasluga sposobnog francuskog diplomate Fransoa Pukvila.⁹⁵¹ Napoleonova taktika u vezi sa zauzimanjem Jonskih ostrva 1806–1807. u potpunosti se razlikovala od desanta iz leta 1797. Dobro utvrđeni Krf sa brojnim ruskim trupama, kojeg je štitila i superiorna britanska flota više nije bio lak plen. Tokom 1806. novi francuski ambasador u Carigradu, general Horacije Sebastijani, uspeo je da pridobije Selimovo poverenje. Pukvilu je u misiji kod Ali-paše od januara 1807. pomogao i francuski general de Vandekur.⁹⁵²

I pored krhkog mira između sizerena i zaštitinika Jonske republike, ni jedna strana zapravo nije imala poverenja u zajednički projekat jonske nezavisnosti. Turska je u objavi rata Rusiji kao jedan od razloga navela upravo često rusko povređivanje rusko-turske konvencije kojom je Jonska republika bila vazalna turska država.⁹⁵³ Novi ustav

⁹⁴⁸ Rusija je predložila Velikoj Britaniji da se obrazuju dve države kao prepreka francuskom uticaju. Jonskoj republici bi se dodala potrebna teritorija na kopnu koja bi je učinila samostalnijom i sa više sopstvenih resursa, dok je druga država trebalo da okupi teritoriju vladike Petra zajedno sa Kotrom i Hercegovinom. Taj plan videti u: A. Giedlgud, *nav. delo*, 273.

⁹⁴⁹ Ruski admiral Dmitrij Senjavin je 20. marta napustio Krf sa tri linijska broda, jednom fregatom i više manjih brodova. Poveo je 3.500 vojnika i mornara. TNA, PRO, FO, 42/8, Spiridion Foresti to Lord Mulgrave, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 6th April 1806.

⁹⁵⁰ Rusija je početkom 1807. na Jonskom i Jadranskom moru imala 22 linijska broda i fregate. U aprilu nakon što je deo ruskih trupa isplovio sa Krfa radi zauzimanja Kotora. TNA, PRO, FO, 42/8, Spiridion Foresti to Lord Mulgrave, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 8th February 1806. i TNA, PRO, FO, 42/8, Spiridion Foresti to Lord Mulgrave, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 14th April 1806.

⁹⁵¹ Njegovi memoari su veoma važni za opisi Epira, Peloponeza i Jonskih ostrva. F. Pouqueville, *nav. delo*,¹⁹⁶

⁹⁵² G. de Vaundoncourt, *nav. delo*.

⁹⁵³ TNA, PRO, FO, 42/9, Spiridion Foresti to Viscount Howick, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 7th March 1807.

Jonskih ostrva iz 1806. donet je 10. decembra 1806.⁹⁵⁴ Ovaj ustav nije uspeo da zaživi do Tilzita, ali ono zbog čega je važan jeste potvrda da su se nobili Krfa skoro jednoglasno dogovorili oko promena koje je ustav predviđao i čija je najvažnija posledica bila njihova potpuna orijentacija prema Rusiji za koju su nakon toga vezali sve svoje nade.⁹⁵⁵

Zajedničke ratne operacije Velike Britanije i Rusije su bile veoma povoljne u februaru i martu, što je otvorilo mogućnost britansko-ruskog desanta na Peloponez.⁹⁵⁶ Otsustvo čak osam ruskih vojnih brodova ohrabrilo je Ali-pašu da osvoji Lefkadu ili Pakos, budući da mu je Lefkada bila najbliža, a Paksos bi jedno od najslabije branjenih ostrva. U obrani Lefkade istakao se Joanis Kapodistrija koji je vodio odbranu ostrva. Odbrambene snage su bile sastavljene od 2.000 ruskih vojnika i grčkih dobrovoljaca od kojih su Sulioti bili najznačajniji obzirom da su jedino oni imali iskustva u ratovanju.⁹⁵⁷ Opasnost od Ali-paše, kojeg su se na Jonskim ostrvima najviše plašili još od vremena poslednjeg venecijanskog generalnog providura Vidmana, okupila je pored ostrvljana sa Lefkade i veliki broj dobrovoljaca s Kefalonije, Zakintosa i Krfa. Prvi put su se našli zajedno Joanis Kapodistrija, Teodoros Kolokotronis, vođa klefta koji se odazvao pozivu Močeniga. Oni su dve decenije kasnije postali predvodnici Grčke revolucije.

Ruska flota pod komandom admirala Griga zabeležila je važnu pobedu nad turskom flotom početkom jula u Egejskom moru u blizini Tenedosa.⁹⁵⁸ Uspešna odbrana Lefkade kao i uspesi ruske flote na Mediteranu nisu bili dovoljni da obezbede Jonska

⁹⁵⁴ Potrebu za novim ustavom britanski izvori navode kao nameru Rusije da ostrva stavi pod svoju jurisdikciju. Navode da je novi ustav donešen pre u formi dekreta nego pravog ustava i da je pitanje da li će biti ratifikovan obzirom na rat između Rusije i Turske koji je Ali-paša najavio okupacijom Vonjice i Preveze 10. decembra. TNA, PRO, FO, 42/9, Spiridion Foresti to Viscount Howick, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 20th December 1806.

⁹⁵⁵ *Le Tre Costituzione (1800, 1803, 1817) Delle Sette Isole Jonie*, 146–169.

⁹⁵⁶ Od te zamisli se odustalo jer je Peloponez bio velika teritorija koju bi teško uspeali da celu osvoje za kratko vreme, a osim toga ograničen broj brodova i trupa nije dopuštao združenoj floti da vodi više velikih operacija u isto vreme. Tako da su u toku proléca 1807. britanski i ruski brodovi uspešno blokirali Dardanele. TNA, PRO, FO, 42/9, Spiridion Foresti to Viscount Howick, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 7th March 1807; TNA PRO, FO, 42/9, Spiridion Foresti to Viscount Howick, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 4th April 1807.

⁹⁵⁷ TNA, PRO, FO, 42/9, Spiridion Foresti to George Canning, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 25th June 1807

⁹⁵⁸ TNA, PRO, FO, 42/9, Spiridion Foresti to George Canning, Principal Secretary of State for Foreign Affairs, Corfu 31st July 1807.

ostrva. Poraz Aleksandra I u bici kod Fridlanda 14. jula 1807. Mir u Tilzitu je doneo mir kontinentalnoj Evropi savezom između Francuske i Rusije. Aleksandar je prihvatio francuski memorandum koji se odnosio na njihova potraživanja Jonskih ostrva.⁹⁵⁹

Period 1799-1807 je bio najburniji u novijoj istoriji Jonskih ostrva. Složene evropske koalicije su omogućile saveze koji su ranije bili nezamislivi, kao i državu nalik Jonskoj republici. Očigledna nelogičnost u državnosti Jonske republike je bila ta što su ostrva, po uzoru na Dubrovačku republiku, bila nominalno podređena sultanu, dok je Rusija bila sila koja je imala najveći uticaj na sama ostrva i određivala njihovu politiku. Međutim za razliku od Dubrovnika, Jonska ostrva nisu mogla da sačuvaju svoju nezavisnost bez značajnog prisustva trupa koje Republika nije bila u stanju da obezbedi. Za Jonska ostrva je bilo vrlo karakteristično što nisu imala samo spoljnog neprijatelja, već su sami ostrvljani težili da razbiju Republiku. Razlozi za to su bili su u različitim interesima ostrvljana, trgovačkim partnerima i socijalnim strukturama kao i geografskoj poziciji. Istraživači koji su se bavili političkom istorijom arhipelaga u prvoj deceniji 19. veka su tome posvetili nedovoljno pažnje. Pored toga u ovom periodu je nekadašnja Venecijanska Albanija postala deo Turske, što je po prvi put u novijoj istoriji omogućilo Turskoj da kontroliše svoju zapadnu obalu.⁹⁶⁰ Značaj Ali-paše malo koji istraživač je prevideo ali niko nije precizno objasnio.⁹⁶¹ Jonska ostrva i Epir su pripadali istom prostoru i kada je dolazilo do prekida prometa robe između dve strane obale smenjivala se vlast na ostrvima. Period od skoro 8 godina Jonske nezavisnosti obeležen je ruskim uticajem koji je osim manjih prekida bio jedan od najvažnijih u istoriji Republike. Rusko-turska konvencija iz marta 1800. bila je pravni dokument na kojem je Republika počivala i koja je obavezivala dva vrlo različita saveznika, Rusiju i Tursku, da sarađuju. Eksperiment Jonske republike prihvatile su sve evropske sile, a poslužio je je i potom kao primer za uspostavljanje država i protektorata nakon Napoleonovog poraza. Jonska republika se u ovom periodu nalazila između ambicioznih planova ruskih vladara i njihovih nemogućnosti da održavaju istureni posed bez britanske i turske podrške. I

⁹⁵⁹ J. L. Mcknight, *nav. delo*, 297–299.

⁹⁶⁰ Značaj gradova i utvrđenja koje je Venecija imala u Epiru i Albaniji je objašnjen u poglavljima: “Privreda”, “Administracija” i “Trgovina”.

⁹⁶¹ Za istraživanja u vezi sa značajem Ali-paše neprocenjivi su britanski i francuski izvori. Obe ove države su rano uvidele značaj i sposobnost janjinskog paše. Odnosi Velike Britanije i Ali-paše su obeležili epohu od kraja Venecije do Bajronove smrti u Misolongiju.

pored toga što je Rusija bila nekoliko godina skupa sa Velikom Britanijom gospodar istočnog Mediterana i što je svaka promena u Italiji mogla da bude ugrožena ekspedicijom sa Jonskih ostrva, pokazalo se, da su pobeđe i porazi u Severnoj i Centralnoj Evropi važniji nego Mediteranski posedi. Pošto je u junu 1807. poražen Aleksandar I, Jonska ostrva postala su francuski posed.

JONSKA OSTRVA 1808–1815

Jonska republika je prestala da postoji kad je Aleksandar I u Tilzitu tajnim sporazumom predao ostrva Francuskoj.⁹⁶² Interesantno je da su Francuzi, koji su bili među onima koji su priznali Jonsku republiku 1801, preuzimajući ostrva proglasili kontinuitet s periodom koji je prekinut 1799. To je bilo važno jer na taj način nisu imali odgovornost za sve pravne dokumente koji su se donosili na status Jonske republike, čiji je potpisnik bila sama Francuska.

Francuska je nakon povratka na Jonska ostrva uspjela da u svega dve godine zadrži kontrolu nad arhipelagom. Velika Britanija je 1809-1810. zaposela sva ostrva osim Krfa i Paksosa. Poslednja epoha Jonskih ostrva do Bečkog kongresa 1814/15. bila je razdoblje podele na dve sfere uticaja, isprva francuskog, zatim britanskog. U isto vreme kontrolu nad svim nekadašnjim venecijanskim gradovima na kontinentu, osim Parge, imala je Turska. Boravak dve najveće sile Mediterana na nekadašnjem venecijanskom posedu u neposrednoj blizini Turske bio je od velikog značaja ne samo za stanovnike Jonskih ostrva, već i za stanovnike na kontinentu, Grke, Albance i Slovene. Prvi put je Francuska zagospodarila i Jonskim arhipelagom i Jadranskim zaleđem. Jadransko-jonski prostor je postao na kratko ujedinjen pod jednom državom, prvi put nakon Kampoformija, da bi i Dubrovačka republika postala deo francuske sfere uticaja.⁹⁶³

Pre dolaska francuske prethodnice na Krk, Napoleon je poslao dvojicu oficira kako bi izvršili sve potrebne pripreme na Krku za dolazak trupa iz Apulije.⁹⁶⁴ Veliki broj građana Krfa svih klasa bio je zatečen novonastalom situacijom, koja je postala ozbiljna kad je istupila jaka probritanska struja koja je želela da organizuje odbranu ostrva.

⁹⁶² Velika Britanija je bila sumnjičava prema ruskoj odluci u vezi sa Jonskim ostrvima jer se u zvaničnom dokumentu Tilzitskog mira status ostrva nije pominjao. TNA, PRO, FO, 78/56, Arthur Paget to George Canning, Imbros 23rd August 1807.

⁹⁶³ Vojnović Lujo, *Kratka istorija Dubrovačke republike*, New York, 1962, 144-148.

⁹⁶⁴ Ruski opunomoćeni ministar je saopštio Senatu i građanima 10. avgusta da na osnovu Tilzitskog ugovora ostrva prelaze u nadležnost Francuske. Dan ranije su na ostrva stigla dvojica francuskih oficira iz Napulja koji su odmah počeli da vrše pripreme za očekivani dolazak francuske flote. Mokenigo je obavestio ostrvljane da su Rusi već predali Kotor. TNA, PRO, FO, 42/9, Spiridion Foresti to Lord Colingwood, Corfu 11th August 1807.

Međutim, do toga nije došlo delom zahvaljujuću Forestijovoj brznoj reakciji.⁹⁶⁵ Francuzi su se posle više od osam godina iskricali na Krf 20. avgusta 1807. kad je prvi deo flote došao na ostrvo gde su još uvek bile prisutne daleko brojnije ruske snage. Situacija je podsećala na leto 1797. kad su Francuzi preuzeli Krf od zatečenih trupa Venecije, ali je ovoga puta, 1809, bila prisutna rezigniranost ostrvljana, pošto su ih Rusi bez prethodnog objašnjenja "predali" Francuskoj.⁹⁶⁶ U toku narednih dana prispeo je i ostatak francuske vojske sa generalom Cezarom Berjeom.⁹⁶⁷ Nobili i drugi građani koji su samo nekoliko meseci ranije učestvovali u donošenju novog ustava koji ih je stavljao pod rusku zaštitu bili su zatečeni koliko i Mokenigo koji sugrađanima nije mogao lako da objasni tu iznenadnu promenu i potom se spremio da napusti ostrva.⁹⁶⁸

Francusko zauzimanje Jonskih ostrva nije bio samo vojni manevar, nego i prilika da iskoriste trgovačku flotu ostrvljana za sopstvene potrebe.⁹⁶⁹

Francuzi su već u septembru obavestili ostrvljane o promenama u uređenju Republike koja je prestala da postoji samom aneksijom Francuske, o čemu je general Berje obavestio stanovnike. Proglašena je nova privremena uprava na ostrvima s njim na čelu.⁹⁷⁰ Senat je sveden na pet članova, od kojih su četiri člana predstavljali ostrvljane. U senatu su bile dve velike porodice nobila, Teotoki i Metaksa, i dve manje uticajne

⁹⁶⁵ On je ubedio građane koji su želeli da pruže otpor očekivanim promenama da nije bilo pravo vreme i prilika za to i da će biti nadjačani od strane francuskih vojnika kojima bi možda pomogli i ruski vojnici u gušenju takve pobune. Isto.

⁹⁶⁶ Francuza je početkom septembra bilo oko 3.000 na Krfu i drugim ostrvima, dok je Rusa bilo 12.000. TNA, PRO, FO, 42/9, Spiridion Foresti to George Canning, Principal Secretary of the State, La Valetta 3rd October 1807.

⁹⁶⁷ *Cesar Berhier*

⁹⁶⁸ U prvim mesecima nakon što su se iskricali Francuzi, Joanis Kapodistrija je pokazao daleko veću pripravnost i zrelost u suočavanju sa promenama nego zatečeni Mokenigo koji je nakon avgusta 1807. izgubio ugled. Kapodistrija će pokazati svu svoju sposobnost čak i u prvim mesecima francuske okupacije. Naime, dok je opunomoćeni predstavnik Rusije Mokenigo ostao plemić sa bogatim državničkim iskustvom bez perspektive nakon 1807. Kapodistrija je postao jedan od najznačajnijih diplomata u službi Aleksandra I. TNA, PRO, FO, 42/9, Spiridion Foresti to Lord Colingwood, Corfu 11th August 1807.

⁹⁶⁹ Francuska i pored osnivanja Jonske kompanije koja je trebalo da okupi jonske trgovce nije uspela da iskoristi trgovačke potencijale arhipelaga. Najveći deo prebacivanja sirovina sa Peloponeza i Epira obavljali su trgovci sa Specesa i Hidre. Pored toga posed na Jonskim ostrvima je bio važan zbog ambicioznih planova izgradnje novih flota koje bi se sprovodilo u nekadašnjim venecijanskim posedima, kao i samoj Veneciji. Vidi: Sondhaus Lawrence, Napoleon's Shipbuilding Program at Venice and the Struggle for Naval Mastery in the Adriatic, 1806-1814, *The Journal of Military History* 53, 4 (1989), 349-362.

⁹⁷⁰ TNA, PRO, FO, 42/9, IMPERO FRANCESE GOVERNO DI CORFE E PAESI CHE DIPENDONO General in Capo e Governator Generale di Corfu e Pease che ne dependono Cesare Bethries, Corfu 9. Settembre 1807.

profrancuske porodice, Mikalici sa Zakintosa i Stefanaci sa Lefkade. Predsednik i peti člana senata generalni guverner ostrva, general Berje. Takav sastav senata je izmenio sledeći guverener ostrva koji je ustupio mesto predsednika senata Spiridonu Teotokisu. Ovaj dekret predviđao je i instituciju državnih sekretara, ali ih je sveo na rang službenika odgovornih generalnom guverneru. Bezbednost ostrva i unutrašnji poslovi bili su pod direktnom kontrolom Francuza.⁹⁷¹

Dolazak Francuza na ostrva izazvao je zabrinutost Velike Britanije i Turske zbog mogućeg francuskog desanta na Epir i Peloponez. Preko korespondencije Ali-paše s lordom Kolingvudom i Forestijem može se zaključiti da je Velika Britanija bila spremna da pomogne i paši i Turskoj, ukoliko bi Francuzi pokušali da prošire vlast na kontinentu. Državni sekretar spoljnih poslova Velike Britanije, Džordž Kaning je preneo Forestiju da je Napoleon možda pozeleo da oživi svoj "Grčki projekat" i da je Krf samo prvi korak u daljem francuskom širenju na istok.⁹⁷² Francuzi su tokom trajanja prethodnog rata s Rusijom imali veliki broj agenata među Grcima - od Hidre preko Peloponeza i Epira do samih ostrva.⁹⁷³

Francuska je u toku decembra 1807. i januara 1808. prebacila preko 8.000 vojnika, a za novog generalnog guvernera ostrva postavljen je general Donzelo, dok je za komesara ostrva postavljen Besjer.⁹⁷⁴ Francuzima se pridružilo i oko 2.000 albanskih vojnika koje su Rusi ostavili bez posla.⁹⁷⁵ Pored toga iz svojih obaveštajnih izvora Foresti

⁹⁷¹ Pola članova dekreta od člana 7. do člana 12. odnose se na ukidanje prethodnih pozicija sudske i izvršne vlasti na ostrvima, od pritana do lokalnih magistratata. Najvažniji deo dekreta odnosi se na uređenje bezbednosti ostrva. Na osnovu toga lako je zaključiti da je generalu Berjeu najvažnije bilo da stekne kontrolu nad ostrvima. Dekret ne pominje ni u jednom članu ništa što bi se odnosilo na finansije ostrva. Isto.

⁹⁷² TNA, PRO, FO, 42/9, Spiridion Foresti to George Canning, Principal Secretary of the State, La Valetta 3rd October 1807.

⁹⁷³ Lik navodi da su Francuzi na ostrvima nakon avgusta 1807. vodili vrlo promišljenu politiku jer se nisu svetili svima kojima su mogli i koji su pre toga bili antifrancuski raspoloženi, već su bili otvoreni prema svima koji su želeli da sa njima sarađuju. TNA, PRO, FO, 78/57, William Martin Leake to George Canning, At the sea in a way to Malta, 10th November 1807.

⁹⁷⁴ *François-Xavier Donzelot i Julien Bessieres*. Jedan od najznačajnijih izvora nastalih na francuskom jeziku je korespondencija generala Donzelo. Analitički inventar od 28 fascikli koje čine korespondenciju Donzelo objavljen je na francuskom: *Français et Ottomans en Illyrie et dans L'Adriatique au Temp de Napoleon Inventaire des Papiers du général Donzelot (1764-1843)*, priredila Anne Mezin, Istanbul, 2009, 557 (u daljem tekstu: *Papiers Donzelot*).

⁹⁷⁵ TNA, PRO, FO, PRO 78/57, William Martin Leake to George Canning, At the sea in a way to Malta, 10th November 1807.

saznaje da su Francuzi počeli s radovima na fortifikaciji ostrva kao i da su artiljerijski ojačali tvrđavu velikim brojem novih topova.⁹⁷⁶

Na nagovor Forestija, Ali-paša je potraživao od Francuza da mu dopuste da zauzme Lefkadu i Pargu. Međutim, u isto vreme paša je od kapetana Lika, koji je zamenio Morijera, tražio da mu britanska flota pomogne da zauzme ostrva.⁹⁷⁷ Francuska je ipak zadržala kontrolu nad ostrvima i nad Pargom, u čemu im je pomogla zakasnela britanska blokada ostrva koja je postala efikasna tek početkom 1808. Britanska flota je u aprilu 1808. bombardovala i skoro razrušila glavni grad Paksosa, Gajos.⁹⁷⁸ Naredne dve godine obeležili su dinamični odnosi između Ali-paše, Donezolea i britanskih oficira i diplomata rasutih po Epiru, Peloponezu, Malti i Carigradu. U ovom periodu je uticaj Ali-paše bio važniji nego ikad pre i posle toga.

Nakon Tilzita Turska je ostala u ratu sa Velikom Britanijom. Bila je veoma osetljiva na britansku pomorsku nadmoć i prisustvo britanske flote u blizini Tenedosa. Sukob je ipak gubio na intenzitetu usled obostranog interesa, i okončan je nenapadanjem, uprkos izostanku formalnog zaključenja ratnih sukoba.

Kad je Rusija postala saveznik Napoleona i prihvatila da učestvuje u Kontinentalnoj blokadi koja je trebalo da dovede Britaniju do privrednog sloma, Britanija je ponovo ostala jedina velika evropska sila suprotstavljena Francuskoj.⁹⁷⁹ Na osnovu novonastalih okolnosti i informacija koje su pristizale s Jonskih ostrva, u Londonu je Vilijam Majer napravio plan mogućeg zauzimanja ostrva.⁹⁸⁰ Plan se dopao Džordžu Kaningu, tako da je bio razrađen u toku istog meseca. Prema njemu, zauzimanje Krfa je

⁹⁷⁶ TNA, PRO, FO, 42/9, Spiridion Foresti to George Canning, Principal Secretary of the State, La Valetta 15th December 1807.

⁹⁷⁷ TNA, PRO, FO, 78/57, William Martin Leake to George Canning, Malta 4th December 1807.

⁹⁷⁸ Gajos je jedan od najlepših gradova na Jonskim ostrvima koji je imao sreću da nije stradao u zemljotresima kao Zakintos, Kefalonija i Lefkada. Prisustvo britanske flote kod Paksosa je važno jer se to ostrvo nalazi na pola puta između Krfa i Lefkade, te su se zauzimanjem tog ostrva te veze mogle preseći. U istoj geografskoj širini sa Paksosom je i Parga. Paksos i Antipaksos su upravo zbog svog izuzetnog položaja bili omiljene stanice piratima i privatirima. *Papiers Donzelot* 25, doc. F^o7-7v^o 11 avril 1808. Sainte-Maure. precizne podatke o vojnoj snazi Velike Britanije čija je najvažnija pomorska baza na Mediteranu bila na Malti pruža nam fond iz serije War Office. WO 17/1933 koji se odnosi na januar 1808.

⁹⁷⁹ L. L. Ford, *nav. delo*, 208–213. i Ribar Ivan, *Povijest najnovijega vremena od godine 1815. do godine 1878*, Zagreb, Naklada "Matice Hrvatske", 1898, 8-18.

⁹⁸⁰ TNA, PRO, FO, 42/9, William Mayer to George Canning, Principal Secretary of the State, Kew, Surrey 4th December 1807.

bio najvažniji cilj u borbi protiv Napoleona iz više razloga: mogućnost da se s Krfa utiče na Tursku i predupredi francuski napad na Tursku koja je 1807-1808 nakon smene Selima III sa mesta sultana bila u nestabilnoj situaciji; vezivanje Grka i Albanaca za Veliku Britaniju, usled važnosti Krfa za Grke na ostrvima i kontinentu, kao i za Albance i Grke pod vlašću Ali-paše; napokon, potencijal koji bi Krf pružao Velikoj Britaniji u pravljenju koalicije sa Austrijom za rat protiv Napoleona je bio veliki jer je Austrija iskazala Britaniji svoje interesovanje za Krf u toku jeseni 1807.⁹⁸¹ Međutim, jake snage

⁹⁸¹ Ovo je bio prvi elaborat Britanskog zauzimanja Krfa, te je važno preneti ga u potpunosti:

Zauzimanje Krfa bi Velikoj Britaniji omogućilo da napravi lanac važnih uporišta u borbi sa Napoleonom. Krf je važan kao veza sa Jadranom, ali i Otrantom, Epirom, Peloponezom, a i kao dalji prolaz ka Egejskom moru i Turskoj. Važni saveznici u tom poduhvatu su Grci i Albanci koji mogu predstavljati osnovu za trupe koje bi se koristile prilikom zaštite ostrvskih poseda. Kao potvrdu toga navodi se da je 1/3 ruskih pomorskih snaga sačinena od Grka i Albanaca. Situacijom u kojoj Napoleon može da pritiska austrijsku granicu i sa južne strane, ali i sa severne i zapadne, može da dovede do toga da se Austrija sukobi sa Rusijom ili, verovatnije, sa Turskom, jer će joj biti najlakše da kompenzuje svoje gubitke na toj strani. Napoleon je veoma svestan da će Turskoj on u tom slučaju biti najvažniji saveznik. To je jedan od razloga zbog kojih mu je veoma stalo da Francuska ostane u posedu Jonskih ostrva. Pominje se Kontinentalna blokada, kao i velika očekivanja koja Francuska ima od grčkih trgovaca sa Jonskih ostrva ali i Peloponeza (verovatno u to uključuje i Hidru i Speces). Iz svega ranije navedenog neophodno je da Velika Britanija prvom zgodnom prilikom osvoji Krf. Sa Krfa će biti u situaciji da onemogući bilo kojoj neprijateljskoj sili iskrcavanje na Peloponezu. U slučaju pojavljivanja Francuza Manioti bi bili sigurno pre na strani Velike Britanije nego na Francuskoj. Pomoć Grka na kontinentu može pomoći velikoj Britaniji jer je animozitet Grka prema Francuzima veliki. Jedan od uzroka toga je verskog porekla, naime Grci vide Katoličku crkvu kao jednog od svojih neprijatelja. Upravo je to koristila Rusija toliko dugo vremena da bi sticala uticaj među Grcima. To je još jedan razlog više zbog čega su Grci naklonjeniji Velikoj Britaniji u odnosu na Francusku. Nas vide kao protestante koje smatraju prijateljima.

Što se tiče Peloponeza, okupacija tog poluostrva bi bila laka jer postoji veliki broj zgodnih zaliva. Teži deo posla bi bilo kontrolisanje celog poluostrva s obzirom na njegovu veličinu. Peloponez za razliku od Jonskih ostrva proizvodi dovoljno hrane da može da se prehrani, dok ostrva zavise od uvoza i nisu u stanju sebe da prehrane. Ista su prednosti i mane Krita kao i Peloponeza. Za interese Velike Britanije ipak je okupacija Krfa važnija u odnosu na druge teritorije.

Ali-paša je najmoćniji oblasni vladar u tom delu Turske, on je uspeo da organizuje odbranu Peloponeza od Francuza i neophodan je saveznik sa sve operacije na Jonskim ostrvima, a naročito Krfu. Ima uvežbane trupe sa dosta artiljerije i veći broj školovanih oficira. Pola njegovih podanika su Grci hrišćani.

Velika Britanija mora da ima plan ukoliko njeni neprijatelji odluče da napadnu ili podele teritorije Turske u Evropi.

Rekapitulacija: Najvažnija prednost ukoliko Britanija zauzme Krf jeste što sa te pozicije može kontrolisati stanje evropskih provincija Turske. Francuska je skoro sigurno već napravila tajni dogovor sa Rusijom, a vrlo je moguće i sa Austrijom u vezi podele turskih teritorija.

Nema ni jedne teritorije u Mediteranu koju bi Francuzi mogli iskoristiti da nam naprave štetu kao što je Krf. On je značajniji i od Krita i od Kipra i od Egipta u ovom trenutku.

Francuzi mogu lako da iskoriste Grke u borbi sa Turskom, a ako ih zajedno nadjačaju Turci će možda morati da napuste teritorije na koje su se naselili pre 400 godina. Moguće je da se među Turcima usled toga razvije njihov uspavani vojnički duh i da rat bude daleko duži i neizvesniji.

Ako bismo oterali Francuze sa ostrva, Grci bi dobili ono što je njima jedno od najvažnijih stvari, a to je zaštita na moru za njihove trgovačke aktivnosti. Grci i Rusi više nisu toliki prijatelji i Grci su do sada shvatili da su bili u iluziji očekujući pomoć Rusije. To je trenutak koji možemo iskoristiti. Okupacija Peloponeza bez Krfa stavila bi nas u veoma nezgodnu situaciju. TNA, PRO FO, 42/9 William Mayer to George Canning, Principal Secretary of the State, Kew, Surrey 12th December 1807.

Francuza na Krfu onemogućile su ostvarivanje primarnog cilja, zauzimanja Krfa. Britaniji je ostalo da se u borbi protiv Francuza na Jonskim ostrvima koristi privatirskim napadima i prekidanju najvažnijih trgovačkih kanala. Foresti i Lik su odlukom Džordža Kaninga februara 1808. bili ovlašćeni da obezbeđuju potrebnu pomoć u municiji Ali-paši kad je to bilo potrebno i kad su procenjivali da nije u dobrim odnosima s Francuzima. Uloga Ali-paše u sklapanju mira Britanije i Turske bila je značajna, jer je on pre toga proleća 1808. već uspostavio savezničke odnose s Britanijom.⁹⁸² Ali-paša je u aprilu tražio od Lika ali i od lorda Kolingvuda, Nelsonovog naslednika, da mu Velika Britanija pomogne sa bar pet većih brodova kojim bi uspeo da izvrši invaziju na Lefkadu.⁹⁸³ Molbu je ponovio i početkom naredne godine, a Foresti je u pismu lordu Kolingvudu smatrao da je pravi trenutak da se Ali-paši pošalje potrebna pomoć već u aprilu 1808.⁹⁸⁴

U julu i avgustu 1808. Francuzi su prvi put ugrozili svoje pozicije na ostrvima smanjivanjem broja trupa.⁹⁸⁵ Pored toga Francuzi su uspostavili loalne vojne čete, koje su postojale u vreme Venecije – černide.⁹⁸⁶ Takvu situaciju je odmah iskoristio Ali-paša koji je prekinuo snabdevanje ostrva i nastavio pripreme za osvajanje Lefkade uz pomoć britanskih brodova i municije.⁹⁸⁷ Nedovoljno brza britanska reakcija onemogućila je značajniji pritisak Ali-paše na francuske posede na Jonskim ostrvima jer je tovar municije bio poslat iz Velike Britanije tek u oktobru.⁹⁸⁸

⁹⁸² Može se slobodno zaključiti da je u tome veliku zaslugu imao kapetan Lik na osnovu promene odnosa Ali-paše prema Velikoj Britaniji posle Likvog broavka kod njega u septembru i oktobru 1807. TNA, PRO, FO, 78/57, William Martin Leake to George Canning, At the sea in a way to Malta, 10th November 1807; TNA, PRO, FO, 78/57, William Martin Leake to George Canning, Syracuse 10th December 1807.

⁹⁸³ TNA, PRO, FO, 78/61, Visir Ali Pascha to William Leake, Ioannina 15th April 1807.

⁹⁸⁴ TNA, PRO, FO, 42/10, Spiridion Foresti to Lord Colingwood, Malta 6th April 1808.

⁹⁸⁵ Sekretar spoljnih poslova Džordž Kaning je poslao uputstva Forestiju u kojem mu je rekao da pomogne u koordinaciji Ali-paše i britanske flote na Malti. Kaning je bio veoma zadovoljan prethodnom misijom kapetana Lika koji je boravio kod Ali-paše u septembru, tako da je i Liku opet nagovestio odlazak kod Ali-paše u februaru 1808. TNA, PRO, FO, 42/10, George Canning to Spiridion Foresti, Foreign Office 20th August 1808.

⁹⁸⁶ Černide su objašnjene u poglavlju Administracija. Černide je u svojim dalmatinskim posjedima koristila i Austrija 1798–1805, kao i Francuska 1806–1813. Vidi: Tado Oršolić, *Vojna Dalmacija u 19. stoljeću: Vojska, teritorijalne snage, žandarmerija (1797–1914)*, Zadar, 2013, 20–67.

⁹⁸⁷ Lord Kolingvud nije mogao da mu pošalje brodove jer je su nu brodovi u toku leta bili zauzeti prilikom blokiranja francuske flote u Tulu. Rat na Mediteranu se u toku 1808. uglavnom vodio na Iberijskom poluostrvu. Međutim, porazi Napoleona u Španiji 1808–1809 doveli su do sklapanja nove koalicije protiv Francuske okupljene između Velike Britanije i Austrije. Rezultati toga rezultirali su novim promenama na Jonskim ostrvima 1809.

⁹⁸⁸ TNA, PRO, FO, 78/61, George Cannin to William Leake, London 21st October 1808.

Francuzi su se zatekli u nezavidnoj situaciji početkom 1809. bez dovoljno žitarica na ostrvima. Cena hrane je skakala, dok su dva britanska linijska broda onemogućavala značajnije krijumčarenje.⁹⁸⁹ Ali-paša je imao oko 8.000 vojnika spremnih za osvajanje Parge i Lefkade čemu se dugo nadao.⁹⁹⁰ Velika Britanija je usled čuvanja dobrih odnosa početkom 1809. odustala od iste molbe koju joj je Ali-paša slao i 1805. kada su Foresti i Morijer obavestili London o pašinoj želji da dobije zaštitu kralja Džordža III.⁹⁹¹ Forestiju je paša takođe u pismu iskazao istu želju u februaru, to jest, da dobije zaštitu britanskog kralja i da mu se konačno pomogne s municijom i brodovima koje je tražio godinu dana.⁹⁹²

Ulazak Austrije u rat 1809. doveo je do pokretanja francuskih trupa na arhipelagu, tako da su krajem aprila Francuzi povukli 800 vojnika s Krfa i prebacili ih do Ankone u floti od četiri briga i jedne fregate. Francuske snage na Krfu pale su na svega 4.000 francuskih i italijanskih vojnika uz 1.500 Albanaca.⁹⁹³ Ulazak Austrije u rat je iskoristio Ali-paša predloživši Leakeu da sakupi vojsku od 30.000 ljudi i krene ili na Dalmaciju ili Dunav, u zavisnosti od potrebe.⁹⁹⁴

Donzelo je preko Ibrahim-paše iz Berata u Epiru, dugogodišnjeg suparnika Ali-paše, i Nikole Pangalosa i porodice Mavromihali na Peloponezu uspeo da u maju 1809. prebaci pobune na drugu obalu, kada su mu pozicije na ostrvima već bile prilično ugrožene.⁹⁹⁵

⁹⁸⁹ Francuzi su se spasili zahvaljujući hrani koju su na Krf donele dve fregate iz Tulona koje su uspele nekako da se probiju kroz sve britanske obruče blokade od kojih je blokada kod Sicilije i zaliva Taranto bila najteža za prolaz. TNA, PRO, FO, 42/11, Spiridion Foresti to George Canning, Malta 22nd April 1809.

⁹⁹⁰ TNA, PRO, FO, 78/65, William Leake to George Cannin, Prevesa 6th March 1809.

⁹⁹¹ Isto.

⁹⁹² Korespondencija između Ali-paše i Forestija je skoro uvek bila na grčkom jeziku, dok je u retkim slučajevima bila na italijanskom. Što se tiče korespondencije Ali-paše sa drugim britanskim diplomatama, od kojih se često dopisivao sa ambasadorima u Londonu, ta korespondencija je bila isključivo na italijanskom. TNA, PRO, FO, 42/11, Ali Pascha to Spiridion Foresti, Ioannina 3rd February.

⁹⁹³ Francuske trupe su brojale preko 8.000 vojnika početkom 1808. TNA PRO, FO, 42/11, Spiridion Foresti to George Canning, Malta 5th May.

⁹⁹⁴ Ali-paša je ponudio tu pomoć uz dosta uslova od 900.000 funti godišnje plate od strane Londona uz velike količine naouržanja, topova i ostale opreme za jednu veliku ekspediciju. TNA PRO, FO, 78/65, William Leake to George Canning, Prevesa 9th April 1809.

⁹⁹⁵ Rivalstvo između Ibrahim-paše i Ali-paše održavali su Venecija i Vidman kao poslednji venecijanski providur. U ovom slučaju su se Francuzi setili načina na koji su mogli da ugroze interese Ali-paše na zapadnoj granici njegove teritorije. Pored toga Francuzi su na Peloponezu pokušali da omoguće ustanak Grka pod vođstvom *Nicola Pangalo* Grka u ruskoj službi koji je nakon povlačenja Rusa 1807. počeo da radi za Francuze. Spiridon Foresti je ispravno procenio da je uticaj Pangala bio nedovoljno veliki da bi pobuna na Peloponezu mogla da ugrozi turske interese. TNA, PRO, FO, 42/11, Spiridion Foresti to George Canning, Malta 21st May. 1809.

Ali-paša je jedva dočekaao da se obračuna sa Ibrahim-pašom koji je do oktobra 1809. potpuno pobeđen.⁹⁹⁶ Pangalos je u maju morao da beži sa Peloponeza jer je saznao da su mu Turci ucenili glavu, dok su Mavromihalisi osim junačkih obećanja ostali mirni.⁹⁹⁷ Francuske vojne pobeđe nad Austrijom omogućile su Donzelou da ponudi Ali-paši Lefkadu i Pargu, međutim paša je odbio strahujući od reakcije Carigrada.⁹⁹⁸

U avgustu su se ukrstili putevi mladog lorda Bajrona i Forestija.⁹⁹⁹ Bajron se iskrcao u Prevezu svega nekoliko nedelja ranije pre nego što je general Oswald osvojio Zakintos 2. oktobra.¹⁰⁰⁰

Zakintos je osvojen odmah nakon iskrcavanja bez otpora malobrojnih francuskih trupa. Kefalonija je osvojena istog dana po iskrcavanju 5. oktobra. Nakon toga je flota podeljena, Spartan je osvojio Kiteru, a Philomel Itaku. Foresti je učestvovao u ekspediciji s generalom Osvaldom u kojoj su, nakon zauzimanja Zakintosa i Kefalonije, bez borbe zarobili veliki broj francuskih vojnika u Vatiju uz pomoć ostrvljana.¹⁰⁰¹ Stanovnici svih ostrva osim Kitere učestvovali su u operacijama britanskih trupa.¹⁰⁰² Oswald je na Itaci i Kiteri ostavio po jednog britanskog oficira sa grupom ostrvljana u koje je mogao imati poverenja, a koji su obrazovali privremenu vladu na ostrvima. Na Kefaloniji je uradio isto, samo je ostavio veći broj vojnika, dok mu je na Zakintosu bio

⁹⁹⁶ *Papiers Donzelot 14*, doc. F°146-147v° 1 février 1810. La Valone.

⁹⁹⁷ Manioti takođe traže da im Francuzi pomognu tako što bi svoje čete uredili po albanskom modelu. *Papiers Donzelot 18*, doc. F°9-10.° 6 septembre 1809. Corfou.

⁹⁹⁸ TNA, PRO, FO, 78/65, William Leake to George Canning, Prevesa 19th Junel 1809. Zanimljive vesti u vezi sa Karađordevim porazima dobija Foresti od sina Ali-paše, upravnika Peloponeza, koji ga je obavestio o tome da je Srpski ustanak ugušen, a Karađorđe obezglavljen sa jos 10.000 pristalica. Foresti je izrazio sumnju u verodostojnost tih vesti jer je znao iz prethodnog iskustva da je Ali-paša često širio netačne vesti ili vesti koje je prekrojavao po sopstvenom nahođenju, a iz ličnih razloga. TNA, PRO, FO, 78/65, Spiridion Foresti to George Canning, Malta 22nd July 1809.

⁹⁹⁹ Bajron je sa svojim kolegom sa Kembridža *John Cam Hobhouse* bio na proputovanju Mediteranom, kada su se upoznali sa Forestijem na Malti. Spiridion se dopao Bajronu, tako da je prihvatio njegov savet da posete Jonsko more i vide Akarniju i Etoliju. Izmena itinerera je promenila Bajronov život. Foresti je takođe upoznao Bajrona sa svojom udatom prijateljicom koja se pojavljivala nakon toga u više njegovih pesama. Roderick Beaton, *Bayron's War Romantic Rebellion, Greek Revolution*, Cambridge, 2013, 3–4.

¹⁰⁰⁰ *Brigadier General Oswald* je bio na čelu flote koju su činile tri fregate: *Warrior, Sparta, Magnificent* i *Philomel* uz još 10 transportera. TNA PRO, FO, 42/11, John Kirke to George Hammond, La Valetta 20th October 1809. Preko fonda HCA saznaje se da su britankse vojne snage bile veoma ograničene ali da i Zakintos i Kefaloniju nije čuvao ni jedan brod sa više od dva jarbola. Borbe za Jonska ostrva na jesen 1809. karakteristične su po tome što nisu bile uključeni veliki brodovi: linijski ili fregate. TNA, PRO, HCA 32/1753 John Williamson to general Oswald, Zante, October 2nd 1809.

¹⁰⁰¹ TNA PRO, FO, 42/11, Spiridion Foresti to George Canning, Zante 17th October 1809.

¹⁰⁰² Deo građana je znao za dolazak flote jer su nobili sa Zakintosa pisali i Kaningu i Kolingvudu, a bili su i u redovnoj korespondenciji sa Forestijem.

štab.¹⁰⁰³ Nakon zauzimanja svih ostrva osim Krfa, Paksosa i Lefkade, britanski vojnici su zajedno sa građanima istakli zastavu Jonske republike. Stanovnici Itake su poslali Džordžu Kaningu pismo u kojem su mu zahvalili na oslobođenju i ponovili da samo zaštita koju može da im garantuje Velika Britanija može da donese ostrvima dalji prosperitet. Ostrvljani su tražili britansku zaštitu za svoje trgovačke delatnosti, slobodu kretanja i plovidbu.¹⁰⁰⁴ Nekoliko nedelja kasnije pismo Kaningu poslali su i građani Kitere. Zanimljivo je da su stanovnici dva ostrva koja su bila najviše naklonjena Francuzima do njihovog povratka na arhipelag 1807. bili prvi koji su preko svojih zvaničnih predstavnika poslali molbe za britansku zaštitu i zahvalnost za oslobođenje. Forestija i Osvalda su u oba pisma hvalili zbog poštenja i hrabrosti. Foresti je nakon oktobra 1809. i povratka na Jonska ostrva bio osoba zadužena za spiskove podobnih radi formiranja privremenih vlada na ostrvima.¹⁰⁰⁵ U decembru 1809. nobili Zakintosu su sastavili pismo namenjo kralju Džordžu, u tom obraćanju su se osim zahvaljivanja koja su prethodno bila upućivana u pismima Kaningu, prvi put britanskom monarhu obratili sa željom za dobijanje britanske slobode, pravičnih zakona i prosperiteta koje je to kraljevstvo nosilo. Na kraju obraćanja potvrđuju da njihovo mišljenje dele i svi ostali ostrvljani koji nisu potpisani, i ostrvljani preostala tri oslobođena ostrva.¹⁰⁰⁶

Promene do kojih je došlo na Jonskom moru 1809. pošto se Austrija pridružila Velikoj Britaniji u ratu protiv Napoleona bile su povezane sa promenama u Albaniji i Dalmaciji.

¹⁰⁰³ Osvald je primenio skoro identičan način kao i Ušakov 1798. i 1800. TNA, PRO, FO, 42/11, Spiridion Foresti to George Canning, Zante 17th October 1809.

¹⁰⁰⁴ U različitim dopisima delegacija sa Jonskih ostrva predstavnicima Velike Britanije - od konzula, preko pukovnika i generala do državnih sekretara u periodu od 1799. do 1812. ostrvljani uvek ističu želju da Velika Britanija bude zaštitnik njihovih trgovačkih aktivnosti. U ovom pismu-zahvalnici, ostrvljani ističu da će Velika Britanija moći da računa na moreplovce sa Itake i da će to biti i u interesu Velike Britanije. TNA, PRO, FO, 42/11, Commissione Provvisoria Governatura, Draculi, Caraccia e Presio per V. E. George Canning, Ithaca 29 Sept/11 Oct.

¹⁰⁰⁵ Isti metod koji su koristili Britanci 1809. koristili su ranije Rusi u odabiru pouzdanih građana koji bi ulazili u sastav ostrvskih vlada. Početkom decembra Kaningu su se obratili i stanovnici Zakintosu čije obraćanje je skoro identično pismima sa Itake i Kitere.

¹⁰⁰⁶ TNA, PRO, FO, 42/11, To His Most Excellent Majesty the King of Great Britain and Ireland. Pismo nije datirano ali je stiglo posle prethodnog pisma Džordžu Kaningu koje je poslato 9. decembra 1809. pa pošto se nalazi u zapisniku iz 1809. može se samo zaključiti da je nastalo u decembru nakon 9. decembra iste godine. Interesantno je da se na kraju pisma kralju Džordžu III potpisali skoro svi važniji nobili Zakintosu, ukupno njih 45. Jedan od važnijih nobila koji nedostaje je Hriso Plevi sa kojim je Foresti imao nerazjašnjen sudski spor u vezi sa bespravnom izgradnjom na ivici Forestijevog poseda i zaklanjenjem pogleda. Pravni spor između njih trebalo je da se završi u toku poslednjih godina Vidmanovog mandata na ostrvima ali je kao posledica pada Venecije bio odložen. U toku prve decenije 19. veka kada je osnovana Jonska republika spor nije bio rešen. Foresti je bio veoma razočaran u sudski sistem Jonske republike koji nije bio u stanju da reši slučaj do Tilzita i dolaska Francuza kada je proces opet bio zamrznut.

Ovoga puta je od tri fronta na Jadransko-jonskom prostoru Francuska uspjela da sačuva pozicije samo na Jadranu, dok je uticaj u Albaniji izgubila pobedom Ali-paše nad Ibrahim-pašom. Na Jonskom arhipelagu zadržala je tri od četiri ostrva, ali je među njima bio Krk koji je i dalje bio jedna od najbolje utvrđenih pozicija na Mediteranu. Sukob iz 1809. potvrdio je, kao više puta do tada, da Napoleon uprkos preuzimanju tuđih flota ne može da suzbije britansku pomorsku nadmoć.¹⁰⁰⁷ Podrška koju su Francuzi pružili tasta Ali-paše, Ibrahim-paši iz Berata, jedan je od najznačajnijih francuskih propusta. Naime, Ali-paša, je bio u decenijskom sukobu sa Ibrahim-pašom, koji i pored ženidbi njihove dece nije prestao, jer Ali-paša nije želeo da ima uticajnog i snažnog suparnika na svojoj zapadnoj granici. Nakon što je Ali-paša proterao svog suparnika sa njegovih teritorija u Valonu, koju je od oktobra 1809. opседаo, uticaj janjinskog paše je postao neprikosnoven sve do teritorije skadarskog paše Ibrahima Bušatlije.¹⁰⁰⁸ Gubitak uticaja u Albaniji sa inferiornim položajem na moru omogućio je Velikoj Britaniji da blokira Francuze na Krku. Usled nedostatka hrane, Francuzi opsadu nisu mogli izdržati više od nekoliko meseci. Napoleonu odbrana Dalmacije nije bila među najvažnijim ciljevima tokom austrijsko-francuskog rata 1809. On je ostavio generalu Marmonu neophodne trupe za odbranu navažnijih utvrđenja, ali nedovoljne za dužu odbranu.¹⁰⁰⁹ Poraz francuske politike u Albanijom značio je početak kraja francuske uprave Jonskim ostrvima. Gubitak Krka nije bio važan samo zbog utvrđenja, već i zbog mogućnosti da se iz Krka preduzimaju ekspedicije u Apuliji do koje se stizalo za manje od jednog dana plovidbe.

¹⁰⁰⁷ U bici kod Trafalgara 21. oktobra admiral Vilnev je predvodio združenu francusko-špansku flotu. Nakon Požunskog mira 1805. Napoleon je koristio Arsenal u Veneciji za izgradnju linijskih brodova. Pored Venecije za izradnju novih francuskih brodova koristio je i istočnu obalu Jadrana i za materijale i kao brodogradilišta. Značaj Visa i Hvara je naročito bio visok. Francuska situacija je postala posebno kritična kada su ostali bez drva, neophodnog materijala za izgradnju brodova. Nakon poraza u bici kod Visa 13. marta, Velika Britanija je mogla da ometa plovidnu južnim Jadranom i privatirskim metodama nanosi značajnu štetu Francuzima. U približno isto vreme Ali-paša je ostao neumoljiv u odluci da se Francuzima ne izvoze drva (možda drvo ili drva građa, mene "drva" asociraju na drva za ogrev) iz Albanije. Napoleon je na proleće 1811. tražio od generalnog guvernera ostrva Doneloa da nagovori Ali-pašu da popusti, ali to nije dalo rezultate. Vidi: Mateo Bratinić, *Brodarstvo otoka Hvara i Visa za vreme Francuske uprave, u: Dalmacija za vreme Francuske uprave (1806–1813): Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 18. do 19. rujna 2006. u Splitu/Actes du colloque scientifique international tenu à Split les 18 et 19 septembre 2006*, uredili M. Trogrlić i J. Vrandečić, Split, 2011, 373–393; Malcolm Scott Hardy, *Velika Britanija i Vis: Rat na Jadranu 1805–1815*, Split, 2006, 261.

¹⁰⁰⁸ *Papiers Donzelot 14*, doc. F°146-147v° 1 f évrier 1810. La Valone.

¹⁰⁰⁹ Dubrovnik je imao oko 1.400-1.500 vojnika, a Kotor 1.200, T. Oršolić, *nav. delo*, 55. O uticaju Francuske u Dalmaciji veoma dobru sliku pružaju život i rad Luje Matutuinovića. Vidi: Matutuinović Lujo, *Ogled o Ilirskim provincijama i Crnoj Gori*, Zagreb, 2009.

U toku zime 1809-1810 sukobljene strane na Jonskim ostrvima pripremale su se za prolećnu sezonu ratovanja. General Donzelo je prethodno morao da umiri situaciju na Krfu gde su neki senatori već pokušali da promene stranu i gde se duh pobune uvukao u deo građana. Spiridon Teotokis, najiskusniji političar Jonskih ostrva kojeg je Foresti nazivao kameleonom, a koji je decembra 1811. dobio od Francuza titulu barona i legiju časti, obavestio je Donzelo o najavi pobune među senatorima.¹⁰¹⁰ Jonska kompanija koju su Francuzi osnovali 1807. kako bi obezbedili žitarice za ostrvo, rasformirana je marta 1810. zbog nezainteresovanosti trgovaca koji su bili članovi kompanije da vrše osnovne dužnosti.¹⁰¹¹ Francuske trupe su se osipale jer je veliki broj albanskih oficira dezertirao u toku januara i februara da bi tražio posao od Britanaca. Sledeći britanski cilj bilo je zauzimanje Lefkade koja je bila veoma važna zbog nabavki hrane za preostale francuske posede na arhipelagu ali i zbog značaja za kontinentalno zaleđe.¹⁰¹²

U aprilu 1810. Lefkada je zauzeta nakon velike borbe u kojoj se prvi put istakla jedinica lake pešadije poznata po nazivu Vojvode Jorka,¹⁰¹³ u kojoj se borio i Kolokotronis. U borbama oko tvrđave bio je ranjen i Foresti.¹⁰¹⁴ Britanska ofanziva se tu zaustavila. Krf je bio suviše dobro utvrđen, a Francuzi dovoljno dobro snabdeveni za nekoliko meseci opsade. Interesantno je da ni Paksos ni Parga nisu bili dalji cilj britanske flote nakon osvajanja Lefkade.¹⁰¹⁵ Uloga Ali-paše u opsadi i zauzimanju Lefkade je bila važna jer je on, mada britanski saveznik, pomogao i Francuzima da zadrže pozicije na Lefkadi. Paša

¹⁰¹⁰ *Papiers Donzelot* 23, doc. F°39-40v° 3 f évrier 1810. Corfou.

¹⁰¹¹ *Papiers Donzelot* 23, doc. F°46-47v° 6 mars 1810. Corfou.

¹⁰¹² Lefkada je zbog svoje blizine kopnu od kojeg je bila razdvojena neplovnim kanalom bila veoma pogodna za krijumčarenje što je skoro onemogućavalo potpunu blokadu ovog ostrva. Pored toga tvrđava *Santa Maura* na samom severoistoku ostrva bila je jedna od najbolje utvrđenih na Jonskim ostrvima i višedecenijska želja Ali-paše. Nakon osvajanje te tvrđave on je mogao kontrolisati celo ostrvo. TNA, PRO, FO, 42/12, Spiridon Foresti to Marquis Wellesley, Zante 1st February 1810.

¹⁰¹³ *Duke of York*.

¹⁰¹⁴ TNA, PRO, FO, 42/12, Spiridon Foresti to Marquis Wellesley, Santa Maura 17th April 1810.

¹⁰¹⁵ Foresti u izveštaju markizu Velesliju daje u prilogu i izjavu francuske kapitulacije. Međutim u nastavku navodi da je jedan deo francuskih trupa ipak uspeo da pobegne na Krf koje i dalje smatra suviše velikim izazovom za osvajanje. On predlaže da se Francuzi stave u nezavidan položaj preko blokade ostrva koju na kopnu može da vrši Ali-paša. Međutim nekoliko meseci nakon osvajanja Lefkade u aprilu 1810. Ali-paša je počeo sve više da pomaže Francuzima pritom ne stajući otvoreno na njihovu stranu. Koliko je situacija bila ozbiljna u vezi sa pogoršanim odnosima Ali-paše i Velike Britanije govori podatak da je Foresti krajem aprila poslao svog sina Džordža Forestija Ali-paši kao najpouzdaniju osobu za vezu sanjim. Mladi Foresti će vrlo brzo zameniti kapetana Lika koji se pokazao kao jedan od najsposobnijih britanskih oficira i diplomata i čija zasluga za uspostavljenje savezničkih odnosa Ali-paše i velike Britanije nije ništa manje od Morijerove. Dugogodišnjeg britanskog diplomatu na ostrvima i Ali-pašu vezivalo je poznanstvo od 1783. TNA, PRO, FO, 42/12, Spiridon Foresti to Marquis Wellesley, Santa Maura 1st May 1810; TNA, PRO, FO, 42/12, Spiridon Foresti to Marquis Wellesley, Santa Maura 17th May 1810.

je bio veoma ljut na Veliku Britaniju koja nije prihvatila njegov predlog da mu se preda Lefkada. Britaniji u tim mesecima nije bilo lako da za saveznike ima i Grke sa ostrva i kontinenta, Suliote, Klefte, Albance koji nisu bili vojnici Ali-paše, a na drugoj Ali-pašu. Stanovnici Lefkade su i u toku prethodne opsade za vreme sukoba Francuza sa rusko-turskom vojskom 1798. najviše zazirali od mogućnosti da Ali-paša i njegove trupe dođu na ostrvo. Dvanaest godina kasnije ništa se nije promenilo, i dalje je velikom broju ostrvljana Ali-paša izazivao veći strah od bilo koje druge strane sile.

Početak 1811. doneo je pogoršanje uslova ostrvljana na Krfu. Francuska je imala oko 6.500 vojnika na ostrvu od kojih samo 2.000 Francuza, dok su ostalo bili Italijani, Nemci i Albanci, te je prehranjivanje tolike vojske predstavljao veliki problem s obzirom na britansku pomorsku blokadu i neprijateljski stav Ali-paše.¹⁰¹⁶ I pored prelaska velikog dela Albanaca u britansku službu 1810. Francuzi su zahvaljujući dobrom odnosu sa Ibrahim-pašom stekli ugled među nekim albanskim plemenima koja su preko Parge tražili da ih primaju u francusku službu.

Britanci su u toku prve pune godine kontrole nad delom arhipelaga izračunali da, s prihodima ostrva, mogu držati 1.500 vojnika u mirnim uslovima. Francuzi su međutim samo u 1812. dotirali budžet Krfa sa 11.000.000 franaka, skoro pet puta više od ukupnog godišnjeg budžeta Krfa.¹⁰¹⁷ Francuska se snabdevala ili zahvaljujući krijumčarenju sa obale Epira, a to je zavisilo od volje Ali-paše, ili u slučajevima kad bi brodovi sa zalihama uspevali da probiju britansku pomorsku opsadu.

Nobili Zakintosa su nakon konsultacija s Forestijem odlučili da pošalju Demetria Foskardija kao svog zastupnika u London. Najvažniji cilj njegovog slanja bilo je dobijanje trgovačkih beneficija kao podanika Velike Britanije.¹⁰¹⁸ Do tada se Britanija pred ostrvljanima ili njihovim privremenim vladama nije izjasnila o planovima koje je

¹⁰¹⁶ Donzelo se pokazao odanim saveznikom Ibrahim-paše, neprijatelja Ali-paše, što je bilo pogubno po nabavku potrebnih provizija za ostrvo. Ali-paša je nakon jeseni 1810. opet postao jedan od najsigurnijih saveznika Velike Britanije. TNA, PRO, FO, 42/12, Spiridon Foresti to Marquis Wellesley, Zante 20th February 1811.

¹⁰¹⁷ M. Pratt, *nav. delo*, 97.

¹⁰¹⁸ Foresti je dobio dozvolu od strane markiza Veleslija da *Demetrio Foscardi* bude poslat u London. TNA, PRO, FO, 42/12. Spiridon Foresti to Marquis Wellesley, Zante 6th April 1811.

imala u vezi sa arhipelagom nakon proterivanja Francuza s Krfa. Foskardijeva misija u Londonu nije donela rezultate kao što se pokazalo 1814–1815.¹⁰¹⁹

Francuzi su se na Krfu, Paksosu i u Pargi, preostalim Jonskim posedima pod njihovom kontrolom do 1814, pokazali kao vrlo uspešni administratori. Francuska je do juna 1814. potrošila na održavanje uprave na Jonskim ostrvima 60 miliona franaka. Veliki deo je potrošen na izgradnju puteva koji su ili loši ili nisu ni postojali, kao i na fortifikaciju.¹⁰²⁰ Pored toga Francuzi su isušili veliki deo močvara i bara.¹⁰²¹ Besjera je na mestu komesara ostrva zamenio Matju Lesepe u maju 1810. On i Danzelo su svojom dobrom upravom omogućili razvoj u teškim uslovima usled blokade Velike Britanije i Ali-paše.¹⁰²²

Zbog pomorske blokade trgovačka delatnost ostrvljana je skoro zamrla, međutim Donzelo se trudio da unapredi privredu koliko je mogao. Uvezao je iz Italije moderne prese za ceđenje maslinovog ulja, koje su ostrvljani vrlo brzo prihvatili. Napoleon je kao i u Dalmaciji i na Jonska ostrva postavljao sposobne upravnike koji su se trudili da unaprede privredu. Vićenco Dandolo je sličnim merama unapredio privredni razvoj Dalmacije za vreme francuske uprave. Razlika između Dalmacije i Krfa je bila u harmoničnim odnosima Lesepe i generala Donzela, za razliku od Dandola i generala Marmona.¹⁰²³ Francuzi su pokrenuli obimnu izdavačku delatnost kakva ranije nije postojala na ostrvu.¹⁰²⁴ U isto vreme na Zakintosu Britanci su pokrenili izdavaštvo po

¹⁰¹⁹ Jedina osoba sa Jonskih ostrva koja je imala ikakav uticaj na određivanje statusa arhipelaga bio je Joanis Kapodistria. Bio je u službi ruskog cara Aleksandra I koji je imao veliko poverenje u nobila sa Krfa. Vidi: Patricia Grimstad Kennedy, *The Foreign Ministers of Alexander I: Political Attitudes and the Conduct of Russian Diplomacy, 1801–1825*, Berkley, 1969, 367.

¹⁰²⁰ M. Pratt, *nav. delo*, 97.

¹⁰²¹ Predlog Teotokisa doktoru Mordou da se isuše nezdravi kanali kod Kastrades na severoistoku ostrva. *Papiers Donzelot* 23, doc. F°45-45v° 12 février 1810. Corfou. Preko odeljenja mapa i planova britanskog arhiva (TNA) može se uočiti koliko je unapređena mreža puteva na Krfu i Kefaloniji u periodu do 1815. TNA, PRO, MR 1/975 za Krf, TNA, PRO, MPH 1/214 za Kefaloniju.

¹⁰²² Mathieu Maximilien Prosper Comte de Lesseps, plemić po rođenju, bio je sposoban administrator, bio je na Krfu od maja 1819. do juna 1814. i predaje Krfa britanskim trupama. Njegov sin Ferdinand je ostao zapamćen kao tvorac Sueckog kanala.

¹⁰²³ Marko Trogrlić i Josip Vrandečić, *Dalmacija za Francuske uprave (1806–1813). Problemi i interpretacije*, u: *Dalmacija za vreme Francuske uprave (1806-1813): Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 18. do 19. rujna 2006. u Splitu/Actes du colloque scientifique international tenu à Split les 18 et 19 septembre 2006*, uredili Marko Trogrlić i Josip Vrandečić, Split 2011, 13.

¹⁰²⁴ Pored zvaničnog glasila *Moniteur Ionien* izlazio je i *Gazetta Urbana* i *Mercurio Letterario* koji su uređivali građani Krfa. M. Pratt, *nav. delo*, 96–98.

prvi put, ali nisu objavljivali časopise koji su se bavili umetnošću ili književnošću.¹⁰²⁵ Francuska administracija je održavala dobre odnose sa protopapasom i Sv. Spiridon se slavio kao najveći praznik uz učestvovanje Francuza.¹⁰²⁶ Nobili s Krfa, kao i drugi građani, imali su mogućnost da postanu deo administracije i da u njoj napreduju. Najbolji primer je Teotokas kojeg je, pošto je pao u nemilost Berjea 1808. zbog učestvovanja u svim prethodnim vladama posle 1799, rehabilitovao general Donzelo 1809. Teotokis je potom postao predsednik Senata i važan oslonac Francuzima na ostrvu. On je nakon mesec dana putovanja krajem juna 1811. stigao i u Pariz gde ga je primio Napoleon kome je predao molbu Senata Krfa da postanu deo Francuske.¹⁰²⁷ Za bolje razumevanje francuske uprave na Jonskim ostrvima važno je poređenje sa Dalmacijom.¹⁰²⁸ Interesantno je uporediti francuski uspeh u Ilirskim provincijama u formiranju narodne garde i drugih naoružanih jedinica sačinjenih od lokalnog stanovnika i situacija na Jonskim ostrvima. Francuzi na arhipelagu i pre 1809-1810 nisu imali nikad više od nekoliko stotina ostrvljana na raspolaganju među kojima je bilo dosta ostrvskih Jevreja. Snage koje su Francuzi mogli da okupe na Jonskim ostrvima nisu bile u stanju da odbrane ni manja ostrva, dok su vojnici koji su ulazili u sastav narodne garde učestvovali u Napoleonovom pohodu na Rusiju.¹⁰²⁹

Britanska uprava na ostrvima je omogućila razvoj privrede i trgovine zahvaljujući dobrim odnosima sa Ali-pašom i nesmetanom razmenom sa Epirom, kao i zaštitom koju je Britanija obezbedila trgovcima s Jonskih ostrva.¹⁰³⁰ Jonski trgovci su u aprilu 1813.

¹⁰²⁵ Na Zakitnosu je izlazila *Gazzetta delle Isole Ionie Liberate* koje su bile zvanično glasilo za Jonska ostrva pod britanskom kontrolom.

Gazeta sa Zakintosom je u septembarskom izdanju pozivala Dalmatince na ustanak protiv Francuza uz vesti sa evropskih frontova na osnovu kojih se moglo videti da se Francuzi povlače. TNA, PRO, FO, 42/14, 18. Settembre 1813.

¹⁰²⁶ Izveštaj o slavlju koje je Donzelo organizovao: Sv, Spridion. *Papiers Donzelot* 21, doc. F°23. 27 août 1810. Corfou.

¹⁰²⁷ Krf i preostale Josnke teritorije su već bili deo Francuske. Teotkis je to radio da bi pokazao privrženost nobila Krfa Francuskoj. Njegova godišnja plata je 1811. iznosila 10.000 franaka, a u francuskoj službi je zaposlio i zeta i sina do 1812. *Papiers Donzelot* 23, doc. F°68-69v° 28 avril 1812. Corfou.

¹⁰²⁸ O naslednicima generala Mormona, *Henri-Gratien Bertrand* (1811-1813), *Jean-Andoche Junot* (1813), *Joseph Fouché* (1813) ne može mnogo toga da se sazna na osnovu radova na srpskom i hrvatskom jeziku kojih skoro uopšte nema. M. Trogrlić i J. Vrandečić, *nav. delo*, 13.

¹⁰²⁹ Narodne garde su predstavljale veoma važan deo francuskih vojnih snaga u Dalmaciji. Njih je bilo nekoliko hiljada što je broj nezamisliv na Jonskim ostrvima. T. Oršolić, *nav. delo*, 85-97.

¹⁰³⁰ U oktobru 1810. Stratford Kaning je obezbedio ferman sultana kojim je Berberskim korsarima bilo zabranjeno da napadaju brodove Josnkih ostrva. TNA, PRO, FO, 42/12, Stratford Canning to general Oswald, Pera 6th October 1810.

dobili dozvolu da koriste i britansku zastavu na svojim trgovačkim brodovima.¹⁰³¹ Britanija je uspostavila privremene organe civilne vlasti na ostrvima. U privremene vlada svakog oslobođenog ostrva je ulazilo pet članova od kojih je jedan morao bio britanski oficir. Mandat izabranih funkcionera i činovnika je isticao posle dve godine, posle kojih je bilo obavezno raspisanje izbora. Foresti je pomogao formiranju britanske vlasti ne samo prilikom biranja odgovarajućih građana za privremene savete odnosno vlade ostrva, već i ukazivanjem generalu Osvaldu, a zatim i njegovom zameniku Kembelu, na značaj uloge kancelara.¹⁰³² Britanska administracija je zadržala u velikoj meri administrativno nasleđe Venecije, međutim bilo je nekoliko važnih promena, od kojih su one vezano za pravosuđe bile najvažnije, nastaje dvostepeno sudstvo i mogućnost apelacije na drugom ostrvu ukoliko se mišljenje dvojice apelacionih sudija ne slaže.¹⁰³³ Osim toga preporuka za sve parnice je bila da sud pokuša da ih reši medijacijom. U toku 1811. ostrvljani sa Kitere su se žalili na vladu Zakintos za koji je tvrdila da su se mešali u njihove unutrašnje stvari. U periodu 1811–1814 britanski oficiri na ostrvima su često dobijali žalbe ostrvljana u kojima su se međusobno žalili jedni na druge. To iskustvo je doprinelo stavu da ostrvljani nisu u stanju da samostalno upravljaju Jonskom republikom.¹⁰³⁴

Najveći deo prihoda na ostrvima pod britanskom kontrolom dolazio je od carine i taksi na suvo grožđe. Zakintos je bio jedino ostrvo koje je obezbeđivalo dovoljno potrebnih godišnjih prihoda. Suficit sa tog ostrva je korišćen za druga ostrva koja zajedno nisu godišnje prihodovala koliko Zakintos.¹⁰³⁵ Britanci su dobijali i vesti sa Krfa preko svoje obaveštajne mreže na tom ostrvu, tako da su veoma precizno znali kakvo je stanje francuskih trupa na ostrvima 1810-1812.¹⁰³⁶ Na Zakintos je početkom 1813. došao general Kembel koji je imao veća ovlašćenja nego general Osvald. On je u isto vreme imao najvišu civilnu i vojnu vlast na ostrvima, kao guverener Jonskih ostrva, odnosno

¹⁰³¹ TNA, PRO, FO, 42/13, Viscount Castlereagh to Conte Foscardi, Foreign Office 10th April 1813.

¹⁰³² TNA, PRO, FO, 42/12, Provisional plan of the Civil Government, Dokument je bez datuma, ali se na osnovu fascikle u kojoj se nalazi može zaključiti da je nastao 1810. ili 1811.

¹⁰³³ Apelacija je bila moguća i dok su ostrva bila pod vlašću Venecije ali je apelacioni sud bio u Veneciji. Loša strana toga su bili nekad veoma dugi procesi kao što je bio slučaj sa Forestijem i Plevijem u vezi sa bespravnom gradnjom Hriso Plevija.

¹⁰³⁴ TNA, PRO, FO, 42/15, James Campbell to Viscount Castlereagh, Corfu 15th September 1814.

¹⁰³⁵ U toku 1811. Zakintos je ostvario prihod od 116.000 dolara, dok su sva ostala ostrva ukupno ostvarila prihod od 90.500 dolara. TNA PRO, FO, 42/13, H. Smith to John Stuart, Zante 27th July 1812.

¹⁰³⁶ Tek početkom 1812. Francuzi su otkrili da je Valentin Fošije *Valentin Fauchier*, komesar policije, bio britanski špijun. *Papiers Donzelot* 23, doc. F°66-67. 25 mars 1812. Paris.

kao glavnokomandujući britanskih snaga na Jonskim ostrvima. Njegov zadatak je bio održavanje dobrih odnosa sa Ali-pašom i suzbijanje francuskog uticaja na Peloponezu.¹⁰³⁷

Maja 1814. General Kembel je na čelu britanske flote bio u zalivu Krfa. Britanske trupe su okupirale ostrvo ali ne i tvrđavu. General Donzelo je tražio od britanskog komandata da mu se dozvoli da pošalje glasnike u Pariz da bi mogao da proveriti da li je stvarno Napoleon kapitulirao.¹⁰³⁸ Pošto Donzelo nije dobio odgovor jer je Kembel čekao nove instrukcije iz Londona, viceadmiral Gor je postavio nekoliko ultimatum za predaju tvrđave. Donzelo se nije obazirao na to sve do dolaska francuski general de Bulnua 7. juna iz Tulona.¹⁰³⁹

Donzelo je tvrđavu predao 21. juna. Prilikom odlaska s Krfa on i francuska vojsa su svečano ispraćeni, dok je general od senata dobio kao izraz zahvalnosti zlatni mač.¹⁰⁴⁰

Britanija je bila jedina velika sila na pobedničkoj strani koja nakon Bečkog kongresa i restauracije Evrope nije postala član anahrone Svete Alijanse. Njeni savremeniji pogledi u odnosu na kontinentalne sile bili su očigldni i u njenom odnosu prema budućnosti Jonskih ostrva. Nije postojao jedinstven stav ni u Parlamentu, ni u kabinetu u vezi s najboljim rešenjem statusa bivše Jonske republike. Komandant britanske vojske u Mediteranu- general Kembel i Prvi državni sekretar zadužen za kolonije Batrus¹⁰⁴¹ zalagali su se za aneksiju.¹⁰⁴² Jedan od najvažnijih argumenata u prilog tome bio je taj da se uz baze na Gibraltaru i Malti zadržavanjem Jonskih ostrva mogao kontrolisati zapadni i centralni Mediteran.¹⁰⁴³ Drugi uticajni državnici, među kojima se isticao lord Kasleroa, Prvi državni sekretar spoljnih poslova, bili su za to da se ostrva prepuste Austriji. Od toga se odustalo usled krutog stava Austrije koja je insistirala da ne bude zaštitnica ostrva, već da dobije potpunu kontrolu nad ostrvima, kao što je bio slučaj sa

¹⁰³⁷ Odnosi sa Ali-pašom su se na kratko pogoršali marta i aprila 1814. pošto je britanska flota iznenada zauzela Pargu koju je prethodno godinama opsedao Ali-paša. *Papiers Donzelot* 17, doc. F°184-184v°. 29 mars 1814. Prevesa.

¹⁰³⁸ TNA, PRO, FO, 42/15, James Campbell to Viscount Castlereagh, HMS Revenge 10th May 1814.

¹⁰³⁹ TNA, PRO, FO, 42/15, James Campbell to Viscount Castlereagh, Corfu 21st June 1814.

¹⁰⁴⁰ On je bio prvi i poslednji francuski vojni zapovednik koji je na taj način počastvovan od građana Krfa. TNA, PRO, FO, 42/15, James Campbell to Viscount Castlereagh, Corfu 15th September 1814.

¹⁰⁴¹ *Colonial Secretary Lord Bathurst*

¹⁰⁴² J. J. Tumelty, *nav. delo*, 14; TNA, PRO, FO, 42/15, James Campbell to Viscount Castlereagh, Corfu 15th September 1814.

¹⁰⁴³ M. Paschalidi, *nav. delo*, 80.

bivšim posedima Venecije u Dalmaciji. Ser Edvard Čerč je predlagao da ostrva postanu nezavisna, ali pod zaštitom Velike Britanije.

Važnu ulogu na Bečkom kongresu imao je i ruski ministar spoljnih poslova Joanis Kapodistrija koji je bio protivnik ideje anektiranja ostrva bilo od strane Britanije ili Austrije. Njegov predlog je bio da ostrva budu nezavisna i samo pod zaštitom jedne od sila pobednica. On je ipak predstavljao silu koja je ta ostrva već jednom imala pod svojom zaštitom i koja bi rado opet pokušala da ih zadobije.

Jedan od ciljeva Velike Britanije na Bečkom kongresu je bilo da se sačuva teritorijalni integritet Turske. Značaj Krfa i Jonskih ostrva nilo je neophodno posmatrati i u toj svetlosti ne dozvoliti da vlast nad arhipelagom preduzme država koja bi mogla tu poziciju da iskoristi za napad na Tursku.¹⁰⁴⁴

Kako se Bečki kongres primicao kraju, status Jonskh ostrva je ostao nerešen skoro šest godina pošto su ostrvljani dobili slobodu od Velike Britanije. Na kraju je prevagnulo mišljenje lorda Kaslroa koji se slagao sa predlogom Kapodistrije. Razlika je bila u tome što je lord Kaslro tumačio zaštitu na način na koji je to odgovaralo britanskim interesima na Jonskim ostrvima, ali i faktičkim stanjem stvari na arhipelagu na kojem je Velika Britanija bila neprikosnoven gospodar.

U Parizu je 5. novembra 1815. potpisan Drugi pariski mir koji se, između ostalog, odnosio i na Jonska ostrva. Mladi Džordž Foresti, sin Spiridona Forestija, poslao je Kaslrou presek stanja na arhipelagu, pređašnje iskustvo i mogućnosti koje su postojale. Na osnovu tog dokumenta može se videti želje i očekivanja dela nobila sa arhipelaga.¹⁰⁴⁵

Ovim mirom Jonska ostrva su priznata kao jedinstvena, slobodna i nezavisna država čiji je jedini zaštitnik bila Velika Britanija. Britanski monarh je trebalo da preko Viskog

¹⁰⁴⁴ TNA, PRO, FO, 42/16, George Foresti to Viscount Castlereagh, Corfu 3rd January 1815.

¹⁰⁴⁵ Njegovo pismo se u nekim zaključcima poklapalo sa onim na čemu je insistirao Kapodistrija. Najvažnija razlika je bila u tome što je Foresti predlagao kao silu zaštitnicu samo Veliku Britaniju zbog superiorne flote, trgovačke zaštite i dobrih odnosa sa Turskom. Isto.

komesara¹⁰⁴⁶ omogućiti uspostavljanje zakonodavne skupštine i usvajanje ustava koje će zatim ratifikovati britanski monarh.¹⁰⁴⁷

Drugi pariski mir je ostavio Jonska ostrva u limbu između britanskog protektorata i nezavisnosti. Ostrva su dobila Ustav tek 1817. Koliko je situacija bila nejasna najbolje govori podatak u vezi s debatama u Donjem domu 1816. kad je grupa poslanika, predvođena Čarlsom Lambertom Monkom,¹⁰⁴⁸ zagovarala potpunu nezavisnost ostrva i tražila sastavljanje parlamentarne komisije koja bi ispitala lokalne okolnosti. Najvažniji argument bio je da je Velika Britanija dala obećanje o oslobađanju, a da pri tom nije postupala različito od Francuza od kojih ih je oslobodila. Monk je bio naročito kritičan prema periodu 1810-1814. koji je prošao bez ikakve želje Velike Britanije da pomogne osamostaljivanje Jonskih ostrva. On je tvrdio da je Velika Britanija prevarila ostrvljane obećavši im slobodu, a da su zapravo dobili protektorat. Monkov argument da Jonska ostrva nisu prekookeanska kolonija je ostao u manjini u Donjem domu.¹⁰⁴⁹

Period između Drugog pariskog mira 1815. i donošenja Ustava 1817. bio je važan jer se tada formirao obrazac britanske uprave na Jonskim ostrvima. Iz prepiske između Tomasa Mejtlanda s državnim kabinetom pre njegovog dolaska na Jonska ostrva februara 1816. može se jasno zaključiti da je preovlađujući stav bio da bi ostrva treba kontrolisati ne kao nezavisnu teritoriju pod britanskim protektoratom, već kao koloniju.¹⁰⁵⁰ Sam izbor Tomasa Mejtlanda ili "King Toma"¹⁰⁵¹ kako je bio poznat kao prvi Visoki komesar na Jonskim ostrvima, vrlo je značajan da bi se bolje razumelo kakva bila uprava u prvim godinama nakon 1815.¹⁰⁵²

¹⁰⁴⁶ Pun naziv je bio *Lord High Commissioner*.

¹⁰⁴⁷ J. J. Tumelty, *nav. delo*, 21; M. Paschalidi, *nav. delo*, 83–84.

¹⁰⁴⁸ *Sir Charles Miles Lambert Monck*.

¹⁰⁴⁹ M. Paschalidi, *nav. delo*, 87.

¹⁰⁵⁰ TNA, PRO, CO, 136/300, Bunbary to Maitland London 26th November 1815.

¹⁰⁵¹ Christopher Allan Bayly, *Imperial Meridian: the British empire and the world, 1780-1830*, London, 1989.

Bayly C.C., *Imperial Meridian*, London 1989, 198.

¹⁰⁵² *Tomas Maitland* je bio drugi sin *James Maitland, Earl of Lauderdale*, i za svoje četiri decenije postao je jedan od najuspešnijih kolonijalnih činovnika koji je prvo značajno iskustva stekao u Indiji, posle čega je učestvovao u ratu protiv *Toussaint L'Ouverture* na Hispanioli u kojem je morao da se povuče pred *Black Napoleon*. Njegovoj poziciji guvernera Malte 1813. najviše ga je preporučilo pet vrlo uspešnih godina na Šri Lanci gde je kao guverner stekao visok ugled u Londonu zbog veoma uspešnog administriranja tim ostrvom. Jasno je da je Mejtland svoje iskustvo stekao u sredinama koje nemaju mnogo toga sličnog sa Mediteranom, ali je upravo on bio administrator koji je mogao da bude siguran oslonac u zaštiti britanskih vojnih i trgovačkih interesa na Mediteranu.

Na osnovu korespodencije koju je Visoki komesar vodio s kolonijalnom kancelarijom i kabinetom u Londonu 1816-1817. može se steći jasan utisak o nameri podele vlasti sa lokalnim stanovništvom.¹⁰⁵³ Nakon detaljne analize različitih sistema administracije, od Venecije, preko francuskog, rusko-turskog, pa opet francuskog, Tomas Mejtland je zaključio da ostrvljani nisu u stanju da sami upravljaju ostrvima. Njegovi zaključci su da oni vode bespoštedne borbe jedni protiv drugih poput klasnog rata.¹⁰⁵⁴ Lordu Batrusu nije imao sumnje u to da administrativni upravni aparat najbolje funkcioniše kada su svi odgovorni činovnici Englezi.¹⁰⁵⁵ Iz navedene korespodencije, kao i Ustava koji je usvojen proleća 1817. saznaje se da je za funkcionisanje protektorata Velike Britanije na Jonskim ostrvima bilo neophodno da moć Visokog komesara bude iznad svih nivoa vlasti: zakonodavne, sudske i izvršne.¹⁰⁵⁶

Ustav bi bio veoma liberalan uz veliki stepen slobode i odgovornosti prema ostrvljanima, da nije bilo institucije Visokog komesara koji je mogao samostalno postavljati funkcionere, stavljati veto i raspuštati izabrane predstavnike vlasti na svim nivoima.¹⁰⁵⁷ Ostrvljani jesu bili zastupljeni u državnim pozicijama nove republike ujedinjenih ostrva, ali pod veoma čvrstom kontrolom. Ustav je nakon uvodnog dela bio sačinjen iz još šest delova koji su veoma detaljno regulisali uređenje novih ostrva.¹⁰⁵⁸ Uvod ustava je vrlo ohrabrujući za Grke. Između ostalog, u članu 3. ističe se da je zvanična religija grčka Pravoslavna uz poštovanje svih ostalih hrišćanskih veroispovesti. Naredni član navodi grčki kao zvanični jezik. Međutim već u 5. članu javlja se kontradikcija. Naime, prema tom članu nemoguće je da se grčki koristi ukoliko je italijanski već u funkciji, te da se do daljnjeg koristi italijanski jezik. Civilnu vlast

¹⁰⁵³ TNA (The National Archives, Kew Garden, London, United Kingdom), važne su sledeće fascikle odeljenja Colonial Office (CO): 136/1, 136/15, 136/187, 136/375, 136/376 i 136/377.

¹⁰⁵⁴ TNA, PRO, CO, 136/5, Tomas Maitland to lord Bathurst, 27th February 1816. Corfu.

¹⁰⁵⁵ Isto.

¹⁰⁵⁶ TNA, CO, 412/330, Constitution Chapter Ionian Islands; *Le Tre Costituzione (1800, 1803, 1817)*, Delle Sette Ionie Isole, 129–188. i Xenos Stephanos, East and West, a Diplomatic History of the Annexation of the Ionian Islands to the Kingdom of Greece: Accompanied by a Translation of the Dispatches Exchanged Between the Greek Government and Its Plenipotentiary at London, and a Collection of the Principal Treaties, Conventions and Protocols, Concerning the Ionian Islands and Greece, Concluded Between 1797 and 1864, London, 1865.

¹⁰⁵⁷ Vrlo je važna uloga Nepijera kao Visokog komesara koji je zaslužan za neke od najvažnijih infrastrukturnih projekata na ostrvima. Do druge polovine 20. veka Nepijerovi putevi su smartani na ostrvima najpouzdanijim saobraćajnicama. Napier C. J., *The Colonies: Treating of their Value Generally and of the Ionian Islands in Particular*, London, 1833.

¹⁰⁵⁸ Senat, zakonodavna skupština, lokalna administracija, lokalne vlade i crkvena pitanja, sudska uprava, ostalo. The Senate, the Legislative Assembly, the Local Governments, the Ecclesiastical Establishment, the Judicial Authority, Miscellaneous TNA, PRO, CO, 412/330, Constitution Chapter Ionian Islands.

predstavljaju zakonodavna Skupština, Senat i sudska vlast (Legislative Assembly, Senate and Judicial Authority). Članovi od 6. do 23. dela Ustava koji se odnosi na Opštu organizaciju (General Organization) bave se najvažnijim državnim organima. Da bi se razumeo značaj italijanskog jezika u identitetu građana Jonskih ostrva neophodno je biti svetsna velikog uticaja Venecije, korišćenje italijanskog je za nobile i građane bila najvažnija način na koji su se razlikovali od ostatka stanovništva. Proces italijanizacije i pored pada Venecije i dolaska Francuza, pa Rusa, nije bio prekinut. Tek će sredina 19. veka dovesti do promena kada će grčki potpisnuti italijanski i u ostvskom senatu.

Na osnovu arhivskih izveštaja iz perioda prvih nekoliko godina nakon prelaska celokupnog arhipelaga pod britansku kontrolu može se naslutiti promena u planovima za posleratno uređenje ostrva. Tako i pored konačnog poraza Napoleona, čime je Britanija ostala bez značajnog protivnika na morima, nije postojala želja da se stečeni posedi izgube, niti da se kontrola nad njima dovede u pitanje. Jonska ostrva su se kao i krajem 18. veka razmatrala kao strateško uporište vojnih i trgovačkih puteva, time i britanskih interesa. Zahvaljujući promenama do kojih je došlo nakon Pariza 1815, Jonska ostrva počela su da se tretiraju kao prekookeanska kolonija, a ne teritorija koja je britansku flotu prvobitno pozvala da je oslobodi. Britansko obećanje nezavisnosti ostrvljanima iz 1809, kojim se manipuliralo, odgovaralo je tadašnjem kabinetu zahvaljujući nedovoljno jasnim odredbama Pariskog mira. Ključna osoba za realizaciju plana o formalnom protektoratu nad nezavisnom republikom, a suštinski kontrolu nad kolonijom, je bila prvi Visoki komesar – Tomas Mejtland, koji je pripremio i doneo Ustav iz 1817. koji je postavio institucionalne osnove za upravu na Jonskim ostrvima koja je podsećala na odnos prema nekoj od vanevropskih kolonija, ali u suštini nije bio kolonijalan.¹⁰⁵⁹ Zapravo je britansko prisustvo na Jonskom arhipelagu do 1864. doprinelo razvoju infrastrukture, trgovine, urbanizacije i obrazovanja. Kad su se

¹⁰⁵⁹ Iskustvo koje su stekli građani Jonskih ostrva u burnim decenijama Napoleonovih ratova na Mediteranu i veze koje su ostrva imala sa kontinentom, a naročito Epirom i Peloponezom su napravila od ostrvljana dodatno preduzimljive i sposobne ljude. Trgovačke povlatice koje su koristili od 1774. uz povoljne trgovačke uslove za vreme trajanje Jonske republike 1800–1807 i mogućnost plovidbe pod britanskom zastavom omogućili su trgovcima sa Jonskih ostrva da u toku perioda od Kučukkajnardžija 1774. do Beča 1815. akumuliraju trgovački kapital. Trgovačko zlatno doba će trajati na ostrvima sve do ujedinjenja sa Grčkom 1864. kada su trgovci izgubili beneficije koje su imali kao Britanski podanici.

ujedinila s Grčkom, Jonska ostrva bila su najrazvijeniji deo zajedničke nacionalne države.

ZAKLJUČAK

Jonska ostrva su se između 1774. i 1815. zatekla u jednom od važnih raskršća inače dinamičnih međunarodnih odnosa. Na istočnom Mediteranu nastupile su nove okolnosti, dok su se na velikoj evropskoj istorijskoj sceni prelamali obračuni novih političkih ideja, lidera i društvenih pokreta. Nakon 1770. Rusija je postala nov činilac odnosa na Mediteranu. Usledili su Napoleonovi ratovi. Britanija je zaposela Maltu, a Jonska ostrva pod britanskom vlašću postala, istovremeno, odraz promena širom Peloponeza, Epira i celog Jadransko-jonskog prostora. Analiza arhivske građe uputila je na ispitivanje onih razlika među stanovnicima Jonskih ostrva koje su izikivale proučavanje zasebnih celina, po ostrvima na kojima su živeli. Dosadašnja istraživanja u tome nisu uspeła. Unutrašnje razlike bile su posledica pre svega spoljnih uticaja. Bili su veoma posebni gradovi u neposrednom turskom okruženju, dok su oni na Lefkadi, Krfu i Zakintosu imali značajnija italijanska obeležja. Preostala ostrva nalazila su se između dve krajnosti. Razlike između socijalnih grupa dovele su do različitih navika, strahova i jezika koji su koristili. Pitanje jezika i veliki uticaj italijanskog u 19. veku nije dovoljno istražen. Uticaj sveštenstva je bio poznat i prethodnim istraživačima, ali nisu dovoljno istraženi francuski uticaji, niti autentična narodna verovanja.

Surovost ostrvljana je promakla dosadašnjim istraživačima. Obračuni s turskim ili albanskim vojnicima koji su na ostrvima boravili kao odbrambeni vojnici u prethodnim istraživanjima su se zanemarivali u važnim pojedinostima. Zahvaljući do sada nekorisćenoj arhivskoj građi, u radu je naveden značaj i obim angažovanja albanskih plaćenika koje su koristile sve zaraćene strane: Turska, Velika Britanija, Rusija i Francuska. Putopisi i memoari pružaju dragocen opis navika i osobina ostrvljana koji je utoliko značajniji kad ga je moguće potvrditi dokumentarnom građom. Za potpuno razumevanje neophodna su antropološka istraživanja, naročito n plemenskih saveza i običaja. Na ovom mestu su zahvaljujući bogatoj memoarskoj i putopisnoj građi otkrivene nove pojedinosti o karakterologiji ostrvljana i navikama koje su istoričari previdali. Plemenski i porodični savezi omogućili su da najbogatije porodice monopolizuju trgovinske tokove i preraspodelu prihoda. Međutim, njihovi tradicionalni monopoli, u smislu kontrole nad infrastrukturom potrebnom za preradu i izvoz,

delimično su uticali na privrednu zaostalost ostrvljana, inače uslovljenu relativno skromnom konjunkturu, ukoliko se izuzme strateški položaj ostrva.

Jedan od najvažnijih činilaca koji je uslovljavao razlike među ostrvljanima bila je upućenost na poljoprivredu, primarnu privrednu granu, zasnovanu na dominantnim kulturama masline i vinove loze. I pored studija koje se bave privredom na ostrvima, naročito pre 1797. i nakon 1815, istraživačima nisu dovoljno povezivali socio-ekonomske s kulturnim razlikama koje su među ostrvljanima bile takođe značajne.

Analiziran je i proces italijanizacije, do sada nedovoljno istražen. Italijanskoj historiografiji su Jonska ostrva interesantna do 1797, dok je britanskoj, ruskoj ili francuskoj bio zanimljiviji potonji period. Međutim, nemoguće je biti svestan važnosti i intenziteta procesa italijanizacije ukoliko se interesovanje okonča krajem vnećijanske vlasti 1797. Proces italijanizacijd bio je od toga dublji. Jedini gradski jezik krajem 18. veka bio je italijanski, međutim, to nije bio samo ishod uplitanja Venecije u život na Jonskim ostrvima, niti mešanja činovnika Republike u rad Protopapasa, već sasvim suprotno tome, italijanizacija je bila opšti okvir kulturalizacije, dok je i veza između italijanskog jezika i administracije takođe veoma važna, i nju je najbolje objasnio Marko Folin, ali ni on nije u svom istraživanju izašao iz venecijanskog perioda. Da bi se razumeo uticaj jezika, neophodno je pratiti razvoj jonskog društva i u decenijama nakon 1815. Koliko je jak bio venecijanski uticaj može se videti u oponašanju venecijanskog modela života i decenijama posle 1797. Stanovnici gradskih sredina, kao i nobili nisu želeli da se odreknu italijanskog jezika koji je bio deo njihovog identiteta ali i jedna od najvažnijih granica između urbanog i ruralnog stanovništva na ostrvima. Proces italijanizacije je bio značajniji na većim ostrvima u odnosu na Itaku i Kiteru.

Identitet stanovnika Jonskih ostrva razvijao se pod različitim spoljnim uticajima, naročito nakon pada Venecije, ali i pored svega toga je u osnovi ostao lokalno-ostrvski i porodični. Mali broj građana na Krfu je razumeo zašto su Francuzi sadili drvo slobode, isto kao zašto su tražili liberalne zakone od Velike Britanije da bi se protiv istih bunili pošto ih je Britanija uvela na ostrva posle 1817. Ostrvljani su se zapravo sporo menjali, ukoliko se uporede memoari i putopisi s kraja 18. veka, početka 19. veka, sredine 19. veka, vremena kada je Vilijam Gledston bio na ostrvima, pa čak i kad je Lorens Darel bio na Krfu tridesetih godina 20. veka. Naime, obrasci ponašanja i njihov odnos prema

spoljnom svetu je najvećim delom ostao nepromenjen. Tek je razvoj trgovine uz mogućnosti koje su se otvorile stanovnicima Jonskih ostrva kao britanskim podanicima, kao i izbijanja Grčke revolucije u periodu nakon Bečkog kongresa 1815. omogućio razvoj identiteta koji je prevazilazio granice sela, klana ili ostrva. Građani ostrva na koje su te promene uticale najčešće su napuštali ostrva i iz tog razloga su značajni talasi migracija do kojih je često dolazilo u toku 19. veka.

Ideal bogatstva kojem su težili ostrvljani bila je Venecija, međutim, osim izjava ostrvskih senatora da mogu da budu bogati kao gradovi u Italiji, na osnovu građe i literature još jednom je ustanovljeno da je većina ostrvljana prilično siromašna i da su ostrva nerazvijena, pre svega u odnosu na one italijanske gradove koji su za njih bili uzoriti.

Zemljoradnja je bila najvažnija privredna grana. Zato su najbrojniji stanovnici ostrva u poslednjem veku venecijanske uprave, i u toku prvih decenija narednog veka, bili hronično nezadovoljni i siromašni. Podela zemljišnih poseda, njihova izuzetna usitnjenost i veoma primitivni sistem držanja zemlje pod zakupom - kolonatski sistem, potvrda je arhaičnog običaja koji ni pola veka britanskog protektorata nije uspeo da iskoreni. Zašto su ostrvljani ostali privredno nazadni, dok su pojedinci u isto vreme, zahvaljujući trgovini, postali bogati i prosvećeni, nije bila tema ni jednog istraživanja, Timelti i Henel su zahvatili su problematiku, ali ali pokrivajući period tek nakon Bečkog kongresa.

Analizirajući izvore, od venecijanskih do britanskih, u rasponu od pola veka, uočava se da je jedan od stalnih problema sa kojima se susreću i građani i administracija nedostatak novca. Ako se uporede venecijanski prihodi i rashodi administracije tokom poslednjih godina svog prisustva na ostrvima, uočava se rast budžetskog deficita. Isti problem imali su i Francuzi i Rusi i Britanci.

Verovatni razlog začaranog kruga siromaštva ostrvljana bio je u okolnostima u kojima je izgledalo kao da su oni sami jedni drugima bili najveće opterećenje. Preveza je bila dovoljno bogat grad koji je veliki deo prihoda davao za administrativni aparat koji ga je vezivao sa siromašnom Lefkadom. Zakintos je bio daleko najbogatije ostrvo, a verovatno bi bio bogatiji da značajni prihodi od izvoza suvog grožđa nisu odlazili na

održavanje tvrđave na Krfu. Opterećenje tvrđave na Krfu kao najveću stavku u rashodima svake administracije istraživači su samo konstatovali bez ikakve dalje analize. Međutim, ukoliko se razlozi pobuna na Zakintosu i Kefaloniji pažljivije analiziraju, može se uvideti bes ostrvljana što novac sa njihovog ostrva ide na susedno. Engleski i francuski izvori upravo navode ekonomske razloge kao želju ostrvljana da budu nezavisni u odnosu na Krf. Ovi razlozi analizirani su u delu rada koji se odnosi na privredu, čime je jedna velika praznina u dosadašnjoj istoriji Jonskih ostrva verovatno samo delimično ispunjena.

Trgovina je oblast koja je u poslednjih nekoliko godina najviše istražena i čiji je značaj za razvoj Jonskih ostrva bio izuzetan. Stanovništvo Jonskih ostrva preko svojih trgovačkih aktivnosti pokazuje razvijen preduzetnički duh, sposobnost prilagođavanja novonastalim okolnostima i poslovnu lucidnost. Dok su stare trgovačke mreže, kompanije i gradovi propadali, trgovci su na najbolji mogući način iskoristili mogućnosti koje im je nudil ratno stanje, ne samo trgovačke beneficije. Dolazak Rusije na Mediteran, potvrđen odredbama Kučuk-kajnardžija, i formiranje Jonske republike 1800, omogućili su nastavak trgovačkog razvoja i jačanja veza između Crnog mora i Jonskih ostrva koje su početkom 19. veka postale značajnije od trgovačkih puteva vezanih za Jadransko i Egejsko more.

Najvažniji naručilac žitarica koje su izvozili jonski trgovci bila je Velika Britanija. Upravo formiranje trgovačkih veza sa Crnim morem u poslednjim decenijama 18. veka i potražnja koja je postojala za žitaricama kao rezultat ratovanja, ali i industrijske revolucije, razvoj gradova i povećanja stanovnika u Velikoj Britaniji uticali su na nove trgovačke veze Jonskih ostrva. Jonski trgovci su uticali na povećanje trgovačke razmene Velike Britanije i Rusije pošto su ostrva postala britanski protektorat. Razvoj jonske trgovine je nakon 1815. dobro istražen u grčkoj historiografiji, kao i u rumunskoj i ruskoj. Za period do 1815. zahvaljujući novim elektronskim bazama podataka mogu se dobiti najvažniji podaci u vezi s trgovinom. Zanimljivo je da i pored interesovanja za trgovačku delatnost ostrvljana ni jedan rad do sada nije poredio različite pravce trgovine. Zahvaljujući korišćenim dokumentima može se zaključiti da su Kefalonija, Itaka i Zakintos bili upućeni na trgovinu ka istoku i zapadu, odnosno ka Egejskom i Crnom moru, kao i sa Sicilijom i zemljama zapadne i severne Evrope. Tome je bio

razlog i geografski položaj, ali daleko više značaj proizvoda koje su izvozili, i tržišta na koja su izvozili. Suprotno tome, Krf i Paksos su trgovački bili veoma čvrsto vezani za jadranski prostor. Nakon pada Venecije veze sa Jadranom ostale su veoma važne, a slabljenje trgovačkih veza Krfa i Jadrana uticalo je na sporiji razvoj trgovine na Krfu u odnosu na južnija ostrva u toku 19. veka. Lefkada je zbog svog položaja bila najviše upućena na kontinent. Kitera i pored svog veoma dobrog položaja nije imala dobar prirodni zaliv, i to je onemogućilo značajniji razvoj trgovine. Kitera je ostala upućena na Peloponez, odnosno Krit preko Antikitere. Veoma dobri i zaštićeni zalivi Kefalonije i Itake bili su važni za razvoj trgovine, u čemu će ta dva ostrva biti ispred ostalih.

Istraživačima je promakao i značaj krijumčarenja, koje uprkos svim kontrolama nikada nije prestalo. Paralelno s razvojem trgovine i procesima koji su uticali na jačanje trgovačkih mreža drugi oblici privređivanja kao što je bilo gusarenje, piraterija i krijumčarenje postali su veoma rašireni nakon 1793. Krijumčarenje je bilo toliko rašireno da se na osnovu detaljnih konzularnih izvora može zaključiti da je njegov obim bio ne naročito manji od legalne trgovine. Bez obzira na podatke iz izvora, krijumčarske mreže ostale su potpuno neobuhvaćena istraživačka tema. Ti kanali su bili neophodni jer su se samo zahvaljujući njima ostrvljani mogli prehraniti u toku meseci u godini kad bi morali uvoziti odnosno krijumčariti pšenicu s Peloponeza ili Epira. Geografski položaj ostrva i njihovo naslanjanje na kontinent onemogućavalo je efikasnu borbu protiv takvih kanala trgovine. Ali-paša je imao veliki uticaj na obim snabdevanja i protok robe iz Epira. Bogatstvo građe o krijumčarenju koje vrše Grci i Albanci od 1793. do 1814, za koje su najvažniji Arta, Misolongi, Delvino, Igumenica i Valona, dostupno je istraživačima i u dokumentarnoj i narativnoj građi, međutim, sasvim neopravdano je zapostavljeno. Ne uviđanje značaja takvih mreža razmene, onemogućava i razumevanje vojnih operacija u vodama Jonskih ostrva. Nemoguće je razumeti na koji način se vrše blokade ostrva, ko su akteri, itd., ukoliko se u istraživanju zaobiđu krijumčarske veze Epira i Albanije s Jonskim ostrvima.

Piraterija i gusarstvo ostali su takođe zanemareni, i to je veliki propust dosadašnjih studija o Jonskim ostrvima. U tom smislu su različiti putopisci iz 19. veka bolje razumeli prostor Jonskih ostrva, nego istoričari 20. veka. Strah koji trgovci osećaju prema berberskim korsarima ne može da se uporedi ni sa jednim drugim. Berbere je

skoro pobedio venecijanski admiral Emo, međutim, njegova iznenadna smrt i brza propast venecijanske flote omogućile su korsarima sa severa Afrike da nesmetano plene i pljačkaju u neposrednoj blizini ostrva. Pljačke i razbojništva su malo istražena u pojedinostima, premda su te delatnosti bile popularne među Grcima, Albancima i Slovenima na Jonskim ostrvima, ali i Epiru i Peloponezu. Interesantno je da su piratske i gusarske posade bile multietničke, u skoro svakoj morao se naći bar neki Grk, Albanac, Sloven ili Turčin. Na Jonskim ostrvima, ipak, za razliku od Epira, nije bilo pljačke brodolomnika, niti gašenja svetionika u svrhu izazivanja brodoloma i razbijništva. Važnost krijumčarenja u sistemu ostrva, prehranjivanju stanovništva, obimu razmene robe, ali i načinu na koji je Ali-paša vršio pritisak na ostrvljane, nisu našla dovoljnog mesta u nauci.

Istoričari koji su se bavili Jonskim ostrvima prevideli su značajan broj Slovena, naročito na Krfu. Oni se navode u dokumentarnim i u manjoj meri u narativnim izvorima. Uglavnom su pomorci ili trgovci. Poslednjih meseci venecijanske uprave na Krfu bilo je svega nekoliko pomoraca koji su dobro poznavali vode Jadrana, i od njih četvorice dvojica su bili Sloveni. Odnos između Grka i Slovena nije lako istražiti zbog šturosti izvora koji ne daju dovoljno podataka o njihovom poreklu niti međusobnim vezama.

Važna i nedovoljno istražena etnička i narodna grupa na Jonskim ostrvima bili su Albanci. Interesantno je da i pored veoma čestog pominjanja Albanaca u izvorima, ali i putopisima i memoarima, pažnja istraživača ostaje usredsređena na grčko stanovništvo. Odnos između Grka i Albanaca je vrlo složen. Na osnovu izvora i putopisa sa Peloponeza može se zaključiti da animozitet koji je postojao na Peloponezu nije prisutan na Jonskim ostrvima. Jedno od objašnjenja bio je strah grčkog stanovništva od Ali-paše čiji je sin Veli-paša bio turski upravnik Peloponeza. Broj Albanaca na Jonskim ostrvima u periodu 1774-1815. moguće je samo nagađati, međutim, na osnovu narativne građe oni su stanovnici gradova u kojima imaju svoje kvartove, ali takođe žive i u potpuno grčkom okruženju. U venecijanskim i britanskim izvorima se daleko ređe pominju na ostrvima u odnosu na kontinent. Stanovnici Jonskih ostrva, verovatno i Albanci sa arhipelaga, osećaju tokom celog ovog perioda veliki strah od Ali-paše. Jedini racionalni razlog za to je pljačka, ali i iskustvo savremenika iz Epira čiju je teritoriju Ali-paša osvajao duže od tri decenije. Druga važna uloga Albanaca je veza koja se

njihovim posredovanjem uspostavlja između Jonskih ostrva s Dalmacijom i Crnom Gorom. Britanci imaju redovne vesti o rusko-crnogorskim odnosima i ruskim misijama kod Petra I, upravo zahvaljujući mreži agenata po Albaniji. Neuspeh Francuza da duže opstanu na Jonskim morima nakon 1807. jeste, između ostalog, rezultat gubljenja pozicija među Albancima.

Jevreji kao jedino potpuno urbano stanovništvo Jonskih ostrva a ostali su potpuno zanemareni u istraživanjima Jonskih ostrva. I mada su bili jedna od najugroženijih grupa nakon odlaska Venecije, i još više nakon kad su se pokazali lojalnim francuskim građanima 1797-1799, Jevreji na Krfu i Zakintosu uspeli su da opstanu sve do Holokausta. Dolazak Jonskih ostrva pod britanski protektorat obezbedio je Jevrejima zaštitu i slobodu, osim na Cveti i Uskrs kada ni britanska uprava nije mogla da im garantuje potpunu sigurnost ukoliko napuste svoj deo grada.

Politička istorija Jonskih ostrva predstavljala je inspiraciju generacijama istraživača od 19. do kraja 20. veka. Istoričari koji su se bavili Jonskim ostrvima u toku 1774-1815. istraživali su Jonski arhipelag u okviru brojnih evropskih i mediteranskih ratova ili u okviru ograničenih vojnih operacija, kakva je bila rusko-turska opsada Krfa.

Najvažniji razlog tolikog interesovanja istoričara bilo je pojavljivanje Rusije na Mediteranu, i jedinstveni slučaj u istoriji rusko-turskih odnosa, kad su zajedničkom vojnom ekspedicijom pobedili Francuze na Jonskim ostrvima.

Pojavljivanje ruske baltičke flote na Mediteranu bilo je nalik Odiseji koja je uspela samo zahvaljujući britanskoj pomoći. U periodu od 1774. do 1815. na Jonskim ostrvima će se sukobljavati uticaj nemediteranskih zemalja, Rusije i Velike Britanije, s mediteranskom Francuskom. Značaj Turske je ostao potcenjen i tek su skoriji radovi ukazali na ulogu Selima III u promenama na Jonskim ostrvima 1798-1799.

Da bi se razumele promene na arhipelagu, neophodno je dovesti ih u odnos s procesima na Apeninskom i Balkanskom poluostrvu. Napoleonova uspešna kampanja u Italiji u toku 1796-1797. dovela je do pada Venecije. Dolazak Francuza na Jonska ostrva u julu 1797. izazvao je velike promene ne samo na ostrvima, već i na Peloponezu i u Epiru. Francuski memoari su jedan od najvažnijih izvora, ali i pored postojeće građe ne postoji ni jedno istraživanje koje bi se bavilo odnosom između Jonskih ostrva i zaleđa u

svetlosti promena koje su se odigrale dolaskom Francuza. U ovom istraživanju je analizom memoara i dokumentarnih izvora ukazano na značaj tih odnosa.

Modernizacijske promene koje su uveli Francuzi (škole, sudstvo, publikacije, sekularizacija) bile su suviše brze i nepoznate izolovanim ostrvljanima kojima su različiti vanredni nameti postali osnov za mržnju koju je većina meštana osećala prema Francuzima. Francuzi su ipak uspevali da, uz povremene pobune, kontrolišu ostrva s malobrojnim trupama. Francuska uprava je Jonska ostrva uvukla u složen splet međunarodnih sukoba na Mediteranu. Nakon pojavljivanja Francuza na arhipelagu 1797. sudbina arhipelaga je bila vezana daleko više za Maltu, Peloponez, Epir i Siciliju nego za nekadašnju metropolu, Veneciju.

Napoleonova ekspedicija na istok i osvajanje Egipta omogućili su prethodno nezamislive saveze kakav je bio rusko-turski. Jonska ostrva su za svaku stranu u sukobu predstavljala i važan odbrambeni bedem, i odskočnu dasku za napad na protivnika. Albanski najamnici su posle Šaboove kapitulacije počeli da ratuju s kardinalom Fabriciom Rufom u Italiji i Sidnijem Smitom u Akri.

Period 1799-1807. bio je najburniji u novijoj istoriji Jonskih ostrva. Složene evropske koalicije su omogućile ranije nezamislive saveze, i samu Jonsku republiku.

Mada je period formiranja Jonske republike 1800-1807. bio česta tema istraživača, karakteristično je da su previđali animozitet stanovništva Jonskih ostrva prema takvoj državi.. Sami ostrvljani su težili da razbiju Republiku. Razlozi za to su bili u različitim ekonomskim interesima ostrvljana i socijalnim strukturama, i geografskoj poziciji. Istraživači koji su se bavili političkom istorijom arhipelaga u prvoj deceniji 19. veka tome su posvetili malo ili nedovoljno pažnje. Pobeda nad Francuzima Turskoj je donela venecijansku Albaniju po prvi put posle Požarevačkog mira 1718. U prvoj deceniji 19. veka značaj Ali-paše je nastavio da raste. Trudili su se oko njega i Velika Britanija i Francuska. Uloga janjinskog paše je jedna od najvažnijih, ali se istraživači koji su se bavili ovom temom nisu usudili da je rasvetle. Jonska ostrva i Epir su pripadali istom prostoru, pa je Ali-paša ključ za razumevanje tih odnosa. Jedino je istraživanje Trajča Arsova napravilo pomak u rasvetljavanju tih odnosa.

Širenje uticaja Ali-paša nije vršio radeći protiv interesa sultana, niti je u periodu do 1815. bio među pobunjenim pašama. Na osnovu graničnog spora sa Venecijom u Ambrakijskom zalivu, kao i potonjeg sa Rusijom u vezi s predajom Parge, uočava se da je janjinski paša koristio legitimne načine pritiska na protivnike, suprotno tradicionalnom mišljenju o tome da nije birao sredstva u obračunu sa neprijateljima. Međutim u prilikama kada je mogao da se osveti neprijateljima bio je veoma surov, kao što je bio slučaj osvajanja Preveze 1798. kada su Francuzi pretrpeli svoj najkrvaviji poraz tokom boravka na Jonskim ostrvima 1797-1799. Ali-paša je važan za razvoj trgovine i privrede. On je bio garant i posrednik u organizovanju izvoza sirovina iz Epira, spajao je Francuze i Britance sa trgovcima koji su izvozili drvo, kukuruz, pšenicu i druge proizvode. Trgovci sa Jonskih ostrva ga se nisu plašili jer im je on često nalazio sirovine koje su izvozili. Pored toga Ali-paša je bio epirski dej u pružanju zaštite gusarima koji su pljačkali u tim vodama. U širenju teritorije koju je kontrolisao težnja Ali-pače je bio izlazak na more i pravljenje trgovačke i vojne flote. Nadao se da će mu Velika Britanija u tome pomoći ali do toga nije došlo. Bez njegove pomoći ni jedna od sila koja je angažovala albanske plaćenika ne bi mogla da u tome uspele. Njegova uloga je važna i za Jonska ostrva ali i za Peloponez, Tesaliju, Makedoniju, Albaniju. Da bi se bolje proučio njegov značaj potrebno je proučiti sve konzularne izveštaje sa tog prostora.

Period od skoro 8 godina jonske nezavisnosti obeležen je ruskim uticajem. Eksperiment Jonske republike prihvatile su sve evropske sile. Jonska republika se u ovom periodu nalazila između ambicioznih planova ruskih vladara i njihovih nemogućnosti da održavaju istureni posed bez britanske i turske podrške. Rusija je zahvaljujući posedu Jonskih ostrva nekoliko godina skupa sa Velikom Britanijom gospodarila istočnim Mediteranom. S te pozicije Rusija je mogla uticati i na promene u Italiji, ali i na Jadranu.

Kopneni porazi Četvrte koalicije doveli su do Tilzitskog mira posle kojeg Jonska ostrva ponovo postaju francuski posed. Period nakon toga je specifičan jer više sila deli kontrolu nad jonskim prostorom od 1809. do 1814. Francuska je kontrolisala Krf, Paksos i Pargu, Velika Britanija sva ostala ostrva, a Turska, odnosno Ali-paša, sve ostale nekadašnje venecijanske posede na kontinentu. Borbe između Francuske i Velike

Britanije su se vodile ne samo na ostrvima, već i u Epiru, kao i na Jadranu. Veoma je važno povezivanje jonskog i jadranskog prostora. Velika Britanija je nakon zauzimanja južne polovine Jonskog arhipelaga prenela ratna dejstva na Jadran. Francuska uprava u Dalmaciji i na Jonskim ostrvima, to jest Krfu, zaslužuje istraživanje u kojem bi francuska uprava i njeni rezultati bili upoređeni, ali do sada je to ostalo jedno od mnogobrojnih neistraženih tema u vezi sa Jonskim ostrvima.

Uprkos poraza Napoleona nije postojala želja Velike Britanije da se stečeni posedi u Jonskom moru izgube niti da se kontrola nad njima dovede u pitanje. Pitanje Jonskih ostrva se u Londonu 1814-1815. razmatralo slično kao i u Parizu 1797. Krf je bio suviše važno strateško uporište i zadržavanjem tog ostrva, s Maltom, britanske pozicije na Mediteranu ostaju jake. Drugi važan razlog britanskog prisustva na Jonskim ostrvima jeste zaštita Turske.

Ovaj rad je pokazao da Jonska ostrva kao tema nisu bila dovoljno istražena ne samo u domaćoj, već i u evropskoj historiografiji. Naime, metodološkim pristupom koji je pored neobjavljenih arhivskih dokumenata koristio narativnu građu uz objavljene izvore i relevantnu literaturu, prvi put su obuhvaćena Jonska ostrva u dužem vremenskom trajanju i obimnijem tematskom okviru neophodnom za razumevanje složenih promena do kojih dolazi početkom 19. veka. Pored toga, otvoren je veliki broj pitanja, od kojih su na neka prvi put ponuđeni odgovori. Posmatrati trgovinu bez krijumčarenja, piraterije i razbojništva nemoguće je, kao i prostor Jonskih ostrva izdvojen od Epira i Peloponeza. Iz tog razloga je važna uloga Ali-paše koji je u periodu do 1814. najuticajnija ličnost u Epiru i na Peloponezu. Odnos ostrvljana prema Jonskoj republici je daleko složeniji nego što se smatralo, kao što su i razlike između samih ostrvljana bile veće nego što. Raširenost italijanskog jezika u drugoj polovini 19. veka pokazuje koliko je bio spor preobražaj ostrvskog društva.

Buran period u istoriji Jonskih ostrva završio se britanskim protektoratom. Politički i ekonomski nestabilnu situaciju zamenio je period stabilnosti pod Visokim komesarom. More i britanska zaštita su tek nakon 1815. omogućili ostrvljanima da raspodele dobra, bogatsva i sreću. Jonska ostrva su ujedinjenje sa Grčkom 1864. Dočekala kao najrazvijeniji deo zajedničke nacionalne države.

IZVORI

NEOBJAVLJENI IZVORI:

The National Archives (London, Velika Britanija) Public Record Office

Colonial Office (CO)

CO 136

CO 323

CO 412

Foreign Office (FO)

FO 42

FO 348

FO 78

FO 81

FO 196

FO 261

High Court of Admiralty

HCA 32

Maps and Plans (MPHH i MR)

MPHH 1

MR 1

State Papers (SP)

SP 97

SP 99

War Office (WO)

WO 17

OBJAVLJENE ZBIRKE GRAĐE

Da Mosto Andrea, L'Archivio di Stato di Venezia indice Generale, Storico, Descrittivo ed Analitico con il Concorso dei Funzionari dell'Archivio per Autorizzazione Speciale del Ministero dell'Interno del Regno d'Italia al "Collegium Annalium Institutorem de Urbe Roma", tomo II, Roma, 1940.

Documents on the History of Greek Jews. Records from the Historical Archives of the Ministry of Foreign Affairs, priredili Photini Constantopoulou i Thanos Veremis, Athens, 2001.

Foscari Alvise, Dispacci da Corfu 1782–1783, priredio Fausto Sartori, Venezia, La Malcontenta, 2000.

Le tre costituzioni (1800, 1803, 1817) delle Sette Isole Jonie ed i Relativi documenti con l'aggiunta dei due progetti di Costituzione del 1802 e 1806 e delle Modificazioni e riforme. Alla Costituzione del 1817, Corfù, Tipografico Mercurio, 1849.

Relazioni storico politiche delle isole del Mar Jonio suddite della Serenissima Repubblica di Venezia. Scritte allo Eccellentissimo Senato da sua Eccellenza Francesco Grimani Provveditore Generale da Mar l'anno MDCCLX, priredio Emmanuele Antonio Cigogna, Venezia, Dalla Tipografia di G. B. Merlo, 1856.

Widman Carlo Aurelio, Carlo Aurelio Widmann Provveditore Generale da Mar. Dispacci da Corfù 1794–1797, vol. I–II, priredio Filippo Maria Paladini, Venezia, La Malcontenta, 1997.

Xenos Stephanos, East and West, a Diplomatic History of the Annexation of the Ionian Islands to the Kingdom of Greece: Accompanied by a Translation of the Dispatches Exchanged Between the Greek Government and Its Plenipotentiary at London, and a

Collection of the Principal Treaties, Conventions and Protocols, Concerning the Ionian Islands and Greece, Concluded Between 1797 and 1864, London, 1865.

PUTOPISI I MEMOARI XVIII-XIX VEK

Arnault Antonie-Vincent, Souvenirs d'un sexagenaire, Paris, Duféy, 1833.

An Authentic Narrative of the Russian Expedition Against the Turks by Sea and Land, London, 1772.

Ansted David Thomas, The Ionian Islands in the year 1863, London, W. H. Allen & Company, 1863.

Chandler Richard, Travels in Asia Minor, and Greece or an Account of a Tour Made at the Expense of the Society of Dilettanti, 3 ed., vol. 2, London, Joseph Booker, 1776.

Davenport R.A., The Life of Ali Pasha, of Zepeleni, Vizier of Ejirus: Surnamed Aslan Or the Lion, London, Thomas Teg and Son, 1839.

Davy John, Notes and Observations on the Ionian Islands and Malta: With some remarks on Constantinople and Turkey, and on system of quarantine as at present conducted, London, Smith, Elder & Co., 1842.

De Saint-Sauveur Andréé-Grasset, Voyage historique, litterarie et pittoresque dans les Isles et Possessions ci-devant Vénitiennes du Levant; Savoir: Corfou, Paxo, Bucintro, Parga, Prevesa, Vonizza, Sainte-Maure, Ithiaqui, Céphalonie, Zante, Strophades, Cérigo et Cérigotte, vol. I–III, Paris, Ches Tavernier, Librairie, rue du Bacq, No. 937, 1800.

De Vaudoncourt Guillaume, Memoirs on the Ionian Islands, Considered in a Commercial, Political, and Military, Point of View... Including the Life and Character of Ali Pacha, the Present Ruler of Greece, London, Paternoster Row, 1816.

Dodwell Edward, A Classical and Topographical Tour through Greece During the Year 1801, 1805 and 1806, London, Rodwell and Martin, 1819.

Giedlgud Adam, *Memoirs of Prince Adam Czartoryski and his Correspondence with Alexander I vol II*, London, 1888.

Giffard Edward, *A Short visit to the Ionian Islands, Athens, and the Morea*, London, John Murray, Albemarle Street, 1828.

Grimani Francesco, *Relazioni storico-politiche delle isole del Mar Ionio (1760)*, priredio E. Cicogna, Venezia, 1856.

Howard John, *An Account of the Principal Lazarettos in Europe; with Various Papers Relative to the Plague: Together with Further Observations and additional remarks on the present state of those in Great Britain and Ireland*, London, J. Johnson, C. Dilly and T. Cadell, 1791.

Jervis White i Henry, *History of the Island of Corfù, and of the Republic of the Ionian Islands*, London, Colburn and Co., Publishers, 1852.

Kendrick Tertirus T. C., *The Ionian Islands*, London, Tottenham Court, 1822.

Leake William Martin, *Travelers in Northern Greece*, London, 1835.

Lunzi Ermanno conte, *Storia delle Isole Jonie sotto il reggimento dei repubblicani Francesi*, Venezia, Tipografia del Commercio, 1860.

Lunzi Ermanno conte, *Della Repubblica Settinsulare, Libri due*, Bologna, Tipi Fava e Garagnani, 1863.

MacGachen Frederick Stewart, *The Ionian Islands: a Sketch of their Past History with Reference to their Position under Our Protectorate*, London, James Cornish, 1859.

Müller Christian, *Journey through Greece and the Ionian Islands, in June, July, and August 1821*, London, Bride-Court, Bridge-Street, 1822.

Napier C. J., *The Colonies: Treating of their Value Generally and of the Ionian Islands in Particular*, London, 1833.

Pouqueville Francois, *Travels through the Morea, Albania and several other parts of the Ottoman Empire to Constantinople during year 1798, 1799, 1800, 1801*, London, 1806.

Stephanopoli Dimo et Nicolo, Voyage de Dimo et Nicolo Stephanopoli en Grece, tome premier, Paris, 1799.

Stephanopoli Dimo et Nico, Voyage De Dimo Et Nicolo Stephanopoli En Grèce: Pendant Les Années V et VI, Paris, 1801.

Williams W. Hugh, Travels in Italy, Greece, and the Ionian Islands in a Series of Letters, Descriptive of Manners, Scenery, and the Fine Arts, I–II, Edinburgh, Printed for Archibald Constable, 1820.

LITERATURA:

STUDIJE I MONOGRAFIJE

Arsov Trajčo, Marbles and Politics William Martin Leake's Missions in the Ottoman Balkans 1799–1810, Istanbul, Center for Ottoman History, ISIS Press, 2010.

Bayly Christopher Allan, Imperial Meridian: the British empire and the world, 1780–1830, London, 1989.

Beaton Roderick, Bayron's War Romantic Rebellion, Greek Revolution, Cambridge, 2013.

Bego don Frane, Povijest Kaštel Kambelovca– Kaštel Gomilice, Split, 1992.

Bogišić Valtazar, Izabrana djela, tom III: Pravni običaji u Crnoj Gori, Hercegovini i Albaniji, Podgorica, CID, 2004.

Bogišić Valtazar, Opši imovinski zakonik za knjaževinu Crnu Goru i izabrana djela, Podgorica i Beograd, 1998.

Campbell K. John, Honour, Family and Patronage: A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community, Oxford, Oxford University Press, 1976.

Costantini Massimo, Porto navi e traffici a Venezia 1700–2000, Venice, Marsilio, 2004.

Crouzet-Pavan Elisabeth, Venice Triumphant The Horizons of Myth, Baltimore and London, 2002.

Dajč Haris, Uticaj Helenizma u Jugoistočnoj Evropi 18. i 19. veka, neobjavljeni master rad, Filozofski fakultet, Beograd, 2008.

Davis C. James, The Decline of the Venetian Nobility as a Ruling Class, Baltimore, 1962.

Davis Ralph, The Rise of the English Shipping Industy in the Seventeenth and Eighteenth Century, London, 1964.

De Madariaga Isabel, Catherine the Great: A Short History, New Haven, Yale University Press, 1990.

Di Vittorio Antonio, Sale e Saline nell' Adriatico (secc. XV-XX), Napoli, 1981.

Dixon Simon, Catherine the Great, New York, Ecco, 2009.

Дробњаковић Ј. Лазар, Рисан и старе рисанске породице, Београд, 2003.

Durrell Lawrence, Prospero's Cell: a Guide to the Landscape and Manners of the Island of Corcyra, London, Faber & Faber Ltd, 1975.

Elms Čarls, Knjiga o piratima, Beograd, Utopija, 2009.

Englas Marie-Christine, Merchants, Interlopers, Seamen and Corsairs: The "Flemish" Community in Livorno and Genoa, Hilversum, Verloren, 1997.

Folin Marco, Spunti per una ricerca su amministrazione veneziana e societa ionia nella seconda meta del Settecento, Venezia, Studi Veneti offerti a Gaetano Cozzi, 1992.

Ford L. Franklin, A General History of Europe 1780–1830, London, Holt, Rinehart and Winston, 1970.

Français et Ottomans en Illyrie et dans L'Adriatique au temp de Napoleon: Inventaire des Papiers du général Donzelot (1764–1843), priredila Anne Mezin, Istanbul, ISIS Press, 2009.

Gekas Athanasios, The Commercial Bourgeoisie of the Ionian Islands under British rule, 1815–1864. Class Formation in a semi-colonial society, neobjavljena doktorska disertacija, Essex University, 2006.

Georgopoulou Maria, *Venice's Mediterranean Colonies: Architecture and Urbanism*, Yale University, 2001.

Gundogdu Birol, *Ottoman Constructions of the Morea Rebellion, 1770s: A Comprehensive Study of Ottoman Attitudes to the Greek Uprising*, neobjavljena doktorska disertacija, University of Toronto, 2012.

Hannell David, *The Rebellions of 1848 and 1849 in Cephalonia: their Causes and International Repercussions*, neobjavljena doktorska disertacija, Department of History, University College Swansea, 1985.

Hardy Malcolm Scott, *Velika Britanija i Vis: Rat na Jadranu 1805–1815*, Split, 2006.

Harlafitis Gelina, *A History of Greek-owned Shipping: The Making of an International Tramp Fleet, 1830 to the Present Day*, Routledge, London, 1996.

Hart Lidel, *Strategija posrednog prilaženja*, Beograd, 1952.

Heikell Rod, *Greek Water Pilot*, Imray Laurie Norie & Wilson Cambridgeshire, 2004.

История внешней политики России XVIII век (от Северной войны до войн России против Наполеона), ответственный редактор Г. А. Санин, Москва, 1998.

Jackson Robert, *Liners, Tankers and Merchants Ships*, Grange Books, London, 2007.

Johnsons Hugh, Robinson Jancis, *The World Atlas of Wine*, Mitchell Beazle, London, 2013.

Kennedy Grimsted Patricia, *The Foreign Ministers of Alexander I: Political Attitudes and the Conduct of Russian Diplomacy, 1801–1825*, Berkley, 1969.

Kocić Marija, *Diplomatija u službi kapitala: Evropske nacije na osmanskome Levantu (XVI-XVIII vek)*, Beograd, 2014.

Клог Ричард, *Историја Грчке новог доба*, Београд, 2000.

Lane Ch. Frederic, *Venetian Ships and Shipbuilders of the Renaissance*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1992.

Lascaris Th. Stamati, Capodistrias avant la revolution grecque; sa carriere politique jusqu'en 1822, Lausanne, 1918.

Lawrence Mcknight James, Russian and the Ionian Islands 1798–1807 the Conquest of the Islands and their role in Russian diplomacy, Wisconsin, 1962.

Linebaugh Peter, Rediker Marcus, The Many-Headed Hydra: Sailors, Slaves, Commoners, and the Hidden History of the Revolutionary Atlantic, Beacon Press, 2013.

Mahan A. H. Captain, The Influence of the Sea Power, Boston, Little Brown Company, 1894.

Malcolm Scott Hardy, Velika Britanija i Vis: Rat na Jadranu 1805–1815, Split, 2006, 261.

Μοσχόπουλος Γ., Οι Έλληνες της Βενετίας και Ίλλυρίας (1768—1797), Αθήνα, 1980.

Matutinović Lujo, Ogled o Ilirskim provincijama i Crnoj Gori, Zagreb, 2009.

Милосављевић Петар, Јонска република: Република седам уједињених острва 1799–1807, Београд, Просвета, 1995.

Miller William, The Ottoman Empire and its Successors, 1809–1927, London, Frank Cass & Co. Ltd, 1966.

Mitchell Donald, A History of Russian and Soviet Sea Power, New York, 1974.

Moschini G., Della letteratura veneziana del secolo XVIII fino ai nostri giorni, 4 voll., Venezia, Palese, 1806–1808.

Muraviev Alexey, The Russian Pacific Fleet: From the Crimean War to Perestroika, Canberra, 2007.

Omašić Vjeko, Kaštela od prapovjesti do XX stoljeća, Kaštela, Dugi Rat, 2001.

Oršolić Tado, Vojna Dalmacija u 19. stoljeću: Vojska, teritorijalne snage, žandarmerija (1797–1914), Zadar, 2013.

Paschalidi Maria, *Constructing Ionian Identities: The Ionian Islands in British Official Discourses, 1815–1864*, neobjavljena doktorska disertacija, University College of London, 2009.

Поповић Васиљ, Источно питање, Историјски преглед борбе око опстанка Османлијске царевине у Лепанту и на Балкану, Београд, 1928.

Popović Vasilj, *Istorija novog veka*, Beograd, 1941.

Pratt Michael, *Britains's Greek Empire: reflections on the history of the Ionian Islands from the fall of Byzantium*, London, Collings, 1978.

Rašić Vojislav, *Klefte i Sulioti: Istorijska rasprava*, Beograd, 1892.

Ribar Ivan, *Povijest najnovijega vremena od godine 1815. do godine 1878*, Zagreb, Naklada "Matice Hrvatske", 1898.

Rodocanachi Emmanuel, *Bonaparte et les îles Ioniennes un épisode des conquêtes de la république et du premier empire (1797–1816)*, Paris, Felix Alcan, 1899.

Roksandić Drago, *Vojna Hrvatska: Krajiško društvo u Francuskom Carstvu (1809–1813)*, Zagreb, Školska knjiga, 1988.

Ruffo Giovanni, De Maio Domenico, *Il cardinale Fabrizio Ruffo tra psicologia e storia: L'uomo, il politico, il sanfedista*, Rubbettino, Soveria Manelli, 1999.

Sakul Kahraman, *An Ottoman Global Moment: War of Second Coalition in the Levant*, neobjavljena doktorska disertacija, Washington University, 2009.

Saul E. Norman, *Russia and the Mediterranean 1797–1807*, Chicago, Chicago University Press, 1970.

Shupp F. Paul, *The European Powers and the Near Eastern Question 1806–1807*, New York, Columbia University Press, 1931.

Снегирёв Владимир, Адмирал Ушаков, Москва, 1945.

Teplova V., *Ruski zastupnici u Carigradu 1496–1891*, Cetinje, 1892.

Tucker Clara Jean, *The Foreign Policy of the Tsar Paul I*, University Microfilms, 1965.

Tumelty James Joseph, *The Ionian Islands under British Administration, 1815–1864*, University of Cambridge. Ph.D. Thesis, 1953.

Viggiano Alfredo, *Lo specchio della Repubblica Venezia e il governo delle Isole Ione nel '700*, Verona, 1998.

Vojnović Lujo, *Kratka istorija Dubrovačke republike*, New York, 1962.

Vrandečić Josip, *Borba za Jadran u ranom novom vjeku: Mletačko-osmanski ratovi u venecijanskoj nuncijaturi*, Split, Književni krug, 2013.

Vučinić Vesna, *Prostorno ponašanje u Dubrovniku*, Beograd, 1999.

Živojinović Dragoljub, *Uspon Evrope 1450–1789*, Beograd, 2000.

ČLANCI, RASPRAVE, PRILOZI

Anderson M. S., *Great Britain and the Russian Fleet, 1769-1770*, *Slavonic and East European Review* 31 (1952), 148–162.

Anderson M. S., *Great Britain and the Russo-Turkish War 1768–1774*, *The English Historical Review* 69 (1954), 39–58.

Atkin Muriel, *The Pragmatic Diplomacy of Paul I: Russia's Relations with Asia, 1796–1801*, *Slavic Review*, Vol. 27, No. 1 (1968), 85–90.

Блажова А. П., *Дипломатия при Екатерине II и Павле I (1762–1802)*, у: *История внешней политики России XVIII век*, Москва, 1998, 110–120.

Bratinić Mateo, *Brodarstvo otoka Hvara i Visa za vreme Francuske uprave, u: Dalmacija za vreme Francuske uprave (1806-1813)): Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 18. do 19. rujna 2006. u Splitu/Actes du colloque scientifique international tenu à Split les 18 et 19 septembre 2006*, uredili Marko Trogrlić i Josip Vrandečić, Split, 2011, 373–393.

Dajč Haris, *European States and the Porte during critical years of the French Revolution (1792–1794)*, *Belgrade Historical Review* 4 (2013), 101–120.

Darovec Darko, Obrambena organizacija komuna Koper pod Benečani, *Kronika* 37 (1989), 27–37.

Feldbæk Ole, The Foreign Policy of Tsar Paul I, 1800–1801: An Interpretation, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Neue Folge, Bd. 30, H. 1 (1982), 16–36.

Folin Marco, Spunti per una ricerca su amministrazione veneziana e società ionia nella seconda metà del settecento, u: *Studi veneti offerti a Gaetano Gozzi*, Venezia, Il Cardo, 1992, 333–347.

Galani Katerina, The Napoleonic Wars and the Disruption of Mediterranean Shipping and Trade: British, Greek and American Merchants in Livorno, *The Historical Review* VII (2010), 179–180.

Hannell David, The Ionian Islands under the British Protectorate: Social and Economical Problems, *Journal of the Greek Modern Studies*, 7–1 (1989), 105–132.

Hathaway Jane, Rewriting Eighteenth-Century Ottoman History, *Mediterranean Historical Review* 19, no. 1 (2004), 29–53.

Holland Rose J., Napoleon and English Commerce, *The English Historical Review* 8, 32 (1893), 704–725.

Holland Rose J., The Political Reactions of Bonaparte's Eastern Expedition, *The English Historical Review* 44/173 (1929), 48–58.

Istorija naroda Jugoslavije II od početka XVI do kraja XVIII veka, Beograd, 1960.

Kapetanakis S. Panayotis, Gauging Maritime Trade between the Mediterranean and Northern Europe in the late Eighteenth and the Mid-Nineteenth Centuries, *Journal of Mediterranean Studies* Vol. 19, No. 2 (2010), 295–310.

Kapetanakis S. Panayotis, The Ionian State in the 'British' 19th Century (1814-64): From the Adriatic Isolation to the Atlantic Integration, *International Journal of Maritime History* XXII, 1 (2010), 163–184.

Kapetanakis Panayiotis S., The benefits of the imperial borders: commercial orientation and shipping business structures in a British semi-colony of the nineteenth-century

(1815-1864), u: *Greeks in 19th Century Romania* (Proceedings of the International Conference, Bucharest, 2009, October 2-4), priredili Gelina Harlaftis i Radu G. Păun, Alpha Bank Historical Archives, 3–29.

Kennedy-Grimsted Patricia, *Capodistrias and a "New Order" for Restoration Europe: The "Liberal Ideas" of a Russian Foreign Minister, 1814–1822*, *The Journal of Modern History* 40, 2 (1968), 166–192.

Kocić Marija, *Venecija i Engleska nakon Kandijskog rata – alternativni putevi privrednog oporavka (1669–1675)*, *Београдски историјски гласник* 3 (2012), 139–160.

Kocić Marija, *Ali-paša janjinski u spisima Karla Aurelija Vidmana (1794–1797)*, *Istraživanja* 24 (2013), 205–221.

Kocić Marija, Dajč Haris, *Mjere sa suzbijanje epidemije na Apeninskom poluotoku uoči Drugog morejskog rata (1713–1714): Svedočenje engleskih izvora*, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 56 (2014), 145-155.

Miller William, *The Ionian Islands under Venetian Rule*, *The English Historical Review* 18, 70 (1903), 209–239.

Miller William, *The Venetian Revival in Greece, 1684–1718*, *The English Historical Review* 35, no. 139 (1920), 343-366.

Muriel Atkin, *The Pragmatic Diplomacy of Paul I: Russia's Relations with Asia, 1796-1801*, *Slavic Review*, 27, 1 (1968), 85–90

Pagratīs Gerassimos, *The Consulates of the Septinsular Republic (1800-1807) in Sicily, Mediterranean Maritime History Network*, (2006), 1–7.

Pancieri Walter, *Progetti per la fabbricazione del sapone nelle isole Ionie*, u: *Il Mediterraneo centro-orientale tra vecchie e nuove egemonie. Trasformazioni economiche, sociali, e istituzionali nelle isole Ionie dal declino della Serenissima all'avvento delle potenze*

atlantiche (secc. XVII-XVIII), uredio M. Costantini, Roma 1998, 99–111.

Pia Pedani Maria, Consoli veneziani nei porti del Mediterraneo in età moderna, u: *Mediterraneo in armi* (secc. XV-XVIII), uredila Rossella Cancila, Palermo, 2007, 175–205.

Polledri Paolo, Industrial Activities in Eighteenth-Century Venice, *Journal of Architectural Education* 41, no. 3 (1984), 15–19.

Samardžić Nikola, Ruski mit u srpskoj istoriji, *Limes plus* 1 (2005), 171–180.

Samardžić Nikola, "Cherchez la feme": The Mother's Role in Traditional Deviant Behavior in Pre-Modern Adriatic Hinterlands, *Beogradski istorijski glasnik* IV (2013), 217–225.

Samardžić Nikola, The Peace of Passarowitz, 1718: An Introduction, u: *The Peace of Passarowitz*, West Lafayette, 2011, 9-38.

Savin Pero, Dubrovački Lazareti i Karantena, *Acta Historiae Medicinæ Stomatologiæ Pharmaciæ Medicinæ Veterinariæ* 23, I-II (1983), 5–11.

Schroeder Paul W., The Collapse of the Second Coalition, *The Journal of Modern History* 59, 2 (1987), 244–290.

Sondhaus Lawrence, Napoleon's Shipbuilding Program at Venice and the Struggle for Naval Mastery in the Adriatic, 1806-1814, *The Journal of Military History* 53, 4 (1989), 349–362.

Tarle Evgenij Viktorovič, Admiral Ušakov, u: *Sočinenija*, Moskva, Akademija nauk SSSR, 1958, 93–229.

Trogrlić Marko, Vrandečić Josip, Dalmacija za Francuske uprave (1806–1813). Problemi i interpretacije, u: *Dalmacija za vreme Francuske uprave (1806-1813): Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 18. do 19. rujna 2006. u Splitu/Actes du colloque scientifique international tenu à Split les 18 et 19 septembre 2006*, Split, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu, 2011, 5–36.

ENCIKLOPEDIJE I REČNICI

The Oxford Companion to Ships and the Sea, edited by I. C. B. Dear and Peter Kemp, Oxford University Press 2006.

PERIODIKA

Gazzetta delle Isole Ionie Liberate.

ELEKTONSKE BAZE

Odysseus - Ionian Maritime History Database. www.marehist.gr

BIOGRAFIJA

Haris (Eduard) Dajč rođen je 1. aprila 1983. godine u Beogradu, gde je završio osnovnu školu i gimnaziju. Osnovne studije istorije upisao je na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu oktobra 2002. koje je završio prvi u svojoj generaciji. Diplomski rad "Britanska javnost o Srbiji i Grčkoj 1862 - 1863" odbranio je aprila 2007. Za diplomski rad je koristio štampu i periodiku iz odeljenja Colindale Britanske nacionalne biblioteke (British Library). Master studije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu upisao je oktobra 2007. i završio septembra 2008. godine. Master rad "Uticaj Helenizma u jugoistočnoj Evropi XVIII i XIX vek" bilo je prvo istraživanje u kojem je koristio neobjavljenu arhivsku građu iz Britanskog nacionalnog arhiva (TNA). Prof. dr Nikola Samardžić je bio mentor Dajču tokom diplomskih i master studija.

Dalje postdiplomske studije je nastavio u Londonu na UCL-u (University College London). U okviru Škole za Slovenske i Studije Istočne Evrope (School of Slavonic and East European Studies) završio je master studije Centralnih i jugoslovenskih evropskih studija (Central and South-East European Studies) 2010. godine, nakon što je odbranio master rad "Sava Slope and its Historical and Urban Development from early XIX century until second half of XX century".

Od jesenjeg semestra 2009. angažovan je u nastavi na odeljenju za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, na predmetima *Rana moderna istorija*, *Opšta istorija XIX i XX vek*, *Istorija SAD država i društvo*. Od juna 2010. angažovan je na projektu Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije "Modernizacija zapadnog Balkana" kao istraživač pripravnik. Septembra 2010. postaje sekretar Centra za saradnju sa UCL-om. Zahvaljujući radu osnivača centra, prof. dr Nikole Samardžića i koordinatora centra, Haris Dajča, napravljen je zajednički master program, na srpskom i engleskom jeziku, Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i UCL-a. Od 2011. angažovan je kao sekretar novog projekta Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja "Modernizacija zapadnog Balkana" (2011-2015), iste godine je izabran za istraživača saradnika. Za asistenta na odeljenju za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu izabran je u februaru 2013. godine. Upisao je doktorske studije 2009. godine na Katedri za opštu istoriju novog veka, mentor prof. dr Nikola Samardžić. Tema doktorske disertacije pod naslovom "Jonska ostrva 1774 - 1815" odobrena je na sednici Veća

naučnih oblasti društveno-humanističkih nauka Univerziteta u Beogradu 1. aprila 2011. Istraživanja za pomenutu doktorsku disertaciju obavio je u Britanskom nacionalnom arhivu (TNA) 2010 - 2014.

Haris Dajč je do početka 2014. objavio 13 naučnih radova u časopisima, te zbornicima radova sa međunarodnih konferencija. U periodu 2010-2014. boravio je na više studijskih i arhivskih istraživanja u Velikoj Britaniji. U periodu 2011-2014 učestvovao je na 14 međunarodnih i domaćih naučnih skupova (San Diego, Helsinki, Zagreb, Rim). Maja 2014. dobio je stipendiju Coimbra grupe evropskih univerziteta za studijski boravak do tri meseca u Veneciji i Padovi u toku 2015. godine, stipendiju je dobio kao najbolji kandidat iz država Zapadnog Balkana. Za rad "Belgrade synagogues after 1945" koji je uradio sa prof. dr Nikolom Samardžićem dobio je specijalnu nagradu Saveza jevrejskih opština Srbije 2012.godine. Januara 2015. bio je stipendista "Nahum Goldmann" fondacije. Odlukom Skupštine Grada Beograda imenovan je za člana Programskog odbora komisije za "Staro sajmište" novembra 2014. godine. Član je izvršne redakcije časopisa "Limes plus" od 2012. i sekretar je "Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture" od 2010. godine.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а _____ Харис Дајч _____

број уписа _____

Изјављујем

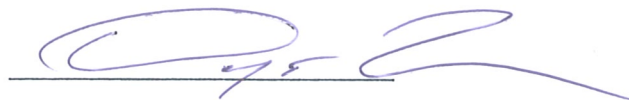
да је докторска дисертација под насловом

_____ Јонска острва 1774 - 1815 _____

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 5. марта 2015.

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора Харис Дајч

Број уписа _____

Студијски програм Докторске студије историје

Наслов рада Јонска острва 1774 - 1815

Ментор проф.др Никола Самарцић

Потписани Харис Дајч

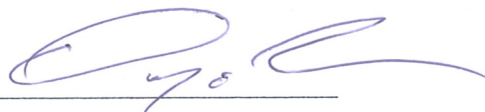
изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 5. марта 2015.

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Јонска острва 1774 - 1815

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

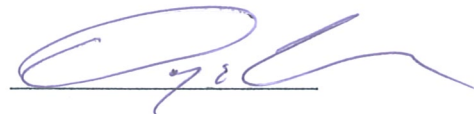
Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
- ☒ 3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 5. марта 2015.

1. Ауторство - Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. Ауторство – без прераде. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.